

**УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ**

Милица Б. Станковић

**КРИМИНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА
ПРОГАЊАЊА И ДРУШТВЕНИ ОДГОВОРИ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Текст ове докторске дисертације ставља се на увид јавности,
у складу са чланом 40. став 8. Закона о високом образовању
("Сл. гласник РС", бр.88/2017,73/2018, 27/2018-др закон, 67/2019, 6/2020-др закон)

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА:

Овај текст сматра се рукописом и само се саопштава јавности (члан 7. Закона о ауторским и сродним правима, "Сл.гласник РС", бр. 104/2009,99/2011 и 119/2012).

**Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе,
осим за упознавање са њеним садржајем пре одбране дисертације**

Ниш, 2021.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF LAW

Milica B. Stanković

**THE CRIMINOLOGICAL DIMENSION OF
STALKING AND SOCIAL RESPONSES**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2021

	Име и презиме	Титула	Звање	Назив универзитета-факултета
Председник комисије – Ментор	Дарко Димовски	Доктор правних наука	Ванредни професор	Правни факултет Универзитета у Нишу
Члан комисије	Миомира Костић	Доктор правних наука	Редовни професор	Правни факултет Универзитета у Нишу
Члан комисије	Душица Миладиновић Стефановић	Доктор правних наука	Ванредни професор	Правни факултет Универзитета у Нишу
Члан комисије	Здравко Грујић	Доктор правних наука	Доцент	Правни факултет Универзитета у Косовској Митровици

	дан	месец	година
			2021

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Проф. др Дарко Димовски

Наслов:

Криминолошка димензија прогањања и друштвени одговори

Резиме:

Прогањање је као добра уметност „не могу је дефинисати, али је могу препознати кад је виде“, тако овај феномен описује криминолог Никол (*Nicol*). Бројни историјски записи говоре о томе да је појава прогањања постојала у друштву од најстаријег доба, а да се препознавање као кривичног дела везује за случајеве прогањања познатих личности у Калифорнији (САД) који су резултирали смртним исходом. Најчешће обухвата обрасце понашања која се понављају према одређеном лицу како би се остварила визуелна или физичка близина, комуникација без пристанка или вербалне, писане или имплициране претње, или комбинација свих тих поступака, који би изазвали страх код друге особе. У раду су представљене феноменолошке, етиолошке и виктимолошке карактеристике прогањања. Како је у Републици Србији прогањање уведено као кривично дело тек изменама и допуна Кривичног законика које су ступиле на снагу 1. јуна 2017. године и да још увек није спроведено ниједно научно истраживање ове појаве, у докторској дисертацији дата је криминолошка анализа правноснажних случајева прогањања из судске праксе свих основних судова у светлу постојеће инкриминације, а све у циљу изналажења најбољих нормативних решења за измену законодавства у погледу појединих обележја овог кривичног дела, развијању слике о значају превентивних мера, факторима овог облика насиља и подизања свести о жртвама, који би постепено водили побољшању постојећег правног контекста на националном нивоу.

Научна област:

S110 Право

Научна дисциплина:

S160 Криминологија

Кључне
речи:

прогањање, кривично право, криминологија,

УДК:

CERIF

класификација:

S110 Право S160 Криминологија

Тип лиценце:

Креативне
заједнице:

Data on doctoral dissertation

Doctoral Supervisor: LL.D. Darko Dimovski

Title: The criminological dimension of stalking and social responses

Abstract: Stalking is like good art "I can't define it, but can recognize it when they see it". Thus how this phenomenon is described by criminologist Nicol. Numerous historical records show that stalking existed in society from the earliest ages, and that recognition as a crime is related to cases of celebrity stalking in California (USA) that resulted in a fatal outcome. Most commonly, it involves patterns of behavior that are repeated to a particular person in order to achieve visual or physical closeness, communication without consent or a verbal, written or implied threat, or a combination of all these practices, which would cause fear in another person. The paper presents the phenomenological, etiological and victimological characteristics of stalking. As in the Republic of Serbia stalking was introduced as a criminal offense by amendments to the Criminal Code that came into force 1. June 2017, and that no scientific research has been conducted on this phenomenon, the doctoral dissertation provides a criminological analysis of the final cases of stalking from the jurisprudence of all the basic courts in light of the existing incrimination, with the aim of finding the best legal solutions for amending the legislation regarding certain features of this crime, developing an image of the importance of preventive measures, factors of this form of violence and raising awareness of victims, which would gradually lead to the improvement of the existing legal context at national level.

Scientific field: S110 Juridical Sciences
Scientific discipline: S160 Criminology

Key words:

stalking, criminal law, criminology

UDK:

CERIF

Classification:

S110 Juridical Sciences S160 Criminology

Licence Type:

Creative
Commons

Садржај

УВОД.....	1
ГЛАВА ПРВА	
КРИМИНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРОГАЊАЊА	
1. О КРИМИНАЛИТЕТУ НАСИЉА.....	8
2. ДЕФИНИЦИЈЕ ПРОГАЊАЊА.....	14
3. ОБЛИЦИ ПРОГАЊАЊА.....	23
4. ПРОГАЊАЊЕ И НАСИЉЕ.....	38
5. ТИПОЛОГИЈА ПРОГОНИТЕЉА.....	41
6. ТЕОРИЈСКА ОБЈАШЊЕЊА ПРОГАЊАЊА.....	48
6.1. Биолошка објашњења.....	49
6.2. Психолошке теорије.....	51
6.3 Теорије социолошке оријентације.....	59
7. ВИКТИМОЛОШКИ АСПЕКТ ПРОГАЊАЊА.....	66
ГЛАВА ДРУГА	
ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ОД ПРОГАЊАЊА.	
1.МЕЂУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ О ЗАШТИТИ ОД ПРОГАЊАЊА.....	77
1.1. Уједињене нације.....	77
1.2. Савет Европе.....	82
1.3. Европска унија.....	90
2.УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД ИНКРИМИНАЦИЈЕ ПРОГАЊАЊА	93
2.1. Англосаксонско право и пракса.....	93
2.1.1. Сједињене Америчке државе.....	93
2.1.2. Уједињено Краљевство.....	97
2.1.3. Република Малта.....	99
2.2. Континентално право и пракса.....	101
2.2.1. Република Аустрија.....	101
2.2.2. Република Немачка.....	101

2.2.3. Република Чешка.....	102
2.2.4. Република Италија.....	103
3.ПРОГАЊАЊЕ У ЗАКОНОДАВНИМ РЕШЕЊИМА БИВШИХ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РЕПУБЛИКА.....	105
3.1. Република Словенија.....	105
3.2. Република Хрватска.....	106
3.3. Република Северна Македонија.....	107
3.4.Босна и Херцеговина.....	108
3.5. Федерација Босне и Херцеговине.....	108
3.6. Република Српска.....	109
3.7. Република Црна Гора.....	113
4.КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД ПРОГАЊАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	116
4.1.Законодавна решења до ступања на снагу измена и допуна Кривичног законика 2017. године.....	116
4.2. Кривично дело прогањање.....	131
4.2.1.Радња извршења.....	131
4.2.2. Последица кривичног дела.....	135
4.2.3. Субјективни елемент.....	136
4.2.4. Запрећена казна.....	137
4.2.4. Однос са кривичним делом угрожавање сигурности.....	137
4.2.5. Закон о спречавању насиља у породици и прогањање.....	138
ГЛАВА ТРЕЋА	
ОПИС ИСТРАЖИВАЊА	
1.Предмет и циљ истраживања.....	143
2. Хипотезе које су проверене истраживањем.....	145
3.Узорак и метод истраживања.....	147

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПРОГАЊАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1.Обим, динамика и структура	150
2.Дистрибуција по месту јављања.....	160
2.1. Регионалне карактеристике.....	160
2.2. Распоређеност на релацији село - град.....	173
3. Временска дистрибуција радње извршења кривичног дела прогањање.....	174
3.1. Временско трајање.....	174
3.2. Учесталост вршења радњи по сатима, месецима и годинама.....	176
4. Начин извршења прогањања.....	179
5.Поврат.....	186
6.Стицај.....	189
7.Карактеристике прогонитеља.....	190
7.1.Пол и старост.....	190
7.2. Урачунљивост.....	193
7.3. Кривица.....	194
7.4. Брачни статус.....	195
7.5. Занимање.....	196
8.Пол и старост жртава.....	197
9. Однос прогонитеља са жртвом.....	199
10.Начини реакције жртве на прогањање.....	201
11. Процесни положај жртва прогањања у кривичном поступку.....	202

ГЛАВА ПЕТА

ЕТИОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПРОГАЊАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1.Појам и подела криминогених фактора.....	209
1.1.Егзогени криминогени фактори.....	210
1.1.1.Утицај социјално-економских фактора.....	210
1.1.2. Породица и прогањање.....	212
1.1.3. Школа, образовање и прогањање.....	214

1.1.4. Масовни медији и прогањање.....	217
2. Социо-патолошке појаве и прогањање.....	219
2.1. Алкохолизам и прогањање.....	219
2.2. Наркоманија и прогањање.....	222
3. Ендогени фактори.....	224
3.1. Мотиви и прогањање.....	224
3.2. Емоције и прогањање.....	228
3.3. Ментални поремећаји и прогањање.....	231
ГЛАВА ШЕСТА	
ПОЛИТИКА СУЗБИЈАЊА КРИМИНАЛИТЕТА ПРОГАЊАЊА	
1. Дефиниција и функције.....	234
2. Мере репресивне реакције.....	235
2.1. Кривичне санкције које су изречене учиниоцима кривичних дела.....	235
2.2. Поступање полицијских службеника у случајевима прогањања.....	241
3. Мере превентивне реакције.....	248
3.1. Израда безбедносних планова заштите жртве од прогањања (Stalking Safety Planning).....	248
3.2. Остале превентивне мере.....	254
СЛУЖБЕ ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ ОШТЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА ПРИ ЈАВНИМ ТУЖИЛАШТВИМА И СУДОВИМА.....	257
ЗАКЉУЧАК.....	262
РЕФЕРЕНЦЕ.....	269
УПИТНИК.....	290
ИНСТРУМЕНТИ ПРИКУПЉАЊА ПОДАТАКА.....	297
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	300
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ.....	302
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ.....	303
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ.....	304

*Every breath you take and every move you make
Every bond you break, every step you take, I'll be watching you,
Every single day and every word you say,
Every game you play, every night you stay, I'll be watching you*

(The Police – Every Breath You Take)

УВОД

Феномен прогањања (енг. *stalking*) је крајем XX века уочен и актуелизован у свету као озбиљна, друштвено опасна појава, која последњих година заокупира не само медијску, већ и пажњу научне и стручне јавности. Страни медији га називају „*најтеже контролисаним кривичним делом нашег времена*„ (the most out – of control crime of our time). Међутим, то не значи да иста није постојала раније. Митологија Грчке¹ и Рима обилује прича о божанствима која су се из различитих побуда међусобно пратила, прогањала и узнемиравала. Још Јустинијанове Институције прописују да је кажњиво пратити удату жену, дечака или девојчицу.² Прогањање се може препознати и у обрасцима понашања са почетка људске историје, када су се људи окупљали у племенима.³ Због тога поједини криминолози прогањање описују као "*стару појаву, али нови злочин*".

Дуго се сматрало да је прогањање типично за случајеве познатих личности и да је континуирано и систематско нарушавање приватности и безбедности уметника, политичара и водитеља, што се подразумева и толерише, као и да се тако нешто не догађаја обичним људима у свакодневном животу. Иако је несумњиво да је прогањање славних, попут случаја глумице Ребеке Шефер (Rebeca Schaeffer) у Калифорнији (САД) са фаталним исходом, скренуло пажњу на потребу за друштвеном реакцијом и

¹ Зевс се заљубио у Немесиду (ћерка бога Океана) и прогањао је по земљи и мору. Она је стално мењала облик, пошто је пратио, најзад, када је узела на себи облик лабуда Зевс је силовао, а из јајета које је снела, изашла је Хелена, лепотица која је била повод тројанском рату. Занимљиво је поменути и богињу Херу, жену Зевса, која је прогањала богињу Лету, са којом је Зевс био у вези, која је била трудна и тражила место где би могла да роди Зевсу децу. Наведено према: Гревс, Р., *Грчки богови и хероји*, Београд, Вулкан, 2000. године, стр. 77.

² Sanders, T. C., *The Institutes of Justinian*, London, Longman Green & Co, 1865, pp. 76-80.

³ Према предању млади ловци вребали би девојке које су скупљале остатке након жетве, чекајући тренутак када би оне остале саме, киднаповали их и одводили у своја насеља како би их оженили. Оне су прихватале новостечени статус, као последицу уобичајеног начина живота. Када би породица отете девојке покушала да је врати кући, задовољила би се и откупом за њу. Наведено према: Бауер Рајс, С., *Историја старог света, прве цивилизације, том први*, Београд, Лагуна, 2017. године, стр. 36.

инкриминацијом ове појаве, бројне студије су показале да је скоро свака десета особа био/ла жртва прогањања барем једном у животу.⁴

У Републици Србији прогањање све до 2016. године⁵ није било прописано као кривично дело. То не значи да ова појава није постојала раније. По писаном сведочењу новинара *РТС-а* о незапамћеној трагедији која се догодила у Житишту, мањем месту надамак Зрењанина „љубоморни муж је калашњиковим убио своју бившу супругу и још четири особе, а 22 је ранио када је насумице наставио да пуца на госте који су се затекли у кафићу. За њега се наводи да је био љубоморан, као и да је након развода, прогањао жртву“.⁶ Зато је у оваквим случајевима оправдано поставити питање да ли се могло нешто учинити пре оваквог трагичног исхода, с обзиром на његово понашање према жртви.

Међутим, инкриминација овог кривичног дела у нашој земљи била је праћена сензационалистичким извештавањем у новинама попут „хало манијаци! За узнемиравање телефоном можете да добијете три године“⁷ ... или „због удварања идете у затвор!“⁸, чиме је јавности послата нетачна слика о прогањању и шта оно заиста представља, због чега је дошло до реаговања и релевантних институција.⁹ Управо потреба за разграничавањем када „упорно удварање или инсистирање на неком облику контакта и дружења прераста у прогањање“ је један од констелативних чинилаца и фактора који је скренуо пажњу аутору да приступи темељно и свеобухватно ово сложенем друштвеном проблему које је сада регулисан кривичноправним нормама, спровођењем научног истраживања о криминолошким аспектима прогањања.

⁴ Tjaden, P., Thoennes, N., Stalking in America: Finding from the National Violence Against Women survey 5, Washington, DC: National Institute of Justice, 1998, pp. 136.

⁵ Чланом 10 Закона о изменама и допунама Кривичног законика, *Сл. Гласник РС*, 96/2016, који је ступио на снагу 01.07.2017. године, додат је чл. 138а којим је прописано кривично дело прогањање.

⁶ Видети: Петоструко убиство у Житишту код Зрењанина, двадесет рањених, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/2372462/petostruko-ubistvo-u-zitistu-kod-zrenjanina-dvadeset-ranjenih.html>, приступ 10.01.2019. године.

⁷ Видети више на: <https://www.telegraf.rs/vesti/963402-halo-manijaci-za-uznemiravanje-telefonom-mozete-dobijete-3-godine-zatvora>, приступ 10.01.2019. године.

⁸ Видети више на: <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/zbog-udvaranja-idete-u-zatvor/109343/vest>, приступ 10.01.2019. године.

⁹ Видети: Записник са седнице Савета за штампу од 29.06.2017. године, http://www.savetzastampu.rs/cirilica/zapisnici-sa-sednice-komisije-zazalbe/100/2017/07/11/1473/zapisnik-sa-sezdeset-sedme-sednice-komisije-za-zalbe-odrzane-29_6_2017.html, приступ 10.01.2019. године.

Проучавање прогањања прате бројне потешкоће. Пре свега, претпоставка је да је тамна бројка висока, јер жртве не пријављују виктимизацију, било зато што су у специфичним емотивним, породичним и другим односима са прогонитељем, било зато што нису упућене у то да се прогањање може сматрати кривичним делом. Осим тога, постоји велики број прогонитеља који никада нису процесуирани било зато што њихово понашање није сматрано довољно опасним или због постојања менталних поремећаја који искључују кривично процесуирање. Због тога је за истраживаче проналажење поузданих извора прави изазов.

Структурално докторска дисертација је подељена у шест глава, уз увод и закључак. У *првој глави* која носи назив *Криминолошко одређење прогањања*, после увода, анализиран је криминалитет насиља. Како се ради о сложеном феномену први корак је био појмовно одређење прогањања кроз преглед теоријских дефиниција најзначајнијих социолога, психолога и криминолога XIX и XX века. Када је реч о идентификовању облика прогањања, досадашња истраживања показују да њих одређује веза - однос која/и (не) постоји између жртве и прогонитеља. Иако међу криминолозима постоји несаглашавање око тога да ли различит начин приступа жртви може бити критеријум за дефинисање облика, у раду је, полазећи од вида успостављене нежељене комуникације са жртвом, анализирано најпре тзв. „*конвенционално прогањање*“. Модерна култура живљења и савремене информационе технологије довеле су до развоја и других средстава комуникације путем интернета, па је предмет анализе и сајберпрогањање (енг. *cyberstalking*). У наставку овог дела рада, аутор се бави типологијама, управо с обзиром на то каква веза је постојала између прогонитеља и жртве, у зависности од тога да ли су они били у некој вези или односу, или се оно врши ради успостављања везе, или уопште није повезано са односом, а које су у домену социопатске структуре личности прогонитеља. Како прогањање утиче на промену живота жртве, сагледан је и виктимиолошки аспект жртвава кроз последице овог негативног друштвеног феномена али и механизма за спречавање секундарне витимизације, уколико случај прогањања добије позитиван или негативан епилог пред надлежним државним институцијама.

Рад не би био потпун без анализе теоријских објашњења прогањања које су развили криминолози у оквиру криминолошких теорија. Развој теоријских концепата о прогањању, укључујући ту и интимне партнерске односе, кретао се од тражења узрока у биолошким и неуролошким (органским) својствима, индивидуалним карактеристикама и у понашању појединаца, до анализе бројних фактора културе и општег друштвеног система, а у најскорије време и до реакције друштва и државе на насиље.

У другој глави дисертације дат је правни оквир заштите од прогањања. Имајући у виду да је у овој области велики допринос начинила међународна заједница кроз стварање правних инструмената, у раду је представљен рад најзначајнијих међународних организација УН и Савета Европе, докумената о заштити од прогањања које су ове организације усвојиле као и механизма заштите, при чему је аутор издвојио и неколико случајева прогањања који су били разматрани пред Европским судом за људска права.

С обзиром на то да је чланство у Европској унији стратешки циљ Републике Србије, незаобилазни део дисертације је анализа правних аката заштите од прогањања донетих под окривљем ЕУ.

У даљем раду следе упоредноправна решења прогањања, па ће предмет анализе бити нормативни оквир САД, затим Уједињеног Краљевства, Републике Немачке, Републике Чешке, Републике Италије и Републике Малте. Након тога, дат је преглед како је прогањање регулисано у бившим југословенским републикама, будући да својим географским, културолошким и економским положајем могу да се компарирају са стањем у нашој држави.

Најзад, у овом делу рада, аутор је најпре дала приказ стања законодавства, пре него што је прогањање било инкриминисано као кривично дело у Републици Србији, а затим и његову правну анализу након прописивања кроз његова битна обележја: радњу, последицу, субјективни елемент и запрећену казну. У овом делу аутор је анализирао однос прогањања са кривичним делом угрожавања сигурности из чл. 138 Кривичног законика. Прогањање је разматрано у и светлу донетог Закона о спречавању насиља у породици. Сагледавање циља због ког су норме донете вршено је применом телеолошке методе.

Аутор је ради утврђивања правог значаја норми које се односе на прогањање користила нормативно – догматски метод, затим метод анализе и синтезе или аксиолошки метод, док је кроз социолошку методу представљен друштвени значај који донете одредбе имају.

Трећа глава дисертације носи назив *опис истраживања*. У овом делу одређен је предмет емпиријског истраживања – кривично дело прогањање из чл. 138а КЗ на територији Републике Србије. Као критеријуми за одређивање узорка узети су: број поднетих кривичних пријава, оптужења и правноснажних судских одлука, извршеност било ког облика кривичног дела као и временски оквир од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године. Такође, одређен је општи циљ истраживања – утврђивање феноменолошких и етиолошких карактеристика кривичног дела прогањања у Републици Србији. Како су хипотезе неизоставни део сваког емпиријског истраживања, аутор је поставила одређене претпоставке, које је желела да провери спроведеним истраживањем. Коришћени су методи посредног посматрања и метод анализе садржаја. Сви добијени подаци биће представљени дескриптивном методом, са графиконима и табелама.

У наставку рада анализирани су обим, динамика, структура, географска распрострањеност, временски оквир вршења прогањања, начин, средства извршења, поврат и стицај, као питања којима се бави криминална феноменологија и која чини *четврту главу* дисертације. Виктимолошки осврт ове докторске дисертације огледа се у томе што је једно поглавље посвећена полу и старости жртве, као и његовом/ном односу са прогонитељем/ком.

Како једна криминолошка студија не би била потпуна без истраживања криминогених фактора, следећи, *пети део* докторске дисертације јесу етиолошке карактеристике прогањања у Републици Србији у светлу напред изнетих теоријских објашњења прогањања. Најпре је дато одређење и приказ поделе криминогених фактора на ендogene и екзогене. Полазећи од датих одређења социјално-економских чинилаца, породичних односа, школе, образовања, аутор је добијене податке о прогањању повезао са датим факторима. Посебна пажња посвећена је социо-патолошким појавама код прогонитеља. Као ендogene криминогене факторе, који могу утицати на вршење прогањања издвојени су мотив и ментални поремећаји.

Шеста глава дисертације посвећена је криминалној политици у односу на прогањање, при чему је поред анализе репресивних мера, посебан акценат стављен на превентивну реакцију и помоћ жртвама. Стога су наведене мере посматране кроз формалну и неформалну контролу. Формални аспект сагледан је кроз правну анализу одредаба Кривичног законика о запрећеним кривичним санкцијама за основни и теже облике кривичног дела прогањање, уз навођење конкретних кривичних санкција и мера безбедности које су изречене учиниоцима на територији Републике Србије. Такође указано је на изузетно велики значај укључивања Служби за помоћ и подршку жртвама и израде индивидуалног плана за жртве прогањања. Неформални аспект је сагледан кроз утицај мас медија и формирање СОС телефона и линија на којима би се жртве могли/е јавити уколико сматрају да постоје неки од ризика да су изложени/е прогањању на радном месту, у породици, од стране непознатог лица и сл.

Затим следи *закључак*, у којем ће аутор убедљивим и логички поткрепљеним аргументима кратко сумирати добијене резултате, представити научно фундиране закључке, уз изношење предлога за измену нормативног регулисања кривичног дела прогањања у смислу нових или измена и допуна постојеће инкриминације, развијања другачијег концепта и одговора друштвених институција на криминалитет прогањања, подизања свести о значају превентивних мера, факторима ове појаве и механизмима за заштиту жртве, а све у циљу унапређења постојећег правног контекста овог феномена на националном нивоу. На крају, следе референце. Саставни део дисертације је и упитник који је коришћен приликом обраде података.

ГЛАВА ПРВА

КРИМИНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРОГАЊАЊА

1. О КРИМИНАЛИТЕТУ НАСИЉА

Насиље је појава иманентна сваком друштву и свим степенима његовог развоја. Мењали су се модалитети насиља, као и индивидуално и друштвено реаговање на ову појаву, али су од свог постанка па до данас људи употребљавали насиље према другима или према стварима. Могло би се хипотетички узети да су прве две људске јединке које су настале из прачовека и које бисмо могли назвати људским бићима, у разрешавању неких међуљудских односа, или чак и без тога користили насиље. Ако, пак, насиље схватимо и као употребу силе према стварима или животињама, онда је оно пратило и првог човека; чак је у тим раним периодима представљало неопходно средство људске егзистенције. Појединци и групе су се међусобно уништавали да би на тај начин опстали. Мада, некада и нужно, насиље је негативна и неприхватљива друштвена појава, на коју друштво мора реаговати на одређени начин.¹⁰ Како многи криминолози указују да појмови који се у овој области користе „насиље“, „агресија“ и „агресивност“ нису синоними, пре одређења криминалитета насиља, дато је њихово објашњење, како би се избегли неспоразуми терминолошке природе.

Најпре треба указати да код одређивања појма насиља у науци кривичног права не постоји једиствено мишљење шта све обухвата. Стога, према првом схватању објекат радње насиља може бити само човек, а према другој, поред човека, то може бити и друго живо биће или материјално добро (ствар). Поборници првог гледишта Јокот и Томпсон (Yokot&Thompson) указују да се инциденти и несреће попут земљотреса или олуја не могу по овој дефиницији укључити у акте насиља. Самим тим, оно што је релевантно за право јесте то да акт насиља може бити предузет само од стране човека. Поред овог појма, са ове тачке гледишта у литератури се даје и објашњење појма „инцидент насиља“ који се одређује као непрекинуто испољавање особина или групе особина ангажованих у акту насиља или чији је резултат насилно спроведена акција. Аутори ове дефиниције признају чињеницу која се односи на непрецизност субјективног одређења карактеристика насиља:

¹⁰ Лазаревић, Љ., *Деликти насиља – кривичноправни аспект* у: Радовановић, Д., (др) Деликти насиља кривичноправни и криминолошки аспект, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002. године, стр. 11.

„било то светло (или забава), мрак (или зла коб), природно или нека комбинација од тога“. Суштински, овако дефинисање „насиља“ веома је широко, пре свега што намера за вршење насиља није прецизно одређена – било да се под њом подразумева намера да се неко повреди или, чак, акт који је за своју последицу имао повреду нанету нападачу од стране нападнутог лица, како би се од себе отклонио противправни напад.¹¹ У оквиру ове групе разликујемо подгрупу аутора, попут Елизабет Станко (Elizabet Stanko), који под насиљем подразумевају не само насилне акте усмерене према другом већ и према себи (аутодеструктивно насиље), као и ауторе код којих објекат насиља поред човека могу бити и друга жива бића (животиње) и ствари. Овај правац је довео до проширења објекта кривичноправне заштите у савременом кривичном законодавству, увођењем кривичних дела заштита животиња и животне средине. Међутим, критичари оваквог схватања истичу да, животиње могу бити објект радње, али не и објект кривичноправне заштите, иако се у правној теорији у новије време говори и о праву животиња.¹²

Аутори, који припадају другом правцу размишљања, термин „насиље“ дефинишу као акт који за последицу има наношење повреда неком или уништавање имовине. По мишљењу Смита (Smith) насиље је форма физичког напада у чијој основи је намера да се друга особа физички повреди или да се тим нападом уништи туђа имовина.¹³ Другим речима, насиље подразумева употребу принудних средстава и метода према некоме, против његове воље и права, или примена физичке силе према објектима и материјалним средствима.¹⁴

У Речнику криминологије насиље се дефинише као сваки акт појединца који намерно прети повредом или наноси физичку, сексуалну или психичку повреду другима или самом себи.¹⁵

Виктимолошки, насиље представља сваки акт који се доживљава/перципира као намера да се друго лице повреди.¹⁶

¹¹ Yokota, F., Thompson, M, K., Violence in G-rated Animated Films, 2000, <https://doi.org/10.1001/jama.283.20.2716>, приступ 24.04.2020. године.

¹² Стојановић, З., Перић, О., *Кривично право – посебни део*, Службени гласник, Београд, 2009. године, стр. 215.

¹³ Bridges, S. G., Weis, G. J., *Violent Crime and Violent Criminals*, Thousand Oaks et.all.: Sage Publications, 1990, pp. 18.

¹⁴ Gillden, J., *Violence*, Vintage Books, New York, 1997, pp. 173.

¹⁵ Бошкових, М., *Криминолошки речник*, Матица Српска, Нови Сад, 1999. године, стр. 202.

Светска здравствена организација (енг. World Health Organization)¹⁷ дефинише насиље као намерну употребу физичке силе или претњу њоме, која је управљена против себе, другог, групе или заједнице услед које настаје или постоји велика вероватноћа да ће наступити повреда, смрт, или негативно утицати на развој појединца, или проузроковати депривацију.

Постоје и дефиниције које поред наведених одређеница насиља (силе и претње) обухватају и злоупотребу моћи (енг. abuse of power). Сваки однос у коме је нарушена равнотежа моћи, потенцијално је однос у коме се може испољити насиље моћнијег члана према ономе који у том односу не поседује моћ. Суштина је у томе да онај ко има моћ (физичку, економску, политичку, статусну) има потпуну слободу да бира хоће ли употребити насиље.¹⁸ Следбеници виктимолошког покрета су давно указали на проблем заштите жртава злоупотребе моћи. То су особе које индивидуално или колективно трпе физичку или менталну повреду, емоционалну патњу, економску штету, или значајније оштећење својих права, путем чињења или пропуштања, који не мора још представљати кршење националног кривичног права, већ међународно признатих норми које се тичу људских права.¹⁹

У литератури се срећу схватања по којима се израз „насиље, најчешће везује за агресивност и у том смислу схвата се као испољавање нападачког (лат. *Aggressio* – напад, насртај) понашања. Агресивност се у психолошким и психијатријским делима схвата у најелементарнијем, биолошком, смислу, подразумева интеракцију неког живог бића и његове околине. Пакес и Пакес (Pakes&Pakes) дају једноставну, али ужу дефиницију по којој је агресија „понашање усмерено на то да се неко намерно повреди“. Холин и Ховелс (Hollin&Howells) одређују агресију као намерно угрожавање или стицање преимућства над другим људима, које не доводи нужно до физичке повреде, док насиље подразумева

¹⁶ Шепаровић, З., *Виктимологија*, Правни факултет, Загреб, 1985. године, стр. 77-95.

¹⁷ Видети: World Health Organization, *Definition and typology of violence*, <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>, приступ 06.01.2019. године.

¹⁸ Остојић, Е., *Други поглед на свет- Не живјети са насиљем*, Медика, Зеница, 1999. године, стр. 103.

¹⁹ Шепаровић, З., *Насиље у обитељи: појаве, узроци, решења*, Југословенско виктимолошко друштво, Дубровник, 1988. године, стр. 4.

употребу снажне физичке силе против другог људског бића, понекад изазвано агресивним мотивима.²⁰

У руском Криминолошком речнику агресија је одређена као дејство субјекта, који (вођен негативним емоцијама какве су бес, непријатељство или мржња) другим људима наноси физичке повреде или психичке патње. Уобичајено је да се прави разлика између агресије и агресивности.²¹

Тако у италијанској криминолошкој литератури агресија се одређује као активност чија примарна црта је упражњавање насиља, а агресивност као психичку склоност да се друга особа нападне.²²

Што се појавних облика агресије тиче, *Оксфордски уџбеник психијатрије* наводи да се разликују: 1) инструментална - ту је напад само средство да се оствари неки други циљ (примена силе код разбојништва или силовања); 2) експресивна - једини циљ нападача је да се жртви нанесе повреда или да се она застраши због непријатељства које осећа према њој, емоционалног подстицаја (страх, осујећење, бес, озлојеђеност) или импулсивности. Она има пандан у живом свету и то у категорији „одбрамбена агресија“ коју животиња предузима када је угрожена; 3) агресија посматрана у мрежи друштвених интеракција (позната и као унутарспецифична) каква је агресија између мушкараца, она која се одвија само на одређеној територији или мајчинска агресија.²³

Међутим и поред ове повезаности многи аутори указују да појмови агресија и насиље нису подударни. Ово из разлога, зашто што није свако агресивно понашање криминализовано. Насиље је по њима „деструктивна физичка агресија која се примењује са намерном да се повреди друга особа или оштети предмет“. Дакле, по њима сва насилничка понашања су вид агресије, док сва агресивна нису насилничка.²⁴

²⁰ Pakes, F. and Pakes, S., *Criminal Psychology*, Cullompton, 2009, pp. 56; Hollin, C. and Howells, K., *An introduction to concepts, models and techniques* –in Howells, K. and Hollin, C., (eds.): *Clinical Approaches to Violence*, Chichester, 1989, pp. 3; Цитат према: Игњатовић, Ђ., *Појам и етиологија насилничког криминалитета*, Зборник радова са међународног научног скупа Насилнички криминалитет етиологија, феноменологија, сузбијање, Бања Лука, 2011. године, стр. 181.

²¹ Салъникова, В., (ed.), *Криминологија словарь*, Санкт Петербург, 1999, pp. 6. Цитат према: Игњатовић, Ђ., *op.cit.*, стр. 181.

²² *Ibidem*

²³ Semple D., Smyth R., *Oxford Handbook of Psychiatry*, Oxford, 2010, pp. 620. Цитат према: Игњатовић, Ђ., *op.cit.*, стр. 181.

²⁴ *Ibidem*

Вероватно најпотпуније разматрање налазимо код норвешког филозофа Ларс Свендсена (Lars Svendsena)²⁵ који разликује три врсте дефиниција криминалитета насиља: а) широке (које обухватају мноштво најразличитијих појава, какво је нпр. „структурно насиље“) б) уже (подразумевају намерно наношење физичких и, евентуално, психичких повреда човеку) и ц) дефиниције засноване на легитимитету у ову категорију сврставају само такве намерно нанете повреде које нису легитимне по позитивном законодавству. Овај аутор сматра да је ужа дефиниција најприхватљивија и користи израз за оваква дела: „лично насиље“, за појединца који намерно прети или наноси физичку, сексуалну или психичку повреду другима или себи самом“. Ово је у литератури ретко заступано схватање, где се под насилничким криминалитетом сматра и самоповређивање.²⁶

Криминолог Катарина Вилијамс (Katherine Williams), издвојила је кључне особине криминалитета насиља:

-да се ради о таквом нападу који је усмерен на личност, дакле, овде не спадају дела усмерена против нечије имовине код којих се сила или претња не упућују човеку;

-затим да израз „претња“ подразумева јасно изражену намеру нападача да примени силу;

-да су укључени случајеви у којима је нападач употребио силу и она би са великом вероватноћом довела до повреде, но у конкретним околностима она је изостала („промашени ударац“) и да се подразумевају одређени елементи намере – тј. сврсисходне примене принуде. Отуда се случајеви ненамерног повређивања не могу означити као насилничко понашање.²⁷

Дакле, овај облик криминалитета обухвата оне криминалне активности којима се, средствима физичке или психичке принуде, односно применом силе или претње да ће се сила применити, повређује или угрожава интегритет личности. Или, насилнички криминалитет чине она кривична дела код којих се, ради постизања одређеног циља, користи напад на жртву, или се њиме прети.²⁸ Јасно је да међу ауторима нема сагласности

²⁵ Svendsen L., *Filozofija zla (orig. Ondskapens filosofi)*, Beograd, 2006. године, стр. 133. Цитат према: Игњатовић, Ђ., *op.cit.*, стр. 182.

²⁶ Ibidem

²⁷ Williams, K., *Textbook on Criminology*, London, 1999, pp. 154. Цитат према: Игњатовић, Ђ., *op.cit.*, стр. 182.

²⁸ Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Досије, Београд, 2008. године, стр. 145.

око појма криминалитета насиља, али да су незаобилазне његове одреднице *сила и претња*, које су уједино кривичноправне категорије.²⁹

Поред одговора на питање шта је криминалитет насиља потребно је разјаснити и која кривична дела представљају „насилнички криминалитет“. Морамо нагласити да криминалитет насиља није инкриминисан као посебно кривично дело у кривичним законима, већ постоје кривична дела код којих је насиље елемент бића кривичног дела или начин њиховог извршења.

Према критеријуму облика у коме се насиље појављује разликујемо: директно насиље (испољава се кроз намерно повређивање и нарушавање физиког и психичког здравља људског бића и обухвата све врсте убистава, геноцид, ратне злочине, масакре цивила, као и брутална поступања која доводе до физичких повреда и угрожености и психичке патње (насилно пресељавање и одвођење људи, затварање, киднаповање, принудни рад, тортуре, силовање, мучење и сл.), индиректно насиље (састоји у посредном деловању, индиректној повреди права на живот, неуказивању помоћи, одбијању пружања помоћи жртвама несрећа или природних катастрофа, пропуштању и занемаривању), репресивно (односи на кршење основних грађанских и политичких људских права) и насиље према интегритету људи (испољава се у депривацији човекових права на психолошки, емоционални, културни или интелектуални интегритет).³⁰

Поделу деликата насиља на неколико типова и подтипова извршио је Ханс Јоаким Шнајдер (Hans Joachim Schneider). Он разликује: насиље у породици, насиље у школи, насиље између малолетничких банди. Појавни облици насиља у породици су: физичко злостављање деце, злостављање жене/супруге, злостављање старих људи и злостављање између браће и сестара. Овај аутор разликује као посебну категорију злочина, “злочин мржње” који се врши због припадности одређеној раси, религији, етничкој припадности,

²⁹ Јовашевић, Д., *Кривично право, општи део*, Београд, 2010. године, стр. 140.

³⁰ Видети: Violence, Democracy and Education: An Analytic Framework, <http://www.oas.org/csh/english/edumeetexpertscontrib6.htm>., Цитат према: Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *Криминологија, треће измењено и допуњено издање*, Свен, Ниш, 2009. године, стр. 108.

припадности полу, политичкој или сексуалној оријентацији, старости, услед духовних или телесних недостатака и сл.³¹

У криминолошкој литератури се истиче да криминалитет насиља треба да обухвати, пре свега, криминалне активности којима се напада живот и тело (крвни деликти, насиље у породици), полна слобода и полни морал (сексуални деликти), али и друга криминална понашања учињена из користољубља уз примену силе (разбојништво, разбојничка крађа), затим, она против слободе и права грађана (противправно лишење слободе, изнуђивање исказа, злостављање злоупотребом положаја или овлашћења), против јавног реда и правног саобраћаја (спречавање службене особе у вршењу послова сигурности, суделовање у групи која спречава службено лице у вршењу службене радње) и насилничко понашање на јавном месту. Такође се, као најтежи облици испољавања криминалитета насиља, наводе тероризам, политички деликти насиља, (политичка убиства, психичко злостављање, притисци или тортура, физичко злостављање) и злочини против човечности и међународног права (ратни злочини, систематско уништавање верске, националне или етничке групе – геноцид.³²

За потребе овог рада, у оквиру изнетих разматрања да криминалитет насиља треба првенствено да обухвати кривична дела код којих долази до изражаја интерперсонално насиље убрајају се: крвни деликти, насиље у породици, сексуални деликти, трговина људима, злочин мржње и прогањање.

2. ДЕФИНИЦИЈЕ ПРОГАЊАЊА

Термин прогањање води порекло од енглеске речи *to stalk* што значи прикрадати се, шуњати, гонити, прогонити. Иако се првобитно употребљавао да означи гоњење животиње и лов у којем ловац прати, вреба и на крају убија животињу,³³ крајем XX и почетком XXI века почиње да се употребљава у смислу прогањања људских бића.³⁴

³¹ Schneider, H., J., *Kriminologie für das 21. Jahrhundert*, Münster-Hamburg - London: LIT Verlag, 2001, pp. 180. Цитат према: Костантовић Вилић, С., Ристановић, Николић В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 108.

³² *Ibidem*

³³ Van der Aa, S., *Stalking in the Netherlands: Nature and Prevalence of the Problem and the Effectiveness of Anti-Stalking Measures*, Makly, Antwerpen, 2010, pp. 29-30.

³⁴ Ристановић, Николић, В., Лепојевић, Ковачевић, М., *Прогањање, појам, карактеристике и друштвени одговори*, Темида бр. 4, Београд, 2007. године, стр. 4.

У својој књизи криминолог Никол (Nicol) сматра да је прогањање метафорички израз који се употребљава да означи системско узнемиравање у смислу понашања особе која прогони другу особу, попут ловца који стрпљиво чека и тенденциозно гони животињу коју планира да убије или искористи за храну или за одећу.

Комплексна природа овог феномена отежава његово прецизно дефинисање, како у области клиничке психологије, тако и у области криминологије. Група клиничких психијатра под прогањањем подразумева:

-поновљено понашање којим се упорно покушава да се другој особи наметне нежељена комуникација и/или контакт;³⁵

-активности ради успостављања комуникације са другом особом попут слање порука, писама, имејлова, које, уопштено гледано, нису недозвољене, али, које када представљају образац дуготрајног понашања и уз неопходну намеру да се успостави контакт са другом особом против њене воље, чине обележја кривичног дела;³⁶

-понашање које се врши у дужем временском периоду, против воље друге особе и код њега/ње изазива страх за личну сигурност.³⁷

У Legal Dictionary прогањање се одређује као криминално понашање које се састоји у понављању праћења и ухођења другог лица. На пример, слање цвећа, писање љубавних писама, као самостално предузете не представљају криминално понашање. Међутим, када се ови поступци предузимају са намером да се код другог лица изазове страх или нанесе повреда, тада представљају понашање које је криминално.

Криминолози прогањање дефинишу као: 1) намерно, злонамерно, упорно и поновљено праћење друге особе које код ње/њега изазива страх за сигурност;³⁸ 2) понашање усмерено на одређену особу која укључује поновљену физичку или визуелну

³⁵ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., "Study of Stalkers", American Journal of Psychiatry, vol. 156, no. 8, 1999, pp. 1244.

³⁶ Swanwick, R., "Stalkers Strike Back—The Stalkers Stalked: A Review of the First Two Years of Stalking Legislation in Queensland", The University of Queensland Law Journal, vol. 19, no. 1, 1996, pp. 26.

³⁷ Goode, M., "Stalking: Crime of the Nineties?", Criminal Law Journal, vol. 19, 1995, pp. 24.

³⁸ Meloy, J., Gothard, S., "A Demographic and Clinical Comparison of Obsessional Followers and Offenders with Mental Disorders", American Journal of Psychiatry, vol. 152, 1995, pp. 258.

близину, без пристанка на комуникацију или вербално, писмено или посредно упућене претње.³⁹

Зона и сарадници (Zona et al) говоре о „неуобичајеном или дугорочном обрасцу понашања који се састоји од упућивања претњи или узнемиравања усмереног ка другој особи“, док ће према Гелке и Сорелу (Guelke&Sorrel) прогањање постојати када „особа прати и често покушава успоставити контакт са другом особом која је субјект њених опсесивних мисли“.

По дефиницији коју даје Ројакерс (Royackers), прогањање је еуфемизам за феномен који се јавља када особа из љубавних и/или сексуланих мотива непрестано прати и узнемирава другу особу.⁴⁰

Прогањање се одређује и као једна или више група радњи: а) које се понављају и усмерене су ка одређеној индивидуи (тзв. мета), б) које су од стране „мете“ доживљене као нежељене и наметнуте и в) у „мети“ изазивају страх и забринутост.⁴¹

Поједини аутори су приликом дефинисања прогањања поставили питање која то делатност може бити подобна да код просечне, разумне особе изазове страх. Спроведена истраживања су показала да то могу бити попут: истраживање и надзирање жртве (физичко или уз употребу скривених камера или глобалног система за позиционирање (GPS)); појављивање на местима где се појављује жртва; слање нежељених поклона, писама, честитки, имејлова; наношење штете на стварима жртве; контролисање телефонских позива и употреба компјутера; претњи да ће жртва, њој блиска особа или кућни љубимац бити повређена; прикупљање података о жртви из јавних евиденција; контактирања чланова породице, пријатеља, суседа; постављања информација или ширења гласина о жртви путем интернета, на јавном месту или изговарањем речи итд.⁴²

Као што се види, свака од ових дефиниција, узетих из психолошких или правних наука, користи врло различите критеријуме како би одредила шта чини прогањање. Оно

³⁹ Tjaden, P., “*The Crime of Stalking: How Big is the Problem?*”, National Institute of Justice: Research Preview, United States Department of Justice, Office of Justice Programs, 1997, pp. 3.

⁴⁰ Royackers, L., *The Dutch Approach to Stalking Laws*, Berkeley Journal of Criminal Law vol (3), Iss (1), 2000, pp. 1.

⁴¹ Westrup, D., *Applying Functional Analysis to Stalking Behavior*, The Psychology of Stalking, Clinical and Forensic Perspective, 1998, pp. 276.

⁴² Спроведено је више истраживања, а као најзначајнија из којих је учињен преглед делатности издвојена су: Evans, 1994: 1020-23, Meloy & Gothard, 1995: 258-263, Wels, 1997: 65-70, Harris 2000: 1-203, Mullen & Pathe, 2000: 625-28, Ogilvie, 2000: 1-24, Walby & Allen, 2004: 122-125 и др.

што је заједничко свим овим дефиницијама јесте, да је потребно да се ради о поновљеним обрасцима понашања (поједини аутори користе термин „упорно“), који се врше у дужем временском периоду и да се ради о нежељеном контакту. Занимљиво је да су поједини аутори попут психијатра Год (Goode), инсистирали да је неопходно да код особе која је жртва прогањања постоји страх или осећај узнемирености због таквог понашања.

Међутим, и поред бројних настојања стручњака различитих професија да опишу прогањање, још увек у теорији не постоји јединствена дефиниција ове појаве.

Најстарију дефиницију прогањања у САД дао је Мелој (Meloy) која подразумева самовољно, злонамерно и континуирано праћење и узнемиравање особе којим се угрожава безбедност.⁴³

Једна од најзаступљенијих дефиниција је она коју је дао Одсек за жртве злочина при Министарству правде САД, који прогањање дефинише као „*начин понашања усмерен на одређену особу који обухвата понављање поступака којима се остварује визуелна или физичка близина, комуникација без пристанка или вербалне, писане или имплициране претње, или комбинација свих тих поступака, који би изазвали основани страх код друге особе*“.⁴⁴ Међутим, оваква дефиниција не узима у обзир развој информационих технологија, које омогућавају да се прогањање врши и на домишљатије и неочекиване начине. Прогонитељи могу користити савремене технологије како би пратили жртву, користећи, на пример, систем глобалног позиционирања (GPS), камере за шпијунирање, програме за праћење мобилног телефона или користећи се тзв. „spyware“ програмима којима се пресећу поруке или прати претраживање на интернету. Прогањање учињено на овај начин не подразумева и физичку, а још мање визуелну близину.

Дефиниција која би била најпотпунија, јер узима у обзир и развој информационих технологија, јесте она из 2007. године коју је дао Национални центар за жртве злочина САД (National Center for Victims of Crime), која под прогањањем подразумева две или више радњи којима прогонитељ директно, индиректно или на неки други начин, путем

⁴³ Meloy, J., Gothard, S., op.cit., pp. 258.

⁴⁴ Видети: *What is stalking?*, Department of justice, The United States, <https://www.justice.gov/ovw/stalking#stalking>, приступ 17.02.2019. године.

неке акције, метода, уређаја или средства прати, надзире, посматра, прети особи, комуницира са особом или долази у контакт са својином дотичне особе.⁴⁵

Када је реч о законском дефинисању прогањања, у националним законодавствима земаља које га прописују као кривично дело, уочавају се бројне разлике. У даљем ради размотрићемо неке особености које најчешће изазивају дилеме приликом његовог одређења у кривичним законима.

Назив - већина земаља које су инкриминисале овај феномен, додељују му и адекватну терминолошку одредницу – прогањање. У појединим законодавствима овај криминолошки термин садржи и допунски атрибут попут „опасног прогањања“ у чешком праву (*nebezpečné pronásledování*, oddíl 354 CC Czech Republic) или „упорног прогањања“ у аустријском праву (*beharrliche verfolgung*, 107a CC Austria). Хрватски законодавац га прописује као „наметљиво понашање“. Међутим, земље попут Енглеске и Ирске су браниле став да радње прогањања, могу да се подведу под узнемиравањем. Нема дилеме, да узнемиравање, као општији концепт, у себи садржи и прогањање, али ти појмови нису синоними. Овенс (Owens) добро примећује, да прогањање има озбиљнију конотацију од узнемиравања. Жртве прогањања, често остану незаштићене, јер, узнемиравање у већини земаља постоји само уколико се на страни жртве јави субјективни елемент, у виду страха од насиља. Нека узнемиравања су сексуалне природе, и у том смислу, могу садржати неке форме прогањања. У основи узнемиравања је често неки облик претње насиљем, што код прогањања не мора бити случај. Прогањање је само по себи насиље, психолошки притисак, страх од свеprisутног прогонитеља, чије перфидне радње је готово немогуће законодавно одредити.⁴⁶ Услед настојања да се адекватно заштите жртве, у Великој Британији је прогањање ипак добило статус посебног кривичног дела, о чему ће бити речи у делу анализе упоредног законодавства, док Ирска то није урадила, али за постојање узнемиравања не захтева претњу насиљем, што је свакако боље решење у недостатку инкриминисања прогањања.

⁴⁵ Видети: National Center for Victims of Crime, USA, <https://victimsofcrime.org/stalking-resource-center/>, приступ 17.02.2019. године.

⁴⁶ Owens, J. G., *Why definitions matter: Stalking victimization in the United States*, Journal of Interpersonal Violence, 2016, pp. 2199.

Објекат заштите – ово је питање на које треба обратити посебну пажњу, јер законска систематика овог кривичног дела открива шта се сматра заштитним објектом. Преовлађујући став је да се ради о личној слободи човека, односно њему блиских лица односно слободи и правима човека. Слободе и права човека чине друштвене вредности, атрибути људске личности и карактеристике одређене људске заједнице.⁴⁷ Међутим, у ширем смислу то је и приватан живот појединца и право на поштовање истог. Приватност обухвата велики број аспеката људског живота и без ње се не може замислити слободан развој и живот човека. Тако *„све што се тиче личног здравља, филозофских, моралних, религијских уверења, породичног и емотивног живота, пријатељства и осталих социјалних веза спада у приватни живот“*.⁴⁸ Дакле, приватни живот појединца подразумева и различите социјалне односе и контакте са људима, односно човекову слободу да свој живот и личности организује, води и развија према својим уверењима. Према Резолуцији Савета Европе која се односи на масовне медије, људска права и приватни живот човека, *„право на приватност се суштински састоји из права појединца да живи са минимум утицаја са стране“*. Како се даље наводи ово право тиче се *„приватног, породичног живота, физичког и моралног интегритета, части и угледа, клеветања, недопуштености изношења релевантних чињеница о нечијем личном животу, неовлашћеног објављивања приватних фотографија, заштити од објављивања информација које су као тајне саопштене другима“*.⁴⁹ Уколико нешто веже све радње које чине прогањање, онда је то управо повреда приватности, тј. оног њеног дела, које се тиче човекове слободе мишљења, одлучивања, планирања итд. То се догађа услед психолошког преузимања и контроле жртве од стране учиниоца која временом постаје преокупирана само размишљању о његовом присуству што доводи до стварања промена у животним навикама жртве.⁵⁰

⁴⁷ Чејовић, Б., Кривична дела против слобода и права човека и грађанина у: Југословенска ревија за криминологију и кривично право број 3, Београд, 1993, године, стр. 23-33.

⁴⁸ Cohen J. G., *Respect for Private and Family Life* in: The European System for the Protection of the Rights, Council of Europe 1993, pp. 407-413.

⁴⁹ Right to privacy, Resolution 1165 (1998), Council of Europe, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16641&lang%20=en>, приступ 19.01.2019. године.

⁵⁰ Guleke, J., Sorrel, T., *Violations of privacy and law: the case stalking*, Ethics and Philosophy, Warwick, The University of Warwick, 2016, pp. 33.

Начин извршења – прогањање се не чини једном радњом. Оно се састоји од више радњи или прецизније речено, група или серија радњи. Ако једном неком пошаљемо поклон или поруку, то свакако није прогањање. Но, уколико то чинимо сваки дан или сваке недеље, а друга особа то не жели, могло би постојати прогањање. Дакле, жртва прогањања обично неће доживети једну одвојену, самосталну радњу као нежељену, али у њиховој укупности хоће. Због тога се приликом законског дефинисања прописује радња „које се понавља“ или је „континуирана“, „упорна“ или се дешава „у дужем временском периоду“. Међутим, не даје се ни оквиран одговор на питање колико пута радња мора бити поновљена, нити, шта се сматра дужим временском периодом. Ројакерс (*Royackers*) предлаже да се радње морају понављати најмање два пута недељно у периоду од најмање шест месеци⁵¹, док Мулен и други (*Mullen et al*) сматрају да се прогањање састоји од најмање десет одвојених радњи и/или покушаја остваривања комуникације са жртвом, у периоду од најмање четири недеље.⁵²

Оно у чему се приликом законског дефинисања државе разликују, јесте техника прописивања радње прогањања. Једна група земаља се определила за тачно навођење могућих радњи извршења по принципу *lex certa*, док се друге (Република Аустрија, Република Чешка, Република Шведска, Република Малта) одлучују за општа решења, последичну диспозицију, а радње се наводе као примери. Први начин се оправдава начелом законитости и правне сигурности. С друге стране, истиче се да су прогонитељи веома креативни у проналажењу начина да избегну кажњавање у ситуацијама када је радња извршења прописана лимитативно. То нарочито ограничава процесуирање у случају коришћења савремених информационих технологија, која доприносе развоју нових видова прогањања. Истиче се и да је процедура измене закона доста спора, па се овим другим начином прописивања омогућава да већи број понашања буду подведена под прогањање и спречи да прогонитељ избегне одговорност, односно да потреба за флексибилношћу носи превагу над правном сигурношћу.⁵³

Последице по жртву – питање мора ли на страни жртве да постојати субјективни осећај, страх за личну сигурност, стрепња, узнемиреност или анксиозност да би постојало

⁵¹ Royackers, L., op.cit., pp. 4.

⁵² Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit. pp. 1245.

⁵³ Tjaden, P., op.cit., pp. 7.

прогањање, још увек је дискутабилно међу ауторима. Има оних који сматрају да је осећај страха, основни елемент прогањања. Без њега, одређена понашања би се могла сматрати узнемиравањем. Мулен и други (Mullen et al) сматрају да је централни појам конструкције прогањања доживљај особе која је објект нежељене пажње, да су ова понашања узнемиравајућа и да га/је плаше. Без његовог постојања на страни жртве био би нарушен принцип *ultima ratio*, инкриминисањем сувише широког спектра узнемиравајућих понашања.⁵⁴

Друга група аутора сматра да би прописивањем постојања субјективног осећаја на страни жртве у виду доживљеног осећаја страха, остао незаштићен значајан број жртава прогањања. У једном истраживању од 1430 испитаника који су себе декларисали као жртве прогањања, само 36% се изјаснило да су доживели субјективни осећај страха.⁵⁵

Најзад, имамо и групу криминолога која је објективизирала овај елемент, уводећи појам „разумне особе“ као критеријум. Дакле, жртва не мора да доказује да је доживела страх, узнемиреност, нити било коју другу негативну последицу прогањања. Довољно је да суд процени да би оне постојале са становишта „разумне, рационалне особе“. Занимљиво је да чешки законодавац, објективизира саму радњу као „понашање које је подобно да изазове страх за његов/њен живот или здравље, односно живот или здравље њој/њему блиских лица“.⁵⁶

Виност - у највећем броју држава ради се о умишљајном кривичном делу, без неких додатних назнака које би упутиле на тачно одређени облик умишљаја. Међутим, постоје и она законодавства, у којима се тражи и постојање одређене намере нпр. да се озбиљно утиче на начин живота (КЗ Аустрије) или да се застраши друго лице, наруши његова приватност, проузрокује узнемиреност или емоционални стрес (КЗ Мађарске). Како намера представља највиши степен свесне и вољне управљености радње на остварење неке последице, следи да она претпоставља постојање директног умишљаја. Трећа група решења посебно истиче интелектуалну компоненту кривице, кроз формулацију „зна или би

⁵⁴ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit. pp. 1245.

⁵⁵ Owens, J. G., op.cit., pp. 26.

⁵⁶ Ibidem

требало да зна“ (да може озбиљно да наруши спокојство другог лица по КЗ Белгије; да узнемирава другог по КЗ Малте итд).⁵⁷

Када је реч о квалификованим облицима дела и осталим модалитетима остваривања појачане заштите, једна група држава је приликом законског дефинисања тежих облика узела у обзир околности које се односе на саму жртву, односно неке њене особине, да се ради о детету, трудној жени, особи са инвалидитетом, немоћном лицу итд или о односу који је постојао између жртве и прогонитеља/ки (брак, ванбрачна заједница, хранитељство, емотивна партнерска веза итд). Друга група се, пак, определила за прогањање квалификованом тежом последицом (када учинилац изазове опасност од наступања смрти или озбиљне повреде жртве, њеног сродника ли другог блиског лица или када је његовом радњом проузрокована смрт жртве њеног сродника или другог блиског лица). У трећу групу законодавства спадају државе које не садрже теже облике прогањања, већ се служе другачијом нормативном техником, као што је увођење поштравајућих околности које доводе до строжијег кажњавања односно изрицања двоструко веће казне од прописане за кривично дело прогањање (нпр. према КЗ Малте чл. 251АА у вези са чл. 221а и 202х прописано је да долази до увећања казне за један степен ако је дело учињено према неком од следећих лица: супружник или бивши супружник учиниоца; лице које има или је имало дете са учиниоцем, лице које је формално или неформално било верено за учиниоца са циљем закључења брака; крвни сродник по правој линији, без обзира на степен сродства; брат и сестра (биолошки и законски), усвојилац или усвојеник; лице са којим учиниоца живи у породичном домаћинству или је раније живео у породичном домаћинству макар годину дана; други крвни и тазбински сродници закључно до трећег степена; односно ако је дело учињено у присуству малолетника).⁵⁸

Што се казнене политике законодавца код кривичног дела прогањања тиче, поставља се питање колико је он релевантан и употребљив, јер се добија простим упоређивањем прописаних казни за основне и теже облике, а нарочито што из претходних излагања произилази прилична шароликост у његовом законском одређивању. Оно што се

⁵⁷ Стефановић Миладиновић, Д., *Прилог расправи о „криминализацији прогањања“* у: Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, Година LV, 2016. године, стр. 149-150.

⁵⁸ Ibidem

на први поглед може приметити је да сва законодавства примењују два модела: прописују само казну затвора или казну затвора алтернативно или кумулативно са новчаном казном. Што се казне затвора тиче, присутна је у затвореним оквирима и оквирима отвореним надоле. Тако, за основним облик кривичног дела најчешће посебним максимум казне досеже до једне године, затим следе земље са законским решењем до две односно до три године. Најстрожије решење је оно које прописује казну затвора до пет година, а најблажи посебним минимум износи три месеца или пак уопште није прописан. Када је реч о тежим облицима, највиши посебним максимуми износе пет или десет година, што опет зависи од технике прописивања тог облика (нпр. малтешки законодавац због начина конструкције квалификованог облика има највиши посебни минимум за тежи облик који износи шест месеци).⁵⁹

Овде има места размотрити још једно питање које ће нам бити о значаја приликом касније анализе упоредног законодавства. Имајући у виду специфичност прогањања, постављања се питање и *овлашћеног тужиоца за кривично гоњење*. Тако, једна група аутора, која инсистира на постојању субјективног осећаја страха за сопствену безбедност жртве или сигурност њој блиских лица као обележје овог кривичног дела, захтева да се кривично гоњење предузима по предлогу жртве.⁶⁰ Други, пак сматрају да се кривично гоњење за овај вид насиља, у сваком конкретном случају мора предузимати *ex officio*, правдајући то великим степеном друштвене опасности који ова појава има у друштву.⁶¹ Има и оних који су се определили да држава делује по службеној дужности у случају квалификованог облика. Приликом касније анализе норми законског текста појединих држава видећемо за који од наведених модела су се државе најчешће опредељивале приликом инкриминације.

3. ОБЛИЦИ ПРОГАЊАЊА

Прогањање је појава која, иако се везује за славне личности, дешава се и у обичном животу, између особа које су садашњем/бившем партнерском, пријатељском, пословном или професионалном односу, међу познаницима, као и између особа које се међусобно не

⁵⁹ Стефановић Миладиновић, Д., *op.cit.*, стр. 152.

⁶⁰ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., *op.cit.*, pp. 1232.

⁶¹ Owens, J. G., *op.cit.*, pp. 27.

познају. Зато једно од питања којем ћемо се бавити у овом раду јесу и облици. У литератури се срећу различити критеријуми поделе. Тако, с обзиром на везу између прогонитеља и жртве издвајају се прогањање које уопште није повезано са везом – односом између прогонитеља и жртве (прогањање непознатих особа), прогањање особе са којом је прогонитеља био у неком односу (пословном, пријатељском, професионалном итд) и прогањање особе са којом прогонитељ жели да оствари везу или однос (интимно прогањање).⁶² Као посебан облик, размотрићемо прогањање које је непосредно повезано са насиљем у породици.

За први облик прогањања карактеристично је да жртва и прогонитељ нису били у претходној вези. Једина веза између прогонитеља и жртве је заправо процес прогањања, кроз који прогонитељ жели да оствари блиски однос са жртвом. Прогонитељ користи разне начине прогањања, а сам процес траје веома дуго. На почетку, прогонитељ постоје опседнут жртвом, упућује јој писане или усмене поруке, покушава да оствари комуникацију са жртвом и да је фасцинира. Овај облик је типичан за прогањање славних и других јавних личности, али није редак случај да се догоди у свакодневном животу особи коју прогонитељ негде сретне или упозна.⁶³ Управо због тога и привлачи највећу медијску пажњу, због најчешће „бујних фасцинација“ непознатог појединца који прогони славне који се сматрају „јавном својином“.

Први случај прогањања познатих био је покушај убиства глумице Терезе Салдане (Theresa Saldana) од стране Артура Џексона (Arthur Jackson). Извештаји о томе шта се догодило у овом случају се разликују. Неки тврде да када је Џексон први пут видео Салдану као младу глумицу која га је привукла и схватио да никада неће имати "нормалну" везу са њом, започео је планирање њеног убиства како би могао „*бити заувек са њом у загробном животу*“.⁶⁴ Други, пак, тврде да је Џексон био уверен да је глумица део завере

⁶² Nicol, op. cit., pp. 26-28.

⁶³ National Institute of Justice, *Project to Develop a Model Anti-Stalking Code for State*, research report, Office of Justice Programs, United States Department of Justice, 1998, pp. 32

⁶⁴ Saunders, R., "The Legal Perspective on Stalking", in Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego. 1998, pp. 23.

за контролу Централне обавештајне агенције (енг. CIA).⁶⁵ Без обзира на то, сматра се да је Џексон отпутовао из Шкотске у Лос Анђелес да би убио Салдану, прибављајући податке о њој из Одељења за евиденцију моторних возила (по првој верзији) или од приватног детектива (по другој верзији). По доласку на њену адресу, чекао је да напусти кућу и десет пута је избо. Пролазник који је видео шта се дешава је спасио.⁶⁶

Након покушаја убиства Салдане, други случај који се сматра и катализатором да Калифорнија 1990. године донесе закон против прогањања је случај убиства Ребеке Шефер (Rebecca Schaeffer).⁶⁷ Она је глумила у телевизијској серији под називом „Син од Сама (Son of Sam)“. Барда (Bardo) је привукла због своје "младалачке невиности". Скоро две године јој је слао љубавна писма. Три пута је путовао из Аризоне у Лос Анђелес у покушају да је упозна на сету продукције. То је било безуспешно јер му је обезбеђење забранило улазак. Када је Бардо видео Шеферову у филму у којем њен лик спава са другим мушкарцем, то га је одвратило од ње. Од тада често је изговарао речи " *ако је она неморална, Бог ће именовати њега да је кажњава*". Почео је да јој пише претећа писма и пратио је њену адресу преко Одељења за моторна возила. Купио је пиштољ, спаковао потписану фотографију глумице и нацртао дијаграм њеног тела, обележавајући подручја у којима је намеравао да пуца. Потом је отпутовао у Лос Анђелес. Пре тога својој сестри је рекао да ће "спречити Ребеку Шефер да одустане од њеног недужног дечијег имица због слике одрасле блуднице". Дошао је на њеним вратима, глумица је тражила да је више не посећује, пружио јој је руку, напустио њену кућу, а затим се вратио и пуцао у њу.⁶⁸

Ова два случаја важна су по томе што су били констелативни фактори у развоју законодавства против прогањања у САД, доприносећи томе да прогањање постане јавно признати злочин. Они садрже две упечатљиве карактеристике прогањања славних и то: опсесивна љубав и претња насиљем. Оне се могу приметити код великог броја прогањања „славних“, при чему велики број случајева указује на велику емотивну приврженост према

⁶⁵ Fein, R., Vossekuil, B., "Preventing Attacks on Public Officials and Public Figures: A Secret Service Perspective", in Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego, 1998, pp. 178.

⁶⁶ Ibidem

⁶⁷ Emerson, R., Ferris, K., Brooks G. C., "On Being Stalked", *Social Problems*, vol. 45, no. 3, 1998, pp. 301.

⁶⁸ Saunders, R., op.cit., pp. 27.

циљу избора. На пример, Симон Бенсон (Simon Benson), који је прогањао водитељку вести Лиз Хајес (Liz Hayes) око 10 година, рекао је након што је ухапшен да „није перверзњак, али има искрена осећања љубави“ Прогонитељи Ан Мураи (Anne Murray), принцезе Каролине (Princess Caroline), Мишел Фокс (Michael J. Fox), Џуди Фостер (Jodie Foster), и сестара Ленон (the Lennon sisters) су тражили да се оне удају за њих.⁶⁹

У криминолошкој литератури указује се да та опсесивна љубав често прети да се развије у насиље. На пример, Роберт Хоскинс (Robert Hoskin), који је прогањао Мадону (Madonna), претио је да ће јој "пререзати грло ако се не уда за њега". Прогонитељ сестара Ленон убио је оца, пре него што се убио. Слично томе, Марије Богусзевски (Marie Boguszewski) је упутила терористичке претње да ће убити троје запослених Дениса Родмана (Dennis Rodman), након што је схватила да њених стотине позива и е-маила нису прослеђени кошаркашкој звезди.⁷⁰

Упркос широкој фасцинацији животима славних, мало је систематских истраживања ове теме спроведено. Једну од тих ретких студија спровели су Диец и сарадници (Dietz et al). Они су проучавали претећа и неприкладна писма упућена славним личностима. Иако су неке од променљивих које су прегледали (да ли су прогонитељи користили постављени или празан папир, боју мастила и курзивно или куцано писање), открили су занимљиве резултате који доводе у питање поузданост узорака медија као извора података. Уместо жељеног „потенцијалног љубавника или мужа“ који предлажу медијски чланци, студија је показала да су потенцијални прогонитељи у чак 41% били пријатељи, саветници или познаници жртве, мада су их пажљиво пратили потенцијални супружници 30% и потенцијални љубавници њих 25%. Слично томе, 56 % прогонитеља се „дивило или су обожавали“ славну особу, а 23% је славну личност доживело као претњу коју треба уклонити. Међутим, тиме нису желели да поткопају озбиљност претњи које жртва добија, посебно имајући у виду трагичне последице до којих је дошло након периода прогањања (чак 45% жртава је након прогањања било убијено). Занимљиво је да

⁶⁹ Видети: Kelly, B., "Stalking the Stars", 1999, <http://crimemagazine.com/stalkers.htm>, приступ 19.02.2019. године.

⁷⁰ Ibidem

су анализом писама приметили и низ „невероватних претњи“, као што су „*боље ошшицај косу јер ако то учиниш - Јупитер ће се сударити са Марсом*“.⁷¹

Оно што је аутору посебно било интересантно у вези са прогањањем славних, је да, иако су они проглашени "страним" прогањањем, социолози сматрају да сама природа бити славан намеће облик "псеудо односа" између познате личности и јавности. Милиони људи купују Нову идеју (New Idea) или Дан жена (Women's Day), како би сазнали о приватном животу својих омиљених звезда. Природа „славне особе“ значи да је нечија личност продата јавности. То очигледно значи да прогонитељ може лако да осети да има „посебно разумевање или емоционалну приврженост“ овим личностима. То сигурно води ка осећају од стране учиниоца да је присно упознат са жртвом, упркос томе што их никада није срео изван њихове медијске личности. На неки начин, прогањање славних не би требало сматрати незнанствено оријентисаним, већ псеудо повезаним.⁷²

Треба напоменути, да овај облик прогањања не подразумева увек да се у улози прогонитеља славних нађе непозната особа. То управо говоре примери када је Џудит Дурхам (Judith Durham) прогањала бивша пријатељица коју је првобитно упознала са 16 година, Џери Левиса (Jerry Levis) је прогонио бивши запослени, а Тина Синатра (Tina Sinatra) је прогањала бивша љубавница.

С тим у вези овде има места речи о још једном облику који је у страниј литератури означен као „*pure stranger stalking*“ односно ради се о прогањању од стране потпуног „странца“, особе коју жртва не познаје. Као и код прогањања славних, овде је спроведено врло мало систематских истраживања. Мулен и сарадници (Mullen et al) истичу да треба имати у виду да прогонитељи који су „странци, најчешће су и ментално болесне особе које производе највише страха код жртава“. Такви случајеви укључују фиксацију коју прогонитељ развија према некоме кога никад није срео, а који систематски прогања и

⁷¹ Dietz, P., Matthews, D., Van, Duyne, C., Martell, D., Parry, C., Stewart, T., Warren, J., Crowder, J., "Threatening and Otherwise Inappropriate Letters to Hollywood Celebrities", Journal of Forensic Sciences, vol. 36, no. 1, 1991, pp. 185–209.

⁷² Emerson, R., Ferris, K., Brooks G. C., op.cit., pp. 295.

малтретира жртву, без икаквог основног разлога. Ево како то описује једна жртва коју је прогањала потпуно непозната особа.⁷³

„Последњих осам година прогањао ме је човек кога не познајем. Никада нисам разговарала с њим. Знам његово име, али нећу рећи. Знам и како он изгледа као и знам и да увек стоји поред ивичњака на крају улице у мом насељу, али не знам одакле долази, како живи или зашто ме изабрао. Док ово пишем, он је у затвору, али и даље ми шаље порнографске часописе и још увек ме зове скоро сваки дан,“⁷⁴

У овом конкретном случају, прогонитељ жртве дошао је до њених врата са једним од комшија који су живели у њеном блоку. Није дозволила ниједном од њих да уђу у њен стан. Након тог сусрета, прогонитељ се почео појављивати на јавним местима на којима је она била, звао је, слао поклоне и порнографске материјале, заједно са лецима за Стар Трек. Остављао јој је поруке на прагу испред њене куће, а једном приликом га је затекла како у њеној башти мирише њену одећу. Ово је трајало четири године, све док прогонитељ није послат на психијатријско лечење. Из болнице у којој се налазио на лечењу наставио да је зове и да јој шаље „поклоне“: 20 претплата поклона за часописе НБА, више од 100 позивница за Стар Трек-а, стотине разноврсних каталога, уписе у разне клубове, од нечега што се назива креација до научно-фантастичне групе стрипова, брошура за програме стручног оспособљавања, више брошура за средства за контрацепцију, на десетине писама и разгледница, хиљаде гласовних порука снимљених на касети итд. Током наредне три године, прогонитељ је више пута притваран и пуштен, сваки пут је изнова и изнова прогањао жртву. Прогањање се завршава тек 1998. (почевши од 1989.), а прогонитељ је враћен у затвор, чекајући пресуду због „непоштовања одлуке суда да се не приближава жртви“.⁷⁵

Иако на први поглед изгледа да се овај облик прогањања ретко јавља, ипак прогањање од стране потпуног непознате особе, као и познатих, привукао је пажњу као последица његове „екстремне“ природе. Мелој (Meloy) напомиње да, због интересовања

⁷³ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit., pp. 1249.

⁷⁴ Видети: Maroukian, F., 1998, “Call Us When He Kills You”, Esquire Magazine, <http://www.britannica.com/bcom/magazine/article/0,5744,54002,00.html>, приступ 19.03.2019. године.

⁷⁵ Ibidem

за ове облике, многа форензичка и истраживања за спровођење закона недовољно представљају потенцијално чешће и опасније облике прогањања, као што су они који се догађају у случајевима породичног насиља. Иако је поштено рећи да ова критика можда више није толико на месту, с обзиром на то да последњих година имамо велики број истраживања усредсређених на импликације интимног партнерства и случајева прогањања, несумњиво је да је дуго времена истраживачка оријентација у великој мери била вођена интересовањем (у крајњем случају) за скандалозна, а понекад и језива прогањања славних.

Други облик прогањања се одвија између жртве и прогонитеља који су били у бившем партнерском, пословном, пријатељском или професионалном односу. Процес прогањања може да започне за време трајања везе или након тога. Овај облик прогањања може да се и догоди и између колега, надређеног или подређеног. Запослени може желети да започне интимну везу са колегом, надређеним или подређеним, осетити се одбаченим и започети са прогањањем, при чему разлози могу бити и друге природе, као нпр. отказ, суспензија итд. Прогањање може да се развије и из бившег професионалног односа, као на пример у случају психијатра или другог особља који могу бити прогоњени од стране својих пацијента или професора прогоњеног од стране студента и сл.⁷⁶

Бројне студије су показале да прогањање засновано на познанству представља једну од највећих категорија. На пример, према истраживању које су спровели Мулен и сарадници (Mullen et al), 16% жртва је било прогоњено од стране непознате особе, њих 29% од стране бившег партнера, а чак 55% жртва је пријавило да их прогањања познаник. У оквиру категорије познанства, 25 % се први сусрело са својим прогонитељем кроз професионални однос, 9% у другим радним односима, а 21% су повремено социјални контакти или суседи. Касније истраживања током 2005 године су показала сличне резултате, с тим да 14% прогонитеља није познавало жртву, 30% су били бивши партнери, а 53% познаници (23% је било у професионалном односу са жртвом, 11% преко радног ангажовања, а 19 процената били су повремено познаници).⁷⁷ Слично томе, приликом категоризације Хармоновог, Роснеровог и Овенсовог истраживања, Мелој

⁷⁶ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit., pp. 1245.

⁷⁷ Ibidem

(Meloy) је предложио да се њихов систем класификације може поједноставити у две категорије на оне између којих је постојала претходна интимна веза и групу у којој су прогонитељ и жртва познаници или се уопште не познају. Када користимо ову класификацију, на узорку Хармона, Роснера и Овенса, налазимо да је 13% прогонитеља било у сексуалној или емотивној партнерској вези са жртвом, у 21% су потпуни странци док је чак 58% прогањало бивше познанике.⁷⁸

Репрезентативни пример овог облика прогањања је случај који се догодио у Великој Британији, где је професор на Универзитету прогањала колегу и његову супругу.⁷⁹ У овом случају, Сузан Андервуд (Susan Anderwood) почела је са прогањањем Кристофера Џонса (Christopher Jones), након што је 1995. године преузео улогу њеног ментора на пројекту. Током наредних месеци, Џонсу је послала стотине имејлова, остављала поруке на његовој телефонској секретарици, више пута пролазила поред његове канцеларије и појавила се испред његове куће, факултета и дома, остављајући поклоне попут часописа о истраживању „личних сексуалних навика. Сличан овоме, био је и случај Антонија Бурстова (Antonio Burstov) који је прогањао Морган (Morgan) током 6 година и био је први прогонитељ који је у Великој Британији процесуиран због nanoшења тешких телесних повреда својој жртви, а да је није додирнуо. Првобитно су били колеге, да би се касније спријатељили. Бурстов је опседнут њоме и започео је кампању терора када је прекинула пријатељство. Послао јој је запрљан санитарни пешкир, украо јој доње рубље и полио аутомобил бензином. Њену башту је напунио порукама попут: „*Запамтите да је ово потпуно лично и да се ништа неће променити колико вас мрзим*“.⁸⁰

Нажалост, с обзиром на то да су оба ова случаја доспела у медије, они су вероватно екстремни случајеви прогањања од стране познаника, а њихова сличност са прогањањем славних може рећи више о ономе шта медији сматрају вероватнијим, него о карактеристикама овог облика прогањања. Ипак, почетни изрази обожавања, праћени претњама и непримерним поклонима, остају константа у категорији познанства и, што је занимљиво, постоје и код интимног прогањања.

⁷⁸ Meloy, J., Gothard, S., op.cit., pp. 258.

⁷⁹ Видети: Fleet, M. 1998, “Woman Stalker Left Couple in Torment”, The Electronic Telegraph, <http://www.intel-sec.demon.co.uk/stalking/cases/articles/sa005.htm>, 17.03.2019. године.

⁸⁰ Ibidem

„Интимно или прогањање од стране бивших интимних партнера“ је облик где „прогонитељ и жртва могу бити ожењени или разведени, садашњи или бивши партнери, стални или повремени сексуални партнери или бивши сексуални партнери. Историја породичног насиља може постојати.⁸¹ Последњих година све више је изражена снажна веза између прогањања и насиља у породици, при чему интимно партнерско насиље замењује првобитно занимање за познате личности као подручје од примарног значаја у погледу прогањања. Иако, прогањање од стране познаника обухвата највећу групу прогонитеља (комшије, пријатељи, пацијенти, запослени и колеге), чињеница да су некадашњи интимни партнери следећа велика група, изазива забринутост. Међутим, оно што се посебно истиче код овог облика, јесте изражена повезаност између прогањања и насиља. Према једном истраживању 80% жена које пријављују да их интимни или бивши интимни партнери прогањају такође наводе да су биле физички нападнуте од стране прогонитеља. Многи су истраживачи почели експлицитно да тврде да је најважнији предиктор насиља у прогањању, однос између прогонитеља и жртве. Разлози зашто интимно прогањање може бити опасније од других су уско повезани с природом везе. У партнерским односима, прогонитељи су имали виши ниво интимности са жртвама и због њиховог нивоа комфора у интеракцији са жртвом, као и због познавања начина живота и боравишта жртве, користе физичко насиље.⁸²

Истраживања која су проучавала сличности и разлике између насилних и ненасилних прогонитеља нису утврдила демографске или клиничке разлике између ове две групе. Једина варијабла која се чак и приближила значају била је „однос прогонитеља према његовој жртви, при чему су бивше супруге група која је у 89% случајева била на мети насилних прогонитеља“.⁸³ Интимна или бивша интимна веза између осталих насилних активности и прогањања је пресудан фактор у овим случајевима. Једна група аутора је на основу резултата истраживања открила да су жене које су биле физички

⁸¹ National Institute of Justice, op,cit., 1998, pp. 2.

⁸² Palarea, R. E., Zona, M. A., Lane, J. C., Langhinrichsen-Rohling, J., “*The Dangerous Nature of Intimate Relationship Stalking: Threats, Violence and Associated Risk Factors*”, Behavioural Sciences and the Law , vol. 17, 1999, pp. 273.

⁸³ Ibidem

злостављане пре њиховог убиства такође много вероватније биле претходно прогањане.⁸⁴ Мелој и Готхард (Meloj&Gothard) пронашли су значајну везу између претњи и интимности. Према Колемановом (Coleman) истраживању мушкарци који су били вербално или физички злостављани током везе су ређе прогањали своје партнерке након раскида везе. Такође, ово истраживање је показало и да мушкарци који су, прогонили своје бивше жене или девојке након прекида везе, у чак 45% су били вербално и физички били насилни током трајања везе.⁸⁵

Према студији која је анализирали полицијске евиденције о насиљу у породици, група аутора је закључила да су случајеви породичног насиља са елементима или оптужбама за прогањање праћени вишим степеном претњама и насиљем од случајева где није било прогањања. Занимљиво је навести и податак да је група истраживача приликом прегледа чак 1.785 пријава за насиље у породици, установила да сваки шести случај садржи у себи и прогањање, али је према проценама које су вршили полицијских службеници у сваком 50 идентификован образац прогањања. Неколико студија показало је да жене жртве породичног насиља које су биле изложене насиљу за време прогањања, након изрицања заштитног налога, доживеле су и неку другу врсту злостављања и насиља у поређењу са женама према којима није изречен заштитни налог од прогонитеља. Једна група аутора је установила да су жене које имају заштитни налог да им прогонитељ који је бивши партнер не прилази, имају 4 пута већу вероватноћу да доживе физички напад, 9,3 пута сексуални напад и 4,7 пута да ће бити физички повређене, за разлику од жена жртва прогањања које нису имале заштитни налог.⁸⁶

Моханди и сарадници (Mohandie et al) резимирани су разлике између сталних интимних партнера и неинтимних прогонитеља партнера. „Интимни прогонитељи у поређењу са неинтимним, испољавају већи насилности и агресивности према жртви. Неретко имају криминалне досијее, злостављани су у детињству, злоупотребљавају наркотику и/ или алкохол као и друге стимулансе, али ретко су психотични. Приближавају

⁸⁴ McFarlane, J., Campbell, J.C., Wilt, S., Sachs, C., Ulrich, Y., Xu, X., „*Stalking and Intimate Partner Femicide*”, *Homicide Studies*, vol. 3, no. 4, 1999, pp. 309.

⁸⁵ Coleman, F., „*Stalking Behaviour and the Cycle of Domestic Violence*”, *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 12, no. 3, 1997, pp. 429.

⁸⁶ *Ibidem*

се својим жртвама отворено и њихово понашање карактерише учесталост и интензитет праћења жртве који резултира и смртним исходом у случају да изостаје жељени одговор. Више од половине прогонитеља физички нападне свој циљ прогањања. Скоро сваки трећи прогонитељ прети жртви оружјем или другим опасним средством (нож, секира и сл).⁸⁷

Када је реч о просечном временском трајању прогањања од стране партнера, студије су показале да он просечно износи нешто више од две године, а велика већина жртва чак 57% је навела да је такво понашање почело још за време трајања везе и ескалирало у време развода или одласка жртве од куће. Неколико истраживања је показало да је просечна дужина прогањања приближно 2,2 године, док је најкраће време трајања прогањања око 12 дана.⁸⁸

Иако се тактике праћења код интимног или бившег инимног прогањања разликују, чини се да се ипак неке могу издвојити као учесталије. На првом месту је физичко праћење (сви видови физичког надзора, затим нежељени телефонски позиви, поруке, слање имејлова, цвећа, поклона). Не мали број студија је показао да је једна од тактика прогонитеља и укључивање других људи у праћење жртва, где је чак више од половине случајева прогањања подразумевало неку врсту „профи прогањања“ (жртву су пратили рођаци, пријатељи, професионалци попут приватни детектива итд). Криминолози су указали су и на честу употребу савремених технологија у партнерском прогањању. Тако према једном истраживању 15% жртва је пријавило нежељени контакт од стране бившег партнера путем електронске поште, 12,5% друге информационе технологије попут коришћење уређаја за слушање или апарата који контролише именик мобилног телефона жртве, праћење историје позива жртве итд., док ниједан прогонитељ није користио GPS.⁸⁹

Овакве студије указују на важност да се увек, када се процењује ризик од насиља и прогањања води рачуна о постојању интимне бивше или садашње везе. У прилог овоме говори још једна студија, која је показала да су интимни прогонитељи чешће претили

⁸⁷ Mohandie, K., Meloy, J., McGowan, M., Williams, J., *The RECON typology of stalking: Reliability and validity based upon a large sample of north American stalkers*, Journal of Forensic Science, 51, 2006, pp. 147-155.

⁸⁸ Tjaden, P., op.cit., pp. 12.

⁸⁹ Ibidem

жртви, вршили више насиља над њом и њеном имовином, при чему су претње подразумевале вид насиља која жртва може да доживи (да ће је заклати ножем, вешати), као и да су у физичком контактирању са жртвом користили насиље (одвођење жртве ради разговора противно њеној вољи, везивање жртве, затварање у аутомобил идр) него ли прогонитељи које жртва не познаје.⁹⁰

С тим у вези, посебну пажњу криминолога привукао је и фемицид, у случајевима када се прогањање јавља као јединствени ситуациони фактор за даље насиље "управо захваљујући непопустљивој близини коју прогонитељ жели да оствари са жртвом, а нарочито ако се јавља у комбинацији са другим облицима насиља".⁹¹ Студија о повезаности прогањања и фемицида је показала да је током 12 месеци пре него што је интимни партнер убио (или покушао да убије) своју партнерку, више од три четвртине жена било прогањано. На основу тога они сматрају да су физичко насиље од стране интимног партнера и прогањање фактори ризика за убиство код жена, посебно када се та два понашања догађају истовремено.⁹²

Имајући у виду везу између породичног насиља и прогањања, веома важно је препознати га као један од фактора у „циклусу насиља“. Када се прогањање разуме „као фазе у циклусу насиља, пружа драгоцену пут за разумевање ко је у ризику да постане жртва или учинилац овог понашања“ То значи да се одређени трендови, попут ескалације са прикривеног на отворено прогањање, могу сматрати потенцијалним предиктивом за извршење кривичног дела које може резултирати фаталним исходом.⁹³

Према начину на који се врши прогањање поједини аутори праве разлику између конвенционалног и сајберсталкинга, због чега су у даљем раду након дефинисања основних појмова анализирале сличности и разлике између њих.

Сајбер простор је простор који креирају компјутерске мреже, односно глобална информациона структура. Кроз информациону структуру се врши масовна комуникација и

⁹⁰ Palarea, R. E., Zona, M. A., Lane, J. C., Langhinrichsen-Rohling, J., op.cit., pp. 278.

⁹¹ Walker, L., Meloy, J. 1998, "Stalking and Domestic Violence", in Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press: San Diego, 1998, pp. 142.

⁹² McFarlane, J., Campbell, J. C., Wilt, S., Sachs, C., Urlich, Y., Xu, X., op.cit., pp. 311.

⁹³ Ibidem

у њој истовремено коегзистирају виртуелно и реално. Интернет као глобална светска мрежа даје сајбер простору глобалну димензију, односно омогућава везу између било које две тачке на планети.

Према Конвенцији Савета Европе о сајбер криминалу,⁹⁴ под појмом сајбер криминал подразумева се свака активност усмерена против поверљивости, интегритета и доступности компјутерских података. То су разноврсне криминалне активности укључујући нападе на компјутерске податке и системе, нападе везане за рачунаре или интелектуалну својину. Сајбер злоупотребе могу се односити на интерперсоналне релације, дела против својине и против јавног реда и мира. Сајберпрогањање спада у домен злоупотреба на интерперсоналном нивоу.

Не постоји јединствена дефиниција *online* узнемиравања и сајбер прогањања, па ни јасна разлика. Може се рећи да сајберпрогањање садржи *online* узнемиравање. Поступци које карактеришемо као *online* узнемиравање прерастају у сајберпрогањање када се нежељена комуникација понавља, било да је директна или индиректна, и када се врши у одређеном временском периоду, путем једног или више средстава интернет или неке друге врсте електронске комуникације. Директно подразумева претње, застрашујуће поруке упућене жртви путем имејлова или неким другим видом интернет комуникације, слање заражених порука или компјутерских вируса. Индиректно укључује, али није ограничено само на ширење гласина о жртви на различитим интернет форумима, потписивање жртве на нежељене сервисе, слање порука другима у жртвино име.⁹⁵

Група аутора која прихвата шире одређење прогањања, сајберсталкинг сматра видом конвенционалног прогањања, узнемиравања у неконвенционалном сајбер простору, које се врши посредством информационо комуникационих технологија. У том случају реч

⁹⁴ Усвојена у Будимпешти 23.11.2001. године, Србија и Црна Гора потписале конвенцију 15. априла 2005. године у Хелсинкију, која је објављена у *Службеном Гласнику Републике Србије – Међународни уговори*, 19/200.

⁹⁵ Ellison, L., Akdeniz, Y., *Cyber-stalking: The regulation of harassment on the Internet*, Criminal Law Review, December Special Edition: Crime, Criminal Justice and the Internet, 1998, pp. 31.

је о сајбер прогањању које подразумева континуирану употребу е-маила или других видова електронске комуникације ради узнемиравања појединца или групе.⁹⁶

Боциљ и сарадници⁹⁷ сматрају да сајберпрогањање треба посматрати као независтан проблем који не мора бити ужи од појма прогањања. Сајбер прогањање не искључује и друге уобичајне методе узнемиравања које подразумевају физичку блискост. Информационо комуникационе технологије не треба ограничити само на употребу рачунара и интернета. Према овим ауторима оно што је заједничко сајбер прогањању и конвенционалном прогањању је континуираност у поступцима успостављања нежељене комуникације и изазивања страха код жртве. Међутим, оно по чему се разликују јесте коришћење савремених технологија при прогањању. Тако, стајање испред нечије куће је замењено константним проверавањем профила жртве на друштвеним мрежама, праћење замењено је праћењем пријављивања на специјализованим сајтовима, слањем великог броја тзв. спам е-маил порука и слично. Различит је и профил односа између прогонитеља и жртве. Наиме, код прогањања „ван мреже“, односно класичног прогањања, прогонитељ и жртва су често били у претходној (емотивној) вези. Мали број прогањања се дешава између непознатих људи. Код сајберсталкинга, може се десити да је једноставно прогонитељ из досаде одлучио да прогања жртву, или је до те идеје дошао наведен причом о томе. Жртва не мора бити ни у истој држави као прогонитељ/ка, чак ни на истом континенту. Разлог због ког се прогањање врши може бити и жеља за доказивањем, где прогонитељ доказује да је паметнији од жртве и да га жртва не може спречити у прогањању итд.⁹⁸

Ови криминолози су и кроз типологију прогонитеља указали на разлику између конвенционалног и сајберпрогањања. На основу података до којих су дошли истраживањем, разликују четири типа прогонитеља:

-осветнички типови најчешће застрашују жртву, при чему се прогањање одвија и ван виртуелне стварности. Трећина прогонитеља из ове групе има криминални досије, док

⁹⁶ Ibidem

⁹⁷ Bocilj, P., *Victims of cyberstalking: An exploratory study of harassment perpetrated via the Internet*, First Monday, 2003, pp. 10.

⁹⁸ Ibidem

је за друге две трећине утврђено да су били у позицији злостављача и раније. Од ове врсте прогонитеља жртве често добијају бизарне и неповезане поруке, претеће мултимедијалне поруке (слика, звук) као на пример фотографије лешева, мртвачке главе и слично;

-романтичан прогонитељ се бори за осећања и наклоност своје жртве. Од поступака за прогањање користе се е-маил, сајтови за упознавање и друго. Сајбер прогонитељи романтичног типа имају увид у детаље из жртвиног живота. У оквиру овог типа разликујемо два подтипа. То могу бити бивши партнери, бивши пријатељи жртве и особе које су жртви непознате, а које желе да остваре интимну везу са њом. Поступци прогањања од стране бивших партнера крећу се од једноставних порука које имају за циљ обнову везе до сурових претњи;

-стрпљиви прогонитељ усмерен је ка константном досађивању и иритирању жртве. Овај тип не жели да оствари емотивну везу са жртвом, али жели дубоко да је узнемири. Ретко када има криминални досије и предисторију ранијег злостављања;

-прогонитељ који делује у групи карактеришу поступци попут претњи идентитету жртве (мултимедијалне и друге поруке). За овај тип није карактеристично да успостављање нежељеног контакта буде праћено прогањањем изван виртуелног света. У оквиру овог типа треба разликовати учиниоце корпорацијског прогањања, при чему институција преузима одговорност за прогањање.⁹⁹

Управо ова група аутора је дала једну од најшире прихваћених дефиниција сајберпрогањања по којој оно представља скуп поступака којима појединац или одређена група користећи информационо комуникационе технологије узнемирава једну особу или више појединаца. Таква понашања укључују претње, лажне оптужбе, намамљивање малолетника у сврху сексуалне експлоатације.¹⁰⁰

Као примери понашања која се могу сматрати конвенционалним прогањањем наводе се: праћење жртве, слање нежељених поклона, цвећа, писама, честитки, ширење

⁹⁹ McFarlane, L., Bocilj, P. (2004), An exploration of predatory behaviour in cyberspace, <https://lasdisidentes.com/2013/09/06/an-exploration-of-predatory-behaviour-in-cyberspace-towards-a-typology-of-cyberstalkers-by-leroy-mcfarlane-and-paul-bocilj/>, приступ 12.05.2019. године.

¹⁰⁰ Ibidem

гласина о жртви на јавном месту изговарањем речи или дељењем текстова о жртви, као и било које друге активности усмерене на праћење и застраживање жртве (чекање жртве испред посла, посматрање жртве у кафићу, на улици итд.), док се под делатностима сајберпрогањања подразумева: слање претећих или нежељених електронских порука, инстант порука (Instant messenger messages), коришћење имејл адресе жртве како би се она претплатила (subscribe) на различите сервисе, куповина и наручивање производа у име жртве, крађа идентитета жртве на интернету, постављање лажних података о жртви на различитим порнографским и слично оријентисаним сајтовима, праћење жртве путем нелегалног прислушкивања, камера итд.¹⁰¹

4. ПРОГАЊАЊЕ И НАСИЉЕ

У криминолошкој литератури када се говори о прогањању прва помисао је да се ради о „*бесконтактном злочину*“ који се врши нагледањем, праћењем, снимањем, слањем позива, порука и сл. Међутим, последњих година, нема аутора који не би у везу са овом појавом довели и поменули физичко насиље, а поједини и емотивно и предаторско насиље, а у новије време се у вези са прогањањем доводи и електронско насиље (енг. cyberbullying). Према једном истраживању које је спровео Мелој (Meloy) у чак 35% случајева дошло је до примене насиља за време прогањања, при чему су пргонитељи који су били у интимној вези са жртвом слободнији у коришћењу насиља, будући да жртву познају (67%), за разлику од прогонитеља који не познају жртву.¹⁰²

Физичко насиље представља најчешће навођен и најмање споран облик који се помиње у вези са прогањањем. Дефинише се као свака намерна употреба силе, у ситуацијама реалног ризика од повреде тела другог лица, без обзира да ли је повреда настала.¹⁰³ Према истраживању прогањања у САД 46% жртава је претрпело неки вид физичког насиља за време прогањања и то шамарање 13%, ударање 7%, давлeње 7%, затим гурање 4% и у 2% наношењем посекотина. Такође, у 14% случајева прогонитељи су

¹⁰¹ Ibidem

¹⁰² Meloy, J., Gothard, S., op.cit., pp. 259.

¹⁰³ Dutton, M., *Women response to Battering, Empowering and Healing the Battered Women: A model for Assessment and Intervention*, New York, Spring Publishing, 1992, pp. 17-20.

били насилни према члановима породице и у 2% и према колегама и другим пријатељима жртве.¹⁰⁴

Процена озбиљности и тежине физичког насиља представљају чест предмет проучавања. Штраус и Гелс (Straus&Gelles) су покушали да формулишу, начин односно инструмент помоћу ког ће се процењивати стварна опасност и тежина овог облика насиља у сваком конкретном случају. Полазећи од „скале конфликта“ заснованој на процени могуће повреде, они су додали и учесталост појединих насилничких понашања. Претпоставка је да оцена тежине физичког насиља зависи у највећој мери од фреквенце насиља. Учесталост је могуће мерити на два начина. Први представља укупан збир свих догађаја са елементима насиља. Други начин мерења је базиран на пребројавању насилничких аката у току једног догађаја. Иако је овај инструмент на који указују Штраус и Гелс (Straus&Gelles), доста контраверзан, он неспорно указује на значај саме учесталости насиља. Осим учесталости аката, тежина физичког насиља се одређује и на основу могућих насталих повреда. Оне се процењују у односу на тип повреде, нивоа и обима оштећења физичке, професионалне и социјалне функције и дужине трајања повреде.¹⁰⁵ С друге стране емотивно насиље, се углавном везује за претњу, која нема упоришта, јер прогонитељ није био, ни физички, ни сексуално, насилан у прошлости. Код прогањања жртве са којом је прогонитељ био у претходној парнтерској вези, браку или односу углавном се ради о насиљу вођеном емоцијама (афективно насиље), за разлику од предаторског. Насиље вођено емоцијама је уобичајена агресија која је видљива код људи који су насилни и претходи му повећано узбуђење праћено бесом или страхом, и резултат је непосредно доживљене претње - у случају прогањања претња представља доживљено одбијање. Углавном се ради о таквим радњама као што су: ударање, гурање, шамарање, повлачење и сл. Овакве радње су углавном непланиране и без озбиљне намере да се особа повреди.¹⁰⁶

Предаторско насиље пак обухвата обрасце понашања који су планирани, смислени и без емоција. Основ оваквог понашања је у прогањању и задовољству које такво

¹⁰⁴ Видети: An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, National Institute of Justice USA, 1998, pp. 8, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/175475.pdf>, приступ 20.05.2020. године.

¹⁰⁵ Meloy, J., Gothard, S., op.cit., pp. 259-261.

¹⁰⁶ Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego, 1998, pp. 187.

понашање изазива. Не претходи му повећано узбуђење и његови циљеви су различити попут контроле, застрашивање или понижавања жртве. Овакав вид насиља је обично и много опаснији и оставља много теже последице по жртву. Најприсутније је код еротоманског прогањања, односно прогањања јавних личности. Феин и Восекуи (Fein and Vossekuil) су обавили истраживање на узорку од 83 прогонитеља у Америци и дошли до података да је понашање ових људи веома личило на предаторско насиље. Они су напад припремали брижљиво, имали циљ и извршено је у року од неколико месеци па до неколико година. Уобичајени бес, или повећано узбуђење као резултат непосредне претње у овим случајевима није било присутно у тренутку напада.¹⁰⁷

Сексуално насиље јесте у својој суштини форма физичког насиља, односно, реч је о нежељном, недобровољном сексуалном односу који се врши под принудом. Према истраживању које је радила Берген (Bergen) на узорку од 35 жена, које су трпеле сексуално насиље, њих 54% изјавило је да су батине биле редован пратилац силовања, 20 жена је изјавило да су биле силоване више од 20 пута, док су биле у вези са насилником, а њих 13% је изјавило да је било силовано након престанка везе за време прогањања.¹⁰⁸ Силовањем жртве, прогонитељ изражава доминацију и власт над њом, а у неки случајевима и остварује своју фантазију. Силовање је за прогонитеља, бар на кратко, потпуно остварење опсесије, потпуно поседовање жртве. Акт доминације и потпуне посвећености, чини да прогонитељ осећа да је све оно што је до тада урадио уродило плодом, да је успео у својој намери.¹⁰⁹

Истраживања су показала да је сексуално насиље присутније код прогонитеља који су злоупотребљавали опојне дроге, претходно осуђивани нарочито за кривична дела из области полних слобода и код којих је присутан неки вид поремећаја личности.¹¹⁰ Међутим, с обзиром на то да сексуално насиље има и своје специфичности у погледу последица које проузрокује по жртву (суицидне намере, нежељена трудноћа, полно

¹⁰⁷ Fein, R., Vossekuil, B., *Preventing attacks on public officials and public figures: a Secret Service perspective* In: Meloy, J., (ed.) *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, San Diego, CA: Academic Press, 1998, pp. 179.

¹⁰⁸ Kennedy-Bergen, R., *Surviving Wife Rape*, *Violence Against Women*, Vol 1 No 2, 1995, pp.117-138.

¹⁰⁹ Meloy, J., *op.cit.*, pp. 189.

¹¹⁰ *Ibidem*

преносиве болести итд), углавном га криминолози разматрају одвојено од осталих појава, па и прогањања.

Електронско, виртуелно или дигитално насиље (енг. cyberbullying) како се у литератури назива представља *вид насиља новије генерације*, као производ нових начина комуникације и развој интернета. Буљан Фландер и сарадници (Buljan Flander et al) га дефинишу као понављајуће и континуирано понашање употребом информационих комуникационих технологија, које има за циљ наношење штете жртви. Вилард (Willard) под истим подразумева слање или објављивање текстова или слика посредством интернета или других комуникационих средстава. Криминолози у литератури указују да понашања која представљају овај вид насиља попут слања претећих или вулгарних порука или слика; постављање приватних информација о жртви на друштвеним мрежама или сајтовима, инстант поруке или путем Facebooka, Twittera, других веб портала блогова, су се јавила у чак 35% случајева прогањања који су чинили узорак и то углавном када су прогањање вршили адолесценти.¹¹¹

5. ТИПОЛОГИЈА ПРОГОНИТЕЉА

Први прогонитељ забележен у историји био је четрнаестогодишњи дечак, кога су касније назвали *The Boy Jones*, који је у периоду од 1838. до 1841. године, три пута проваљивао у Бакингемску палату и сваки пут био ухваћен. Он није сматрао да је краљица Викторија предодређена да буде његова, нити је желео да оствари контакт са њом, већ је једноставно желео да седи на њеном трону, чита њене књиге и гледа њене ствари.¹¹²

Типологија прогонитеља је веома значајан инструмент за проналажење ефикасног одговора друштва на прогањање. Наиме, уколико прогонитељ има неку од менталних болести, онда је мало вероватно да ће казна затвора представљати адекватну казнену реакцију ради спречавања прогањања. Међутим, уколико случајеви прогањања произилазе из дисфункционалних партнерских односа, она ту постоје кључне импликације за политику насиља у породици. Прецизна и свеобухватна класификација прогонитеља би, на тај

¹¹¹ Buljan, F. G., Dugić, S., Handbaka, I., Odnos elektronskog nasilja i samopoštovanja kod adolescenata u: *Klinička psihologija* 8 (2), Zagreb, 2015, pp. 167-180.

¹¹² Видети: Story of Boy Jones who stole Queen Victoria's underwear, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-12342921>, приступ 14.01.2019. године.

начин, омогућила „развој адекватних инструмената за спречавање таквог понашања, смањења ризика ескалације прогањања и израде ефикасних стратегија за његово окончање“.¹¹³ Имајући у виду значај, није изненађујуће да је велики део истраживања до данас фокусиран на развој типологије прогонитеља.

Бројни аутори су покушали да пронађу идеалног прогонитеља - особу која би се савршено уклапала у клише, слику коју свако има у глави када се помене прогањање. У погледу типологије прогонитеља, важно је напоменути да у правној и медицинској теорији постоје више подела прогонитеља, у зависности од тога шта аутор узима као констелативни фактор прогањања. Тако:

Зона и сарадници (Zona et al) разликују "класичне" еротоманске прогонитеље; прогонитељ - обожавалац (love obsessed stalker); уобичајено психотичан прогонитељ који циља познате особе или потпуне странце, прогонитељ-бивши партнер (simple obsessed stalker), који је и најчешћи, који прогања своју жртву након прекида везе.¹¹⁴

Врајт и сарадници (Wright et al) прогонитеље дели у две групе: „домаће“ прогонитеље, који су једнаки прогонитељу - бившем партнеру и стране прогонитеље, у оквиру којих их деле на организоване прогонитеље и делузионе прогонитеље. Делузиони прогонитељи одговарају еротоманским и прогонитељу – обожаваоцу, док организовани прогонитељ циља непознате жртве путем анонимне комуникације.¹¹⁵

Муллен и Патхе (Mullen & Pathe) разликују пет врста прогонитеља: прогонитеље који су доживели одбијање, који су некада били у вези са жртвом и које карактерише жеља за осветом помешана са жељом за поновном везом; прогонитељи који траже интимност, где спадају они са еротоманском делузијом; немоћан прогонитељ (incompetent); уобичајено интелектуално ограничен и социјално немоћан прогонитељ; огорчен прогонитељ, који

¹¹³ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit., pp. 1245.

¹¹⁴ Zona, M., A., Sharma, K. K., Lane, J., *A comparative study of erotomanic and obsessional subjects in a forensic sample*, Journal Forensic Sci. 1993 Jul; 38(4), pp. 898-899.

¹¹⁵ Wright, J. A., Burgess, A. G., Burgess, A. W., et al., *A typology of stalking*, Journal of Interpersonal Violence, 11, 1996, pp. 490.

прогања како би заплашио и узнемирио жртву; прогонитељ предатор, који припрема сексуални напад.¹¹⁶

Киенлан и сарадници (Kienlan et al) разликују психотичне прогонитеље (35% Н-8) и оне који у време извршења кривичног дела нису испољавали никакав поремећај личности - непсихотичне (65% Н-15). Код психотичних прогонитеља су постојале болесне идеје попут оних које се јављају код еротомана (фантазија да ће остварити љубавна веза са жртвом, да их жртва воли и сл.), који не могу да прихвате реалност да их жртва не воли и да не жели да успостави однос са њим.¹¹⁷

Национални Институт правде САД (*National Institute of Justice*), прогонитеље сврстава у три групе: интимни - партнерски прогонитељ; прогонитељ познаник (жртва и прогонитељ знају једни друге неформално „комшијски“, „на радном месту“, а могућа је и ситуација да је за жртву то потпуно непозната особу) и прогонитељ странац који уопште не познаје жртву.¹¹⁸

Међутим, с обзиром на везу која постоји између прогонитеља и жртве, скоро сви аутори праве класификацију прогонитеља/ки на оне који су били/ле у претходној вези са жртвом (бившем партнерском, професионалном, пословном или пријатељском односу) и оне код којих таква повезаност не постоји.

Бројне студије показале су да најбројнију групу чине прогонитељи – бивши партнери (*simple obsessed stalker*). У највећем броју случајева били у претходној вези са својом жртвом (браку, ванвратној заједници, емотивној партнерској вези и сл.). Овај процес започињао је за време трајања партнерске везе, али најчешће када је жртва покушавала да изађе из такве везе, али прогонитељ то није допуштао. Њих карактеришу неки од поремећаја личности, веома су љубоморни, имају низак степен самопоштовања и веома се често осећају немоћно уколико немају емоционалног партнера или нису у вези. У

¹¹⁶ Mullen, P., Pathe, M., *Stalking and the pathologies of love*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 28, 1994, pp. 468.

¹¹⁷ Kienlen, K., Birmingham, D., Solberg, K., O'Regan, J. and Meloy, J., "A Comparative Study of Psychotic and Nonpsychotic Stalking", Journal of the American Academy of Psychiatry and Law, vol. 25, no. 3, 1997, pp. 331.

¹¹⁸ National Institute of Justice, Domestic Violence and Stalking: *The Third Annual Report to Congress Under the Violence Against Women Act*, research report, 1998, pp. 2.

току трајања везе, према партнеру су често насилни, посесивни, чиме покушавају да себи улију самопоуздање и храброст. Изражена је потреба за контролом сваког аспекта партнеровог живота, од избора пријатеља, одеће, обуће, фризуре до новца. Углавном забрањују дружења са пријатељима супротног пола, вођени ирационалним страхом и љубомором. Често морају бити присутни при сваком сусрету са пријатељима, познаницима свога партнера, правдајући то забринутошћу за њену/његову безбедност, досадом или сличним, неуверљивим разлозима. Након завршетка везе, који је у већини случајева веома буран и насилан, прогонитељ сматра да је његов живот уништен. Пошто је изгубио објект своје сигурности и самопоуздања, па на сваки начин покушава да поново ступи у везу са бившим партнером, непрезајући ни од чега како би поново „постали потпуни“. Уколико немају особу над којом могу да исказују осећај доминације и потпуне контроле, њихов живот нема смисао, те тако постају суицидални, а не презају ни од убиства партнера који их је напустио (*„ако не можеш бити моја, нећеш бити ничија“*). Прогањање након прекида везе углавном почиње ненасилно, често са питањима прогонитеља као што су: *„можемо ли да се видимо још једном, последњи пут“*, или *„попричај са мном само још једном, након тога ћу те оставити на миру“*. Основни мотив прогонитеља јесте осећај стида због губитка партнера, и нереални страх од реакције, односно осуде околине. Због претходне блискости са жртвом, знају њене навике, места која жртва воли да посећује, породицу, радно место итд. Пошто је у прошлости насиље успевало као метод очувања доминације, користиће га опет. Како је партнер основна сврха постојања прогонитеља, губитак значи да он ништа више нема да изгуби, тако да ће учинити све како би поново био са жртвом.¹¹⁹

Прогањање које произилази из пословног односа са жртвом је веома слична насиљу на радном месту. Овај вид прогањања најчешће чини отпуштени или суспендовани запослени који сматра да је један надређени (шеф, директор) искључиви извор његових проблема (неиспуњења радних обавезе, немогућности напредовања и сл), услед чега започињу са понашањем које се претвара у прогањање. Нису ретки случајеви где

¹¹⁹ Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R., *Stalkers and their victims*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000, pp. 40.

прогонитељ хакује рачунар свог садашњег или бившег надређеног, шаље нежељене поруке или пакете на послу или прати након завршетка радног дана.¹²⁰

Следећу групу чине прогонитељи који нису били у претходној блиској вези са својом жртвом. Једина веза између прогонитеља и жртве је заправо процес прогањања, кроз који прогонитељ жели да оствари блиски однос са жртвом. Прогонитељ користи различите начине, а сам процес траје дуго. У оквиру ове групе разликујемо:

-*делузионе прогонитеље (delusional stalkers)* код којих најчешће постоји неких од менталних поремећаја или менталних болести, као што су шизофренија, манично-депресивни поремећај или еротоманија. Оно што је за све њих карактеристично јесте да сви они живе у болесном уверењу постојања повезаности, са често непознатом особом. У овом случају постоји психолошка фиксација ка одређеној особи, где по веровању прогонитеља долази до „спајања“ личности прогонитеља и жртве. Такође, постоје и они прогонитељи које прогоне присилне мисли, које наређују да се жртва прати, било из религијских разлога или каквих других суманутих идеја;¹²¹

-*еротомански прогонитељи (erotomaniac stalkers)* су они код којих постоји погрешно уверење да се објекат љубави, углавном вишег социоекономског статуса или јавне личности, може убедити да им узврати осећања, па чак и верују и да их воле, узвраћају им љубав. Оно што је карактеристично за еротоманску делузију јесте, да су студије о женама у улози прогонитеља показале да овај тип прогањања доминира 3:1 у односу на друге типове. Жене прогонитељке верују да мушкарац, обично вишег социјалног статуса дубоко заљубљен у њих.¹²² Када се у улози еротоманског прогонитеља налази мушкарац, аутори су издвојили неке специфичности (назван и De Clérambault синдром, по француском научнику из двадесетог века, Gaëtan Gatian de Clérambault који је први открио у своме делу из 1912. године „Les Psychoses Passionelles“). Тако, углавном се ради о социјално изолованим особама, која раде на ниже плаћеним пословима или су незапослени и најчешће себе сматрају неатрактивним. У својој самоћи, замишљају своју

¹²⁰ Ibidem

¹²¹ Mullen, P., Pathe, M., op.cit., 1994, pp. 473.

¹²² Meloy, J., Boyd, C., *Female Stalkers and Their Victims*, Journal of American Academy of Psychiatry and the Law, 31 (2), 1992, pp. 213.

повезаност са неком славном личношћу, политичарем или спортистом. Вођени еротоманском илузијом, убеђују себе да та приврженост није узвраћена зато што различити спољашњи фактори утичу на то, често стварајући изузетно сложене разлоге за то. Оно што их чини опасним јесте објективизација жртава, где се жртве не посматрају као жива бића, већ као објекти које прогонитељ мора поседовати. Ова лица обично нису свесна психијатријске природе своје болести, а у великом броју случајева је ова болест повезана и са параноидном шизофренијом, депресијом, биполарним поремећајем или Алцхајмеровом болешћу.¹²³

-прогонитељи познаници (casual acquaintance stalker) су они који су са жртвом у некој тзв. површној вези, као последица познанства или случајног сусрета. Велики број људи постаје жртва прогањања само зато што су се сажалили на неку особу и указали јој пажњу и саосећање. Углавном се ради о прогонитељу са еротоманским синдромом, само што у овом случају објект прогањања није нека непозната особа, већ познаник/ца који/а може бити истог социоекономског статуса као и прогонитељ (што је и основна разлика од еротоманског синдрома).¹²⁴

Одбачени прогонитељи (rejected stalkers), могу бити припадници и прве и друге групе, бивши партнери, познаници, блиски пријатељи. Карактерише их одбацивање или одбијање жртве, без обзира да ли (ни) су били у ранијој вези. Углавном се ради о нарцисоидним и љубоморним лицима, који изузетно тешко подносе повређени понос, па су зато и најупорнији у својој намери. Одбијање за њих представља велику увреду, коју могу да превазиђу само уколико поново „поседују“ жртву. Том приликом се користе претњама, нападима, због чега су веома опасни по жртву и њену околину.¹²⁵

Прогонитељи обожавачи (love obsession stalkers) верују да између њих и жртве постоји посебна, често мистична веза. Сваки контакт са жртвом јесте охрабрење, чак и најмање одступање од одсечног НЕ јесте храна опсесији. Оно што их карактерише јесте да су они углавном усамљени, са историјом неуспелих веза иза себе и емоционалном празнином у животу, коју покушавају да попуне на сваки могући начин, те се тако чак и

¹²³ Meloy, J., Boyd, C., op.cit., pp. 213

¹²⁴ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit., pp. 1247.

¹²⁵ Ibidem

најмањи наговештај жртве или пак и обичан чин пристојности погрешно тумачи и приписује постојању жеље са стране жртве. Често креирају читаву имагинарну везу и живот са жртвом, на крају убеђујући себе да је то истина. Када покушају да ту фантазију и остваре, наилазе на отпор жртве. У том случају, услед изневерених очекивања често постају насилни, па чак и смртоносни.¹²⁶

Прогонитељи предаatori (stalkers predators) представљају најопаснију групу прогонитеља. Њихов однос према жртви је најчешће однос познаника, али жртве могу бити и прогонитељу потпуно непознате особе. Они прогањају у жељи да задовоље сексуалну потребу и контролу над жртвом. За њих је прогањање само предигра, главни циљ је сексуални напад. Иако могу доживети сатисфакцију у осећају контроле и доминације над жртвом, оно што их стварно покреће јесте испуњење насилне сексуалне фантазије. Они су хладни, прорачунати и сваки детаљ испланирају до краја. Наизглед су и заводници и изузетно шармантни. Уживају у садизму које може да проузрокује прогањање. Неки од њих жртвама остављају суптилне трагове који указују да их неко прати, али без откривања идентитета. Задовољава их маштање о нападу, одговору жртве и одлажу напад како би продужили ужитак. Оно што их разликује од осталих прогонитеља јесте то да њих не мотивише жеља за блискошћу, немају емоционалну везу са жртвом нити су са прогањањем почели због одбацивања или одбијања. Код њих је изражена потреба за доминацијом и контролом и као „круна свега“, задовољење садистичке сексуалне жеље. За разлику од осталих прогонитеља, ретко болују од психичких поремећаја, не верују да је жртва заљубљена у њих, али често болују од поремећаја личности и од парафилије или сексуалне девијације, посебно од сексуалног садизма. Није ретко да воде двоструки живот, са потпуно супротним понашањима. У „нормалном“ делу они су узорни грађани, добре комшије и добри партнери. Као последица тога, пријатељи и родбина су често у неверици када буду ухваћени, будући да то од њих нико није очекивао нити је постојала било каква назнака таквог понашања.¹²⁷

У оквиру ове базичне типологије коју смо навели, веома је занимљива класификација коју у оквиру ове две основне групе (у зависности од тога да ли се

¹²⁶ Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., op.cit., pp. 1248-1249.

¹²⁷ Ibidem

прогонитељ и жртва познају или не) разликује Холмс (Holms). Тако, у случајевима где прогонитељ не познају жртву, разликује прогонитеље који прогањају познате личности (celebrity stalker), са којима нису имали лични контакт у прошлости и прогонитеље који серијски циљају на жртве које имају одређена својства и то онда када оне не испуне њихова сексуална очекивања (lust stalker). Када су у питању прогонитељи који познају своје жртве, он разликује домаћег прогонитеља (domestic stalker) и прогонитеља код кога се спајају љубав и презир (love-scorn stalker). Домаћи прогонитељ започиње са прогањањем након завршетка везе и свети се жртви због тога, овај други прогања особу коју познаје, али са којом није био у вези и од које очекује да са њом уђе у везу, односно да му узврати осећања. Најзад, он издваја и политичког прогонитеља који прогања жртву из идеолошких разлога и често жели да је повреди као и прогонитеља који прати жртву у улози плаћеног, професионалног убице.¹²⁸ Имајући у виду стереотипе о родним разлика, спроведене су и бројне студије¹²⁹ о томе да ли се у улози прогонитеља најчешће јављају мушкарци или жене. Све студије су показале да су у чак 75-83% случајева учиниоци били мушког пола, док у осталим случајевима прогонитељке су биле жене. Криминолог Nicol ово објашњава тиме да је прогањање патријархални механизам за одржавање социјалне контроле. Отуда и схватање по коме се „женско“ прогањање сматра неуобичајним и опасним за поредак, док прогањање од стране мушкараца третира као начин да се жена контролише и кажњава.¹³⁰

6. ТЕОРИЈСКА ОБЈАШЊЕЊА ПРОГАЊАЊА

Прогањање представља сложен феномен на индивидуалном, друштвеном и глобалном плану, те је тешко замислити јединствен, универзални одговор о његовим узроцима, али је целовит, свеобухватан и конзистентан концепт нужан за успостављање политике и креирање друштвене и државне реакције. Развој теоријских објашњења о прогањању кретао се од тражења узрока у биолошким и неуролошким својствима, у

¹²⁸ Doerner, W., Lab, S., *Victimology*, Cincinnati: Andersen Publishin CO, 2002 Цитат према: Ристановић Николић, В., Лепојевић, М., op.cit., стр. 8.

¹²⁹ Преглед најзначајних истраживања: Tjaden&Thoennes, 1998: 2-28, Mullen&Pathe, Purcell and all, 1999: 1240-45, Budd & Mattinson, 2000: 9-23, Morris, Murray et all 2002: 35-45, Research Univercity of Leicester, 2005: 134-159.

¹³⁰ Nicol., *Stalking*, London, Reaktion book, 2006, pp. 75-77.

индивидуалним карактеристикама и у понашању појединца, анализом бројних фактора културе и општег друштвеног система, до историјских објашњења прогањања.

6.1. Биолошка објашњења

Основна карактеристика ових теорија, од њиховог настанка до данас, је да акценат стављају на индивидуалну патологију мушкарца, или жене, као главни узрок прогањања. Оне у доброј мери занемарују друштвене, културне и ситуационе факторе и воде замагљивању правих узрока прогањања.

Шездесетих година прошлог века била је популарна теорија да је насилно и агресивно понашање повезано са вишком хромозома Y (XXY), да би каснија истраживања показала да је ова претпоставка погрешна.¹³¹ У оквиру неурохемијских поремећаја, најчешће је помињан неуротрансмитер серотонин и метаболизам 5HTAA (5-хидроксиндолсирћетна киселина), чији низак ниво доводи до испољавања агресивног понашања. Неуроанатомски поремећаји указивали су на значај оштећења фронталног режња, односно предњег фронталног и темпоралног региона, који доводе до иритабилног, агресивног па и насилног понашања, али и да ова оштећења нису проузроковала агресивност, већ да су погађала контролу овог понашања. Истраживања су потврдила да не постоји директна веза између неуролошке дисфункције неког од региона мозга и агресивног понашања, односно да нема „центра за насиље“ у мозгу. Генетске анализе указале су на значај дефицита ензима који се зове MAO –A (монамин оксидаза А) и гена одговорног за његову регулацију, али нису потврдиле постојање „гена агресивности“ указујући на то да су животна искуства витална за развој мозга и обликовање ума.¹³²

Што се тиче њиховог порекла, бројне студије¹³³ су показале да биолошке абнормалности које погађају контролу понашања могу бити генетски наслеђене или

¹³¹ Murray, R. F., *Genetic and violence* in: Grisolia, J, S., *Violence: From biology to society*, Elsevier Science B.V. Amsterdam, 1997, pp. 95-96.

¹³² Benson, D, F., Miller, B, L., *Frontal lobe mechanisms of aggression* in: Grisolia, J, S., (1997): *Violence: From biology to society*, Elsevier Science B.V. Amsterdam, pp. 35-42.

¹³³ Преглед најзначајних емпиријских истраживања ове теорије: Baron, 1998: 22-47; Volavka, 1999: 136-168; Fisher, Aron, Mashek, Li & Brown, 2002: 234-258; Raine, 2002: 221-243; Pihl & Benkelfat, 2005: 331-345;

стечене током живота. Тако, исхрана, траума, злоупотребе, занемаривања, па и учење, утичу на функционисање мозга, хормона и неуротрансмитерских активности. У случају када је прогонитељ/ка одбијен, било да је дошло до прекида везе или да жртва не жели да успостави однос са њим, биолошки процеси повезани са тзв „романтичним одбијањем или романтичном љубави“ могу бити од значај за објашњење прогањања.¹³⁴ Када је прогонитеља/ку одбио његов/н објекат љубави, најпре ће очајнички покушавати да успостави контакт или да обнови везу (слање порука, телефонски позиви, праћење итд). Током те фазе, многи прогонитељи доживљавају да долази до повећања жеље и размишљања да буду са објектом љубави названо фрустрација – привлачност. Таква продужена активација може довести до повећања нивоа допамина у мозгу, који, заузврат, играју централну улогу у мотивисању појединца да настави са таквим понашањем.¹³⁵

Уколико прогонитељ не успостави жељени контакт са жртвом пада у депресију и очајање због његовог/њеног губитка, тзв. фаза очаја.¹³⁶ Иако је фрустрација - атракција нормална реакција на одбијање која траје кратко време, истраживања су показала да се прогањање може продужити (траје и преко две године) или били екстремно.¹³⁷ Неурохемијски поремећаји јачају љубав прогонитеља/ки према објекту, истовремено активирајући системе мозга који су повезани са бесом или агресијом. Када је прогонитељ/љка одбијен/а, предњи фронтални режањ може да активира и друге мождане системе као што је „амигдала“. Научна истраживања су показала да она лежи у центру контроле деловања, тзв. „мождани аларм“. Иако она води и бира најпожељније понашање, а спречава деловање које може да доведе до непожељног исхода, с обзиром на то лучи хормон стреса, накнадно може да изазове агресивне и насилне реакције. Ово је названо напуштање беса или фрустрација - агресија и може довести до тога да прогонитељ/ка из немоћи изврши насиље.¹³⁸

McEllistrem, 2004:23-35; Paus, 2005: 167-172; Van Goozen, 2005: 321-331; Van Goozen, 2005: 241-253; Vitaro & Brendgen, 2005: 256-263; Fisher, 2006:321-330.

¹³⁴ Kienlen, K., Birmingham, D., Solberg, K., O'Regan, J., Meloy, J., op.cit., pp 332.

¹³⁵ Fisher, H. E., *Dumped!*, New Scientist, February 14-20, 2004., pp. 40-43.

¹³⁶ Ibidem

¹³⁷ Meloy, J., Fisher, H. E., *Some thoughts on the neurobiology of stalking*, Journal of Forensic Sciences, 50(6), 2005, pp. 1472-1480.

¹³⁸ Ibidem

Наиме, стрес који прати одбијање од стране објекта љубави, такође доводи до неурохемијских поремећаја у мозгу, које код прогонитеља/ки може ескалирати у насиље. Прво, стрес може да доведе до повишених нивоа хормона, кортизола. Он се ослобађа након проласка кроз процес значајног стреса, као што је искуство у тзв. романтичним одбијањима код прогањања.¹³⁹ Друго, стрес (и повишени нивои кортизола) су повезани са повишеним нивоима допамина и норепинефрина и смањеног нивоа серотонина. Ова комбинација неуротрансмитера код прогонитеља/ки је повезана посебно са импулсивним насиљем (нарочито сексуалним). Међутим, неће код свих прогонитеља код којих постоје неурохемијски поремећаји доћи до ескалације понашања, па чак и повређивања жртве, јер то зависи од њиховог социокултуролошког друштвеног окружења и психолошке структуре личности, које могу утицати да прогањање и престане у некој фази.¹⁴⁰ Због тога, критичари биолошког концепта истичу да ова теорија не може самостално објаснити прогањање и она представља одрицање од утицај социјалне одговорности на ово понашање које се неминовно јавља као последица интеракције не само биолошких, већ и психолошких и социолошких фактора.

6.2. Психолошке теорије

Савремене психолошке теорије о прогањању оријентисане су на концепт социјалног учења тј. когнитивног бихејвиоризма, стављањем нагласка на искуства у примарној породици, искуство примарног одбацивања и сиромашног емотивног односа с мајком, на рано учење агресивног, или пасивног понашања преко идентификације с родитељем, или на сложене когнитивне процесе.¹⁴¹ У овом делу рада, понашање прогонитеља објашњено је кроз теорију осећајног везивања, утицаја предиспозиција попут граничних црта личности, нарцисоидних особина и потребе за контролом.

Боулби (Bowlby) је настојао да развије теорију осећајног везивања у маниру великих теорија – оних које теже да створе обухватну и интегрисану перспективу бројних

¹³⁹ Van Goozen, S. H. M., *Hormones and the developmental origins of aggression*, in: Tremblay, R., Hartup, W. W., Archer, J., (Eds.), *Developmental origins of aggression* (pp. 281-306). New York: The Guilford Press, Vazire, 2005, pp. 421.

¹⁴⁰ Meloy, J., Fisher, H. E., op.cit, pp. 1475.

¹⁴¹ Gelles, R., *Through Sociological Lens: Social structure and family violence*, in: Gelles, R., *Controversies on Family Violence*, Newbury Park, CA: Sage, 1993, pp. 38-40.

појава значајних за целокупни животни ток. Она укључује неколико међусобно испреплетених појмова: осећајно везивање у ужем смислу (attachment), контролни системи понашања код осећајног везивања (attachment as behavioral system), радни модел осећајног везивања (attachment working model) и образац осећајног везивања (patterns of attachment).¹⁴²

Овај појам укључује потребе, жеље, ставове и активности усмерене према једној или неколико животно значајних особа чије присуство испуњава јединку осећањем сигурности, заштите, топлине и подршке. Боулби, као и његова блиска сарадница Ејнсвортова (Ejnsvort), у склопу дечијег развоја, дефинишу осећајно везивање као стварање емоционалне споне која, кроз простор и током времена, повезује дете са његовим неговатељем, тј. особом која се назива фигура осећајне везаности (attachment figure). Та спона обезбеђује задовољење бројних потреба – од сигурности опстанка, емотивне топлине и неговања до дететове потребе да активно упознаје средину која га окружује. Прва спона те врсте ствара се у односу детета и мајке (примарна фигура осећајног везивања), али се врло брзо у сфери осећајног везивања помаља и већи број других специфичних особа које се означавају као секундарне фигуре осећајног везивања. Боулби и Ејнсвортова истичу да је реч о примарним социјалним спонама, о првим корацима у развоју социјалних интеракција које се развијају изван оквира физиологије нагона. Они наглашавају да је јединствено обележје ових спона континуитет и трајање. Једном када се формира, било у односу са мајком или неком другом особом, ова врста споне тежи да траје и да моделује потоња искуства односа са другима.¹⁴³

Основно одређење појма осећајно везивање остаје константа и у савременим концептуализацијама теорије. Оно што је различито и ново јесте усредсређеност и истраживачко спецификовање осећајног везивања одраслих. Код одраслих, за разлику од деце, близина фигуре осећајне повезаности није нужно физичка близина, већ пре континуирана психосоцијална повезаност, а сигурност и заштита исказују се као

¹⁴² Половина, Н., *Теорија осећајног везивања – старе и нове поставке* у: Зборник института за педагошка истраживања, Година XXXVII, Број 1, Београд, 2005. године, стр. 110.

¹⁴³ Ainsworth, M., *Object relations, dependency, and attachment: theoretical review of the infant-mother relationship*, Child Development, 40, 1969, pp. 969–1025; Bowlby, J., *Attachment and loss*, Vol. I. Penguin books, 1978, pp. 338-379. Цитат према: Половина, Н., *op.cit.*, стр. 111.

обезбеђивање извора поверења, привржености и подршке, како у свакодневном функционисању тако, још више, и у стресним ситуацијама. Фигура осећајног везивања је вршњак који олакшава функционисање, потстиче компетентност и у другим релацијама, обезбеђује доживљај припадања, без чега би се особа осећала усамљено и узнемирено. Поред трајности овог вида везивања, битна компонента осећајног везивања одраслих је узајамност у подршци и доступности. У свету одраслих искуство осећајног везивања служи много већем броју функција, а неке од њих су: одржавање емоционалне равнотеже унутрашњег живота, успостављање сексуалних спона, развијање пријатељских односа, функционисање у улогама које подразумевају обезбеђивање сигурности и подршке као што су родитељска улога, улога наставника или, пак, разне врсте помагачких професија).¹⁴⁴

Код ове теорије, обрасце понашања одраслих много је теже дефинисати и описати јер они укључују и историју раних искустава везивања (развојно формирани образац у односу са сопственим родитељима), и историју стресова и тешких животних искустава који могу променити првобитне обрасце, и искуствене епизоде одраслог доба (секундарне фигуре осећајне везаности) у којима се укрштају два животна тока осећајног везивања. И у свету одраслих, као и код деце задржава се основна подела на сигурни и несигурни тип образаца осећајног везивања, при чему се ови други даље диференцирају по типу.¹⁴⁵

Сигурно везани одрасли понашају се аутономно, вреднују осећајно створене везе и сматрају своја искуства осећајног везивања значајним, осећају се добро у интимним односима и спремни су да отворено истражују своја релацијска искуства. Код ових особа превлађује позитивно виђење себе и других, превлађује поверење у људе са којима су у вези, могу да интегришу добра и лоша искуства и да поднесу раздвајање. Ове особе имају свест о разлици између својих и туђих мисли и осећања, имају добру регулацију афекта и могућност емпатије. Када имају потребу (у стресу) отворено траже утеху и заштиту од фигуре осећајне везаности и имају јасно осећање њене доступности и доследности

¹⁴⁴ Половина, Н., *op.cit.*, стр. 111.

¹⁴⁵ *Ibidem*

понашања као и осећај да су схваћени. Када говоре о својим релацијским искуствима, сигурно везане особе су кохерентне у излагању и вербализацијама.¹⁴⁶

Особе који испољавају *несигурно-избегавајуће* обрасце осећајног везивања умањују важност блиских односа или их идеализују, одбацују интимност и негирају сваку врсту зависности, а страх од интимности, тј. страх од одбијања је типичан. Друге људе виде у негативном светлу. Особе са овим стилем осећајног везивања усмерене су на блиске односе али у негативном смислу – фигура осећајног везивања се види као хладна, непријатељска и одбацујућа, на њу се не може рачунати у погледу утехе и разумевања, те је дистанцирање начин којим се постиже сигурност, али и осиромашује емоционално. Особе са овим стилем понашања показују тенденцију да претерано рационализују и коче себе у исказивању емоција, показују мањкаву способност за емпатију. Када говоре о својим релацијским искуствима причају некохерентно, уопштено и без континуитета.¹⁴⁷ У оквиру ове групе разликују се:

несигурно-амбивалентни који користе максималистичку стратегију, у тој мери вреднују релације да не могу да се одвоје од тог садржаја. То су особе које негативно гледају на себе а позитивно на друге људе око којих се врло труде, показују претерану зависност и страхове да ће изгубити оне са којима су у вези. Ове особе имају тешкоће у регулацији афективних испољавања. У својој биографији имају наизменично искуство интензивног (и често осујећујућег) ангажовања фигуре осећајног везивања, које се смењује са њеном незаинтересованошћу и повлачењем. Када говоре о раним искуствима и актуелним односима представљају их и причају о њима на збуњујући и хаотичан начин;

- *особе с неразрешеним или дезорганизованим стилем* понашања су особе које нису успеле да интегришу искуство трауме и губитка у детињству. Реч је о ненадомештеном искуству стварног губитка фигуре осећајне везаности или, пак, о абдицирајућем

¹⁴⁶ Cowan, P., Cohn, D., Pearson, C., *Parents attachment histories and children's externalizing and internalizing behaviour: exploring family systems models of linkage (Abstract)*, Journal of Counseling and Clinical Psychology, Vol. 64, No. 1, 1996, pp. 53–63. Цитат према: Половина, Н., *op.cit.*, стр. 117.

¹⁴⁷ Stroufe, A., Waters, E., *Attachment as an organisational construct*, Child Development, Vol. 48, 1977, pp. 1184–1199. Цитат према: Половина, Н., *op.cit.*, стр. 118.

родитељском понашању у коме изостаје брига и праћење онога што се са дететом дешава. Ове особе карактерише ирационалност и одсуство стратегије у односима.¹⁴⁸

Вођени овом поделом аутор Ким Бартоломеу (Kim Bartholomew)¹⁴⁹ “превела“ је ове обрасце везаности у област партнерских односа. Она сматра да је за понашање у партнерском односу важно како неко опажа себе, како опажа другог и каква су му очекивања од партнера. У складу с тим критеријумима, она наводи четири стила везивања: сигурни, преокупирани, бојажљиви и одбацујући. Бартоломеу такође наводи две димензије које стоје у основи ових стилова: анксиозност и избегавање, које она тумачи као исход негативног модела себе (анксиозност) и негативног модела других (избегавање).

Основне карактеристике особе сигурног стила у партнерским односима су високо самопоуздање и позитиван став према другима. Они имају реалну слику о партнеру и вези остварују блискост, поштовање и отвореност. Све конфликте и проблеме решавају конструктивно.

Особе преокупираног стила везаности су оптерећене односом и код њих долази до изражене потребе за остварење блискости са партнером. У вредновању себе веома зависе од других, па партнерски однос за њих има изузетну важност. Често су у везама јер не подносе да буду сами, лако се заљубљују и идеализују партнера. У вези су и доминантнији, зависнији и захтевнији од партнера, често имају изливе беса, страсти, љубоморе и посесивности. Тешко доживљавају раскид, па често остају у везама упркос озбиљним проблемима.¹⁵⁰

Следећу групу чине особе бојажљивог стила које имају ниско самопоуздање и велику усредсређеност на себе. Имају изражену потребу за блискошћу, али избегавају везивање због страха од остављања и повређивања, тешко им је да се укључе у везу, а када се укључе су пасивни, зависни и више инвестирају у везу од партнера. Веома често су

¹⁴⁸ Ibidem

¹⁴⁹ Bartholomew, K., *Avoidance of Intimacy: An Attachment Perspective*, *Journal of Social and Personal Relationships* 7, 1990, pp. 147–78.

¹⁵⁰ Ibidem

несигурни у вези и склони да за проблеме криве себе. Веома ретко отворено комуницирају и не показују своја осећања. Раскид везе им пада тешко јер се плаше да никада неће наћи новог партнера.¹⁵¹

Најзад, особе одбацујућег стила везаности одликује високо самопоуздање и компулсивно ослањање на себе. Изражена је повећана потреба за аутономијом и умањивања значаја везивања. Партнерске односе карактерише недостатак интимности, блискости, отварања и изражавања емоција, и окренути су послу и материјалним стварима. Не реагују на захтеве за подршком и знаке зависности од партнера, плаше се посвећивања и брзо осећају досаду или се осећају као да су у замци.¹⁵²

Као што је и очекивано, сигурни стил везивања је у највећој мери повезан са посвећеношћу, поверењем и задовољством везом, док се остали стилови везивања више повезују са негативним емоцијама по питању романтичне везе.

Мелој (Meloy) је први применио теорију осећајног везивања приликом објашњења зашто долази до прогањања. Прогањање је дефинисао као "екстремни поремећај везивања."¹⁵³ На пример, прогањање које се дешава као одговор на одбијање жртве да буде са прогонитељем (раскид везе, развод брака итд) или прогањање лица за које прогонитељ/ка сматра да омета његов/њен односа са циљем његовог/њеног спајања. Он је објаснио да се прогонитељи/ке у оквиру Боулбијева четири типа везивања код одраслих, уклапају у несигурно амбивалентне који одговора типу анксиозном (амбивалнтним) осећајном везивању код деце.¹⁵⁴ Ова теорија сугерише да се прогањање јавља из несигурног патолошког стила везивања одраслих, а који је настао као последица прекида у развоју сигурне везаности у детињству.¹⁵⁵

¹⁵¹ Bartholomew, K., Horowitz, L. M., *Attachment styles among young adults: a test of a four-category model*, J Pers Soc Psychol 1991; 61, pp. 226–44.

¹⁵² Ibidem

¹⁵³ Morrison, K. A., *Differentiating between physically violent and nonviolent stalkers: An examination of Canadian cases*, Journal of Forensic Sciences, 53(3), 2008, pp. 742-751.

¹⁵⁴ Meloy, J., *Stalking (obsessional following): a review of some preliminary studies*, Aggress Violent Behav 1996, pp. 147–62.

¹⁵⁵ Овакво схватање је резултат следећих истраживања: Kienlen 1997: 123-133; Davies 2000:45-56; Langhinrichsen-Rohling & Rohling 2000: 345-364; Tonin 2004: 145-156, Mackenzie 2008: 235-265; Patton, Fox & Nobles 2010: 335-378.

Истраживања стилова везаности код одраслих показала су да се подтипови несигурно везаних не би требало посматрати одвојено. Рос и сарадници (Ross et al) су приметили да „различите фазе прогањања прогањања подлежу различитим стиливима и да ће се потпунији и тачнији одговор о узроку таквог понашања добити уколико се посматрају сви несигурни стилови везивања као комплементарни, јер један не искључује други“.¹⁵⁶ Бројне студије су показале да прогонитељи још као деца нису успели да остваре сигурну везаност, нарочито посматрајући своје родитеље, посебно очеве, који су били немарни у пружању бриге и емоционалне подршке. Тако, чак 76% несигурно везаних прогонитеља, је преживело неки вид злостављања у детињству. Међутим, Тонин (Tonin) је у узорку који су чинили осуђени прогонитељи дошао до података да су их више штитили њихови очеви и више су несигурни од прогонитеља којима су изречене условне казне. Оно што је приметио јесте да су сви осуђени прогонитељи испољавали и ментални поремећај личности. То може значити да на такво понашање могу утицати и други фактори.¹⁵⁷

Криминолог Елис (Elis) је на основу спроведене студије закључила да несигурно везани прогонитељи развијају екстремну зависност од интимних партнера, као и да је чак њих 65%, када је дошло до раскида односа или везе и због немогућности да управљају својим емоцијама, прогонило жртву, а у 7% случајева је овакво понашање резултирало смртним исходом жртве.¹⁵⁸

Студија коју су спровели криминолози Џонсон и Томсон (Johnson & Thompson) показала је да су 19% бивших интимних прогонитеља били сигурно везани, 30% бојажљивог, 45% преокупираног и 6% одбацујућег стила. Тиме су покушали да укажу да и сигурно везани поједици постају прогонитељи. Такође, указали су да ова теорија

¹⁵⁶ Ross, L., McKim, M., DiTommaso, E., *How do underlying “self” and “other” dimensions define adult attachment styles?*. Canadian Journal Of Behavioural Science / Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement, 38(4), 2006, pp. 307.

¹⁵⁷ Tonin, E., *The attachment styles of stalkers*. Journal Forensic for Psychiatry and Psychology, 2004, 15(4), pp. 584–90.

¹⁵⁸ Emerson, R. M., Ferris, K. O., Gardner, C. B., *On being stalked*, Social Problems, 45(3),1998, pp. 289–314.

занемарује аспекте социјалне средине. Нпр. да се обрасци прогањања могу научити или ојачати и путем припадања групи (теорија социјалног учења).¹⁵⁹

Међутим, група криминолога која је извршила анализу преко 50 студија, установила је да су се већина истраживања која су примењивала ову теорију фокусирали на интимно прогањање, иако се у литератури разликују преко шест група прогонитеља, која не укључују садашњу или бившу партнерску везу или однос. Због тога, једна од замерки која се упућује теорији осећајног везивања, јесте да она не узима у обзир све типологије прогонитеља.

Поремећај граничних црта личности представља образац изражене нестабилности у интерперсоналним односима (слике о себи и утиче на афекте и импулсивност). Код особа са овим поремећајем је присутна преосетљивост на знаке стварног или претпостављеног напуштања или одбацивања од стране особе за коју су везани/е, услед чега, због недостатка механизма за решавање проблема у односима са жртвом, они/е крећу да је прогоне, па у случају да дође до стварног прекида везе њихово понашање може бити праћено екстремним изливима беса које у крајем случају може довести до насиља. Ово посебно долази до изражаја код прогањања бивших интимних партнера, мада би могло бити примењено и на друге врсте прогањања.¹⁶⁰

Други психички поремећај, којим су аутори покушали у литератури да објасне прогањање, је нарцисоидни поремећај личности. Америчка психијатријска асоцијација (American Psychiatric Association) га одређује као „понашање које карактерише грандиозност (у фантазији или понашању), изражена потреба за дивљењем и недостатак емпатије“ Они представљају себе као супериорну особу, али су обично нестабилни и са ниским самопоштовањем. Веома су осетљиви, уколико неко угрожава њихово самопоздање кроз критику, пораз, напуштање или друштвено одбацивање. У контексту прогањања, одбацивање/одбијање може код нарцисоидних прогонитеља изазвати увреду, коју могу да превазиђу само уколико поново „поседују“ жртву. Том приликом се користе

¹⁵⁹ Johnson, E., Thompson, C., *Factors associated with stalking persistence*, *Psychology, Crime & Law*, 22(9), 2016, pp. 879-902.

¹⁶⁰ American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: Text Revision (4th ed.)*, Washington, DC: American Psychiatric Association, 2000, pp. 710.

претњама, нападима, те су веома опасни по жртву и њену околину. Према Мелоју (Meloy), код нарцисоидних прогонитеља се формирају фантазије да су волели или су били вољени, дивили се или су били објект дивљења (идеализовања) или пак мисле да деле судбину са посебним објектом (особом са којом желе спајање). Због тога прогањање се јавља као један вид средстава којим се „девалвира“ жртва. Ако се прогањањем отклоне негативни осећаји и одбијање, фантазије и спајање са објектом љубави може код нарцисоидног прогонитеља да успостави равнотежу и спречи да до насиља дође. Међутим, теорије које повезују нарцисоидне особине личности и поремећај граничних црта личности у објашњавању прогањања још увек нису емпиријски доказане.¹⁶¹

Потреба за контролом је такође повезана са различитим насилним понашањима, између осталог и са прогањањем.¹⁶² На пример, моћ и контрола бившег партнера – прогонитеља могу бити изазване кроз покретање поступка за развод, напуштање куће, старатељства над дететом итд. Сходно томе он/она могу прогањањем покушати да врате контролу и моћ коју су имали над објектом љубави. До данас, емпиријски није идентификован значајан однос између потребе за контролом и степена прогањања.¹⁶³

6.3. Теорије социолошке оријентације

У оквиру социолошких теорија при објашњењу прогањања наглашава се важност бројних друштвених фактора, односа и структуре у целини, потврђујући да се ради о друштвеним творевинама, а не објективно постојећој, универзалној реалности.¹⁶⁴ Најзначајније социолошке теорије којима се објашњавају узроци прогањања су општа системска теорија, теорија ресурса, теорија социјалног учења, теорија традиционалних патријархалних уверења, теорија животног догађаја и теорија која повезује ранији живот учиниоца са прогањањем.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Follingstad, D. R., Bradley, R. G., Laughlin, J. E., Burke, L, *Risk factors and correlates of dating violence: The relevance of examining frequency and severity levels in a college sample*. Violence and Victims, 14(4), 1999, pp. 365-380.

¹⁶³ Видети: Davis, K. E., Ace, A., Andra, A. *Stalking perpetrators and psychological maltreatment of partners: Anger-jealousy, attachment insecurity, need for control, and break-up context*, 2002 In: Davis, K. E., Frieze, I. H., Maiuro, R. D., (Eds.), *Stalking: Perspectives on victims and perpetrators*, Springer Publishing Company, New York, 2002, pp. 237-264.

¹⁶⁴ Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, op.cit., стр. 55.

Општа системска теорија посматра прогањање као систематски, континуирани елемент друштвене интеракције, а не као производ индивидуалне патологије. Штраус (Straus), ослањајући се на резултате сопственог истраживања, сматра да узрок криминалитета насиља треба тражити у самој структури друштва и његовог породичног система. При томе, он издваја неколико главних фактора који делују у оквиру тог система. То су: породица, као друштвена група са високим нивом конфликта; високи ниво насиља у друштву и културне норме. Деца у раном детињству уче да је насиље повезано с љубављу као и да, ако је нешто посебно важно, онда оправдава употребу свих инструмента, па чак и насиља. Такође, употреба насиља ствара код њих морално право да насиље и сами употребе.¹⁶⁵ Међутим, Штраус (Straus) не сматра да те посредне лекције обликују модел за касније понашање, већ да оне постају основни део личности и његовог погледа на свет, који се генерализује на друге друштвене односе, посебно у партнерским односима. У случајевима када дође до прекида везе, раскида или одбијања од стране жртве, истраживања су показала да ће прогонитељи који су расли у породици, у којој су били изложени насиљу, прогањати жртву како би обновили везу или успоставили контакт, јер то за њих представља стратегију преживљавања. У чак 5% случајева, прогонитељ је осим праћења и чекања жртве испред куће или радног места, слање цвећа, вршио и насиље.¹⁶⁶

Теорије ресурса сматрају да сви друштвени системи почивају на сили или претњи силом, да је њихова употреба легитимна за одржавање стабилних односа и да се социјализацијом учи да је сила или претња средство одржавања функционисања партнерске везе. Особа која у партнерској вези поседује више ресурса у прилици је да користи свој утицај. Ресурси фаворизују једног од партнера, и што их има више, мање је у прилици да користи силу. Насиље се јавља као начин да се задржи особа или одржи доминација када су ресурси слаби или се губе (прекид везе, развод итд). Сродна овој, теорија о неусаглашености статуса тврди да моћ доношења одлука зависи од количине и вредности ресурса којима појединац/ка доприноси у партнерској вези. У односу свако примењује неки вид силе, који није обавезно изједначен са физичким насиљем, већ је моћ пре изражена у опипљивим факторима (новац) или унутрашњим елементима (престиж,

¹⁶⁵ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 130.

¹⁶⁶ Shaffer, D. R., *Social & Personality Development (4th ed.)*, Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, 2000, pp. 141.

статус итд). Прогонитељи/ке са више ресурса поседоваће и већи степен контроле и моћи над жртвом, али је неће обавезно користити на отворен начин. Они/е који су угрожени недостатком ресурса или који/е свој статус доживљавају у нескладу у односу на друштвене норме (остају без партнера, напуштени) под највећим су ризиком да прибегавају насиљу.¹⁶⁷

За објашњење прогањања од највећег значаја је Садерландова (Sutherland) „теорија социјалног учења“. Она би се ближе могла одредити као теорија разноврсних контаката, која узроке и на нивоу појединца и на нивоу друштва (групе) и при томе користи три међусобно повезана концепта: културни конфликт, диференцијалну асоцијацију и диференцијалну социјалну организацију. Основне тезе ове теорије су:

-да се криминално понашање учи у интеракцији са другим лицима, кроз процес комуникације;

главни део учења се остварује у оквиру примарних група (породица, вршњаци);

- начин усмеравања мотива се учи и зависи од тога да ли је појединац у контакту са онима којим имају позитивне дефиниције, односно они који одобравају криминално понашање или са онима који имају негативне дефиниције у односу на криминално понашање тј. који га осуђују;

-контакти са онима који одобравају, односно са онима којим осуђују кршење норми разликују се по учесталости, трајању, значају и интензитету;

- процес учења криминалног понашања обухвата све механизме који су део сваког учења и иако је криминално понашање израз општих потреба или вредности, оно се не може објашњавати тим потребама и вредностима, пошто је и некриминално понашање израз тих потреба и вредности.¹⁶⁸

Треба уочити, да је суштина ове теорије, да се криминално понашање не учи нужно у непосредном контакту са криминалцима, већ и путем читања књига, штампе или

¹⁶⁷ Ibidem

¹⁶⁸ Константиновић, Вилић С., Ристановић, Николић В., Костић М., *op.cit.*, стр. 288-289.

гледања филмова. Да би појединац постао девијантан потребно је да већина дефиниција или модела понашања са којима долази у контакт одобрава вршење криминалитета.¹⁶⁹

Криминолог Акерс (Akers) је први применио теорију социјалног учења у објашњењу прогањања. Према њој, прогонитељи ће имитирати понашање својих чланова породице или вршњака који су вршили прогањање (учење по моделу), дружити се са онима који прогањају (диференцијална вршњачка асоцијација), усвајањем понашања која представљају прогањање (дефиниције) и успостављати равнотежу између ризика и користи које имају од прогањања (диференцијална социјална организација).¹⁷⁰ Овај аутор истиче да је за разумевање прогањања од значаја утицај неколико области развоја и социјализације током животног циклуса. *Прво*, понашања која представљају прогањање могу бити вршена или по узору или имитацијом. На пример, у породици деца опонашају своје родитеље, док путем медија и интернета могу учити и усвајати обрасце понашања која су пожељна за прогањање познатих личности и њихових јунака. *Друго*, прогањање се може доживети као израз посвећености, оданости или љубави према потенцијалном партнеру са којим је био/ла у вези или којег/га не познаје. Прогонитељи се могу случајно или циљано повезати са истомишљеницима у виду формирања групе или субкултура (окупљања итд), са циљем да промовишу прогањање у родним улогама. *Треће*, дефиниције настају као резултат претходна два фактора, када прогонитељи формирају обрасце нежељеног понашања према жртви (слање цвећа, порука, телефонски позиви) којима остварују тзв. „романтични интерес“. *На крају*, прогонитељи закључују да такво њихово понашање им даје већу корист од ризика са којим се суочавају. Ова диференцијација може објаснити упорност прогонитеља упркос озбиљним реакцијама жртве (пријављивање полицији) да настави са таквим понашањем, чак и након што је дошло до реакција правосудног система.¹⁷¹

Резултати првог истраживања ове теорије су показали да је највећи број прогонитеља (45%) радње које представљају прогањање научило кроз комуникацију и дружење са вршњацима, 20 % у породици, 15 % путем медија, 10% коришћењем

¹⁶⁹ Ibidem

¹⁷⁰ Akers, R. L., *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance, Paper back reissue*, Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 1998, pp. 42.

¹⁷¹ Ibidem

друштвених мрежа. Виши од 50% прогонитеља сматра пожељним прогањање у појединим ситуацијама (успостављање контаката са особом коју не познаје, познатим личностима), али и као вид изражавања емоција и осећања према објекту љубави.¹⁷²

У криминолошкој литератури налазимо покушаје да се прогањање објасни теоријом традиционалних патријархалних уверења (theory of tradiconal patrialchal beliefs) која наглашава патријархат као концепт који рађа и одржава неједнакост мушкараца и жена. У суштини ради се о феминистичким објашњењима. Усвајајући концепт социјалне неједнакости, конфликта и моћи и насиља, као последњег ресурса осигуравања подређености жена, наглашава се да се не ради о сукобу једнаких, већ о борби за моћ унапред неједнаких, јер су позиције жена и мушкарца друштвено, институционално, идеолошки и индивидуално постављене асиметрично, односно статус жена зависи од статуса мушкарца и одражава вишеструки однос подређености.¹⁷³ Присталице ове теорије, сматрају да у ситуацији када је дошло до развода или раскида емотивне везе, прогањање се јавља као начин којим прогонитељ покушава да успостави однос и покаже моћ коју има над жртвом. Ово се посебно односи на оне случајеве у којима је жртва иницирала развод или одвајање од партнера, што прогонитељ може тумачити као изазов да поновно успостави везу или однос са жртвом. С друге стране, прогонитељ може у поступку развода осетити немоћ јер губи однос са жртвом и прогањање користити као механизам да изрази своју мушкост и доминацију.¹⁷⁴ Ова теорија, у случајевима када прогонитељ и жртва нису били ни у каквој вези или када прогањање уопште није повезаном са везом – односом између жртве и прогонитеља, сматра да до прогањања долази јер прогонитељ тражи моћ над појединцима или организацијама, јер је присутна тежња за задовољењем осећаја моћи и контроле, независно од остварења интимних односа са жртвом, уз мотивацију кажњавања друге особе због претрпљене увреде, реалне или умишљене. Овде долази до прогањања, суседа, познаника, пријатеља својих пријатеља и других људи, за које прогонитељ сматра да су одређени да умање његов осећај доминације, моћи и комтрولة.

¹⁷² Akers, R. L., *op.cit.* pp. 47.

¹⁷³ Yello, K., *Thought a Feminist Lens*, Current Controversies on Family Violence, 1996, pp. 50-54.

¹⁷⁴ Brownridge, D. A., *Violence against women post-separation*, Aggression and Violent Behavior, 11, 2006, pp. 516.

Међутим, основна замерка која је упућена овим теоријама јесте да оне не дају објашњење прогањања од стране жена.¹⁷⁵

Како је у највећем броју случајева, прогањању претходио неки лични, емоционални (романтични) однос између жртве и прогонитеља,¹⁷⁶ теорија животног догађаја, узрок, осим у карактеристикама и структури, види у стресорима који погађају партнерски однос. Фактори који утичу на везу између стресних догађаја и прогањања су они који угрожавају традиционално мушку улогу, нпр. сиромаштво, незапосленост, одвајање партнерке. Неусаглашеност статуса прети патријархалним обрасцима ауторитета и системима веровања, те је вероватније да ће до прогањања доћи када стандардне норме којима се руководио прогонитељ/ка постану двосмислене.¹⁷⁷

У оквиру предиспонирајућих фактора који утичу на прогањање, поједини криминолози су се бавили историјом понашања прогонитеља, јер су сматрали да ранија криминална историја насиља може имати јединствени утицај на наставак прогањања.

Историја насиља може да утиче на прогањање на четири начина. *Прво*, фактори који су утицали да прогонитељ врши насиље у прошлости могу и даље да постоје, уколико нису предузете радње усмерене на искорењавању таквог понашања. *Друго*, ако је ранија употреба насиља била ефикасна у постизању жељених резултата, прогонитељ га може користити као стратегију за суочавање са сличним ситуацијама. *Треће*, због перцептивног подударења, појединци који су учинили насиље у прошлости, често понашање жртве могу сматрати као механизам који ће бити погодан и код прогањања. *Четврто*, због когнитивне грешке лажног консензуса, особе које су често вршиле насиље у прошлости нису у стању да идентификују алтернативне просоцијалне начине да се баве сличним ситуацијама у будућности.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ibidem

¹⁷⁶ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић М., op.cit., стр. 155.

¹⁷⁷ Yick, A. G., *Feminist Theory and Status Inconsistency Theory*, Violence against Women, Vol. 7 No. 5, 2001, pp. 545-562.

¹⁷⁸ Indermaur, D., *Criminal violence: Theoretical approaches and offenders perceptions*, Paper presented at the 29th Annual Conference of the Australian Psychological Society, Woollongong, 1994, pp. 71-87.

Истраживања су показала да појединци који су учинили тешке облике насиља над интимним партнерима, имају веће шансе да учине прогањање у односу на појединце који нису били насилни или су раније извршили неке лакше облике. Међутим, до данас није на озбиљном узорку испитана и доказана ова тврдња о повезаности прогањања и историје насиља као предиспозиција за понашање прогонитеља.¹⁷⁹

Још један констелативни фактор који може бити повезан са насиљем, укључујући и прогањање, је криминална прошлост. Наиме, прогонитељи који су раније кршили кривичне норме и били кажњени због тога, најчешће сматрају да имају мало шта или ништа да изгубе, због чега поново врше образце антисоцијалног понашања свесни последица које могу да трпе, сматрајући да је корист коју ће имати, већа од казне која им прети. Другим речима, слабе или покидане друштвене везе са конвенционалним институцијама, због тога што се прогонитељ налазио на издржавању вишегодишње казне затвора, могу да повећају ризик од поновног вршења кривичних дела када се нађе на слободи, па и прогањања. Међутим, иако поједини криминолози инсистирају на утицају овог фактора код прогањања, емпиријска истраживања су показала да чак 75% прогонитеља нису били осуђивани, као и да су најчешће вршили најтеже облике прогањања, са смртном последицом.¹⁸⁰

Заједничко свим социолошким схватањима је анализа многобројних утицаја на настанак, развој и усмеравање прогањања, што на бољи начин одражава мултифакторску условљеност овог феномена. Међутим, ове теорије занемарују индивидуална својства прогонитеља и жртве, у интерпретацији туђег и властитог понашања. Такође, оне не анализирају ни утицај макро – структуралних фактора, већ су првенствено фокусиране на микро – систем и партнерске односе.¹⁸¹

¹⁷⁹ Indermaur, D., op.cit., pp. 75.

¹⁸⁰ Ibidem

¹⁸¹ Indermaur, D., op.cit., pp. 81.

7. ВИКТИМОЛОШКИ АСПЕКТ ПРОГАЊАЊА

Жртве прогањања су богат извор информација, које дају велики допринос не само разумевању искуства дуготрајног прогањања, већ и формирању механизма превентивне заштите. Извршењем кривичног дела жртва трпи материјалну или моралну штету, или обе истовремено. Поред тога, жртва може претрпети и телесне повреде и психичка оштећења, при чему су психичке последице често тесно повезане са телесним повредама, било да је у питању њихова тежина или начин на који су оне нанете. Такође, психичка оштећења могу настати и као последица ненасилног понашања прогонитеља. Све ове последице представљају последице примарне виктимизације и оне стварају читав низ проблема за жртву (нпр. финансијски, здравствени, породични проблеми).¹⁸²

Последице прогањања могу варирати у зависности од особина личности жртве, искуства из прошлости, садашњим околностима, и шта они/е знају или не знају о прогонитељу/ки, како други реагују на ситуацију жртве, укључујући и од тога каква је друштвена реакција на прогањање. Упркос комплексности, истраживања су показала заједничке обрасце одговора које прогањање има на живот жртве. Иако жене жртве¹⁸³ обично пријављују већи ниво страха, истраживања су показала да мушкарци изложени прогањању трпе скоро идентичне последице као и жене жртве. Иако листа није потпуна, криминолози су дали приказ најзначајнијих последица по жртву.

На првом месту су последице по ментално здравље у виду конфузија, несигурности, испитивање да ли је ово што се дешава неразумно, самоокривљавање, страх од самоће, депресија, напади панике, агорафобија (страх да изађе из куће, нигде се не осећају безбедно), страх од контакта са људима (социјална фобија), панични страх од

¹⁸² Ристановић, Николић, В., *Подришка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса*, Темида, 2003. године, стр. 3. Доступно на: <http://www.vds.rs/File/Tem0303.pdf>, приступ 14.01.2019. године.

¹⁸³ Овако је Ели, говорила о ономе што је преживела...*„Кад проналазите једну ружу на свом прагу свакога дана током две недеље то уме да буде застрашујуће. Осећала сам се као да је то порука која говори да никад неће одустати. Једном ми је послао руже у саксији, отворио налог на Facebook профилу и послао ми поруку која је гласила: „Послао сам ти руже у саксији уместо само једног цвета, како би могла заувек да их имаш и да не увену, па ћу тако увек бити део твог живота“. Биљка је, наравно умрла. Нисам је залила ниједном.“* „Као животиња у кавезу“: Шест жена описују како изгледа кад вас прогањају, видети: <https://www.vice.com/rs/article/8xewn5/kao-zivotinja-u-kavezu-sest-zena-opisuje-kako-izgleda-kad-vas-proganjaju>, приступ, 14.01.2019. године.

прогањања (параноја) и сл, потешкоће са концентрацијом, раздражљивост, љутња, хомицидне мисли и неспособност да се верује другима.¹⁸⁴ Истраживања су показала да је чак четвртина жртва размишљала о самоубиству као изласку из проблема.¹⁸⁵ Друга истраживања су показала да се страх код жртве нагло повећава уколико се у улози прогонитеља налази бивши партнер. Криминолози Никастро и сарадници (Nicastro et al) су на узорку од 187 жртва прогањања од стране својих бивших партнера закључили да оне жене које су током интимне везе биле суочене са насиљем касније, за време прогањања имају виши ниво стреса, него жене које током интимне везе нису биле жртве породичног насиља.¹⁸⁶

Не мање важне су *последице које прогањање има по физичко здравље жртве*. Услед констатног страха, долази до немогућности континуираног спавања током ноћи због чега се јавља умор. Хроничан стрес и депресија узрокују главобољу и гастроинтестиналне проблеме (осцилације у тежини у виду додавања или губитка килограма). Код жртве може доћи до развоја астме, гастричних чирева или псоријазе, а уколико већ постоје, може доћи до погоршања ових болести. Такође, јављају се и вртоглавице, лупање срца или скраћивања уздаха и издаха и презнојавање. Употреба алкохола, опијата или лекова по сопственом нахођењу је још једна од честих последица. Неретко се јавља и сексуална дисфункционалност, услед недостатка жеље код жртва за одржавање сексуалних односа.¹⁸⁷

Следећу групу чине последице на понашање жртве у школи или на радном месту. Уколико је жртва ученик или студент, добијање добрих оцена, као и полагање испита трпи значајније последице. Долази до остваривања слабијег успеха, а жртва ради избегавања контаката са прогонитељем не одлази у школу или на факултет, чиме се директно утиче на квалитет образовања који жртва стиче, а дугорочно и на сам живот жртве, јер неостваривање квалитетног образовања доводи до немогућности даље напредовања у

¹⁸⁴ Видети: Impact of stalking of victims, <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>, приступ 11.07.2019. године.

¹⁸⁵ Pathe, M., Mullen, P. E., *The impact of stalkers on their victims*. Journal Psychiatry br. 170, 1997, pp. 12.

¹⁸⁶ Видети: Research of partner stalking: Putting the Pieces Together, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/245387.pdf>, приступ 11.07.2019. године.

¹⁸⁷ Ibidem

каријери. Сличне последице има и на жртве запослене. Тако, долази до претераног узимања боловања, неоправданог одсуства са посла, кашњења у испуњењу радних обавеза, па чак и употребу алкохола, што може за последицу имати, премештај на ниже радно место, отпуштање са посла или давање отказа.¹⁸⁸

Последице на друштвени живот се огледају у избегавање уобичајних активности нпр. одлазак у теретану или излазак у град. Губитак поверења и константни држање социјалне дистанце према свим људима из своје околине утиче на садашње и будуће односе са пријатељима. Изражена жеља за избегавање контаката доводи до изолације жртве и са људима са којима је жртва у рођачким или пријатељским везама. У већини истраживања, један број жртва је морао да промени чак и државу како би побегао од прогонитеља. Понашања као што су промена броја телефона, електронске поште су оно са чиме се жртве стално сусрећу, а што је у свету модерних комуникација изузетно штетне, будући да су на интернету е-mail адреса и број телефона својеврсна „лична карта“, па је промена увек скопчана са губитком контакта или налога.¹⁸⁹

Прогањање утиче и на погоршање *финансијског положаја жртве*. Услед напуштања посла, отказа, узимања боловања и проналазак новог посла или започињања професионалне каријере, неминовно доводи до погоршања социоекономског положаја жртве. Остваривање правне заштите од прогањања такође изискује додатне трошкове, ионако већ ослабљене платежне способности жртве. Постављање сигурносних камера, аларма у кући, као и куповина одређених одбрамбених средстава у види спреја или ангажовања обезбеђења зарад повећања безбедности изискују издвајање додатних новчаних средстава. С обзиром на то да је прогањање довело до погоршања психичког и физичког здравља жртве, услед чега је принуђена да потражи медицинску помоћ или посети психолошка саветовалишта, то представља додатни ударац на већ погоршану економску ситуацију жртве. Такође, жртве мислећи да ће пресељењем да смање своју виктимизацију, мењају место пребивалишта одласком у други град или чак и другу државу, због чега долази до настанка нових трошкова у виду раскида уговора о

¹⁸⁸ Видети: Impact of stalking of victims, <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>, приступ 11.07.2019. године.

¹⁸⁹ Ibidem

изнајмљивању стана и закључењу новог када је жртва подстанар, као и додатни трошкови пресељења у нови стан.¹⁹⁰

Према једном истраживању у 31% случаја дошло је до угрожавања телесног интегритета, а чак 73% жртава било је принуђено да, у мањој или већој мери, мења своје животне навике услед прогањања, да предузима додатне мере заштите, али и да мења запослење и место становања. Последице по ментални статус огледале су се у узнемирености која се појавила у чак 56% случајева, анксиозности, поремећајима спавања, депресији и нападима панике, а поједине жртве су трпеле и болове у стомаку и главобоље.¹⁹¹ Завршни извештај о утицају прогањања у САД на психолошки, физички, финансијски аспект и квалитет живота жртве прогањања показала је да се психолошке последице по жртву у чак 46% огледале у несаници, напетости, страху и гневу. Око 46% жена је доживело физичко насиље и то у виду телесних повреда попут модрица (27, 3%), ситне огреботине и посекотине (18,2%) и опекотине (2,3%). Финансијске трошкове који прелазе и 100 000 долара и то код 27% жртава радило се о трошковима селидбе, промена бртва или уградњи додатних сигурносних уређаја, 28% је применило број телефона, док је око 29% изгубило посао или стипендију/школарину. Уништење/ оштећење аутомобила и друге имовине доживело је око 22%. Готово све жртве (99%) су редуковале своје свакодневне животне навике док је 64% променило поједине активности (одлазак у други кафић, сатницу изласка из куће, начин одласка до посла итд)¹⁹²

Једна од значајних студија у Америци, која је сумирала резултате других студија које су процењивале обим и природу штетних последица по жртву, указала је да је у више од половине случајева где је жртва ила бивши партнер прогонитеља дошло до повреде телесног интегритета жртва. Жртве су трпеле трауму, узнемиреност и страх, мењале животне навике и биле су принуђене да се селе. Међутим, последице не трпе само жртве. Тако су Макс (Max), Рајс (Rice), Финклштајн (Finkelstein), Бардвел (Bardwell) и Лидбитер (Leadbetter), указали да је материјална штета од прогањања у САД износила 342 милиона

¹⁹⁰ Видети: Impact of stalking of victims, <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>, приступ 11.07.2019. године.

¹⁹¹ Dressing, H., Kuehner, C., Gass, *Lifetime prevalence and impact of stalking in a European population, Epidemiological data from a middle-sized German city*, The British Journal of Psychiatry no 187, 2005, pp. 168-169.

¹⁹² An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, op.cit., pp. 10.

долара у 2003. години, имајући у виду смањену продуктност жртава прогањања и немогућност привређивања и трошкове коришћења различитих видова здравствене и социјалне заштите.¹⁹³

Међутим, поред примарне, жртве криминалитета најчешће трпе и секундарну виктимизацију, која представља пооштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију социјалне средине и кроз неадекватну или чак погрешну реакцију органа гоњења. За многе жртве само појављивање пред судом и препричавање, па самим тим и поновно преживљавање трауматичних догађаја, представља велику непријатност и стрес.¹⁹⁴

Како је добро приметио познати норвешки криминолог Нил Кристи (Nils Christie), жртве су суочене са проблемом да се са кривичноправним системом срећу као “нестручни аутсајдери” који не познају ни зграду у којој се одвија суђење, а камоли процес који се у њој одвија. У том смислу, ситуацију у којој се налази жртва која пријави кривично дело веома илустративно су описали Малаби и Валкате (Mawby&Walklate):

“Уопште, када пријаве кривично дело полицији, жртве углавном не знају ништа о поступку који следи (откривање учиниоца и доношење одлуке о његовом гоњењу). Оне у погледу информација у потпуности зависе од полиције и тужиоца, и, како показују истраживања, од њих обично добијају врло мало. Чак и када је учинилац пронађен, жртва може остати необавештена све док не буде позвана да сведочи. Могуће је и да учинилац буде осуђен а да жртва то не сазна. Такође, када се жртва позове да сведочи обично се не улаже много напора да се она информише о поступку сведочења...Када се нађу у судској згради, жртвама може бити тешко да схвате шта се догађа, где и када ће се суђење одржати. Могу се осећати усамљеним и застрашеним у средини где изгледа да никога не занима њихова

¹⁹³ Logan, T., *Research on partner stalking: Putting the pieces together*, Lexington, University of Kentucky, Department of Behavioral Science & Center on Drug and Alcohol Research, 2010, pp. 1114-1116.

¹⁹⁴ Ристановић Николић В., *op.cit.*, стр. 4.

добробит, а где се истовремено обично налазе у близини учиниоца и његових пријатеља и рођака. И све то пре трауме сведочења под заклетвом! ”¹⁹⁵

Неадекватна реаговања представника полиције, тужилаштва, суда или адвоката окривљеног још више погоршавају целу ситуацију у којој се налази жртва. Незадовољство последицама које секундарна виктимизација има на жртве било је снажан покретач за мобилизацију покрета за заштиту жртава широм света током 1960-тих година. Основни циљ тог покрета био је оснаживање жртава путем ојачавања њихове контроле над догађајима након извршења кривичног дела, укључујући ту и њихов опоравак од економских и психолошких последица. Развој покрета за заштиту жртава водио је даље у доношење међународних докумената о правима жртава, као и у измене националних законодавстава и праксе.

Са становишта заштите жртава од секундарне виктимизације, најзначајнији међународни документи су Препорука Комитета министара Савета Европе бр. Р (85)11 о положају жртава у оквиру кривичног права и поступка из 1985. године¹⁹⁶ и Декларацији о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти, усвојена од стране Уједињених нација 1985. године¹⁹⁷. За ове документе је заједничко то да захтевају од држава да побољшају положај жртава у пет области и то:

- *Информисање о поступку;*
- *Дозвољавање да се чује мишљење жртве;*
- *Обезбеђивање жртви помоћи и подршке током целог поступка;*

¹⁹⁵ Mawby, R. I., Walklate, S., *Critical Victimology*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1994, pp. 129. Цитат према: Ристановић Николић, В., *op.cit.*, стр. 5.

¹⁹⁶ Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victims in the framework of criminal law and procedure, <https://www.mmc.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Egalitate%20de%20sanse/Rec%20%20CMCE%2011%201985%20statutul%20de%20victima%20in%20dreptul%20penal%20si%20procedural%20-%20en.pdf>, приступ 19.02.2019. године.

¹⁹⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power Adopted, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.29_declaration%20victims%20crim%20and%20abuse%20of%20power.pdf, приступ 19.02.2019. године.

- Смањивање на минимум непријатности и максимално повећање безбедности жртава;

- Избегавање непотребног одуговлачења поступка.

Препорука Комитета министара Савета Европе бр. Р (85) 11 разликује директну и индиректну секундарну виктимизацију. Под директном секундарном виктимизацијом се подразумева несензитивни третман од стране полиције, поновљено и несензитивно испитивање, недовољна заштита од непримереног публицитета и недовољна заштита од застрашивања или освете. Индиректна секундарна виктимизација обухвата недовољан проток информација између жртве и кривичноправног система, тешкоће у вези права жртве на компензацију од стране државе и проблеме у добијању накнаде штете од учиниоца. Државама чланицама се указује на потребу преиспитивања законодавства и праксе. Посебно се указује да је важно да полицајци буду обучени за благонаклон и конструктиван однос, који неће доводити у сумњу њихову спремност да помогну жртви. У току кривичног поступка, у свим његовим фазама, жртва мора да се саслушава пажљиво, тј. водећи рачуна о њеној/његовој личној ситуацији, правима и достојанству. Кад год је могуће, деца и ментално оболела или хендикепирана лица требало би да одговарајућу помоћ. Посебно се указује на потребу пружања заштите приватности жртве у ситуацијама када су угрожени њен приватни живот или достојанство. Тако, ако природа извршеног кривичног дела, лична ситуација жртве, њена безбедност и слично захтевају такву заштиту, сугерише се коришћење камера (видео линка) у току суђења или што је више могуће искључивање давања личних информација, што се односи и на њихово објављивање. Поред тога, када год је то неопходно, жртви и њеној породици мора да се обезбеди ефикасна заштита од узнемиравања, претњи и ризика од освете учиниоца.

У Декларацији о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти, захтева се од држава да предузму мере којима се обезбеђује да се према жртвама поступа са саосећањем и уз поштовање њиховог достојанства. Такође, државе су дужне да обезбеде остваривање следећих права жртава: право на накнаду штете од учиниоца и од државе, право на помоћ у процесу опоравка, право на праведан третман пред законом, право на правну помоћ, право на информисаност

о чињеницама које се тичу кривичног дела, право на активну улогу у свим важнијим фазама кривичног поступка и право на заштиту и превентивне мере. Могући путеви реформе у вези са правима жртве који треба да доведу до побољшања у њиховом положају и да омогуће ефикасну примену Декларације изнети су у Упутствима за имплементацију ове Декларације, која су усвојена 1998. године. Један од најважнијих захтева из Упутстава свакако је захтев државама да оснују комитете који ће се бринути о правима жртава, као и захтев да подрже иницијативе за пружање помоћи жртвама у невољи, да се периодично преиспитују законска решења, да врше обуку полиције и других учесника кривичноправног система, да развијају истраживања виктимизације и програме превенције.

Поједини криминолози у литератури указују да сопственој виктимизацији и наступању последица могу допринети и жртве прогањања, нарочито у случају када прогонитељ/ка добију лажну наду да могу да наставе прекинути емотивни или интимни однос. Због тога се предлаже да, уколико нека особа жели да прекине интимни однос, неопходно је да приликом раскида изричито стане на становишту да не постоји било каква шанса ка помирењу, при чему је неопходно да се наведе да се особа, која раскида, нада да ће потенцијални прогонитељ убрзо наћи нову партнерку. Уједино треба избегавати ситуације које могу бити двосмислено тумачене, чиме би се потенцијални прогонитељ/ка само охрабрио да настави своје понашање са жељом да обнови интимну везу са бившим партнером/ком. На овај начин позиција потенцијалне жртве прогањања је јасна.¹⁹⁸

Криминолози Купаш и Спитберг (Cupach & Spityberg) су на основу анализе појединачних случајева дошли до сазнања о начинима реакције жртве на прогањање. Они разликују:

- 1) *настављање односа (moving toward)* подразумева да жртва разговора са прогонитељем о наставку интимне везе или преговара о другачијој врсти односа између њих, у смислу одржавања блиског пријатељства и тражи од њега да прекине са даљим прогањање. У појединим ситуацијама жртва покушава и да наговори прогонитеља да потражи стручну помоћ. Међутим, овај начин

¹⁹⁸ Димовски, Д., *Криминалитет прогањања – криминолошки и кривичноправни аспект*, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, Година LV, 2016. године, стр. 169.

- реакције жртве даје контрапродуктивне резултате и може довести до кумулирања беса па чак и насиља прогонитеља;
- 2) *предузимање радњи против прогонитеља (moving against)* укључује упућивање претњи, застрашивање, чак и физички напади од стране саме жртве или предузимање одређених мера од стране трећих лица ради одвраћања прогонитеља од таквог понашања (претећи му вербално или физички или чак покретање правних поступака). Овај вид реакције, може довести до јачања уверења прогонитеља да његово понашање даје резултате и може се пронолоогирати, па чак и у већем обиму. Једино би мере која предузима трећа особа кроз покретање правних поступака, могла утицати на прогонитеља да не настави са таквим понашањем;
 - 3) *удаљавање од прогонитеља (moving away)* се показао као најефикаснији вид реакције у спречавању даљег прогањања. Подразумева избегавање (мењање свакодневних активности, повлачење из друштва), игнорисање (коришћење опреме за идентификацију телефонских позива и неодговарање на позива прогонитеља, постављање безбедоносних камера) и ограничавање приступа прогонитељу (промена кључа на улазним вратима, гаражи итд). На овај начин долази до смањења интересовања прогонитеља за жртву у ситуацији када је јасно изразила став да не жели никакаву ни вербалну ни физичку комуникацију са њим;
 - 4) *предузимање активности на сопствену руку (moving inward)* подразумева да се жртва фокусира на себе и сматра да она може да управља и доведе до прекида прогањања. Она улаже сваки напор да себе охрабри против прогонитеља (тражи психосоцијалну помоћ), предузима радње ка сопственом оснаживању али и припремања себе у случају сусрета са прогонитељем (набавка оружја, сузавца, аларма против силовања и сл). Овај вид реакције, иако има позитивне стране у виду стручне помоћи коју жртва тражи у превазилажењу проблема у коме се наша, у немалом броју случајева жртве су, окренуте себи, злоупотребљавале антидепресивна средства, па чак и различите врсте наркотика који су довели и до развоја болести зависности;

5) *тражење помоћи (moving outward)* као вид реакције жртве на прогањање је дало значајне резултате у спречавању даљег прогањања. Оно се огледа у тражењу емоционалне помоћи, савета од других, добијање подршке од пријатеља, рођака или блиских лица о мерама које би могла предузети против прогонитеља, унајмиљивања обезбеђења до подношења захтева за изрицање мера забрана прилажења и комуницирања према прогонитељу.¹⁹⁹

Оно што је нарочито битно истаћи је да што раније дође до укључивања жртве у програме који ће им објаснити на који начин да се суоче и реагују на прогањање које доживљавају, биће смањене последице примарне виктимизације. Према првом истраживању које су спровели Фереира и Матос (Ferreira & Matos), а према датој подели начина реакције на прогањање, чак у 75% случајева жртве, које су претходно биле и жртве породичног насиља, као стратегију суочавања са прогонитељем су тражиле помоћ пријатеља, у 15% случајева су преговарале са прогонитељем да прекине са таквим понашањем, 12% жртва се супроставило прогонитељу, док је у осталом веома малом проценту од свега 3% жртва избегавало и удаљило се од прогонитеља.²⁰⁰ Према једном новијем истраживању прогањања између бивших интимних партнера, 69,5% жртва је преговарало са прогонитељем, 42,8% га је игнорисало (најчешће је променило место пребивалишта (33,2%), број телефона (31,6%). Када је реч о правним механизмима које је жртва предузела ради одвраћања прогонитеља од таквог понашања то су углавном били пријављивање полицији (71,7%), налози за заштиту (51,3%) и лишење слободе (27,8%), док је жртва у 13% покушала да претња уплаши прогонитеља да прекине са таквим понашањем. Око 29% жртва се обратило за помоћ пријатељима и породици.²⁰¹

¹⁹⁹ Maran, A., D., Varetto, A., *Psychological Impact of Stalking on Male and Female Health Care Professional Victims of Stalking and Domestic Violence*, *Frontiers in Psychology*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5859382/>, приступ 11.07.2019. године.

²⁰⁰ Ferreira C., Matos, M., *Post-relationship stalking: the experience of victims with and without history of partner abuse*. *J. Fam. Violence* 28, 2013, pp. 393–402.

²⁰¹ An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, op.cit., pp. 8.

ГЛАВА ДРУГА

ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ОД ПРОГАЊАЊА

1. МЕЂУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ ЗАШТИТЕ ОД ПРОГАЊАЊА

1.1. Уједињене нације

Уједињене нације су прогањање идентификовале као специфичан облик родно заснованог насиља, који највише погађа жене и којима се крше основна људска права и слободе жене и врши њихова дискриминација.

За заштиту од прогањања од посебне важности су општи (универзални) и посебни документи Организације Уједињених Нација.

Универзалном декларацијом о људским правима од 1948. године²⁰² свим људима, како мушкарцима, тако и женама, зајемчена је слобода и једнакост у достојанству и правима (чл. 1 и 2), и предвиђено је, поред осталог, да свако има право на живот, слободу и безбедност (чл. 3). Занимљиво је да се у Декларацији у чл. 14 помиње термин „прогањање“ и то у контексту „права свакога да тражи и ужива у другим земљама азил од прогањања, као и да се на ово право не може позвати у случају гоњења које се истински односи на кривична дела неполитичке природе или на поступке противне циљевима и начелима Уједињених нација. Имајући у виду садржину наведеног члана, јасно је да је овде законодавац направио превид, па је погрешно искористио термин прогањање, мислећи притом на прогон или протеривање на политичкој или каквој другој основи.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима²⁰³ у чл. 2 забрањује дискриминацију и захтева од држава да обезбеде једнако право мушкараца и жена на уживање права предвиђених Пактом. У чл. 17 регулише се право на приватни и породични живот. Ова одредба је посебно значајна, јер је приватност и немешање у породични живот дуго био аргумент за нереаговање државе или толерисања како породичног насиља, тако и прогањања. Међутим, када се анализирају одредбе наведеног члана јасно се долази до закључка да право на приватност и породични живот није неприкосновено. Оно се штити од произвољног и незаконитог мешања, што је основ за интервенцију где има насиља.

²⁰² Universal Declaration on Human Rights, General Assembly UN, <http://www.un.org/en/documents/udhr>, приступ 15.07.2019. године.

²⁰³ Internacional Convention on Civil and Political Rights, General Assembly UN, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, приступ 15.07.2019. године.

Слично, и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима²⁰⁴ у чл. 10 захтева се од држава да пруже заштиту и помоћ породици, као основној и природној ћелији друштва.

Наиме, с обзиром на то да је прогањање најпре сагледано кроз призму насиља над женама, први пут је на једној од најзначајнијих и најутицајнијих конференција која је одржана у Најробију 1985. године, насиље над женама представљено као облик дискриминације и кршења основних људских права постао видљивијим. У завршном документу ове конференције наложено је државама да предузму ефикасне мере ради идентификовања, спречавања и елиминисања овог облика насиља, када се оно дешава у породици а и изван ње, а насиље у породици се не сме сматрати „неизлечивом појавом“, већ „ударом на физички и морални интегритет жена“, против које оне имају „право, али и обавезу да се боре. Конференцији у Најробију претходиле су две светске конференције о женама: у Мексико Ситију 1975. године, која је од стране Генералне скупштине 1972. године проглашена Међународном годином жена, док је на самој конференцији проглашена деценија за жене (1976-1985), а друга у Копенхагену 1980. године. Кључне теме ових конференција биле су једнакост, мир, развој. Треба поменути и Светску конференцију одржану у Бечу 1993. године, која је у оквиру концепта људских права разматрала и специфичности остварења или кршења права жена, а дотакли су се и питања насиља према женама у јавној и приватној сфери.

Конвенција УН о елиминацији свих облика дискриминација жена донета је 1979. године (ступила на снагу 3. септембра 1981. године). Основни мотив за доношење ове Конвенције заснивао се на чињеници, да се и поред свих дотадашњих међународних инструмената заштите равноправности полова задржала фактичка неравноправност између мушкараца и жена Њоме се захтева од држава да предузму све потребне мере ради елиминисања дискриминације према женама, нарочито у брачним и породичним односима, који су традиционално устројени и представљају погодну основу за различите форме насиља. Чл. 5 Конвенције прописана је и обавеза преузимања прикладних мера ради измене друштвених и културних обичаја у погледу понашања мушкараца и жена, да би се отклониле све предрасуде, као и уобичајена и свака друга пракса заснована на

²⁰⁴ Internacional Convention on Economic, Social and Political Rights, General Assembly UN, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>, приступ 15.07.2019. године.

схватању о инфериорности, или супериорности једног, или другог пола или традиционалној улози мушкараца, односно жена. Несумњиво је да је велики значај има формиран надзорни механизам за примену Конвенције, Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена²⁰⁵ који је установљен 1982. године, који контролоше испуњење обавеза, прегледа националне извештаје и даје препоруке у вези с појединим питањима из Конвенције.

Комитет за елиминацију свих облика дискриминација жена је у Општој препоруци бр. 19 од 1992. године, употпунио дефиницију дискриминације жена, додајући да укључује „насиље засновано на разлици полова, тј. насиље које је усмерено према жени, или насиље које у већој мери погађа жене него мушкарце“. Насиље подразумева „дела која наносе физички, ментални или сексуални бол и патњу и претње таквим делима, принуду и друге видове ограничавања слободе“. Комитет је последњих година посебну пажњу посветио прогањању и насиљу у партнерским односима, дајући му квалитет „једног од најподмуклијих облика насиља који преовлађује у свим друштвима“. Државама се препоручује да предузму делотворне мере за сузбијање насиља према женама, а када је реч о прогањању, неопходно је усвајање специфичне легислативе, предвиђањем кривичних санкција за учиниоце насиља, превентивних и заштитних мера, као и обезбеђивање посебних служби заштите и подршки, и обука запослених у тим службама.²⁰⁶

У Декларацији о елиминацији насиља према женама²⁰⁷ од 1993. године, од држава се тражи да осуде сваки вид насиља над женама и да се не позивају ни на какве обичаје, традицију, религијска или друга уверења, да би избегле своје обавезе. Корпус мера је сличан ономе о коме се пише у Конвенцији, а разрађивала их Општа препорука бр. 19.

²⁰⁵ Видети: Committee of The Elimination of Discrimination Against Women. *Introduction*, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Introduction.aspx>, приступ 15.07.2019. године.

²⁰⁶ Видети: Committee of The Elimination of Discrimination Against Women. *General Recommendation no 19 (1992)*, године. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>, приступ 15.07.2019. године.

²⁰⁷ Declaration on the Elimination of Violence against Women A/RES//48/104, 20/12/1993, General Assembly UN., <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>, приступ 15.07.2019. године.

Пекиншка декларација и Платформа за акцију²⁰⁸ је резултат Четврте светске конференције о женама одржане у Пекингу 1995. године. Посебан одељак посвећен је насиљу над женама. Насиље над жена означава „сваки акт насиља заснован на полу који доводи или може довести до психичког или телесног угрожавања или патње жене, укључујући и претње таквим актима примену силе или одузимања слободе, било да се то дешава у јавном или приватном животу. Сходно томе, оно не обухвата само насиље до којег долази у породици, већ и друге поступке (сакаћење женских гениталија, прогањање, силовање, полно узнемиравање, трговина људима и присилна проституција) који наносе штету женама и које не долази од брачног партнера као и психолошко насиље до кога долази у широј заједници. Декларација се осврће и на проблем непостојања адекватних података и статистика учиниоца према полу, као и истраживања која би олакшала креирање, спровођење и праћење програма против насиља. Инсистира се и на ефикасним правним и другим механизмима, пре свега у циљу превенције насиља.

Уједињене нације су у сарадњи са Међународном мрежом за развој младих, децембра 2016. године објавиле текст Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена за младе.

Наиме, ради се о верзији текста Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW) која је прилагођена млађој популацији и објашњава зашто је CEDAW важан за младе, описује њен утицај на промовисање једнакости полова и људских права жена и девојака, резимира одредбе, укључујући и посебне облике дискриминације. Такође, описује начине на које се ова конвенција примењује, као и како се прати њено спровођење у државама чланицама. Од великог је значаја да млади познају и разумеју своја људска права као и да буду оснажени у погледу њихове заштите и унапређења. Зато је CEDAW за младе добар инструмент за све младе људе који настоје искоренити неравноправност и дискриминацију.²⁰⁹

У складу са преузетим обавезама, државна делегација Републике Србије представила је Четврти периодични извештај о примени Конвенције о елиминисању свих

²⁰⁸ Видети: Fourth World Conference of Women. *Beijing Declaration and Platform for Action 1995*. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/beijingdeclaration.html>, приступ 15.07.2019. године.

²⁰⁹ Видети: Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације свих облика дискриминације жена за младе (CEDAW), https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/cedaw-for-youth_srp.pdf, приступ 15.07.2019. године.

облика дискриминације жена (2013-2018), у Женеви, 28. фебруара 2019. године, на 72. заседању Комитета за елиминисање дискриминације жена. Након претходног разматрања државног и алтернативних извештаја и одговора на додатна питања, као и интерактивног дијалога са делегацијом на поменутом заседању, Комитет је 8. марта 2019. године усвојио и Закључна запажања (CEDAW/C/SRB/SO/4). Комитет је похвалио ратификацију Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2013), усвајање Закона о спречавању насиља у породици (2016) и криминализацију прогањања. Међутим, изражена је забринутост да су мере које је предузела држава уговорница само усмерене на насиље у породици и не одговарају ни свим врстама родно заснованог насиља над женама и девојкама. Том приликом је указано на неадекватну процену ризика за спречавање прогањања и осталих облика насиља, на изражени диспарат између броја кривичних пријава и броја осуђујућих пресуда, са већином условних казни, чињенице да подршку жртвама родно заснованог насиља углавном воде организације цивилног друштва и да она остаје зависна од донатора као и због недостатка свеобухватног система прикупљања и праћења података за случајеве родно заснованог насиља над женама и девојкама.

Комитет је због тога упутио више препорука које Република Србија треба да предузме до 2023. године међу којима се издвајају: развијање свеобухватне стратегије и акционог плана за елиминисање свих облика родно заснованог насиља над женама, убрзавање усвајања Стратегије за превенцију и елиминисање породичног насиља и насиља у партнерским односима (2017-2020); обезбеђивање да се случајеви свих облика насиља над женама, укључујући и прогањање, правилно истраже, да се учиниоци процесуирају и казне санкцијама које су сразмерне тежини злочина, затим да жртве буду заштићене од поновног виктимизирања и да имају приступ делотворним репарацијама; обезбеди благовремено и ефикасно издавање, примену и одржавање налога за хитну заштиту жена у ризику, ојача мултисекторска сарадња за спречавање и борбу против свих облика родно заснованог насиља и пружање услуга жртвама, укључујући Центре за социјални рад и организације цивилног друштва и унапреди систем за прикупљање и праћење свих облика родно заснованог насиља, истовремено осигуравајући разврставање

података према врсти насиља и односима између учиниоца и жртве и убрза стварање централног регистра за случајеве породичног насиља у оквиру Министарства правде.²¹⁰

1.2. Савет Европе

Један од основних задатака Савета Европе јесте заштита људских права, а прогањање подрива основне вредности на којима он почива.

У склопу заштите људских права (па тако и жртва прогањања), најважнији документ Савета Европе је Европска Конвенција за заштиту људских права и основних слобода. Чл. 8 предвиђено је да свако има право на поштовање приватног и породичног живота, стана и преписке. Јавне власти се неће мешати у вршење овог права, сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности, или економске добити земље, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља и морала, или ради заштите права и слобода других. Европска конвенција о људским правима дозвољава интервенцију државе у породици и приватни живот, уколико у њој постоји насиље, које представља кршење права и слобода другог.²¹¹

Позивајући се да одлучи о питањима која се посебно тичу прогањања - било директно повезано са насиљем у породици или интимног партнерског насиља или оно које није повезано са претходним односом између прогонитеља и жртве, Европски суд за људска права (ЕСЉП) бавио се таквим случајевима углавном у светлу чл. 2 (право на живот), 6 (право на правично суђење), 8 (право на поштовање приватног и породичног живота) и 13 (право на ефикасан лек) Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода. Издвојила сам неколико примера таквих пресуда као илустрацију ставова Суда по питању прогањања и испуњења обавеза од стране високих страна уговорница.

²¹⁰ Видети: Закључна запажања Комитета за елиминисање дискриминације жена у вези са Четвртим периодичним извештајем о примени Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације над женама (2013-2018), https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/cedaw_zakljucna_zapazanja_srb.doc, приступ 15.07.2019. године.

²¹¹ Закон о ратификацији Европске Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Сл. лист СЦГ Међународни уговори*, 9/03.

У случају *Osman v. the United Kingdom* из 1998. године, представка се односила се на убиство супруга подносиоца представке и наношење тешких телесних повреда њеном сину од стране бившег наставника, који их је прогањао. Жалила се да британске полицијске власти нису успеле да заштите право на живот њеног супруга од претње претпостављеног, тврдећи да, упркос обилним информацијама које су полицији дате о прогањајућем понашању и претњама које су добили, нису биле предузете никакве истражне или заштитне мере. ЕСЈП је пресудио да није било кршења чл. 2. Конвенције (право на живот), сматрајући да иако наведени члан намеће позитивну обавезу држава потписница за предузимање заштитних мера, подносилац представке није успела да докаже да је полиција морала да зна или је имала стварно сазнање о претњи коју је упутио прогонитељ њеном супругу. Ипак, ЕСЈП је утврдио да је дошло до кршења чл. 6. Конвенције (право на правично суђење), сматрајући да јој је ускраћено право на саслушање пред независним и непристрасним судом, које обезбеђују Дом лордова, Виши суд и Апелациони суд, већ је остао под „покривеним имунитетом“ полицијских акција, у складу са националном судском праксом, као у случају *Hill v CC Yorkshire*.²¹²

Слично томе, у случају *Van Colle v. United Kingdom* из 2008. године, ЕСЈП је пресудио да од стране државе није било кршења обавезе заштите живота из чл. 2 Конвенције. Предмет се односио на радње које се сматрају прогањањем, а подносилац представке се жалио да органи полицијске власти нису успеле да заштите његовог сина од човека против кога је требао да сведочи у кривичном поступку и који му је претио смрћу и стално га пратио. ЕСЈП, користећи се истим разлозима из одлуке *Osman v. the United Kingdom*, сматрао да није било кршења позитивних обавеза о предузимању заштитних мера. Наиме, претње које су биле упућене *Van Colle* су биле застрашујуће, али не и довољно озбиљне да би код полицијских власти створиле стварна сазнања о непосредном и конкретном ризику за живот жртве. Стога, није настала обавеза за предузимање радњи од стране органа полицијске власти које би спречиле прогањање и убиство, а самим тим не постоји ни кршење чл. 2 Конвенције.²¹³

²¹² Видети: *Case Osman v. the United Kingdom* [1998], <http://www.e-lawresources.co.uk/Osman-v-United-Kingdom.php>, приступ 12.12.2019. године.

²¹³ Видети: *Case Hertfordshire Police v. Van Colle* [2008], <http://www.e-lawresources.co.uk/Hertfordshire-Police-v-Van-Colle.php>, приступ 12.12.2019. године.

Ситуација која је била предмет случаја *Kontrovà v. Slovakia* из 2007. године односила се на прогањање које се завршило тако што је оптужени убио сина и ћерку. Подносилац представке (мајка жртва и бивша супруга оптуженог) тврдила је да полиција, упркос томе што је пријављивала прогањање након престанка брака и претњи које је оптужени упућивао њој и деци, нису предузели довољне мере да их заштите и спрече смртни исход. Подносилац представке се такође жалила да није добила одштету. У овом случају, ЕСЉП је пресудио да је дошло до кршења члана 2 (право на живот) и члана 13 (право на ефикасну меру) Европске конвенције о људским правима, сматрајући да:

(...) како су утврдили домаћи судови, полиција није обезбедила да те обавезе буду испуњене. Напротив, један од полицијских службеника који је поступао у наведеном предмету, помогао је бившем супругу подносиоца представке да измени кривичну пријаву због прогањања и насиља над децом од 2. новембра 2002. године, како би се то могло третирати као лакше дело које не захтева даље поступање од стране тужилаштва и суда. Као што је утврдио Врховни суд у пресуди од 29. септембра 2004. године, директна последица ових пропуста била је смрт деце подносиоца представке. У светлу горе наведених разматрања и признања од стране Владе, Суд закључује да је у овом случају дошло до кршења члана 2 Конвенције. (...) У овом случају, Суд закључује да је подносилац представке могао да поднесе захтев за надокнаду штете за нематеријалну штету коју су претрпеле она и њена деца у вези са њиховом смрћу“ (...).²¹⁴

У предмету *A. против Хрватске* из 2009. године, подносиатељка представке се жалила да је национални суд одбио да издао наредбу о забрани приласка њеном бившем супружнику. Основни случај се односио на породично насиље у којој је супружник – прогонитељ патио од тешке менталне болести, при чему националне власти нису пружиле доказе о томе да ли су неколико заштитних мера и одлука националних судова (попут притвора, новчаних казни, психосоцијални третман) биле извршене. Подносилац

²¹⁴ Видети: *Case Kontrovà v. Slovakia* [2007], https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/Kontrova%20v.%20Slovakia_en.asp, приступ 12.12.2019. године.

представке је тврдила да националне власти нису издале тражено судско наређење из разлога што није успела да докаже непосредни ризик за свој живот. У овом случају, ЕСЉП је пресудио да је дошло до кршења члана 8 ЕКЉП (право на поштовање приватног и породичног живота):

*[...]Суд закључује да националне власти нису спровеле мере које су наложили национални судови, усмерене с једне стране на решавање психијатријског стања Б, за које се чини да је у корену његовог насилничког понашања, а са друге стране да обезбеде подносиоцу представке заштита од даљњег насиља и прогањања од стране Б. Тако су подносиоци представке у дужем временском периоду оставили у положају у којем нису испунили своје позитивне обавезе да јој обезбеде право на поштовање њеног приватног живота [...]*²¹⁵

Најзад, у случају *Бранка Томашића и др против Хрватске* из 2009. године, оптужени (супруг и отац жртава), који је претходно био осуђен на казну затвора и меру безбедности обавезног психијатријског лечења у установи због претње које им је упућивао, месец дана након изласка из установе, убио је жену и новорођенче. Подносиоци представке, тврдили су да, будући да је психосоцијални третман по налогу националног суда престао након пуштања на слободу оптуженог, а убиство се догодило месец дана од дана пуштања, као и да је оптужени наставио са праћењем и застрашивањем жртве, дошло до кршења чл. 2 Конвенције (права на живот). ЕСЉП је утврдио:

[...] да су национални судови прекршили наведену одредбу Конвенције, будући да нису били достављени никакви уверљиви докази да је оптужени био подвргнут психијатријском лечењу док се налазио у затвору, да није прошао поступак психијатријске оцене пре него што је пуштен на слободу односно Суд је сматрао

²¹⁵ Видети: *Случај А. в. Croatia* [2009], https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/a_v_croatia , приступ 12.12.2019. године.

*да није спроведен поступак процене ризика и ресоцијализације оптуженог, што је резултирало смрћу жртва [...]*²¹⁶

Савет Европе је 11. маја 2011. године донео Конвенцију о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (у даљем тексту Истанбулска конвенција)²¹⁷, која по први пут прогањање одређује одвојено од насиља у породици, те се на овај начин и истиче његова посебност и опасност. У чл. 34 Истанбулске конвенције под прогањањем се подразумева намерно понашање понављањем претњи упућених другом лицу, које узрокују да се лице плаши за своју безбедност. Најпре треба истаћи да се у Истанбулској конвенцији наглашава како прогањање треба да обухвати образац понашања који се испољава кроз понављање претећих прогањајућих радњи, из чега произилази да појединачни акти, ако се посматрају сами за себе, не доводе до постојања кривичног дела.

Међутим, Истанбулска конвенција не пружа одговор на питање како треба ценити услов понављања радње извршења, односно колико времена треба да протекне да би могло бити речи о овом кривичном делу. На овај начин оставља се слобода државама да саме одреде временски период који је неопходан за постојање овог кривичног дела, што отвара простор за различите законодавне приступе у нормирању прогањања, што у коначном може довести до разлика у дефинисању овог кривичног дела, чиме једно исто понашање може представљати прогањање у једној држави, док у другој то неће бити случај, будући да је временски период другачије одређен.

У одговору на питање које све радње треба да представљају радњу извршења прогањања, образложење Истанбулске конвенције²¹⁸ пружа широку листу могућег претећег понашања као што су: непрекидно праћење друге особе, упуштање у нежељену комуникацију с другом особом или неовлашћено посматрање путем надзирања кретања жртве, појављивања у близини радног места жртве, спортске или образовне установе које

²¹⁶ Видети: Case of Branko Tomasic and others v. Croatia (2009), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a32ac>, приступ 12.12.2019. године.

²¹⁷ Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e>, приступ 15.12.2019. године.

²¹⁸ Видети: Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, <https://rm.coe.int/16800d383a,приступ>, 15.12.2019. године.

посећује жртва, као и праћења жртве у виртуелном окружењу помоћу соба за ћаскање, сајтова за друштвене мреже итд. Такође, прогањање сходно образложењу Истанбулске конвенције може обухватити ступање у нежељену комуникацију путем модерних средства комуникације. Коначно, наглашава се да претеће понашање може обухватити разнолике делатности као што је уништавање имовине другог лица, остављање суптилних трагова контакта са личним предметима неког лица, напад на нечијег љубимца, односно постављања лажног идентитета односно ширења неистинитих информација на интернету. Поред, како се чини, прешироке листе радњи које према овој конвенцији могу да се сматрају прогањањем (нпр. вероватноћа подобности да се услед предузимања прогањајућих радњи према кућном љубимцу жртве изазове уплашеност за сопствену безбедност), основни приговор решењу из Конвенције у овом делу који се односи на дефинисање прогањања тиче се погрешног и непотпуног схватања природе овог кривичног дела. Наиме, дефинишући прогањање ова конвенција полази од тврдње да се ово кривично дело састоји од предузимања претећег понашања, што је само делимично тачно и то у оним случајевима у којима се одговарајућим радњама доводи у изглед наступање опасности по неко правом заштићено добро као што су живот, слобода или имовина. У свим осталим случајевима уопште не мора бити реч о претећем понашању. У том смислу, претње нема уколико учинилац неовлашћено прати или предузима друге радње у циљу физичког приближавања том лицу противно његовој вољи.²¹⁹

Када је реч о последици, Истанбулска конвенција је захтева као услов за постојање кривичног дела. Другим речима, није довољно да је предузета радња прогањања већ је потребно и да је услед те радње изазвана уплашеност жртве за сопствену безбедност. У образложењу Истанбулске конвенције се посебно истиче да прогањање подразумева предузимање понављајућег претећег понашања против идентификоване особе које има за последицу стварање осећаја страха код жртве. Из наведеног произилази одговор и на питање да ли последицу кривичног дела треба ценити субјективно на основу доживљаја жртве или објективно на основу стандарда просечног грађанина. Према решењу из Истанбулске конвенције, намера творца била је да се последица кривичног дела има ценити на основу субјективног доживљаја жртве, што треба следити с обзиром на то да су

²¹⁹ Ibidem

осећај и граница угрожености сопствене безбедности ствар личног виђења те због тога по овом питању не треба уводити стандард разумне особе.²²⁰

Када је реч о кругу лица која се могу сматрати пасивним субјектом (жртвом) прогањања, у образложењу Истанбулске конвенције је истакнуто да се по овом питању пошло од идеје да прогањајуће понашање треба првенствено да буде усмерено против жртве. Међутим, није искључена могућност да државе приликом нормирања прошире постојање кривичног дела и на случајеве у којима је прогањајуће понашање усмерено и према блиским особама у окружењу жртве, укључујући чланове породице, пријатеље и колеге. Овакво схватање је сасвим на месту када се има у виду да прогонитељи не ограничавају предузимање радњи само на жртву, већ неретко усмеравају своју пажњу на особе у њеном блиском окружењу, повећавајући тиме и страх код самих жртава. Ипак, у овом контексту Истанбулска конвенција остаје недоречена по питању које све особе могу потпадати под појам блиског лица жртве. Док у погледу радњи прогањања које су усмерене против чланова породице жртве не би требало да буде сумње по питању могућности изазивања страха и код жртве, дотле остаје крајње отворена ситуација да ли су прогањајуће радње које су предузете према пријатељима и нарочито колегама жртве подобне да изазову осећање угрожене сигурности и код саме жртве. Чини се да се по овом питању не може дати јединствен одговор који би био применљив у свим потенцијалним случајевима, већ да то треба решавати од случаја до случаја, а на основу доживљаја жртве прогањања.²²¹

У погледу субјективног обележја кривичног дела у образложењу Истанбулске конвенције је наглашено да свако дело овако претећег понашања мора да буде извршено умишљајно и са намером да се код жртве изазове осећај страха. Коначно, баш као што је случај и са психолошким насиљем, чл. 78 ст. 3 предвиђа могућност да било која држава или Европска унија да задржи право да обезбеди санкције попут друштвено корисног рада, подвргавање психосоцијалном третману итд као алтернативни вид реаговања на прогањање, све док оне су ефикасне, сразмерене и дестимулативне. Још једном, намера

²²⁰ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, op.cit., pp. 3.

²²¹ Ibidem

предлагача била је да очува принцип инкриминације прогањања, истовремено дозвољавајући флексибилност, тамо где правни систем државе чланице прописује алтернативне санкције за прогањање уместо кривичних.²²²

У препоруци 1450 (2000) о насиљу над женама²²³, изражено је велико жаљење због пораста насиља над женама у државама чланица Савета Европе, чиме се крше основна људска права и то право на живот, достојанство, сигурност и физички и психички интегритет. Предлаже се доношење закона који санкционишу све облике насиља у породици, инкриминацију брачног силовања, сакаћење женских гениталних органа и прогањање, обезбеђење веће флексибилности у погледу приступа правди и у погледу доступности различитих процедура за поступање државних органа по службеној дужности, *in camera* саслушања, као и организовање едукативних програма за припаднике полиције, правосуђа, оснивање центара и склоништа за жртве насиља, организовање кампања за подизање свести о неприхватљивости насиља над женама и промовисања родне равноправности.

Препорука (2002)5 за заштиту жена од насиља²²⁴, представља први међународни инструмент који предлаже глобалну стратегију за превенцију насиља и заштиту жртава, покривајући све врсте родно заснованог насиља. Препоручје се и оснивање истраживачких центара, укључујући и оне на универзитетском нивоу. Неопходна је и сарадња здравствених, социјалних и образовних институција, како би се координисаном акцијом деловало против насиља. Акцент је стављен на превентивним, културолошким активностима, да дечаци и девојчице добију васпитање и образовање без културних образаца, предрасуда и стереотипа улогама полова. Посебан одељак посвећен је медијама, локланом планирању заштите жртава, кривичним и грађанским поступцима и програмима превенције и третмана насилника.

²²² Видети: Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, op.cit., pp. 5.

²²³ Recommendation 1450 (2000) Violence against women in Europe, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16783>, приступ 15.07.2019. године.

²²⁴ Recommendation (2002) 5 and documents concerning violence against women, <https://www.coe.int/en/web/genderequality/recommendation-rec-2002-5-and-other-tools-of-the-council-of-europe-concerning-violence-against-women>, приступ 15.07.2019. године.

1.3. Европска унија

У време писања овог рада²²⁵ свих 28 држава чланица ЕУ потписало је Истанбулску Конвенцију, а у 14 држава чланица је она већ ратификована и ступила на снагу. Иако Конвенција оставља могућност државама потписницама да изразе резерве за чланове 33 (психолошко насиље) и 34 (прогањање) и одлуче се за алтернативне санкције уместо кривичних (ово право искористила само Данска), све остале државе чланице ЕУ обавезале су се да усвоје кривичне одредбе против прогањања, сада или у блиској будућности. Седам земаља које још увек нису увеле прогањање или узнемиравање као специфично кривично дело су: Бугарска, Естонија, Данска, Грчка, Летонија, Литванија и Кипар. Иако су вишеструки фактори играли улогу у криминализацији прогањања, највећи значај несумњиво има повећана јавна и политичка свест, као и медијско извештавање о прогањању.

У оквиру правне регулативе Европске уније, мало је правнообавезујућих докумената који третирају проблем прогањања, али обавезе које поставља правни оквир Европске уније у погледу насиља над женама имплицитно уређује и обавезе држава чланица у погледу инкриминације прогањања.

Иако не постоји посебно свеобухватно законодавство које би се бавило насиљем над женама на нивоу ЕУ (нити је ЕУ усвојила сопствену дефиницију насиља над женама), донето је опште законодавство које се односи на жртве криминалног понашања. Конкретно, Резолуција Европског парламента од 26. новембра 2009. године о спречавању насиља над женама позива државе чланице да побољшају своје националне законе и политике за борбу против свих облика насиља и да делују у циљу решавања узрока, барем доношењем превентивних мера, и позива ЕУ да гарантује право на помоћ и подршку свим жртвама насиља.²²⁶

У својој резолуцији од 5. априла 2011. године о приоритетима и оцени новог оквира политике ЕУ за борбу против насиља над женама, Европски парламент предложио

²²⁵ Током маја 2019. године прегледана је законодавна регулатива за заштиту од прогањања, усвојена у државама чланица Европске уније.

²²⁶ Видети: Violence against women: an EU-wide survey in: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vawsurvey-main-results-apr14_en.pdf, приступ 09.05.2019. године.

је стратегију за борбу против насиља над женама, породичног насиља, сакаћивања женских гениталија и прогањања, као основу за будући кривични оквир против родно заснованог насиља (укључујући законодавство усмерено на борбу против насиља над женама) које ће следити акциони план ЕУ. Такође, Директива 2011/99 Европског парламента од 13. децембра 2011. године о европској заштити, успоставља механизам за међусобно признавање заштитних мера у кривичним стварима између држава чланица. Ова директива „не ствара обавезе за модификацију националних система за усвајање мера заштите нити ствара обавезу увођења или измене кривичноправног система за извршење европског налога за заштиту“, већ се односи на заштитне мере чији је циљ посебно заштита особа од извршења кривичног дела које на било који начин може угрозити живот или физички, психички и сексуални интегритет друге особе.

Коначно, Директива 2012/29 / ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године²²⁷ је успоставила минималне стандарде о правима, подршци и заштити жртава насиља.

Циљ ове Директиве је да се жртвама кривичних дела гарантује адекватна информација, помоћ и заштита, као и могућност да учествују у кривичним поступцима. За потребе примене, Директивом је одређено да под појмом „жртва“ треба сматрати особу без обзира на то да ли је починилац²²⁸ идентификован, ухапшен, кривично гоњен или осуђен и без обзира на то да ли између њих постоји сродничка веза. Могуће је да су чланови породица жртава такође оштећени кривичним делом. Као такве, жртве кривичних дела треба да буду препознате и третиране са уважавањем, саосећајношћу и на професионалан начин, без дискриминације по било ком основу као што је раса, боја коже, етничко или друштвено порекло, генетске карактеристике, језик, вероисповести или верско убеђење, политичко или друго мишљење, припадности националној мањини, имовинско стање, рођење, инвалидитет, узраст, пол, родно изражавање, родни идентитет, сексуална оријентација, резидентни статус или здравствено стање. Приликом контакта који

²²⁷ Видети: Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Европског савета од 25. октобра 2012. године којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета, <https://www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf>, приступ 09.05.2019. године.

²²⁸ Термин „починилац“ се односи на особу која је осуђена за кривично дело. Међутим, за потребе ове Директиве, он ће се такође односити на осумњичену или оптужену особу пре било каквог признања кривике или изрицања осуђујуће пресуде и тумачиће се тако да не утиче на претпоставку невиности.

се успостављају са надлежним органима који поступају у контексту кривичног поступка и са службама за подршку жртвама или за пружање услуга ресторативне правде, лична ситуација и непосредне потребе, старост, пол, евентуални инвалидитет и зрелост жртава кривичног дела, треба да буду узети у обзир, уз пуно поштовање њиховог физичког, менталног и моралног интегритета. Жртвама кривичних дела треба пружити заштиту од секундарне и поновне виктимизације, застрашивања и одмазде, као и одговарајућу помоћ како би се олакшао њихов опоравак и омогућио одговарајући приступ правди. Такође, прописано је и да ће се сва права²²⁹ која се успостављају овом Директивом примењивати на жртве на недискриминаторни начин, чак и у односу на њихов резидентни статус.

Оно што посебно можемо истаћи је да Директива приликом израде индивидуалне процене и мера за заштиту, посебни акценат ставља на жртве родно заснованог насиља, између осталог и кривичног дела прогањања, нарочито оног које се дешава у интимним односима. Наглашено је да би треба обратити посебну пажњу приликом процене да ли су такве жртве у опасности од виктимизације, застрашивања и одмазде и да мора постојати снажна претпоставка да ће жртве имати користи од специјалних мера заштите.

Најобимније истраживање о насиљу над женама у ЕУ којим је било обухваћено свим 28 држава чланица, спровела је Агенција ЕУ за основна права. Према подацима чак 18% испитаних жена искусиле су неки облик прогањања у прошлости; 9% жена прогањане су од стране бившег партнера; младе жене (старости од 18 до 29 година) су значајно више изложене прогањању путем интернета (сајберпрогањање) него старије жене; свака пета жртва прогањања променила је број телефона или адресу електронске поште због прогањања, а чак три четвртине случајева прогањања никада нису пријављени, међу којима и најопаснији случајеви. Када је реч о ономе што жртве осећају, чак 45% њих било је уплашено, 13% је осећало стид, док је 8% жртава себе сматрало кривим због

²²⁹ Жртвама се гарантују: право да се схвати и да се буде схваћен, права жртва у случају подношења пријаве, добијање информација о њиховом предмету, право на усмено и писмено превођење, право на приступ службама за подршку жртвама при чему су детаљно прописане врсте подршке (емоционална, психолошка, у вези са финансијским или практичним питањима које су последица кривичног дела итд), права у вези са учествовањем у кривичним поступцима (право на саслушање, права у случају доношења одлуке о непредузимању кривичног гоњења, право на бесплатну правну помоћ, накнаду трошкова као и заштита жртава и признавања жртва са потребом специјалне заштите (право на избегавање контакта жртве и починиоца, заштита током кривичне истраге, заштита приватности, индивидуална процена, заштита деце – жртва кривичног поступка). У Директиви се инсистира на обуци стручњака који раде са жртвама, као и на сарадњи и координацији служби.

претрпљене виктимизације. Међу психолошким последицама издвајају се: анксиозност (30%), проблеми са спавањем (19%), потиштеност (11%) и напади панике код (9%) жртава. Руководећи се резултатима испитивања, истраживачи препоручују измене закона о прогањању, као и бољу имплементацију постојећих решења, али и шири спектар услуга и заштите за жртве прогањања.²³⁰

2. УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД КРИВИЧНОГ ДЕЛА ПРОГАЊАЊА

2.1. Англосаксонско право и пракса

2.1.1. Сједињене Америчке Државе

Први закон који садржи инкриминацију прогањања донет је у Калифорнији 1990. године, након убиства глумице Ребеке Шефер (Rebeca Schaeffer). Током исте године, десило се још пет убиства, којима је претходило прогањање. Ови немили догађаји коју су се завршили фаталним исходом, изазвали су велику пажњу јавности и довели до криминализације ове појаве. С обзиром на то да су законодавци били на потпуно новом терену, првобитни текст кривичног дела је више пута мењан. Након последњих измена 1998. године, калифорнијско решење се данас сматра једним од најпотпунијим и најбоље формулисаним у САД-у.²³¹

Кривични закон Калифорније у чл. 646.9, прописује да ће за прогањање одговарати свако ко на свестан, злонамеран или понављајући начин узнемирава другог, као и свако ко прети другоме са циљем да код те особе изазове оправдан страх за сопствену безбедност и безбедност чланова уже породице те особе, при чему је неопходно да се ради о претњи која је стварна. За ово кривично дело прописане су казна затвора која не може

²³⁰ Видети: *Violence against woman: An EU - wide survey*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_en.pdf, приступ 15.12.2019. године.

²³¹ CALIFORNIA PENAL CODE (646.9) 1998, http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?sectionNum=646.9&lawCode=PEN, приступ 12.05.2019. године.

бити дужа од једне године или новчана казна до хиљаду долара, или новчана казна и казна затвора која се има издржати у државној установи. Законодавац је прописао строжије кажњавање, у случају кршења привремене забране приближавања или узнемиравања жртве или друге судске забране, као и у случају када се извршилац јавља као повратник у извршењу истог кривичног дела или кривичног дела са елементима насиља.

Ради спречавања различитих тумачења, законодавац је дефинисао основне појмове који представљају обележја овог кривичног дела. Тако, под узнемиравањем се подразумева начин понашања који је свесно и намерно усмерен на одређену особу и који озбиљно алармира, нервира или малтретира особу, а који не служи легитимној сврси, док се „начин понашања“ дефинише као два или виша дела која се дешавају у одређеном, али континуираном кратком временском периоду, ради остварења циља. Озбиљна претња подразумева писану или усмену претњу, као и ону упућену путем средства електронске комуникације, али и претње које произлазе из самог обрасца понашања или из комбинације свега онога што произлази из писаног, вербалног и електронског изражавања и понашања учиниоца. Битно је да претње изазивају оправдан страх код жртве за своју или сигуност члана уже породице, јер из свих околности случаја произилази да је лице које прети очигледно способно да је оствари, као и да је жртва веровала да се оне могу реализовати. Није потребно да се докаже да је учинилац имао намеру да претње заиста и реализује. Када је реч о термину „уређај за електронску комуникацију“, он није ограничен на телефоне, мобилне телефоне, рачунаре, видео рекордере, факс машине или пејцере, већ и на сва друга средства информационе технологије која се користе за праћење и снимање жртве.

У случају да је учиниоцу изречена пробација или је извршење или изрицање казне суспендовано, предвиђена је обавеза суда да оцени да ли је неопходно да се учинилац подвргне саветовању (психосоцијални третман итд). Суду је такође остављена могућност, да учиниоцу изда налог којим се учиниоцу ограничава било какав контакт са жртвом, у временском трајању коју не може бити дужи од десет година. Интенција законодавца је била да то буде што дужи временски период, при чему ће одлуку о њеном трајању донети суд имајући у виду околности конкретног случаја, вероватноћу будућег понашања

учиниоца и остварења сигурности жртве и њој блиских лица. Овај заштитни налог суд може изрећи учиниоцу уз казну затвора, када је извршење казне суспеновано, као и када је стављен под пробацију.

Када је реч о томе ко се сматра чланом уже породице, законодавац је прописао да се под тим подразумева супружник (ванбрачни, брачни), родитељ, дете, сродник по крви у правој линији или у тазбини до другог степена сродства или друга особа која са учиниоцем редовно живи у заједничком домаћинству или која је у периоду до шест месеци боравила у домаћинству.

Након Калифорније, под све већим притиском медија и јавности, у року од три године, све државе САД-а и Дистрикт Колумбија, уврстиле су прогањање у кривична законодавства, уз разлике у самом називу кривичног дела и у појединим елементима.

На захтев Конгреса САД-а, 1993. године Национални институт правде (National Institute of Justice) донео је Модел закона против прогањања (Model Anti-Stalking Code).²³² Овај Модел представља упутство државама САД-а у доношењу посебних закона који би регулисали прогањање. Након тога, Конгрес је 1996. године прописао да је међудржавно прогањање федерални злочин, да би касније додао амандман којим би се као такав одредило и прогањање учињено електронским путем, тзв. сајберпрогањање. Новим амандманом из 2006. године додаје се одређење путем кога се жртви проузрокује значајни емотивни стрес, као и формулација којом се покрива надзор коришћењем GPS.

Убрзо су законодавци установили да овај Модел закона, као и закони донети на основу њега не прате убрзани развој технике, као и нове начина прогањања. Због тога је Национални центар за жртве злочина (National Center for Victims and Crime) покренуо пројекат испитивања закона сваке федералне државе кроз анализу кључних обележја овог кривичног дела: радње, степен намере, потребну врсту страха (разуман, оправдан или обоје), последице (тешке телесне повреде, емоционална узнемиреност итд), циљ прогонитеља (жртва, чланови породице, трећа лица), претња која је неопходна и

²³² Видети: Project To Develop a Model Anti-Stalking Code for States, 1993, https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/problems/stalking/PDFs/NIJ_Stalking_1993.pdf, приступ 02.02.2019. године.

покривеност понашања које се врши употребом иновативних технологија и комуникација. Битно је истаћи да сви ови елементи чине језгро готово свих закона против прогањања, али језик и стандарди које су државе усвојиле увелике се разликују. Уствари, оно што представља злочин у једној држави може бити у потпуности легално у другој.

Као резултат ове свеобухватне анализе, 2007. године донесен је нови Модел закона против прогањања (Model Anti-Stalking Code)²³³, који између осталог регулише и прогањање путем интернета. Овај Модел другачије дефинише прогањање, затим прецизно одређује основна обележја кривичног дела (начин понашања, емоционалну патњу, оправдани страх) и проширује подручје деловања последица не само на тело и живот прогањане особе и њему блиских лица, већ и на емоционалну патњу која може да обухвати много шире последице на жртву. Као отежавајуће околности које су од утицаја на казну која се има изрећи учиниоцу кривичног дела овај закон је издвојио: 1)уколико је учинилац прекршио привремени или какав други налог забране приласка и узнемиравања жртве; 2) ако је учинилац осуђен за прогањање било које особе у претходни десет година пре извршења новог кривичног дела; 3)ако је учинилац радњу извршења предузео употребом силе или претњом да ће употребити силу или оружје; 4) ако је кривично дело учињено према малолетном лицу.

Када је реч о сајберпрогањању, према Моделу Закона, оно постоји када је учинилац користећи електронску пошту или било који други вид информационе, односно комуникационе технологије, поступао са намером да другог лиши живота, телесно повреди, узнемири или застраши односно изазове разуман страх од наступања смрти или тешке телесне повреде код те особе, члана уже породице, односно супружника или партнера те особе, као и ако учинилац изазове или покуша да изазове, односно ако би се разумно очекивало да ће проузроковати осетну емоционалну узнемиреност код друге особе.

²³³ Видети: National Center for Victims of Crime, *The Model Stalking Code – Responding to the new realities of Stalking*, <https://www.evawintl.org/Library/DocumentLibraryHandler.ashx?id=662>, приступ 02.02.2019. године.

Прва држава у САД- у која је донела Закон о интернет прогањању била је Мичиген 1993. године,²³⁴ које је дефинисано као узнемиравање (harassment), односно понашање усмерено ка жртви које укључује поновљени или контакт без пристанка који и даље траје и укључује слање електронских порука или електронску комуникацију са жртвом и подобан је да проузрокује емотивну нелагодност жртве, што би осетила и свака разумна особа.

Анализирајући наведено решење, које се тиче кривичног дела прогањања, може се истаћи да је предност америчког приступа у томе што је направио разлику између конвенционалног и сајберпрогањања, будући да друге државе прогањање путем информационих технологија најчешће, узгред нормирају у оквиру радњи извршења. Такође, овакво опредељење законодавца да прогањање дефинише последичном дефиницијом, указује да у нормирању није ни могуће, нити је потребно да се предвиди и пропише круг могућих радњи извршења, већ да је сасвим довољно да се путем последичне радње обухвате и покрије све случајеве који у пракси могу да се појаве.

2.1.2. Уједињено Краљевство

Услед настојања да се адекватно заштите жртве прогањања у Уједињеном краљевству, прогањање је као кривично дело уведено изменом *Protection of Freedoms Act* 2012. године,²³⁵ како би нормирали понашања праћења или успостављања нежељеног контакта и комуникације. До инкриминације овог кривичног дела у Закону о заштити од узнемиравања из 1997. године било је прописано само кривично дело „узнемиравање“.²³⁶

²³⁴ Michigan Cyberstalking Laws, <http://www.haltabuse.org/resources/laws/michigan.shtml>, приступ 02.02.2019. године.

²³⁵ Protection of Freedoms Act, 2012, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/9/section/111/enacted>, приступ 12.05.2019. године.

²³⁶ У Ирској и даље преовладава став да је постојеће кривично дело довољно адекватно да се „носи“ и са прогањањем. Дело чини свака особа, која, без правног овлашћења или оправданог разлога, на било који начин, укључујући употребу телефона, узнемирава другу особу, упорним праћењем, посматрањем, наметањем, пресретањем или комуникацијом. Да би дело постојало, учинилац мора са умишљајем, или из нехата, озбиљно ометати мир и приватност другог лица или му проузроковати страх, немир или штету. Његове радње морају бити такве да би их „разумна особа“ доживела као озбиљно ометање, мира и

Радња извршења овог кривичног дела састоји се у предузимању континуираног понашања које је довело до узнемирености друге особе, односно радње које се врше у вези са прогањањем, под условом да учинилац зна или би требало да зна да ће то понашање довести до узнемиравања друге особе. Законодавац је затим прецизирао околности, које се, имају сматрати да су повезане са прогањањем и то: а) праћење друге особе; б) контактирање или покушај контактирања друге особе на било који начин; ц) објављивање било које изјаве или другог материјала који се тиче друге особе или се наводно односи на ту особу, односно наводно потиче од те особе; д) надзирање употребе интернета, електронске поште или било ког другог облика електронске комуникације; е) надзирање друге особе на јавном или приватном месту; ф) ометање вршења права на имовину у власништву друге особе и г) посматрање или шпијунирање друге особе. За овај облик кривичног дела предвиђено је вођење скраћеног кривичног поступка и могућност осуде на казну затвора у трајању до 51 недеља или новчана казна која не прелази ниво од 5 на стандардној скали или кумулативно и једна и друга.

У следећем одељку, прописан је и посебни облик прогањања који укључују и страх од насиља, озбиљан немир или узнемиреност. Овај облик постоји у случајевима када учинилац континуирано предузима прогањајуће понашање које изазива страх код друге особе:

а) ако су барем у два наврата предузете радње извршења са циљем да ће се насиље изнова и континуирано примењивати против другог лица, или

б) ако је услед предузетих радњи изазван озбиљан немир или узнемиреност другог лица који оставља значајне негативне последице по свакодневне животне активности друге особе.

Даље је законодавац ради отклањања недоумица, које је то понашање које може изазвати страх да ће насиље бити употребљено или створити озбиљни немир или узнемиреност код друге особе, које имају негативне последице по свакодневне животне

приватности. Дакле, ирски законодавац за постојање кривичног дела узнемиравања не захтева претњу неким обликом насиља, што је свакако боље решење у недостатку инкриминације кривичног дела прогањања. Non-Fatal Offences Against the Person Act, 1997, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/26/section/10/enacted/en/html>, приступ 12.05.2019. године.

активности, појаснио да се исто има поцењивати суд са аспекта „*просечне разумне особе*“ у сваком конкретном случају. Критичари су овај критеријум сматрали непотребним, истичући да се последица прогањања мора утврђивати из угла конкретне жртве и њеног одражавања на свакодневне животне активности жртве. Ово из разлога, јер иако би поједине радње могле са становишта просечне особе довести до страха од насиља или узнемирености, а последично и негативног утицаја на уобичајне животне навике, то не значи да их је на идентичан начин доживела и жртва. За овај облик кривичног дела прописана казна затвора до пет година или новчана казна или кумулативно. На субјективном плану, за постојање кривичног дела потребно је да је учинилац знао или је могао знати да ће својим континуираним понашањем изазвати страх код друге особе од насиља, озбиљан немир или узнемиреност, дакле може се извршити само са умишљајем.

2.1.3. Република Малта

У кривичном закону Републике Малте, прогањање се сматра тежим обликом узнемиравања. Он је инкриминисан у чл. 251АА и подразумева понављајуће понашање или предузимање прогањајућих аката прописаних у самом закону, које изазива страх за сопствену сигурност код те особе, а за које учинилац зна или би могао да зна да би могли да узнемире особу према које их предузима. Као прогањајуће радње законодавац наводи: (а) праћење особе; (б) успостављање или покушај успостављања контаката на било који начин; в) објављивање, на било који начин саопштавање података из живота другог лица; г) повезивање или покушај повезивања на било који начин са том другом особом; д) праћење коришћења интернета, имејла или било ког другог облика електронске комуникације тог лица; ђ) појављивање на сваком месту, били јавном или приватном; е) мешање у својину која је у поседу другог лица; ж) гледање ии шпијунирање друге особе.

За ово кривично дело прописана је казна затвора од шест месеци до две године или новчана казна која не може бити мања од 5.000 евра и не виша од 10.000 евра.²³⁷

Према малтешком кривичном закону, за постојање овог кривичног дела потребно је доказати да се акт предузима са одређеном намером, да узнемирава другу особу и да се ради о понављајућем начину понашања које је подобно да код друге особе изазове страх за сигурност. За почетак, да ли ће одређен акт представљати прогањање или на неки други вид узнемиравања, истражитељи полиције морају утврдити да ли је тај акт био изоловани инцидент, као и да предузет са намером да се друго лице узнемири или је стицај случајних околности. То захтева да истражитељи случаја анализирају поступке и понашање лица током одређеног времена, постојање континуитета у истом, као и контекст у којем су ти поступци предузети. У погледу оцене постојања последице, у смислу да је такво понашање изазвало узнемирење жртве примењује се критеријум тзв. „разумне особе“. Према овом објективном критеријуму понашање учиниоца се пореди са понашањем нормалне особе и испитује шта би обичан човек урадио у ситуацији у којем се нашао учинилац.

Малтешки законодавац наводи широк спектар квалификаторних околности за које предвиђа и строжије кажњавање и то ако је дело учињено према: супружнику или бившем супружник; лице које има или је имало дете; лице које је формално или неформално било верено за учиниоца са циљем закључења брака; крвни сродник по правој линији, без обзира на степен сродства; брат и сестра (биолошки и законски), усвојилац или усвојеник; лице са којим учиниоца живи у породичном домаћинству или је раније живео у породичном домаћинству макар годину дана; други крвни и тазбински сродници закључно до трећег степена; односно ако је дело учињено у присуству малолетника.

Овде је занимљиво навести да КЗ Малте у чл. 251БА санкционише и прогањање које укључује и страх од насиља који је изазиван код друге особе или пак понашање које је најмање у две ситуације изазивао страх код жртве да ће насиље бити употребљено

²³⁷ Criminal Code of the Republic of Malta, https://www.legislationline.org/download/id/8555/file/Malta_Criminal_Code_amDec2019_en.pdf, 15.07.2019. године. приступ

против ње или изазива озбиљну узнемиреност и промену у свакодневним животним навикама.

2.2. Континентално право и пракса

2.2.1. Република Аустрија

Прогањање је у аустријско кривично законодавство као посебно кривично дело под називом “упорно прогањање“ (beharrliche verfolgung) у чл. 107а, уведено изменама и допунама кривичног законодавства јула 2006. године²³⁸. Радња извршења одређена је последичном диспозицијом. Дело чини лице које у току дужег времена и са намером да се озбиљно утиче на њен или његов начин живота, упорно: тражи да успостави физичку блискост са тим лицем путем; успостави контакт путем телекомуникација или коришћењем било ког другог средства комуникације или трећих лица; наручије робу или услуге за то лице користећи његове/њене личне податке, приморавањем трећих лица да га контактирају коришћењем његових личних података или објављивањем фотографија или чињеница из сфере приватног живота те особе без њеног пристанка. На плану субјективног обележја законодавац тражи одређену намеру, као виши степен виности, из чега произилази да се ово кривично дело може извршити само са директним умишљајем. За овај облик дела прописана је казна затвора до једне године или новчаном казном до 720 евра дневно. Специфичност аустријског решења огледа се у томе да је као теже последице навео околности да прогањање траје у временском периоду дужем од годину дана, или покушај самоубиства или самоубиство жртве и прописао строжије кажњавање до три године затвора. Кривично гоњење и за основни и тежи облик се предузима по службеној дужности.

2.2.1. Република Немачка

У немачком законодавству кривично дело прогањање инкриминисано је у чл. 238 у групи кривичних дела чији је заштитни објекат лична слобода (глава XVIII) и има основни

²³⁸ Criminal Code of the Republic of Austria, <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44/Austria/show>, приступ 15.07.2019. године.

и два тежа облика. Приликом нормирања радње извршења немачки законодавац се определио за принцип таксативног навођења потенцијалних радњи, уз остављање могућности да и друге сличне радње, представљају прогањање уколико се њима осетно нарушава дотадаши начин живота друге особе. Тако, ово дело чини онај ко неовлашћено, прогања другу особу, тако да озбиљно утиче на постојећи начин живота те особе упорним: настојањем приближавања жртви; настојањем успостављања контаката са њом путем телекомуникационих или других средстава комуникације или преко трећег лица; злоупотребљавањем личних података друге особе у сврху наручивања робе или услуга за ту особу или подстицања трећих лица; претњама другој особи или њој блиском лицу убиством или наношењем тешких телесних повреда, нарушавањем здравља или лишавањем слободе или предузимањем других сличних радњи. За основни облик овог дела прописана је новчана казна или казна затвора до три године.

Први тежи облик облик кривичног дела постоји ако учинилац предузима делатности којима је довео жртву или блиско лице у опасност од наношења последице смрти или тешког оштећења здравља. За ово дело прописана је казна затвора од три месеца до пет година. Најтежи облик овог кривичног дела, за које је прописана казна затвора од једне до десет година постоји уколико учинилац, услед предузетих радњи, проузрокује смрт жртве или друге особе блиске жртви.

Када је у питању гоњење учинилаца овог кривичног дела, преузима се само на захтев жртве, али је законодавац оставио могућност покретања кривичног поступка и *ex officio* од стране јавног тужиоца, када то захтева посебан јавни интерес.²³⁹

2.2.3. Република Чешка

У чешком Кривичном закону, у глави Кривична дела против узнемиравања (Criminal Acts Disturbing Cohabitation of People) у чл. 354 прогањање је инкриминсано под називом „опасно прогањање“ (Dangerous Pursuing). Радња извршења састоји се у прогањању друге особе у дужем временском периоду. Примера ради, чешки законодавац

²³⁹ German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB), https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p2181, приступ 15.07.2019. године.

је навео које су то радње: претње наношењем телесних повреда или штете њему/њој или блиским лицима; покушава да буде у његовом/њеном присуству или га/је прати; упорно покушава да успостави контакт са њим/њом путем телефонске комуникације, писаним путем или на други начин; злоупотребљава његове/њене личне податке ради успостављања личног или другог контакта.

Оно што је занимљиво да напред наведене радње чешки законодавац објективизује односно није довољно да су оне само предузете, већ је неопходно „да такво понашање је подобно да изазове страх за његов/њен живот или здравље или живот и здравље њему/њој блиског лица“. Дакле, жртва не мора да доказује да је доживела страх или узнемиреност нити било коју негативну последицу прогањања, већ оцену о објективном значењу и дејству предузетих радњи даје суд. Довољно је да суд процени да би оне постојале, према схватању „рационалне особе“. За ово дело прописана је казна затвора до једне године или изрицање мере забране вршења такве/их делатности.²⁴⁰

Тежи облик овог кривичног дела постоји у три случаја: 1) ако је радња извршења предузета према детету или трудној жени, дакле овде се као квалификаторна околност јавља својство пасивног субјекта или њене особине, 2) ако је дело извршено оружјем и 3) ако је радња предузета према најмање два лица. Ова лица морају бити индивидуално одређена или одређена на тај начин да се може знати на која лица се претња односи. За ово дело прописана је казна затвора у трајању од шест месеци до три године.²⁴¹

2.2.4. Република Италија

У италијанском Кривичном закону, у глави тринаест у оквиру кривичних дела против личне слободе у чл. 612, који је измењен и допуњен амандманима из 2013, 2014 и 2019 године, прогањање је дефинисано као континуирано узнемиравајуће, претеће или прогањајуће понашање које проузрокује стање узнемирености и страха код жртве или изазива оправдан страх за сопствену сигурност жртве или сигурност родитеља, сродника

²⁴⁰ Criminal Code of Czech Republic, https://www.legislationline.org/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf, 15.07.2019. године.

²⁴¹ Criminal Code of Czech Republic, https://www.legislationline.org/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf, 15.07.2019. године

или других који су повезани са жртвом на основу афективног односа, односно које присиљава жртву да промени своје животне навике. Италијански законодавац се приликом одређивања радње извршења определио за опште решење, уз последичну диспозицију, без набрајања потенцијалних радњи којима прогањање може бити извршено. Управо имајући у виду специфичност прогањања тј. жртвиног субјективног осећаја страха за сопствену или безбедност блиских лица, промене животних навика и водећи рачуна о томе, за разлику од других држава европско континенталног система, италијанско решење садржи и широк спектар потенцијалних последица, као и ону која се састоји у томе да је услед предузетих радњи жртва присиљена да промени своје животне навике, која последица је нарочито присутна у животима жртава након преживљеног искуства са прогањањем. За ово кривично дело прописана је казна затвора од шест месеци до једне године.²⁴²

Када је реч о тежем облику овог кривичног дела, законодавац поред тога што прописује да се казна увећава за половину прописане казне, даје широк дијапазон квалификаторних околности. Тако, оно ће постојати уколико је дело извршено према: бившем брачном или ванбрачном супружнику или особи са којом је учинилац у емотивној вези; путем телефона или средстава електронске комуникације; детету, трудној жени или особи са инвалидитетом или менталним поремећајем или употребом оружја или лажног идентитета. Из наведеног се може видети да тзв „сајбер прогањање“ представља тежи облик основног облика кривичног дела, што нас наводи на закључак да је законодавац сматрао да је ова радња прогањања тежа од конвенционалног прогањања и да због тога захтева строжије кажњавање. Да ли је то била заиста интенција законодавца или се ради о превиду да ову радњу инкриминише у оквиру основног облика или као самостално кривично дело остаје отворено питање.²⁴³

Кривично гоњење се предузима по тужби жртве. Рок за подношење је шест месеци од предузете радње. Оно што је специфично јесте да жртва не може повући тужбу, уколико је радња извршења предузета вишеструким претњама и то на начине који

²⁴² CODICE PENALE, *Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398*, <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-la-persona>, приступ 19.12.2019. године.

²⁴³ Ibidem

представљају теже облике основног кривичног дела. Дата је могућност гоњења по службеној дужности када је кривично дело извршено према детету или особи са инвалидитетом као и ако је радња повезана са другим кривичним делом за које се кривично гоњење предузима по службеној дужности.²⁴⁴

3. ПРОГАЊАЊЕ У ЗАКОНОДАВНИМ РЕШЕЊИМА БИВШИХ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РЕПУБЛИКА

3.1. Република Словенија

Прогањање је у Казненом законнику Републике Словеније²⁴⁵, инкриминисано као последично кривично дело у чл. 134а у глави 16 у групи кривичних дела против права слобода човека и грађанина. Радња извршења се састоји у поновљеном посматрању, праћењу или наметљивом понашању друге особе или према њему/њој блиском лицу, ради успостављања непосредног контакта или контакта путем средстава електронске комуникације и који код друге особе изазива осећај страха или претњу за сопствену сигурност или безбедност блиског лица. Из наведеног произилази да осим што је потребно да се понашање понавља, у радњи извршења нема обележја упорности нити, пак, које ближе одреднице у ком временском интервалу је потребно да се врши да би се могло говорити о овом кривичном делу. У погледу последице која се захтева у виду осећаја уплашености за сопствену или сигурност блиског лица, иста се цени са аспекта жртве. Словенски законодавац је у основном облику овог кривичног дела инкриминисао и сајберпрогањање. За овај облик прописана је новчана казна или казна затвора до две године.

Када је реч о тежем облику овог кривичног дела, за које је запређена новчана казна или казна затвора до три године, законодавац је прописао две квалификаторне околности

²⁴⁴ Ibidem

²⁴⁵ Казенски законик Републике Словеније, *Урадни лист РС, шт. 50/12 – уредно пречишћено беседило, 6/16 – попр., 54/15, 38/16, 27/17 и 23/20*, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>, приступ 17.05.2019. године.

које се тичу својства пасивног субјекта: 1) уколико је дело извршено према малолетном лицу; 2) немоћном лицу. Како је прогањање одређено као кривично дело са последичном диспозицијом, кривично гоњење и за основни и тежи облик се предузима по предлогу жртве.

3.2. Република Хрватска

Прогањање или „*наметљиво понашање*“, како га хрватски законодавац назива у члану 140 Казненог закона,²⁴⁶ је дефинисано као кривично дело са последичном диспозицијом. Радња извршења се састоји у конзистентном и континуираном праћењу или посматрању друге особе или успостављању, односно настојању успостављања нежељеног контакта са другом особом или на други начин настојање да се уплаши друга особа и тиме узрокује узнемиреност или страх за њену сигурност или сигурност блиских лица. Међутим, овде се одмах јавља питање шта уколико се наведене радње предузимају путем телекомуникационих или других средстава, да ли то значи да оне неће представљати прогањајуће акте или се пак исте могу подвести под „успостављањем нежељеног контакта *„на други начин*“. За основни облик овог кривичног дела прописана је казна затвора до једне године.

Када је реч о тежем облику овог кривичног дела, прописано је више квалификаторних околности и строжије кажњавање и то казна до три године затвора. Тако оно ће постојати уколико је дело из основног облика учињено према: 1) блиском лицу при чему се у смислу Казненог закона под њим подразумева садашњи или бивши брачни, односно ванбрачни супружник или истополни партнер 2) особи с којом је учинилац био у интимној вези 3) детету. Овакво решење се може оценити позитивним, пре свега у контексту појачане заштите породице и партнерских односа, а нарочито деце. Кривично гоњење, предузима се по предлогу оштећеног, осим уколико је кривично дело учињено према детету или блиском лицу, у ком случају се предузима по службеној дужности.

²⁴⁶ Казнени закон Републике Хрватске, *Народне Новине број 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19,* <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>, приступ 15.07.2019. године.

3.3. Република Северна Македонија

Кривични законик Републике Северне Македоније у време писања овог рада није садржао посебну инкриминацију прогањања, па у трагању за сличним делом, аутор је размотрио могућност да се случајеви прогањања процесуирају под кривичним делом угрожавања сигурности (чл. 144).²⁴⁷

Радња извршења састоји се у угрожавању сигурности другог озбиљном претњом да ће се напасти на његов живот или тело тог или живот блиског лица. Као што се може видети ради се о последичној диспозицији, па је потребно да се радња предузима претњом која мора испуњавати услове односно да се ради о квалификованој претњи која је подобна да код пасивног субјекта изазове страх за сопствену сигурност или њему блиског лица. За постојање дела довољно је да је претња упућена једном, па се поставља питање шта уколико се она упорно понавља, да ли ће у том случају постојати једно или више ових кривичних дела. За ово дело прописана је новчана казна или затвора до шест месеци.

Македонски законодавац прописује два тежа облика за које је прописана казна затвора од три месеца до три године и то: уколико је дело учињено приликом вршења породичног насиља и ако је извршено према службеном лицу или више лица. Имајући у виду да су досадашња истраживања показала уску повезаност прогањања са насиљем у породици, нарочито у случају престанка брака, ванбрачне или друге интимне везе (тзв. „романтични интерес“) али и за време њеног трајања, можемо овде видети скривену интенцију законодавца да заштити жртве од понашања које може имати карактеристике прогањања.

Најтежи облик овог кривичног дела постоји уколико се оно врши у виртуелном окружењу, односно путем информационах технологија, при чему је законодавац поред строжијег кажњавања (од једне до пет година) прописао и велики број квалификаторних околности и то: ако се на овај начин врши кривично дело за које је запрећена пет година

²⁴⁷ Кривичен законик Републике Северне Македоније, *Пречистениот текст ги содржи следните измени и дополнувања на законот објавени во Службен весник на Република Македонија* 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/06, број 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14 и 132/14, <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Krivichen-zakonik-integralen-prechisten-tekst.pdf>, приступ 15.07.2019. године.

или више затвора, против неке особе због припадности одређеном роду, раси, боји коже, полу, припадности маргинализованој групи, етничкој припадности, језику, држављанству, социјалном пореклу, религија или верско веровање, друге врсте веровања, образовање, политичка припадност, лични или друштвени статус, ментална или физичка инвалидност, старост, брачни или брачни статус, имовинско стање, здравствено стање или по било ком другом основу предвиђеним Законом или ратификованим међународним уговором. За основни облик овог кривичног дела, кривично гоњење се предузима по приватној тужби, а за теже облике по службеној дужности.

3.4.Босна и Херцеговина

У Кривичном закону Босне и Херцеговине²⁴⁸ није уведено посебно кривично дело које би инкриминисало понашања која могу да се подведу под прогањање, већ је један вид прекршајне заштите и то само жртвама породичног насиља пружен посебним Законом о заштити од насиља у породици. У члану 7 приликом нормирања радњи насиља у породици у тач. 7 наводи се да се истим сматрају и радње ухођења, као и сваки други слични облици узнемиравања члана породице. Такође, по угледу на Федерацију БиХ на идентичан начин је дефинисана и заштитна мера забрана ухођења (прогањања) или узнемиравања.

3.5. Федерација Босне и Херцеговине

У Кривичном закону Федерације БиХ,²⁴⁹ прогањање није инкриминисано као посебно кривично дело, већ као посебан облик кривичног дела угрожавања сигурности у чл. 183, у групи кривичних дела чији су заштитни објекат права и слободе човека и грађанина.

²⁴⁸ Кривични закон Босне и Херцеговине, *Сл. Гласник БиХ*, 3/2003, 32/2003 – испр., 37/2003, 54/2004, 51/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/sr/KRIVICNI%20ZAKON%20BIH.PDF>, приступ 15.07.2019. године.

²⁴⁹ Кривични закон Федерације БиХ, *Службене новине Федерације БиХ*, 36/2003, 21/2004 - испр., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 и 75/2017, <https://www.bih-pravo.org/krivicni-zakon-federacije-bih-t624.html>, приступ 15.07.2019. године.

Радња овог посебног облика одређена је последичном диспозицијом и састоји се у тајном, честом надгледању или узнемиравању на други начин, угрожавању сигурности брачног партнера, особе с којом живи у ванбрачној заједници, родитеља свог детета или друге особе са којом одржава или је одржавао блиске везе. Законодавац је остао недоречен у погледу учесталости предузимања прогањајућих акта односно да ли „често“ подразумева да се радња дешава у току једног дана, месеца, године, па је тиме остављено судској пракси да изгради овај стандард. Осим тога, из оваквог нормирања се види да је овде првенствено стављен акценат на једну врсту прогањања када су прогонитељ и жртва били у претходној интимној партнерској вези, при чему су занемарени случајеви када до прогањања дође према особи коју прогонитељ не познаје или је одабрао случајно. За овај облик кривичног дела прописана је новчана казна или казна затвора до једне године.

Анализирајући одредбе Закона о заштити од насиља у породици Федерације БиХ,²⁵⁰ у чл. 6 приликом такастативног набрајања које се све радње сматрају насиље у породици, законодавац наводи и радње ухођења (прогањања), као и све друге сличне облике узнемиравања члана породице. Прекршајне санкције за насиље у породици јесу заштитне мере, међу којима је посебну пажњу аутора привукла мера забрана ухођења или узнемиравања која се може изрећи особи која уходи или узнемирава члана породице, а постоји опасност да се такво понашање понови. Трајање мере не може бити краће од једног месеца нити дуже од две године, изузев ако суд одлучи да је дужи временски период у интересу жртве насиља. На овај начин је дат и један вид прекршајне заштите жртвама прогањања када се у улози прогонитеља налази члан породице.

3.6. Република Српска

У Кривичном законнику Републике Српске²⁵¹ прогањање је у чл. 144 дефинисано као последично кривично дело. Радња извршења је одређена алтернативно и састоји се у упорном и у дужем временском периоду: 1) праћењу или ухођењу другог лица, 2)

²⁵⁰ Закон о заштити од насиља у породици, *Службене новине Федерације БиХ*, 20/13, https://zakoni/Zakon_o_zastiti_od_nasilja_u_porodici_FBiH.pdf, приступ 15.07.2019. године.

²⁵¹ Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, 64/2017 и 104/2018 – одлука УС, приступ <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>, 15.07.2019. године.

директно или преко трећег лица настојање успостављања или успостављање нежељеног контакта или 3) на други начин изазивање промене животних навика, тескобе или страха за властиту сигурност другог лица или сигурност њој блиских лица. Законодавац, у складу са образложењем Истанбулске конвенције, је прецизирао елемент временског периода потребног за постојање кривичног дела јер је радњу одредио као упорну и дуготрајну, што само по себи подразумева да се образац понашања понавља. У погледу друге алтернативне радње захева се да је контакт “нежељен“ од стране пасивног субјекта. Поставља се питање мора ли жртва прогањања на јасан и недвосмислен начин да стави учиниоцу до знања да контакт на којем инсистира је нежељен.²⁵² Нормирање радњи које се врше на други начин и потенцијалних последица која се састоје у томе да жртва услед понашања прогонитеља мења животне навике је заиста добро решење, јер врло често услед предузетих прогањајућих радњи жртва присиљена да промени своје животне навике. Такође, истраживања су показала да велики број прогонитеља жртви никада и не запрете неким обликом насиља. За основни облик прописана је новчана казна или казна затвора до две године.

Тежи облици основног облика кривичног дела ће постојати уколико је учињено у односу на садашњег или бившег брачног, односно ванбрачног партнера, лица са којим је учинилац био у интимној вези или према детету, а прописана је казна затвора у трајању од шест месеци до три године. Креатори закона су, као и у многим државама, узели у обзир чињеницу да се прогањање најчешће дешава унутар нарушених партнерских односа. С обзиром на то да су исти праћени и другим видовима физичког или психичког насиља, интенција је била превасходно деловати и спречити евентуалне теже последице као што су убиство прогонитеља од стране жртве. Међутим, законодавац је пропустио да нормира сајберпрогањање. Кривично гоњење се за све облике овог кривичног дела предузима по службеној дужности.

²⁵² Потврђујући првостепену пресуду, Врховни суд налази „да је правилан закључак првостепеног суда да утврђене објективне околности које у бити нису спорне, да је оптужени оштећеној у дужем временском периоду путем мобилног телефона упутио више стотина порука како би са њом након прекида интимне везе ступио у контакт, а на шта она није одговарала, након чега поруке попримају још увредљивије садржаје, односно да је овакво упорно и дуготрајно понашање код оштећене изазвало тескобу и страх за њену сигурност, чиме су се стекла сва обележја кривичног дела прогањање за које је правилно оглашен кривим“ (пресуда Врховног суда Кж 218/17-7).

У периоду од јануара до децембра 2019. године Фондација „Удружене жене“ Бања Лука је у сарадњи са партнерским невладиним организацијама које се баве заштитом људских права у оквиру пројекта „Унапређење спречавања и сузбијања родно заснованог насиља у Босни и Херцеговини“ пратила кривичне и прекршајне поступке за дела родно заснованог насиља пред основним и окружним судовима у Републици Српској. Поред непосредног праћења рочишта пред судовима (активно праћење), прикупљене су и судске одлуке за кривично дело прогањање (чл. 144 КЗРС).²⁵³

Приликом анализе правноснажних пресуда, указано је да је суд у образложењу, значајну пажњу усмерио на исказ оштећене, којој је омогућио да изнесе све детаље не само у вези са радњама оптуженог који су усмерене на прогањање, већ и природе интимне везе коју је оштећена имала са оптуженим, њеним покушајима да оконча везу, као и да образложи сопствени доживљај страха за живот и сигурност и промену животних навика, које су проузроковане поступцима оптуженог, када су почели континуирани телефонски позиви, праћење на улици и радном месту, звоњење и лупање на врата и прозоре стана, дозивање и вређање. Због свих ових околности, оштећена није била могућности да живи нормалним животом, нити да се слободно креће и одлази на посао, осећала се обезвређена као личност и непрекидно је страховала за живот и сигурност. Истакнуто је да детаљно изношење исказа оштећене није уобичајено нити често видљиво у судским пресудама за дела родно заснованог насиља, иако представља кључни сегмент аргументације обележја дела са елементима насиља. Усмеравање пажње на исказ оштећене у оквиру образложења пресуде указује и на намеру суду да осигура баланс између поштовања права на одбрану оптуженог и заштити интереса оштећене, што је веома важно у контексту правичности и осећаја приступа правди за оштећене, које су често додатно изложене нападима и оптужбама од стране оптужених и њихових бранилаца, који настоје да умање значај или у потпуности негирају сведочења жена које су преживеле насиља. Због осећаја одсуства подршке и помоћи (жртве током сведочења у суду веома ретко имају психолошку помоћ од стране психолога или другог лица, као и правну помоћ од стране адвоката, јер нису у могућности да га плате) и поверења у правичности поступања, те изложеност притисцима

²⁵³ Видети: Анализа судских одлука у Републици Српској за кривична дела прогањање и полно узнемиравање, <https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/2020/01/Analiza-presuda-sudova-u-RS-za-krivicna-djela-Proganjanje-i-Polno-uznemiravanje.pdf>, приступ 15.07.2019. године.

и током самих судских поступака, жртве често одустају од сведочења, па је стога важно да суд у оквиру поступака за прогањање, али и путем судских одлука дају подршку оштећенима кроз указивање довољне пажње њиховом сведочењу.²⁵⁴

Као главни виљив проблем кривичних поступака који су вођени за прогањање био је тај што оштећена није имала психолошку помоћ, нити правног заступника током сведочења, а у једном предмету није јој пружена ни адекватна заштита од даљег насиља и узнемиравања од оптуженог.²⁵⁵

Када је реч о казнама које су изречене оптуженима, судови су углавном изрицали мере упозорења као основну кривичну санкцију што се сматра неадекватном за овај вид континуираног психолошког насиља оптуженог према оштећеног који у не малом броју случајева остаје често невиљив и некажњен. Међутим, ипкк треба похвалити одлуке судова да изричу мере безбедности забрана приближавања и комуницирања са одређеним лицем из чл. 79 КЗ РС, која се може изречи пунолетним учиниоцима кривичних дела са елементима насиља и да на ова начин пруже заштиту оштећеној од понављања насиља и њеном осећају сигурности од оптуженог. Од увођења у КЗ 2013. године, ова мера није изрицана од стране судова у кривичним поступцима за дела родно заснованог насиља.²⁵⁶

У овом истраживању, посебно је скренута пажња на чињеницу да, иако је оштећена током поступка поставила имовинскоправни захтев за накнаду материјалне и нематеријалне штете, суд о истом није одлучивао током поступка, са образложењем да захтев није прецизиран у погледу висине, а подаци у списима предмета не пружају довољан основ за потпуно или делимично пресуђење, из којих разлога је оштећена упућена да накнаду штете остварује у парничном поступку. Поред сведочења, накнада штете је за оштећене једино право које може законски остварити у кривичном поступку против учиниоца насиља, па је стога врло важно усмерити нарочито пажњу на подршку и

²⁵⁴ Видети: Анализа судских одлука у Републици Српској за кривична дела прогањање и полно узнемиравање, <https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/2020/01/Analiza-presuda-sudova-u-RS-za-krivicna-djela-Proganjanje-i-Polno-uznemiravanje.pdf>, приступ 15.07.2019. године.

²⁵⁵ Ibidem

²⁵⁶ Видети: Анализа судских одлука у Републици Српској за кривична дела прогањање и полно узнемиравање, <https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/2020/01/Analiza-presuda-sudova-u-RS-za-krivicna-djela-Proganjanje-i-Polno-uznemiravanje.pdf>, приступ 15.07.2019. године.

помоћ оштећеној да га и оствари, без додатних трошкова које носи парнични поступак, што је један од основних разлога због чега већина жртава родно заснованог насиља и не потражује накнаду штете након окончања кривичног поступка.²⁵⁷

Непрепознавање квалификованог облика кривичног дела прогањање је најбоље илустровано на следећем примеру: „из пресуде је видљиво да јео оптужени током периода од маја 2018. године до фебруара 2019. године настојао да успостави нежељени контакт са оштећеном, са којом је претходно био у емотивној вези, на тај начин што јој је прилазио на улици и покушавао да разговара на разне начине, претио јој да је његова или божја, направио више лажних профила на друштвеној мрежи, са којих је оштећеној слао увредљиве поруке, те је на тим профилима објављивао фотографије оштећене са увредљивим текстуалним натписима, због чега је оштећена у више наврата напуштала град и одлазила у друго место где је боравила код пријатељице, да би током два дана у фебруару 2019. године оптужени оштећену и њене пријатеље узнемиравао телефонским позивима и порукама увредљивог садржаја који се односе на оштећену, те је оцу оштећене коју је срео на улици рекао да ће објавити фотографије које компромитују уколико га буде пријављивала полицији, што је код оштећене изазвало промену животних навика и страх за сопствену безбедност“. Из описаних радњи, несумњиво произилази да је оптужени учинио кривично дело прогањање. Међутим, видљиво је да је тужилаштво у оптужници, пропустио да препозна квалификовани, тежи облик овог дела, који постоји уколико је оно извршено „у односу на садашњег или бившег брачног партнера или лица са којима је извршилац био у интимној вези или према детету“, за који је прописано строжије кажњавање (шест месеци до три године), с обзиром на то да су оптужени и оштећени, како то произилази из чињеничног описа, били у емотивној вези.

3.7. Република Црна Гора

У складу са преузетом обавезом из Истанбулске конвенције, црногорски законодавац је у Кривичном закону²⁵⁸ инкриминисао кривично дело прогањање као

²⁵⁷ Ibidem

последично дело. Радња се састоји у упорном прогањању другог на начин који може осетно да угрози његов живот, здравље, тело или начин живота. Затим, се наводи екстензивна листа случајева када се сматра да неко лице упорно прогања друго лице и то када у одређеном временском периоду: 1) неовлашћено прати или предузима друге радње у циљу физичког приближавања том лицу; 2) настоји да успостави контакт са тим лицем противно његовој вољи непосредно, преко трећег лица или средстава комуникације; 3) злоупотребљава личне податке тог лица у циљу наручивања робе или услуга; 4) прети нападом на живот, тело или слободу тог лица или њему блиског лица; 5) предузима друге сличне радње према том лицу. Управо „упорност“ на којој инсистира законодавац, указује да је за постојање овог дела неопходно да прогонитељ континуираним понашањем иде за тим да изазове значајне промене у животним навикама жртве. Такође, прописивањем последице у виду *осетног* (значајнијег) угрожавања живота, здравља, тела или начина живота жртвом законодавац је предупредио различита тумачења у судској пракси и направио дистинкцију од других кривичних дела, код којих се као последица јавља угрожавање живота и телесног интегритета пасивног субјекта. У погледу временског периода које је потребно да се напред наведене радње предузимају, законодавац је у извесној мери остао недоречен и навео да је потребно да то буде „одређени временски период“, што може бити различито тумачено у судској пракси. Међутим како је ово кривично дело одређено последично и са околношћу „упорности“ која мора постојати, временски период није од пресудног значаја за оцену постојања овог кривичног дела. За основни облик прописана је новчана казна или казна затвора до три године.

Тежи облици овог кривичног дела за које је прописана казна затвора од три месеца до пет година постоје ако је дело из основног облика учињено према: 1) бившем брачном или ванбрачном другу; 2) малолетном лицу, трудној жени или лицу са инвалидитетом; ц) ако је делом из основног облика изазвана опасност по живот, здравље или тело другог лица или њему блиског лица. Најтежи облик постоји ако је услед дела из основног облика

²⁵⁸ Кривични законик Републике Црне горе, *Сл лист РЦГ*, 70/2003, 13/2004 – испр. и 47/2006 и *Сл лист ЦГ*, 24/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – др. Закон, 40/2013 – испр., 14/2015, 42/2015, 58/2015 – др. Закон, 44/2017, 49/2018 и 3/2020, <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivichni-zakonik-crne-gore.html>, приступ 17.05.2019. године.

наступила смрт другог лица или њему блиског лица, за које је прописана казна затвора од једне до десет година. Како за основне, тако и теже облике, кривично гоњење се предузима *ex officio*.

4. КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ОД ПРОГАЊАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

4.1. Законодавна решења до ступања на снагу измена и допуна Кривичног законика 2017. године

Кривично законодавство Републике Србије није садржало посебну инкриминацију прогањања, све до измена и допуна КЗ које су ступиле на снагу 01.06.2017. године, па је у трагању за сличним делом, прва асоцијација, за ову појаву било кривично дело угрожавање сигурности из *чл. 138.*²⁵⁹ Да ли је ово кривично дело могло да одговори изазовима ове појаве и да ли његова формулација могла да обухвати све радње прогонитеља, имајући у виду и напредне информационе технологије, је предмет детаљне анализе аутора у наставку рада.

Кривично дело угрожавање сигурности је прописано у групи кривичних дела против права и слобода човека и грађанина, из чега произилази да је његов објекат заштите двојак одређен као лична сигурност човека.²⁶⁰ Под слободом углавном подразумевамо слободно изражену вољу појединаца да (у складу са својим хтењем, интересовањем и могућностима) самостално предузме акте, односно да своје радње предузима по сопственом нахођењу. Под правом човека и грађанина подразумевају се правним прописима дате могућности (овлашћења) за предузимање или непредузимање одређених радњи и делатности. Достигнути ниво слобода и права човека представља цивилизацијску тековину и полазну основу за отелотворење људске личности и достојанства, али и за квалитетно функционисање читаве друштвене заједнице, која се и састоји од мноштва појединаца са датим квалитетом живота. Без обзира да ли једно друштво номинално егзистира на демократским или аутократским принципима, положај човека (и грађанина) је реално одређен бројем и обимом слобода и права, као и њиховим

²⁵⁹ Кривични законик Републике Србије, *Сл Гласник РС*, 85/2005, 88/2005-испр, 107/2005,72/2009,111/2009, 121/2012 и 104/2013.

²⁶⁰ Јовашевић Д., оп. цит. стр. 55.

обезбеђењем пред надлежним органима, те могућношћу њиховог остваривања у свакодневном животу.²⁶¹

Поједини аутори постављају питање да ли се може правити разлика између ове две категорије - права и слобода, односно да ли постоје нека кривична дела којима се инкриминишу радње само против права или против слободе грађана? Једно од образложења због кога се ова два појма везују, односно штите у истој глави КЗ је и то што се пошло од терминологије утврђене Уставом,²⁶² с обзиром на то да други део Устава носи наслов Људска и мањинска права и слободе који садржи велики број одредби о правима и слободама човека (чл. 18. до 81. Устава) док се у чл. 23. до 74. Устава набрајају људска права и слободе. Такође, појам права човека се код ове скупине кривичних дела уже тумачи, односно овом главом се штите права која се везују за личност, односно права која поседују "опште човечански универзални карактер". У супротном би (широким схватањем појма права) она имала општи заштитни објекат. Међутим, ово питање је више теоретског, него практичног значаја, јер иако слобода и право представљају самосталне друштвене вредности и за појединца оне могу имати значај само уколико су нераздвојно повезане.²⁶³

Радња извршења кривичног дела састоји се у претњи да ће се напасти на живот или тело оштећеног или њему блиског лица. Претња је стављање у изглед, најава другом лицу да ће према њему или њму блиском лицу бити предузета делатност напада на живот или телесни интегритет. Овде се ради о квалификованој претњи – претњи наношењем последице смрти или тешке телесне повреде. Претња мора да буде озбиљна, стварна, могућа и неотклоњива.²⁶⁴ Озбиљна претња се најчешће дефинише као зло које је стављено у изглед и за које постоји реална могућност да буде остварено и то са аспекта оштећеног.²⁶⁵ Дакле, за постојање кривичног дела угрожавање сигурности, битно је да је лице коме је претња упућена осетило страх, осећај личне угрожености или несигурности, која последица је проузрокована претњом.

²⁶¹ Дворкин, Р., Суштина индивидуалних права, Службени лист СРЈ, ЦИД, Подгорица, 2001. године, стр. 36.

²⁶² Устав Републике Србије, *Сл. гласник РС*, 98/2006 .

²⁶³ Марковић, Р., Уставно право, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2016. године, стр. 344.

²⁶⁴ Јовашевић, Д., *op.cit.*, стр. 50.

²⁶⁵ Озбиљном претњом се сматра само она претња која се може остварити, а озбиљност претње се оцењује и према томе да ли је објективно могла створити утисак да ће бити реализована, односно да ли је оштећени имао основа да поверује да ће претња бити остварена, (пресуда Врховног касационог суда, Кзз 441/2015).

Раније кривично законодавство је у самом законском тексту наводило да је за извршење овог кривичног дела потребно да је упућена претња озбиљна. Још је Кривични законик из 1951. године,²⁶⁶ у члану 153. предвиђао да ће онај ко угрози сигурност неког лица озбиљном претњом, бити кажњен новчаном казном или затвором до шест месеци. На исти начин, у погледу тога да за извршење овог кривичног дела претња мора да буде озбиљна, прописано је и Кривичним законом Републике Србије.²⁶⁷ Док се у одредбама које су на снази то изричито не захтева, у теорији и судској пракси се подразумева да претња мора бити озбиљна.

Дакле, питање озбиљности претње је кључно питање за постојање овог кривичног дела, те је њега потребно подробније испитати. За озбиљност претње релевантно је искључиво схватање оштећеног о његовој или угрожености њему блиских лица. Самим тим, за постојање овог кривичног дела није од значаја да ли је окривљени заиста имао намеру да исту спроведе у дело. Међутим, уколико је оштећени био свестан да је средство којим се прети неподобно за спровођење претње, дискутабилно је да ли може постојати ово кривично дело, мада је досадашња судска пракса на становишту да није релевантно то што је средство којим се прети неподобно за извршење претње. Такође, претњом мора бити стављено у изглед зло које може наступити у садашњости или блиској будућности. Уколико се прети неким злом у далекој будућности, онда таква претња нема потребан интензитет да утиче на доношење одлука оштећеног, што представља крајњу последицу овог кривичног дела.

Претња мора да се односи на лице коме се прети или на неко њему блиско лице, на основу чега се прави разлика између директне и индиректне претње. Појам блиског лица треба тумачити рестриктивно, при чему би он обухватио сроднике у правој линији, брат, сестра, затим брачни друг, ванбрачни партнер, усвојилац и усвојеник, те старатељ и лице под старатељством. Поред ове групе блиских лица, у зависности од околности, можемо и лица попут вереника, веренице, тазбинских сродника сврстати у групу блиских сродника. Животне околности у сваком конкретном случају указују које је лице блиско.

²⁶⁶ Кривични законик, *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 13/51 – даље.

²⁶⁷ Кривични закон Републике Србије, *Сл. гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77 - испр., 43/77 - испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и *Сл. гласник РС*, бр. 16/90, 26/91 - одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 - одлука УСРС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - испр., 80/2002 - др. закон, 39/2003 и 67/2003.

Постоји опасност да се овај појам у тим случајевима прешироко тумачи.²⁶⁸ Такође, претња мора бити сазната од стране пасивног субјекта било непосредно било посредно. Без тога не може да постигне никакав психички учинак, па ни осећање несигурности и неспокојства.

Поред наведеног, у нашој судској пракси се уобичајено тражи и да претња није условљена, мада теорија опет упозорава да инсистирање на неусловљености претње представља неприхватљиво поједностављање, пошто и овакве претње могу бити озбиљне и подобне да застраше жртву.²⁶⁹

Дело се сматра свршеним када је код жртве створен осећај личне несигурности.²⁷⁰ За постојање дела није потребно да је учинилац стварно и имао намеру да претњу реализује, а ако је заиста и остварио постојаће неко кривично дело против живота и тела, по правилима супсидијаритета.²⁷¹ Такође, требало би посебно истаћи да се због употребљеног језичког облика „*угрожавање*“ у опису дела који означава несвршену, трајну активност, понављање претњи мора квалификовати као јединствена радња, а не као стицај, под условом да се све претње односе на истог пасивног субјекта.²⁷² Учинилац може бити свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај.

²⁶⁸ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Савремена администрација, Београд, 2012. године, стр. 495.

²⁶⁹ Стојановић, З., *Прописивање и примена кривичног дела угрожавања сигурности* у: Казнена реакција у Србији, Правни факултет, Београд, 2013. године, стр. 113.

²⁷⁰ Ово кривично дело постоји у следећим случајевима из судске праксе: угрожена је сигурност више лица име што је оптужен извадио пиштољ који је критичном приликом имао код себе и уперео га према оштећеном поред кога су стајали и дурга двојица оштећених, упутивши им речи претње „Све ћу да вас побијем“ (пресуда Апелационог суда у Нишу Кж1 28/2020); прислањање предмета који изгледа као пиштољ на груди оштећеног и притискање тим предметом у пределу груди, представља реалну претњу којом је угрожена сигурност оштећеног (пресуда Вишег суда у Београду Кж1 429/2018); радња извршења овог кривичног дела је остварена и када учинилац прети репликом пиштоља, уколико је лице коме је претња упућена поверовало да се ради о правом пиштољу (пресуда Вишег суда у Нишу Кж1 1043/2014); остварена су сва обележја кривичног дела из чл. 138 ст. 1 КЗ упућивањем речи од стране оптуженог оштећеном преко телефона „Показаћу ја теби, видећеш ти ко сам ја кад се сретнемо“, због чега је оштећени цео случај пријавио полицији јер је изазвало осећај страха код оштећеног (пресуда Апелационог суда у Београду 664772012); уколико је претња изречена у присуству полиције, то говори у прилог њеној озбиљности (решење Округног суда у Београду Кж 507/2003).

²⁷¹ По налажењу Апелационог суда, правилно је првостепени суд закључио да је претња постојала и да је оштећени исту схватио озбиљно, да је очигледна и да је код њега изазвала страх за сопствену безбедност, јер је оштећени основано веровао у остварљивост претње да ће окривљени да га убије, а за постојање овог кривичног дела није од значаја да ли је окривљени стварно имао намеру да реализује претњу. Наиме, оштећени је био уплашен због изречене претње, јер је иста објективно подобна да код оштећеног, коме је упућена изазове осећај страха, односно несигурност, (пресуда Апелационог суда у Београду, Кж 6647/2012).

²⁷² Стојановић, З., *Прописивање и примена кривичног дела угрожавања сигурности*, op.cit., 115.

Често се у свакодневном неформално разговору (и жаргону) употребљавају термини којима се у неком другом случају, дакле њиховом употребом под другачијим, околностима нечија сигурност узнемирава. Међутим, од злонамерних речи (јединих правих претњи) потребно је разликовати речи које су упућене у шали. Рецимо када се пријатељ обрати пријатељу речима "убићу те ако ми не додаш сендвич" и сл., и наставе пријатељску конверзацију, та се радња дакле не може подвести под радњу извршења овог, нити било ког другог кривичног дела, јер се таквом изјавом не може угрозити сигурност нити једног лица. Међутим, потребно је напоменути и то да различити људи различито реагују у одређеним животним ситуацијама, а онај ко је одлучио да неке упуте претњу најчешће познаје особу (може да изврши процену те особе) којој прети и зна на који начин може да је застраши, те ће у складу са тим неко, рецимо, да запрети употребом ватреног оружја, физичким насиљем и сл. Управо се због тог разлога, последица одређује субјективно, односно није потребно да је нечија сигурност била и објективно угрожена.²⁷³

Једно од значајних питања за ово кривично дело је и начин на који га је могуће извршити. Најчешћи начин извршења овог кривичног дела је усмено изражена претња. Речи упућене оштећеном којима се изражава претња за његов живот или тело (или њему блиских лица) могу бити разноврсне, попут речи: "убићу те", "поломићу ти кости", "запалићу те", "бацићу ти бомбу на кућу" и сл. Важно је напоменути и то да, није неопходно да оштећени буде присутан у тренутку када су претеће речи њему упућене. Осим усменог изражавања, претња се може упутити и у писаном облику. Коришћењем претеће терминологије у писаном облику (на папиру или у електронском облику - коришћењем електронских средства комуникација путем Vibera, друштвених мрежа итд) се такође може извршити ово кривично дело, с тим што је овај начин за учиниоца далеко неповољнији, јер писмено на којем се налази исписана претња представља значајан доказ приликом доношења одлуке од стране суда. С друге стране, усмене претње се могу лако саопштити у тренутку када нема сведока, док чак и када су присутни сведоци чули претњу, могу касније да забораве кривичноправни догађај или да из неких разлога пред судом кажу да су заборавили, што отежава доказивање постојања кривичног дела.²⁷⁴

²⁷³ Ibidem

²⁷⁴ Лазаревић Љ., *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Унион, Београд, 2011. године, стр. 325.

Када је доказивање овог дела у питању уколико је претња извршена телефоном, могуће је као доказ (посредан) приложити листинг позива или фотографија текстуалних порука.²⁷⁵ На овај начин се може доказивати да је дошло до комуникације окривљеног и оштећеног, садржина упућених претњи чија се веродостојност цени заједно са осталим изведеним доказима.

Симболи и конклюдентне радње представљају начин на који је могуће упутити озбиљну претњу оштећеном. "Пререзивање" гркљана кажипрстом је једна од препознатљивијих радњи којом се у нашем друштву указује на претњу смрћу, те се и на тај начин може извршити ово кривично дело. Уколико неко на симболичан начин, односно знацима, цртежом, гестом или имитацијом предочи оштећеном шта ће му се догодити, извршиће радњу извршења овог кривичног дела. Такође, конклюдентним радњама, које су заправо телесно понашање објективно видљиво у спољном свету, могуће је упутити озбиљну претњу.²⁷⁶

Ово кривично дело има три квалификована облика. Први квалификовани облик кривичног дела угрожавање сигурности постоји када је претња упућена према више лица, што по језичком тумачењу подразумева да претња мора бити усмерена најмање према два индивидуално одређена лица, при чему није нужно да буду учињена непосредним саопштавањем сваком од њих појединчано.²⁷⁷ Међутим, овде се као спорно у нашој судској пракси појавило питање када је претња упућена већем броју неидентификованих лица, односно да ли је неопходно увек именом и презименом означити пасивног субјекта – оштећеног у оптужном акту или је довољно да он буде одредив. Тако је било у предмету у коме је један од чланова друштвене мреже Facebook, у оквиру групе "Геј парада Брука

²⁷⁵ ... Уколико се предметне СМС поруке налазе на мобилном телефону у тренутку суђења, суд може у складу са чланом 110. ЗКП да изврши увиђај на телефону, уколико је непосредно опажање неопходно за утврђивање или за разјашњење какве важне чињенице у кривичном поступку. На процесну могућност (увиђаја на покретној ствари) Врховни суд Србије позвао се када је одлучио да преглед садржаја мобилног телефона - увид и читање садржине СМС порука међусобно упућених између оптуженог и оштећене и оно не представља доказ прибављен применом члана 232. ЗКП, већ је у питању увиђај на покретној ствари, јер се овде не ради о материјалу који је прибављен надзором и снимањем телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима или оптичким снимањем лица, који се може стећи само применом члана 232. ЗКП, па се стога овде ради о законитом доказу на коме се првостепена пресуда може заснивати, (пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 2678/2007 од 18.2.2008. године).

²⁷⁶ Лазаревић, Љ., *op.cit.*, стр. 326.

²⁷⁷ *Ibidem*

Србије" чији је члан, са свог профила упутио поруку претеће садржине - "Заклати наравно" свим евентуалним учесницима планираног догађаја. Према становишту првостепеног суда, које је као правилно прихватио другостепени суд, дело окривљеног које је предмет оптужбе, по закону није кривично дело из чл. 138. ст. 2 КЗ, јер недостаје битно објективно обележје тог дела које се тиче постојања пасивног субјекта - лица оштећених извршењем дела, а која се не могу утврдити из тог чињеничног описа. Међутим, по ставу Врховног касационог суда, изнето правно становиште је оцењено неприхватљивим, јер када се више лица јавља као пасивни субјект, потребно да се зна на која лица се односи претња нападом на живот или тело и чија је лична сигурност угрожена, али то не значи да идентитет тих лица мора бити унапред познат и тачно одређен, како погрешно сматрају првостепени и другостепени суд. Довољно је да је та лица, на која се односи претња, могуће одредити према некој околности која стоји у вези са упућеном претњом."²⁷⁸

Управо ово спорно питање било је и предмет расправе заједничке седнице свих апелационих судова са Врховним касационим судом током 2011. године ради уједначавања судске праксе. Тада је усвојено правно схватање које гласи: „*да када је претња упућена већем броју неидентификованих лица, преко интернет презентације друштвене мреже "Facebook" или каквог другог прецизног средства електронске комуникације које је доступно свима јер је приступ тој мрежи неограничен, онда је за оптужни акт довољно да су пасивни субјекти одредиви, а која су њихова имена и презимена и да ли су за претњу сазнали је ствар доказивања у кривичном поступку*“.²⁷⁹

Међутим, убрзо након објављивања наведеног схватања са истим питањем се суочио и Апелациони суд у Београду, који се није сложио са ставом Врховног касационог суда. Наиме, Апелациони суд је у решењу навео: „*да се правилно у образложењу побијаног решења истиче да се из диспозитива оптужног предлога јавног тужиоца не може видети ко се осећа угроженим, нити се чак наводи да је неко лице угрожено, већ се само наводи да је претња упућена НН неодређеном број лица, која би евентуално учествовала*

²⁷⁸ Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 59/2011.

²⁷⁹ Правно схватање Кривичног одељења Врховног касационог суда, усвојено на седници од 28.11.2011. године.

на П п..., а што није довољно за постојање кривичног дела угрожавање сигурности из чл. 138 ст. 2 КЗ. При овоме, по оцени овог суда, требало би имати у виду да осећај несигурности одређеног лица код овог кривичног дела мора заиста и наступити услед упућене претње, а не сме бити будућа неизвесна околност, условљена учешћем лица на јавном скупу и одржавањем манифестације“, У наведеном решењу, апелациони суд се осврнуо на правно схватање Врховног касационог суда, и истакао да је своју одлуку донео не могавши да прихвати аргументе Врховног касационог суда, као и имајући у виду да њихове одлуке по својој природи нису обавезујуће.²⁸⁰

Други тежи облик овог кривичног дела постоји ако је услед преузете радње извршења дошло до узнемирености грађана или наступања других тежих последица.²⁸¹ Узнемиреност грађана извршењем овог кривичног дела настаје углавном када је претња пасивном субјекту саопштена на јавном месту, односно на месту где се налази више људи, као и употребом општеопасног средства или општеопасном радњом (гас, ватрено оружје, отров...) чијим коришћењем може доћи до угрожавања и тих лица. Тешке последице које могу погодити оштећеног састоје се најчешће у психофизичким проблемима изазваним страхом од претње које се могу материјализовати на различите начине. Примера ради: то може бити свако осујећење или значајно ометање уобичајених животних активности,

²⁸⁰ Решење Апелационог суда у Београду Кж2 По3 44/2011.

²⁸¹ Ово кривично дело постоји у следећим случајевима из судске праксе: када је оптужени угрожавањем сигурности оштећене, изазвао и узнемиреност целе њене породице тако што је испред зграде у којој станује исту сачекао и ухватио за косу, ударио шамар, да би је следећег дана са још двојицом НН лица угурао у такси, ударио руком у стомак и одвезао до другог краја града, извео из ауга и запретио да уколико не прихвати да се забавља са њим да ће масакрирати њу, мајку, брата и њену мачку, због чега је оштећена следећег дана напустила место боравка и сакрила се код стрица у другом месту и тамо остала два месеца (пресуда Врховног суда Србије Кж 478/98); када окривљени, не представљајући се, зове раднице апотеке у насељеним местима на територији четири општине, упућује им речи претње напада на животи тело „да ће из заклати, јабучицу вадити, да има оштар нож, а то је на ратишту научио“, услед чега су неке од оштећене ангажовале чланове својих породица да их чувају за време њиховог радног времена, ради се о квалификаторној околности узнемирењу грађана (пресуда Окружног суда у Чачку Кж 27/98); изазване су тешке последице услед претње учиниоца да ће напасти на живот и тело оштећеног када је овај провалио у собу у самачком хотелу у коме је становао оштећени и са скапелом упутио му речи претње да ће га убити, услед чега је оштећени уплашен за свој живот скочио кроз прозор са првог спраата хотела, са висине од пет метара и том приликом задобио тешке телесне повреде (пресуда Окружног суда у Београду Кж1 1964/04). Цитат према: Чејовић, Б., *Кривично право у судској пракси, практични део*, Југословенски завод за продуктивног рада, Београд, 2005 године, стр. 216-217.

попут обављања пословних обавеза и др. Ипак које су то тешке последице представља фактичко питање које ће суд утврђивати у сваком конкретном случају.²⁸²

Најтежи облик овог кривичног дела, који је уведен изменама и допунама КЗ из 2009. године²⁸³, за које је запређена казна затвора од шест месеци до пет година одређен је својством пасивног субјекта. Поред председника Републике, народног посланика, председника и чланова Владе, судија Уставног суда, судија, јавних тужилаца и заменика јавног тужиоца, као и лицима која обављају послове од јавног значаја у области информисања које обавља, законодавац је изменама из 2012. године уврстио још и адвокате и полицијске службенике.²⁸⁴ Пословима од јавног значаја (члан 112. став 32) сматра се обављање професије или дужности која има повећани ризик за безбедност лица које га обавља, а односи се на занимања која су од значаја за јавно информисање, здравље људи, образовање, јавни превоз, правну и стручну помоћ пред судским и другим државним органима. Под пословима у области информисања сврставају се првенствено новинарски послови. Последњих десетак година протекло је у повећаној активности и својеврсној професионалној храбрости новинара који су својим иступима у јавности, ауторским емисијама и новинским чланцима указивали на разноврсне социолошке појаве (девијације) у друштву, те криминалне делатности различитих група и појединаца. У појединим, али не усамљеним случајевима, грађани из криминалног миљеа, узнемирени указивањем на њихове недозвољене активности нису пропустили прилику да те новинаре узнемире, услед чега су на њихову адресу стизале бројне претње и увреде и сл. Такође, са пропадањем система вредности у Србији, многи су почели да бес и обест искаљују и на државним функционерима извршне и судске власти, те је законодавац у члан 138. КЗ и та лица уврстио у став 3. и на тај начин пружио кривичноправну заштиту од таквих поступака.²⁸⁵

Међутим, за правни поредак је много значајније (од рапидног раста запређене санкције за ово кривично дело и њеног скорашњег смањивања), то што се и за његов основни облик кривично гоњење данас предузима по службеној дужности. Да се кривично гоњење за ово кривично дело предузима по приватној тужби, постојали би велики

²⁸² Стојановић, З., *Прописивање и примена кривичног дела угрожавања сигурности*, *op.cit.*, 117.

²⁸³ Законом о изменама и допунама Кривичног законика, *Сл. гласник РС*, 111/2009.

²⁸⁴ Законом о изменама и допунама Кривичног законика, *Сл. гласник РС*, 121/2012.

²⁸⁵ *Ibidem*

проблеми за оштећене овим кривичним делом, а тиме и за правну државу шире посматрано. Оштећени, најчешће правни лаици, услед недостатка времена, обесхрабрани трошковима кривичног поступка, би у већем броју случајева прелазили преко постојања овог кривичног дела и не би правду тражили пред судом. У том случају би ово кривично дело могло да пружи подстрек окривљенима да наставе са претњама и бахатим понашањем, те би одређени проценат тих претњи вероватно био у крајњем случају и материјализован извршењем неких других кривичних дела, као што су телесне повреде, убиство и сл.

Ова свеобухватна и детаљна анализа кривичног дела угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ, наводи на закључак да је остављен простор за увођење посебног кривичног дела прогањање. Наиме, разлози за то су, пре свега ограничен дomet кривичног дела угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ, у заштити од прогањања, које се исцрпљује у претњи да ће се напасти на живот или тело тог или њему блиског лица, чиме ван инкриминације остају многе типичне тактичке радње прогањања попут: контроле и праћења жртве, успостављање нежељеног контакта или комуникације, злоупотреба личних података, наручивање роба или услуга за рачун жртве и др., којима се код жртве изазива осећај страха или узнемирености.²⁸⁶ При томе, не треба занемарити ни обавезе које је Република Србија преузела ратификацијом Истанбулске конвенције, а то је између осталог, да предузме законодавне и друге мере да обезбеди адекватну кривичну заштиту од прогањања.

Поред овог кривичног дела, делимична заштита жртава прогањања пружена је и одредбама Кривичног законика о насиљу у породици.²⁸⁷ Приликом одређења првог облика, законодавац се послужио последичном радњом, која се манифестује у угрожавању спокојства, телесног интегритета и душевног стања. Кад је реч о последицама овог дела, појам телесног интегритета није споран. Спокојство означава, по правилу, осећање физичке или психичке несигурности, непостојање узнемиравања од стране неког лица, уверење да не прети никаква опасност. Међутим, није јасно шта је законодавац мислио

²⁸⁶ Миладиновић Стефановић, Д., *op.cit.*, стр. 160.

²⁸⁷ Ковачевић, М., Маљковић, М., *Прогањање – криминолошки и кривичноправни аспекти у*: Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016. године, стр. 93.

под душевним стањем, можда оно што се у народу често назива „душевени мир“, односно непостојање страха, несигурности, узбуђења исл. Када је реч о начинима извршења, предвиђено је да се ово дело врши применом насиља, претњом да ће се напасти на живот и тело и дрско и безобзирно понашање. Појам насиља треба узети у значењу примене принуде, односно онако како је оно одређено код кривичног дела принуде, а претњу у општем значењу. Дрско понашање је оно којим се крше елементарна правила културног и уобичајеног понашања, којим се према другом испољава игнорисање, вређање, спремност за физички обрачун, па чак и неки облик претње нападом на телесни интегритет. Безобзирно понашање је испољавање крајњег непоштовања неког лица, његово психичко или физичко малтретирање, и сл.²⁸⁸ За извршење овог дела потребан је умишљај. За овај облик дела забрањена је казна затвора од три месеца до три година.

Законодавац је као пасивног субјекта овог кривичног дела одредио члана породице. Чланом 112 ст. 28 КЗ одређено је да се чланом породице сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник, али и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете, или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живели у истом породичном домаћинству. Поједини аутори сматрају да појам „члан породице“ не треба код овог кривичног дела дефинисати тако широко, уколико ова лица не живе у заједничком домаћинству с учиниоцем дела.²⁸⁹ Оваквом схватању законодавца и појединим кривичноправним теоретичарима може се упутити оправдана критика. Наиме, насиље између бивших партнера не престаје иселењем супруге из заједничког домаћинства. Напротив, оно често достиже своју кулминацију у тренуцима одвојености бивших партнера, јер учинилац, изгубивши свој „предмет“ доминације и желећи да је врати по сваку цену, примењује психичко и физичко насиље. Такође, оваквим одређењем, пружена је и заштита лицима која се налазе у партнерској или емоционалној вези, иако не живе заједно, јер насиље, нарочито када један од партнера одлучи да прекине сексуалну или емоционалну везу, није реткост. Други облик овог кривичног дела постоји ако је уз извршење основног кривичног

²⁸⁸ Лазаревић, Љ., *op.cit.*, стр. 660-661.

²⁸⁹ *Ibidem*

дела коришћено оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди, или здравље тешко наруши. За постојање овог облика дела, потребно је да се оно врши с умишљајем. За овај облик дела законодавац је, имајући у виду већи степен друштвене опасности, прописао казну затвора од шест месеци до пет година.

Трећи облик овог дела постоји, ако је извршење дела насиља у породици (ст. 1) имало за последицу наношење тешке телесне повреде, или тешко нарушење здравља члана породице, или ако је извршено према малолетнику, а малолетно лице је онај члан породице који у време извршења дела није напунио 18 година. За извршење овог дела, у односу на последицу, потребан је нехат, а у односу на пасивног субјекта умишљај. За овај облик дела запређена је казна затвора у трајању од две до десет година. Четврти, и најтежи облик овог дела постоји ако је услед извршења дела наступила смрт члана породице. При чему је потребно да је учинилац поступао с нехатом, и за који је запређена казна затвора од три до петнаест година. Пети облик овог кривичног дела постоји у случају кршења мере заштите од насиља у породици, коју му је суд одредио, у складу са законом. Мере заштите од насиља у породици предвиђене су чл. 198 ст. 2 Породичног закона Републике Србије. За овај облик дела предвиђена је казна затвора од три месеца до три године и новчана казна.

Међутим, јасно је и да поред широког дефинисања начина извршења и пасивног субјекта, не могу бити адекватно заштићене све жртве прогањања. Наиме, приликом анализе облика у којима се прогањање јавља, објашњено је да, осим бивших и садашњих партнера и познаника, жртве могу да буду и лица која се никад нису ни упознала са својим прогонитељем као на пример јавне личности прогоњене од стране опсесивних обожавалаца. Даље, насиље и породици подразумева насилне акте, како и сам назив каже, што не мора увек да буде својствено прогањању.²⁹⁰

Жртве прогањања би донекле могле бити заштићене и путем кривичних дела: нарушавање неповредивости стана (чл. 139 КЗ). Радња извршења овог кривичног дела састоји се у продирању у туђи стан или друге просторије за које не постоји по закону или прописано засновано овлашћење, или пак у неудаљавању из стана или затворених просторија на захтев овлашћених лица. Овлашћено лице је лице које станује у стану

²⁹⁰ Ковачевић, М., Маљковић, М., *op.cit.*, стр. 93.

односно у другим затвореним просторијама. Под неовлашћеним продирањем, се по праивлу, подразумева употреба физичке снаге у циљу отклања физичких препрека да се стан односно затворене просторије уђе, односно савладавањем отпора овлашћеног лица. Но, то није нужно јер се продирање може извршити и на други начин (нпр. оригиналним кључем до кога се дошло на превару итд). Код другог облика овог кривичног дела, учинилац је већ ушао у стан или затворене просторије уз претходно одборење овлашћеног лица, али касније, на његов захтев не жели да се удаљи. За овај облик кривичног дела прописана је новчана казна или затвор до једне године. С обзиром на то да ово кривично дело врло често остане у покушају, али да исти довољно угрожава заштићени објект односно право на неповредивост становања као једно од основних права човека, прописано је и кажњавање за покушај. Још једно кривично дело којим би се могао пружити један вид заштите је и неовлашћено прислушкивање и снимање (чл. 143 КЗ). Радња извршења је алтернативно одређена и састоји се у неовлашћеном (без пристанка лица) прислушкивању или снимању разговора, изјаве или каквог саопштења која нису намењена том лицу. За његово постојање потребно је да се о чини посебним уређајима, који су, с обзиром на развој технике, данас бројни, разноврсни и ефикасни. За основни облик прописана је новчана казна или казна затвора од три месеца до три године. Посебан облик постоји када се омогући непозваном лицу да се упозна са разговором или изјавом која је неовлашћено прислушкивана односно тонски снимана. Посебан облик и код једног и код другог дела чини службено лице које службену радњу предузима у вршењу службе.²⁹¹ Ипак ни кривичноправна заштита у оквиру ових кривичних дела није усмерена на оно што је суштина прогањања, а то је наметљиво успостављање контакта са лицем које то очигледно не жели.²⁹²

Кривични законик предвидео је и једну специфичну меру безбедности. Ради се о мери забране прилажења и комуникације са оштећеним (чл. 89а). Иако се могу наћи разлози за њено криминално – политичко оправдање, не делује убедљиво њено сврставање у мере безбедности. С једне стране, питање је да ли она по свом значају заслужује издвајање у засебну кривичну санкцију, а с друге, што је још важније, да ли се њеним

²⁹¹ Лазаревић Љ., *op.cit.*, стр. 321.

²⁹² Ковачевић, М., Маљковић, М., *op.cit.*, стр. 93.

предвиђањем као мере безбедности може обезбедити њена ефикасна примена. Проблем је донекле решен увођењем кривичног дела кршење забране утврђене мером безбедности (чл. 340). У вези са изнетим приговорима, боље решење је било да се она предвиди као једна од обавеза у оквиру заштитног надзора под којим се може ставити учинилац коме је изречена условна осуда, у ком случају би постојала могућност опозива условне осуде уколико учинилац не испуни своју обавезу.²⁹³ Суд може забранити учиниоцу кривичног дела приближавање оштећеном на одређеној удаљености, забранити приступ у простор око места становања или места рада оштећеног, забранити даље узнемиравање, односно даљу комуникацију са оштећеним, ако се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи било опасно по оштећеног. Опасност по оштећеног треба схватити пре свега у смислу да постоји вероватноћа да ће учинилац контакт са оштећеним злоупотребити ради поновног вршења истог (или неког другог) кривичног дела. Процена постојања те опасности ће се највише заснивати на природи и тежини учињеног кривичног дела према оштећеном, као и на држању учиниоца после учињеног кривичног дела и уопште свих околности које би могле указивати на то да ће учинилац према оштећеном поново извршити кривично дело. Биће потребно и да се у судској пракси прецизније одреде већина појмова из наведене одредбе („одређена удаљеност“, „простор око места становања“, „простор око места рада“, „даље узнемиравања и даља комуникација“) и др.²⁹⁴ Може трајати најдуже три године, а може се укинути и пре истека времена, ако престану разлози због кога је одређена.²⁹⁵

И поред свих ових покушаја да се у важећем кривичном законодавству нађе неки вид заштите за жртве прогањања под окриљем кривичних дела из КЗ, најбољи илустративни пример из судске праксе који указује на неопходност увођења овог

²⁹³ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, op.cit., стр. 357.

²⁹⁴ Ibidem

²⁹⁵ Случајеви из судске праксе: околности да осуђени према мишљењу Центра за социјални рад, презентује низак степен личног увида у негативност својих дела, да на плану родитељства испољава погрешан модел, без јасног дистанцирања од погрешних родитељских поступака, интересовање за контакте уз ограничено разумевање тумачења потребе деце, те да с тим у вези, постоји оправдан ризик да може доћи до пробоја агресивних и заповедних поступака, оправдавају и даље остављање на снази мере забране прилажења и комуницирања са оштећеном (решење Апелационог суда у Нишу Кж2 19/2018); мером је забрањено оптуженом да комуницира са оштећеном на удаљености мањој од 200 м са забраном приступа у простор око места становања и даље узнемиравање оштећене у трајању од једне године (пресуда Вишег суда у Чачку Кж 49/2017); приликом изрицања мере забране прилажења окривљеног оштећеној која му је супруга, суд мора водити рачуна о егзистенцији окривљеног (пресуда Вишег суда у Београду Кж1 132/2014).

кривичног дела дао је професор Дарко Димовски 2012. године у докторској дисертацији. Наиме, Апелациони суд у Нишу (Кж1 2969/10) је преиначио пресуду Вишег суда у Врању, у делу одлуке о казни и окривљену Л.А. због извршења убиства на мах осудио на казну затвора у трајању од четири године. Из образложења првостепене пресуде о односу који је постојао између окривљене и убијеног произилази да су били у љубавној вези, да убијени није могао да се помири са раскидом, па ју је у више наврата малтретирао и тукао. Исто тако упућивао јој је поруке, претње, псовке и окривљена у два наврата се обраћала полицији, да би га критичном приликом и убила. Како би најбоље илустровао однос између окривљене Л.А. и убијеног С.М. обавио је интервју са осуђеном у Казнено поправном заводу за жене у Пожаревцу где је она издржавала казну затвора. Она је то описала овако: *„Кад дођем да причам о убиству, много ми је тешко. Проблем је у психопати који ми је окренуо живот за 360%. Ја сам дошла на одмор из иностранства. Упознали смо се у дискотеци у Врању. Тај дечко се онда заљубио у мене. Прогањао ме је, мислио је да смо ми у вези. Слао ми је поруке, онда је кренуо физички да ме малтретира зато што нисам хтела да будем са њим. Обратила сам се полицији, али су ми рекли да не решавају љубавне проблеме. Обратила сам се и суду, али су ми рекли да не могу ништа да ураде, јер не постоји кривична пријава. Дошла сам ујутру у 6 сати из казина друга којем сам помагала, јер он није био ту. Онда су ми око десет сати стигле поруке увредљивог карактера, али му ја нисам одговарала. Око пола пет ми је стигла порука од њега: „Ако нећу бити његова, онда нећу бити ничија, онда ћеш бити Божија.“ Ја сам спавала кад ми је он слао поруке. Онда је провалио у стан и онда ме је напао. Онда је дошло до свачега, до покушаја силовања, до туче. Не зна се ко је кога ударао. Просто се не сећам како сам га убола. Просто ми је то изашло из памети.“* Након постављеног питања како је дошао до њеног мобилног телефона одговорила му је: *„Он је дошао до мобилног телефона преко мог друга. Кад сам излазила из дискотеке стигла ми је порука: „Оставила си нешто унутра, мислим да је то срце.“* Сретали смо се по граду, али ме никад није лично позвао да изађемо.“ Кроз анализу овог случаја из судске праксе, професор Димовски је указао како жртва прогањања врло лако може да постане учинилац убиства јер упркос помоћи коју је тражила од надлежних институција, понашање убијеног није препознато као

криминално, иако анализа кривичног догађаја са смртним исходом и њиховог претходног односа води до закључка да је заправо била прогањана пре него што је убила покојног.²⁹⁶

4.2. Кривично дело прогањање

Законом о изменама и допунама КЗ из 2016. године²⁹⁷, у групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина унето је кривично дело под називом прогањање (чл. 138а КЗ). У нашем језику не постоји довољно прецизан термин за оно што се жели обухватити овом инкриминацијом. То понашање се на енглеском језику означава као „*stalking*“ (и у Истанбулској конвенцији се користи тај термин). Исти термин се користи и у психолошкој и психијатријској литератури за означавање одређене врсте понашања за које су карактеристична упорност и понављање и које је подобно да код лица према коме је управљено изазове психичку несигурност и страх. Основни проблем приликом инкриминисања тог понашања јесте тај што већина тих радњи, ако се изоловано посматрају, нису у довољној мери штетне да би заслуживале инкриминисање, а за неке од њих би се могло тврдити чак и да су социјално прихватљиве. Имајући у виду да је у нека европска кривична законодавства већ унето ово кривично дело, те земље су послужиле као модел за прописивање овог кривичног дела у КЗ, а не оне које припадају англосаксонском правном систему које то кривично дело познају још од раније.²⁹⁸

4.2.1. Радња извршења

Радња извршења кривичног дела прогањање се састоји у предузимању једне од алтернативно предвиђених делатности, у току одређеног временског периода.²⁹⁹ Из оваке

²⁹⁶ Димовски, Д., *Криминолошко одређење убиства, докторска дисертација*, Правни факултет Ниш. Ниш, 2012. године, стр. 244.

²⁹⁷ Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени гласник РС*, 94/16.

²⁹⁸ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, Службени гласник, Београд, 2018. године, *op.cit.*, стр. 498.

²⁹⁹ Првобитан предлог ЗИД КЗ из 2016 године (чл. 10) радња кривичног дела прогањање који је поднела Влада 23.11.2016. године и који је аманданима народних посланика измењен, био је одређен последичном диспозицијом и гласио је: да дело чини онај ко другог неовлашћено упорно прогања на начин који може осетно да угрози његов лични живот. Затим је законодавац прецизирао и конкретније одредио околности у којима постоји упорно прогањање. Овакво решење се у битном није разликовало од оних која су заступљена

формулације поставља се питање колико ефективно времена је потребно да се предузима радња извршења. На основу језичког тумачења може се закључити да није потребан неки дужи временски период, мерен годинама. Напротив, чини се да ће кривично дело постојати и у случају предузимања радњи у знатно краћем трајању, нпр. неколико месеци. Ипак, најзанимљивија ситуација, у смислу да ли је испуњено наведено обележје, у случају ако се радње извршења предузимају у периоду од неколико сати, дана или недеља у континуитету. То би евентуално могло да буде случај, на пример, уколико би пасивни субјект у периоду од неколико сати био изложен пријему стотина претећих порука телефонским путем и/или мејлом. Због природе самог дела, ипак је неопходно понављање одређених радњи, што значи да ово кривично дело не би могло да постоји ако је радња предузета само једнократно.³⁰⁰

Недореченост овог обележја, законодавац је покушао да отклони већ изменама и допунама КЗ, три године касније.³⁰¹ У том смислу, одређени временски период је прецизиран додавањем речи „упорно“, односно да је неопходно да се понашање које представља радњу извршења изнова и изнова понавља. Тај појам, осим субјективне, има и објективну компоненту, што олакшава примену датог законског описа кривичног дела.

По питању које све понашање представља радњу извршења, усвојено је решење које таксативно наводи четири могућа начина прогањања, док је последња, пета радња извршења дефинисана на прилично неодређен начин.

у компаративном праву, посебно у европским државама, а било је усклађено и са оним што утврђују актуелна научна истраживања када је реч о обрасцима прогањања. Видети: Предлог Закона о изменама и допунама Кривичног законика, http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2769-16%20-Lat..pdf, приступ 12.03.2019. године.

³⁰⁰...По становишту Врховног касационог суда, дело окривљене које је предмет оптужбе по закону није кривично дело, јер из чињеничног описа кривичног дела, датог у оптужном акту јавног тужиоца и утврђеног у изреци првостепене пресуде, не произилазе сва битна законска обележја кривичног дела прогањање из чл. 138а ст. 1 тач. 1 КЗ, за које је окривљена у овом кривичном поступку оптужена и правноснажно оглашена кривом. Ово са разлога, јер у чињеничном опису кривичног дела није наведен одређени временски период у коме је окривљена предузимала радњу неовлашћеног праћења оштећеног у циљу физичког приближавања и то конкретно означавање у времену од када до када, а што је битно обележје овог дела, већ је наведено само „дана 08.02.2018. године, око 13,00 часова, а што по налажењу овог суда није довољно одређено временско обележје овог кривичног дела. Из наведених разлога, Врховни касациони суд је усвојио захтев за заштиту законитости браниоца окривљене и преиначио правноснажне пресуде првостепеног и другостепеног суда и окривљену ослободио од оптужбе на основу чл. 423 тач 1 ЗКП, (пресуда Врховног касационог суда Кзз 70/2019).

³⁰¹ Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени Гласник РС*, бр. 35/19.

Прва радња извршења састоји се у *неовлашћеном праћењу другог лица или предузимању друге радње у циљу физичког приближавања том лицу противно његовој вољи*. Оваква инкриминација је широко постављена и може се односити на многе ситуације, између осталог и на праћење одређене особе путем друштвених мрежа, а противно њеној/његовој вољи. Наравно, потребно је да се то чини у циљу физичког приближавања одређеној особи. Дакле, за постојање дела неће бити довољно само праћење одређене особе на друштвеним мрежама (рецимо слањем одређених захтева за пријатељство на различитим профилима и сл), већ је потребно доказати да је циљ био физичко приближавање тој особи (рецимо тражење њене адресе од заједничких пријатеља на мрежи, информисање о њеном радном месту, животним навикама и сл.).

Следећа радња извршења се састоји у *настојању да се с другим противно његовој вољи успостави контакт непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације*. Непосредно настојање да се с другим успостави контакт је, чини се, сувишна радња, јер по природи ствари подразумева предузимање оних радњи које су већ наведене у тачки 1, тј. неовлашћено праћење или предузимање друге радње у циљу физичког приближавања другоме.³⁰² Ипак, треба имати у виду да учиниоци у пракси све чешће радње предузимају путем средстава комуникације (електронске поште, блогова, друштвених мрежа, текстуалних или видео-порука, форума и сајтова за упознавање, соба за ћаскање и сл.). Прогањање преко треће стране подразумева ситуацију у којој учинилац ангажује неку особу ради праћења жртве, нпр. раднике у телефонским компанијама како би пратио долазне и одлазне позиве жртава или приватне детективе ради електронског лоцирања жртве и надгледања њеног кретања.³⁰³

Трећу радњу извршења чини лице које у *току одређеног временског периода злоупотребљава податке о личности другог лица или њему блиског лица ради нуђења робе или услуга*. Дакле, овде учинилац дела податке које има о одређеном лицу користи противно његовој вољи, а у намери потенцијалног остваривања материјалне користи. То на пример може бити слање електронске поште која садржи понуде одређеног производа лицу које је на својој друштвеној мрежи исказало евентуалну потребу за таквим

³⁰² Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, op.cit., стр. 514.

³⁰³ Тјаден, op.cit., pp. 342.

производима (понуда спортских суплемената лицу које користи теретану, парфема или шминке итд). Међутим, достављање огласа или реклама на нечију поштанску или е-мејл адресу (до које је данас релативно лако доћи) и уопште претерано наметљиво и упорно рекламирање роба и услуга могу неке веома да сметају, али и то, иако је неприхватљиво са аспекта коректног пословања, у пракси није реткост. Осим тога, колико год да то неке смета, тешко да то може да угрози његово психичко спокојство и да изазове страх за сопствену или безбедност њему блиских лица. У питању је лоша формулација и неразумевање посланика који су поднели амандман који је усвојен, а у коме је уместо „ради наручивања“, како је стајало у предлогу који је Влада упутила Народној скупштини, у коначном тексту усвојено „ради нуђења“. Да је предлог Владе имао одређеног смисла и могао се бранити може се видети и на примерима: ако би извршилац сваког дана наручивао такси у одређено време за неко лице, с циљем да га узнемири и створи осећај психичке несигурности или наручивао одређену врсту робе преко интернета (слање цвећа) или услуге (као што су оне погребне).³⁰⁴ Управо зато што је усвојено решење било неприменљиво у пракси, 2019. године подлегло је изменама, тако што је реч „нуђења“ замењена речју „ради наручивања“.

Четврта радња извршења обухвата акте којима се прети нападом на живот, тело или слободу другог лица или њему блиског лица. Оно што је специфично је, да иако је објект напада проширен и на слободу лица, у осталом делу ове делатности се поклапају са радњом извршења основног облика кривичног дела угрожавања сигурности из чл. 138 ст. 1 КЗ.

У погледу предузимању сличних радњи на начин који може осетно да угрози лични живот лица према коме се радње предузимају, у теорији се истиче да она није добро формулисана, због тога што је овакво дефинисање веома широко и потенцијално представља вид аналогije или је макар реч о формулацији која је веома блиска забрањеној аналогiji, што свакако није добро, како са становишта формалног деловања начела законитости тако и због стварања могућих проблема у пракси услед таквог прешироког дефинисања. У том смислу се предлаже да би, уместо садашње, можда била боља формулација: „предузимање друге радње упорног прогањања“ или „друге радње упорног

³⁰⁴ Стојановић З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, op.cit., стр. 515.

узнемиравања“. Наиме, није уопште спорно да је неопходно код прогањања инкриминисати радњу извршења која покрива сва остала понашања која могу представљати ово кривично дело. Ово стога што је круг радњи које могу представљати прогањање заиста преширок, тако да је законодавац немоћан да у *numerus clausus* форми обухвати све могуће радње овог кривичног дела. Због тога се предлаже да законодавац последњу опционо наведену радњу извршења прецизира на начин који неће представљати кршење забране аналогичне једноставним изостављањем речи „сличне радње“ употребљавајући следећу формулацију: „предузимање у току дужег временског периода друге радње на начин који осетно угрожава живот лица према коме се предузимају“.³⁰⁵ Дакле, суштина захтева у прилог наведене измене се састоји у томе што те друге радње уопште не морају бити сличне са претходно наведеним из тач. 1–4 из чл. 138а, а могу представљати прогањање.³⁰⁶

4.2.2. Последица кривичног дела

У контексту дефинисања прогањања основна дилема састоји се у томе да ли ово кривично дело треба дефинисати као делатносно или последично дело.³⁰⁷ Српски законодавац је изабрао мешовит приступ не захтевајући код радњи извршења из тач. 1–4 из чл. 138а наступање било какве последице за довршено дело, па чак ни подобности радње да проузрокује прогањање (делатносна дела), чиме језаконодавац за ове радње проширио криминалну зону кажњавања, док је то услов за радњу из тач. 5 истог члана (последично дело). Другим речима, једино када су у питању друге сличне радње, суд мора у конкретном случају да утврди да те радње осетно угрожавају лични живот лица према коме се предузимају. У супротном, постојао би некажњиви покушај.³⁰⁸

Међутим, чини се да би све радње прогањања требало нормирати као тзв. последичне радње, подобне да осетно угрозе лични живот другог. Ово стога што кривично дело прогањања треба схватити као последично дело које је довршено тек онда када су

³⁰⁵ Шкулић, М., *Прогањање и полно узнемиравање*, Тужилачка реч бр. 31, Београд, 2016. године, стр. 20.

³⁰⁶ *Ibidem*

³⁰⁷ Миладиновић, Стефановић, Д., *op.cit.*, стр. 148-149.

³⁰⁸ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, *op.cit.*, стр. 516.

осетно угрожен лични живот лица према коме су радње предузете или њему блиског лица, у смислу да је то лице принуђено да мења животне навике и дотадашњи начин живота.³⁰⁹

С тим у вези поставља се питање да ли код прогањања последицу треба ценити субјективно на основу доживљаја жртве или објективно на основу стандарда просечног грађанина. Полазећи од заштитног објекта овог кривичног дела, а то су права и слободе човека и грађанина као појединца, јасно је да се последица мора ценити субјективно на основу личног доживљаја сваке жртве у конкретном случају, а не просечног грађанина.³¹⁰

4.2.3. Субјективни елемент

Посматрајући конструкцију кривичног дела прогањања из чл. 138а КЗ, чини се неспорним да ипак се ово дело може извршити само са директним умишљајем. Ово из разлога, јер према постојећој норми умишљајем учиниоца мора бити обухваћено поновљено предузимање радњи у одређеном временском периоду. Следствено томе, уколико је умишљајем обухваћено само једнократно предузимање неке од радњи извршења, онда се већ на нивоу бића кривичног дела може донети закључак да не постоји потребан умишљај као битно субјективно обележје бића прогањања, већ евентуално може бити речи само о другом кривичном делу, уколико су испуњена сва остала објективна и субјективна обележја бића (нпр. угрожавање сигурности).³¹¹

Тако на пример када су у питању „друге сличне радње“ извршилац мора бити свестан да их предузима на начин који може осетно да угрози лични живот лица према коме се те радње предузимају и да то хоће. Из наведеног, јасно је да је неопходно постојање директног умишљаја. Да је законско решење у погледу последице у виду угрожавања личног живота другог било без одреднице осетно, онда би могло да се узме да је извршилац био свестан свог дела и бар пристао на његово извршење, укључујући и наступање последице односно да је поступао са еветуалним умишљајем.³¹²

³⁰⁹ Ibidem

³¹⁰ Стојановић, З., *Прогањање - ново кривично дело у Кривичном законнику Србије* у: Казнена реакција у Србији, VII део, Београд, 2017. године, стр. 5.

³¹¹ Стојановић, З., *Прогањање - ново кривично дело у Кривичном законнику Србије*, op.cit., стр. 7.

³¹² Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, op.cit., стр. 517.

4.2.4. Запрећена казна

Прописана казна за основни облик (став 1) јесте новчана казна или затвор до три године. Имајући у виду изразиту репресивност КЗ, могло би се оценити да законодавац у погледу запрећене казне за ово кривично дело није направио ексцес. Вероватно је на то утицала и чињеница да је реч о новом кривичном делу, као и да је за основни облик кривичног дела са којим постоје одређене сличности, а то је кривично дело угрожавања сигурности, предвиђена новчана казна или затвор до једне године.³¹³

Кривично дело има тежи (став 3) и најтежи облик (став 4). Ако је делом из става 1. изазвана опасност по живот, здравље или тело лица према коме је дело извршено или њему блиског лица, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до пет година. Уколико је услед дела из става 1. наступила смрт другог лица или њему блиског лица, прописана је казна затвора од једне до десет година. Када је реч о најтежем облику, могу се очекивати проблеми у примени у погледу остваривања услова да се смрт може приписати нехату учиниоца. Имајући у виду психичке последице до којих може доћи код пасивног субјекта услед тога што је прогањан, могуће је да он сам учини нешто што може за последицу имати његову смрт или чак убиство прогонитеља. Као и код других кривичних дела квалификованих тежом последицом и овде, наравно, не би било довољно постојање узрочне везе, потребно је да се утврди да је постојао нехат учиниоца у односу на смрт као последицу радње прогањања. Било је могуће предвидети и неке друге квалификаторне околности. Но, то је криминално политичко питање које највише зависи од процене законодавца.³¹⁴

4.2.5. Однос са кривичним делом угрожавања сигурности

Кривично дело прогањања, тачније радња предвиђена у тач. 4 (претња нападом на живот, тело или слободу другог лица или њему блиског лица) има значајне сличности са кривичним делом угрожавања сигурности (чл. 138. КЗ). Стицај ће увек бити само

³¹³ Стојановић, З., *Прогањање- ново кривично дело у Кривичном законнику Србије*, op.cit., стр. 8.

³¹⁴ Ibidem

привидан и постојаће или једно или друго кривично дело, у зависности од тога шта је у конкретном случају остварено. Код кривичног дела прогањања претити се може и нападом на слободу, а не само на живот или тело. Оно што је још важнија разлика јесте то да се претња код прогањања мора понављати (односно мора трајати) док је код кривичног дела угрожавања сигурности довољно једнократно упућивање претње. Прогањање увек, па и онда када је у питању претња из тачке 4, подразумева да је радња више пута предузета у току одређеног временског периода. У супротном, скоро да би се у том погледу изгубила граница између ова два кривична дела. Још један критеријум за разграничење јесте последица. Кривично дело угрожавања сигурности има последицу (субјективни осећај угрожености који се цени са аспекта пасивног субјета), што се код прогањања не захтева иако је то у одређеном смислу *ratio legis* његовог постојања као кривичног дела.³¹⁵

4.2.5. Закон о спречавању насиља у породици и прогањање

У складу са преузетом обавезом из Истанбулске конвенције, којом је установљена обавеза држава потписница да системски приступе решавању проблема насиља у породици, Република Србија је донела Закон о спречавању насиља у породици.³¹⁶

Овим законом уведен је поступак издавања хитних мера заштите од насиља у породици (при чему би за кривично дело прогањање била несумњиво од значаја за жртву након пријављивања дела, мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву и прилази јој), њиховог продужења и санкционисање њиховог кршења, бржа и континуирана међуинституционална сарадња, обавезност специјализованих обука, централна евиденција података, уз обавезу праћења примене овог закона.

Једна од новина коју предвиђа овај закон јесте да се он има примењивати на сарадњу у спречавању насиља у породици у кривичним поступцима, између осталих и за кривично дело прогањање (чл. 138а)

У смислу овог закона, наведена сарадња подразумева да се у сваком државном органу (полицијској управи, основном и вишем јавном тужилаштву, основном и вишем суду) и друштвеним институцијама (центру за социјални рад) именују лица одређена за везу која ће свакодневно размењивати обавештења и податке битне за спречавање

³¹⁵ Стојановић, З., *Прогањање- ново кривично дело у Кривичном закону Србије*, *op.cit.*, стр. 8.

³¹⁶ Закон о спречавању насиља у породици, *Службени гласник РС*, 94/2016.

откривање, гоњење и суђење за кривична дела предвиђена тим законом (између осталих за овај рад од значаја за прогањање) и за пружање заштите и подршке жртвама прогањања. Такође, предвиђено је формирање и Групе за координацију и сарадњу који чине представници напред наведених државних органа и институција, као и представници Службе за помоћ и подршку жртвама и сведоцима (о којој ће у даљем тексту бити речи). Група има задатак да разматра сваки случај прогањања који није окончан правноснажном одлуком у грађанском и кривичном поступку, као и случајеве када треба да се пружи заштита и подршка жртвама кривичних дела из овог закона и израђује индивидуални план заштите и подршке жртви, након извршене процене ризика. Тај план би требао да обухвати сеп мерa за пружање целовите и делотворене заштите жртви, али и другим члановима породице којима је подршка потребна. У његовој изради, учествује и жртва, ако то жели и ако то дозвољава њено емотивно и физичко стање. Мере заштите морају да пруже безбедност жртви, да зауставе насиље, спрече да се оно понови и заштите права жртве, а мере подршке да омогуће да се жртви пружи психосоцијална и друга подршка ради њеног опоравка, оснаживања, охрабривања и осамостављивања. Такође, у њему се одређују извршиоци конкретних мера и рокови за њихово предузимање, као и план праћења и процене делотворности планираних и предузетих мера.

ЛИСТА ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ РИЗИКА³¹⁷

ЗАКОН О СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	Да	Не	Не зна се
могући учинилац раније или непосредно пре процене ризика учинио насиље у породици и спреман је да га понови	☐	☐	☐
могући учинилац прети убиством или самоубиством	☐	☐	☐
могући учинилац поседује оружје (легално и/или нелегално)	☐	☐	☐
сумња на присуство менталних болести код могућег учиниоца или злоупотребу алкохола и/или психоактивних супстанци од стране могућег учиниоца	☐	☐	☐
сукоб око старатељства над дететом или око начина одржавања личних односа детета и родитеља који је могући учинилац	☐	☐	☐
могућем учиниоцу изречена хитна мера или одређена мера заштите од насиља у породици	☐	☐	☐
доживљај страха код жртве и њена процена ризика од насиља	☐	☐	☐
ОПШТИ ПРОТОКОЛ и ПОСЕБАН ПРОТОКОЛ ЗА ПОЛИЦИЈУ			
развод или одлазак, односно одвајање од насилног партнера	☐	☐	☐
ако су деца присутна, да ли су већ, или да ли би могла бити повређена	☐	☐	☐
претње жртви, њеној фамилији, пријатељима	☐	☐	☐
ескалација праћења, ухођења и узнемиравања жртве, њене фамилије или пријатеља	☐	☐	☐
историја љубоморног понашања могућег учиниоца у односу на жртву	☐	☐	☐
самоубилачке мисли и понашања жртве	☐	☐	☐
криминална историја могућег учиниоца, без обзира да ли је у вези са насиљем	☐	☐	☐
учинилац насиља има приступ, користи или прети употребом оружја	☐	☐	☐
историја непоштовања судских мера забране од стране могућег учиниоца	☐	☐	☐
присиљавање на сексуалне односе	☐	☐	☐
незапосленост и финансијски проблеми, спорови око имовине	☐	☐	☐
други показатељи који би могли бити од значаја: изолација жртве (социјална или географска), невољност да напусти стан/кућу, чињеница да не зна (довољно добро) језик или да нема држављанство, одређене врсте инвалидитета или хроничних болести, трудноћа, узраст/старост жртве и сл.	☐	☐	☐

³¹⁷ Доступно на: <https://www.womenngo.org.rs/resurs-centar>, 17.02.2020. године.

ГРУПА ЗА КООРДИНАЦИЈУ И САРАДЊУ СА ПОДРУЧЈА ОЈТ _____

ПЛАН ЗАШТИТЕ И ПОДРШКЕ³¹⁸

Редни број плана		
Датум израде плана		
Кривично дело		
	ЖРТВА	УЧИНИЛАЦ
Име и презиме		
ЈМБГ		
Адреса		
Телефон		
Сроднички однос		

Мере заштите/подршке	Извршилац мере	Рок/период извршења	Начин праћења мере	Рок за процену мере	Напомена

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА ГРУПЕ

ПУ
ОЈТ
ВЈТ
ЦСР

³¹⁸ Ibidem

ГЛАВА ТРЕЋА

ОПИС ИСТРАЖИВАЊА

1. Предмет и циљ истраживања

Прогањање, иако наизглед кривично дело мање друштвене опасности, последњих година било је предмет бројних истраживања у страним државама која су се спроводила са различитих нивоа научног интересовања, при чему су се користила знања бројних наука и научних дисциплина (социологије, психологије и психијатрије). Прогањање побуђује пажњу како лаичке, тако и стручне јавности и у нашој држави, нарочито када се у улози жртве налазе „познате личности“. Имајући у виду скору инкриминацију овог кривичног дела и да још увек у Републици Србији није спроведено опсежно истраживање феноменолошких, етиолошких и виктимолошких аспеката овог кривичног дела, аутор се определио да искористи тај простор за једно свеобухватно криминолошко истраживање на територији Републике Србије. Досадашња истраживања су показала да се углавном у улози прогонитеља јављају мушкарци, али мислим да највећу пажњу и стране стручне јавности привлачи жена у улози прогонитеља и побуде их којих то ради. Тако, предмет истраживања обухвата прогањање извршено без обзира на пол и узраст. Како су основни судови надлежни за кривично дело прогањање, истраживањем је спроведено на територију Републике Србије, према мрежи основних судова (66) од 1. јануара 2014 године, објављеној на сајту Високог савета судства.³¹⁹ Како би се обезбедили сви потребни подаци, истраживањем су прикупљени подаци од стране МУП РС о укупном броју пријављених кривичних дела, као и броју оптужења према подацима Републичког јавног тужилаштва, ради представља комплетне слике о броју пријављених, оптужених и пресуђених предмета за кривично дело прогањање. Временски, истраживање је ограничено на период од 01.06.2017. године као дан ступања на снагу и почетка примене измена и допуна Кривичног законика којим је уведено ово кривично дело до 31.12.2019. године, при чему посебан део научне и систематске обраде истраживача су правноснажне пресуде за све облике овог кривичног дела.

³¹⁹ Видети: Високи Савет Судства – мрежа судова, <https://vss.sud.rs/sr/>, приступ 15.09.2019. године.

Као општи циљ истраживања, аутор је поставио утврђивање феноменолошких и етиолошких карактеристика кривичног дела прогањања, кроз остваривање непосредних циљева истраживања, као што су:

1. утврђивање облика прогањања у оквиру узорка истраживања,
2. утврђивање узраста и пола прогонитеља,
3. утврђивање географске и временске распрострањености прогањања,
4. утврђивање начина и средстава извршења прогањања,
5. сазнања о постојању стицаја и рецидивизма,
6. утврђивање односа између прогонитеља и жртве,
7. сагледавање етиолошких фактора прогањања,
8. утврђивање врста кривичних санкција и мера безбедности,
9. утврђивање најефикаснијих репресивних и превентивних мера за кривично дело прогањање.

Како би дошла до сазнања о општем циљу и непосредним циљевима, истраживач је посебну пажњу посветила анализи следећих података:

1. бројно стање извршених прогањања,
2. узраст, пол и брачно стање прогонитеља и жртава,
3. место извршења прогањања,
4. регионална дистрибуција прогањања,
5. распрострањеност на релацији село-град,
6. временско трајање прогањања,
7. начин извршења прогањања,

8. средства извршења прогањања
9. стицај и поврат,
10. социо-економски статус прогонитеља/ки,
11. степен образовања и занимање прогонитеља/ки,
12. породичне прилике прогонитеља/ки,
13. ментални поремећаји прогонитеља/ки,
14. мотиви прогонитеља/ки,
15. пол и узраст жртава.

Посматрањем наведених варијабли, аутор сматра да су у довољној мери прикупљене чињенице, помоћу којих ће се, на свеобухватан начин, објаснити феноменолошке и етиолошке карактеристике прогањања, а истовремено указати и на виктимолшки аспект прогањања.

2. Хипотезе које су проверене истраживањем

Истраживач је спровођењем истраживања проверила следеће хипотезе:

X1: Прогањање је најчешћи облик деликата насиља у нашој земљи;

X2: Највише је пресуђених предмета за основни облик кривичног дела прогањања;

X3: Већи број кривичних дела прогањања је извршено у градовима него у селу;

X4: Прогањање је најчешће вршено у летњем периоду;

X5: У највећем броју случајева прогањања је трајало до шест месеци;

X6: Обрасци понашања који представљају прогањање су се у највећем проценту понављали до 100 пута;

X7: Најчешћи облик прогањања је неовлашћено праћење жртве у циљу приближавања том лицу противно његов/њен-ој вољи;

X8: У највећем броју случајева прогонитељ је чекао жртву испред куће или стана;

X9: Прогањању је најчешће претходио неки вид партнерског насиља;

X10: Међу учиницима су у највећем проценту мушкарци старости од 20 до 39 година;

X11: Велики број прогонитеља је у прошлости био правноснажно осуђиван за кривично дело са елементима насиља;

X12: Највећи број учинилаца прогањања је био неожењен у време извршења кривичног дела;

X13: У највећем проценту прогонитељи су завршили средњу школу;

X14: У улози прогонитеља су у већем проценту била лица без запослења;

X15: Конзумирање алкохола је најчешћи констелативни чинилац вршења кривичних дела;

X16: Када се у улози прогонитеља јављају жене углавном су високо образоване и запослене;

X17: Већина жртава прогањања су особе женског пола;

X18: У највећем броју случајева прогонитељ је познавао жртву;

X19: Прогонитељ је најчешће бивши партнер жртве;

X20: Жртва прогањања је у највећем броју случајева избегавала сваки вид комуникације са прогонитељем;

X21: У највећем броју случајева разлог прогањања је била жеља за помирењем;

X22: Прогонитељ најчешће кривицу за учињено кривично дело пребацују на жртву;

X23: Најчешће је прогонитељ за извршено кривично дело прогањање осуђен на казну затвора;

X24: Уз кривичну санкцију у највећем броју случајева учиниоцу је изречена мера безбедности забрана прилажења и комуницирања са жртвом.

3. Узорак и метод истраживања

Истраживањем су обухваћени случајеви кривичних дела прогањања, пресуђени на територији седишта основних судова у Републици Србији, при чему се истраживач руководио следећим критеријумима:

1. да је донесена правноснажна судска одлука за извршено прогањање,
2. да је извршен било који облик основног или тежег обика прогањања,
3. да су обухваћени пресуђењима, у посматраном временском периоду, од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године.

У спровођењу теоријског истраживања је најпре коришћен нормативно догматска метода у циљу утврђивања правог значаја правних норми које се односе на прогањање. Приликом анализе правног оквира коришћен је и аксиолошка метода, док је кроз социолошку методу представљен друштвени значај који донете одредбе имају. Сагледавање циља због ког су норме донете обављено је применом телеолошке методе. У делу рада који је посвећен сагледавању прогањању у земљама бивших југословенских

Република коришћен је упоредноправни метод. Ради предлагања решења за унапређење правног регулисања прогањања користиће се метод апстракције. У циљу правилног организовања рада, кроз одвајање засебних целина, које завређују да се појединачно обраде, али и њиховим повезивањем са теоријским делом рада, који треба да потпуно обухвати прогањање у нашој држави коришћен је логички метод. У емпиријском истраживању предмета употребљен је метод посредног посматрања заједно са методом анализе садржаја, који су примењени приликом анализе правноснажних пресуда о прогањању из уписника 66 основних судова са територије Републике Србије, са ограничењем које се односи на временске границе предмета истраживања. Аутору су у поступку за приступ информација од јавног значаја од стране свих основних судова достављане правноснажне пресуде донете у случајевима прогањања. Сви добијени подаци биће представљени дескриптивном методом.

Крајњи резултат оваквог научног истраживања јесте да добијеним подацима укаже на распорострањеност, карактеристике и озбиљност прогањања у нашој држави, али и проблемима са којима се сусрела судска пракса у тумачењу појединих обележја овог кривичног дела и давања предлога за евентуално побољшање постојећих законских решења ради њеног потпуног имплементирања кроз судску праксу.

ГЛАВА ЧЕТВРТА
**ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ПРОГАЊАЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

1. Обим, динамика и структура прогањања

Податке о обиму динамици у стурктури прогањања у нашој земљи добијени су на основу статистичких евиденција које води Републички завод за статистику, али и на основу података надлежних државних органа и институција (полиције, јавног тужилаштва и суда). На почетку овог дела рада, обим прогањања сагледан је најпре кроз упоређивањем укупног броја извршених кривичних дела против слободе и права човека и грађанина и укупног броја осталих кривичних дела по заштитним објектима како је то прописно КЗ, а затим и кроз његов однос са другим кривичним делима која спадају у криминалитет насиља, у временском и просторном оквиру истраживања.

Тако у *Табели број 1.* дат је приказ укупног броја кривичних дела према заштитном објекту, закључно са 2018. годином, с обзиром на то да на сајту Републичког завода за статистику још увек нису објављени подаци за 2019. годину. У 2017. години укупно је правноснажно осуђено 31.759 пунолетних лица. У 2017. години, најбројнија су кривична дела против имовине (35%), а значајније су заступљена још само кривична дела против брака и породице (15%), здравља (12), против јавног реда и мира и правног сабраћаја (9%) живота и тела (7%), док удео кривичних дела против слободе и права човека и грађанина у укупом криминалитету износи свега 3 %. У 2018. години правноснажно је осуђено 29.750 пунолетних лица, што је за 6% мање у односу на 2017. годину. Најбројнија кривична дела за која су правноснажно осуђена пунолетна лица су као и у претходној календарској години, кривична дела против имовине (29,6%), брака и породице (15,7%) и здравља људи (13,9%) док у поглед кривичних дела против слободе човека и грађанина је одржан исти тренд као у претходној години и износи 3%.³²⁰ У Републици Србији, у 2019. години, 28.112. пунолетних лица, што је за 6% мање у односу на претходне две године. У 2019. години, најбројнија кривична дела за која су правноснажно осуђена пунолетна лица су кривична дела против имовине (28%), кривична дела против брака и породице (14,8%) и кривична дела против здравља људи (16,1%).³²¹

³²⁰ *Билтен пунолетних учиниоца кривичних дела 2004-2018 године – пријаве, оптужења и осуде*, Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>, приступ 03.05.2020. године.

³²¹ Видети: *Саопштење, Статистика правосуђа, број 202, LXX, од 23.07.2020. године*, Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201202.pdf>, приступ 20.09.2020. године.

	2017	2018	2019
Кривична дела против живота и тела	1913	1691	2906
Кривична дела против слобода и права човека и грађанина	934	1090	1340
Кривична дела против изборних права	8	7	-
Кривична дела против права по основу рада	25	16	-
Кривична дела против части и угледа	402	399	1210
Кривична дела против полне слободе	189	188	248
Кривична дела против брака и породице	4400	4661	4019
Кривична дела против интелектуалне својине	26	26	-
Кривична дела против имовине	10307	8807	13299
Кривична дела против привреде	1448	1144	2570
Кривична дела против здравља људи	3660	4127	3241
Кривична дела против животне средине	512	484	-
Кривична дела против опште сигурности људи и имовине	227	212	370
Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	2250	1974	3018
Кривична дела против безбедности рачунарских података	8	3	-

Кривична дела против уставног уређења и безбедности	17	8	43
Кривична дела против државних органа	1155	739	-
Кривична дела против правосуђа	127	149	370
Кривична дела против јавног реда и мира и правног саобраћаја	2676	2772	4138
Кривична дела против службене дужности	490	466	1088
Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом	16	22	-
Кривична дела против Војске Србије	14	3	-
Остала кривична дела из пос. закона	955	764	4250

Табела 1. Преглед укупног броја кривичних дела према заштитном објекту

У Табели 2 дати је приказ броја извршених кривичних дела која спадају у криминалитет насиља у односу на број извршених кривичних дела прогањања. У 2017. години највише је извршено кривичних дела насиље у породици (59%) и значајнији број кривичних дела лака телесна повреда (20%), тешка телесна повреда (14%). Кривична дела убиство и тешко убиство узимају учешће у укупном број кривичних дела са елементима насиља са по 2%, док је број извршених кривична дела угрожавање сигурности и прогањање свега по 1%. Међутим, оно што треба имати у виду јесте да се кривично дело прогањање појављује у пракси од 01.06.2017. године, тако да за наведену годину за ово кривично дело су представљени само шестомесечни подаци, у односу на остала кривична дела за која су подаци дати на једногодишњем нивоу. Исти тренд је настављен и у 2018. години. Тако најбројнија су кривична дела насиље у породици (62%), а затим следе кривична дела лака телесна повреда (17%) и тешка телесна повреда (13%). Смањен је број

кривичних дела убиства и тешког убиства (1%). Оно што је важно истаћи је у дванестомесечном извешајном периоду број извршених кривичних дела прогањања је као у претходном години у шестомесечном периоду и износи 1%. Такође, и у 2019. години су кривична дела насиље у породици (61%), а затим следи кривично дело угрожавање сигурности (19%), кривична дела лака телесна повреда (15%) и тешка телесна повреда (12%). Смањен је број кривичних дела тешког убиства (1%), док је број кривичних дела убиства идентичан као у 2017. години (1%). Оно што можемо приметити је да је у 2019. години дошло до повећања броја кривичних дела прогањања у односу на 2018 годину за (2%). На основу овако добијених резултата може се закључити да хипоза постављена у докторској дисертацији да је прогањање најчешћи облик деликта насиља у нашој земљи није потврђена.

криминалитет насиља	2017	2018	2019
убиство	86	67	67
тешко убиство	51	40	24
убиство на мах	6	7	2
нехатно лишење живота	2	3	3
убиство детета при порођају	2	-	-
тешка телесна повреда	631	615	519
лака телесна повреда	933	817	649
злостављање и мучење	56	86	81
угрожавање сигурности	40	61	759
насиље у породици	2713	2974	2627
прогањање	5	61	106
силовање	39	25	25

обљуба над немоћним лицем	3	6	2
обљуба са дететом	20	18	16
обљуба злоупотребом положаја	3	4	4
недозвољне полне радње	96	84	91
полно узнемиравање	2	26	75
подвођење и омогућавање вршења полног односа	3	1	-
трговина људима	9	16	11

Табела 2. Приказ кривичних дела са елементима насиља

У предмету истраживања, ради стварања слике о динамици и структури кривичног дела прогањања у нашој земљи прикупљени су статистички подаци о броју пријављених, оптужених и осуђених лица. С обзиром на то да је истраживање спроведено на целој територији Републике Србије, подаци су затражени од стране Министарства унутрашњих послова Републике Србије, затим Републичког јавног тужилаштва и надлежних основних судова. Разлог једног оваквог свеобухватног начина спровођења истраживања лежи у томе што је ово кривично дело у КЗ уведено тек изменама и допунама КЗ 2016. године (ступио на снагу 01.06.2017. године), чиме је створен један нови простор за истраживање феноменолошких и етиолошких аспеката ове „*старе-нове појаве*“, која је до сада била процесуирана под велом кривичног дела угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ.

Током истраживања броја пријављених лица, истраживачу су од стране Министарства унутрашњих послова достављени подаци о укупном броју пријављених кривичних дела, кривичних пријава и учинилаца за кривично дело прогањање из чл. 138а КЗ на територији Републике Србије. Писани извештај Одељења за статистичку аналитику и оперативну криминалистичке евиденције садржи и податке према задатим критеријумима дистрибуције према облику овог кривичног дела и полу учиниоца и жртве.

Треба нагласити да су у криминологији од веома великог значаја полицијске статистике, јер дају вернију слику о стања криминалитета у нашој земљи, посебно јер још увек немамо јединствену евиденцију података о виктимизацији.

У Табели 3. дат је приказ броја поднетих кривичних пријава на територији Републике Србије за кривично дело прогањање, а као основ поделе коришћени су његови облици предвиђени КЗ. Оно што се може приметити је да је у први шест месеци од ступања измене кривичног законодавства и криминализације овог кривичног дела (01.06.2017 – 31.12.2017.) поднето чак 268 кривичних пријава због постојања основа сумње да је извршен неки од основних облика (ст. 1) из тач. 1 – 5 и 7 кривичних пријава за тежи облик (ст. 2), што нам указује да су жртве које су до сада биле „невидљиве“ за обрасце понашања који представљају прогањање, његовим инкриминисањем охрабрене да га пријаве. У 2018. години поднето је 475 кривичних пријава за основни (ст. 1) и 9 за тежи облик (ст. 2). Током 2019. године настављен је исти тренд, при чему је дошло до малог повећања броја поднетих кривичних пријава за основни облик (482), док је за тежи облик број поднетих кривичних пријава исти као и у 2018. години. За најтежи облик овог кривичног дела који за последицу има смрт жртве или њему блиског лица, у посматраном периоду није поднета ниједна кривична пријава.

	став 1	став 2	став 3
	основни облик	тежи облик	најтежи облик
година			
01.06.31.12.2017	268	7	-
2018	475	9	-
2019	482	9	-

Табела 3. Број поднетих кривичних пријава у периоду од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године.

Из Табеле 4. може се видети број учињених кривичних дела прогањања према прописаним облицима. Тако је у периоду од 01.06.2017. године до 31.12.2017. године на територију Републике Србије извршено укупно 277 кривичних дела прогањања, од тога

270 основног и 7 тежег облика. У 2018. години извршено је 490 кривичних дела и то 481 који представљају основни облик и 9 тежих облика, Број извршених кривичних дела је и током 2019. године остао константан у погледу тежег облика (9), док је у погледу основног облика дошло до благог пораста односно извршено је 13 кривичних дела више него у претходној години (494). Упоредивањем број поднетих кривичних пријава и извршених кривичних дела, може се видети да нема већег диспаритета између ових константи.

година	138а КЗ			
	став 1	став 2	став 3	
	основни облик	тежи облик	најтежи облик	
01.06.31.12.2017	270	7	-	277
2018	481	9	-	490
2019	494	9	-	503

Табела 4. Број пријављених кривичних дела прогањања у посматраном периоду

У Табели 5. дат је приказ дистрибуције пријављених учинилаца кривичног дела прогањања према полу, а у оквиру сваког облика прогањања. Према добијеним подацима, у посматраном периоду од укупног броја пријављених учинилаца кривичних дела прогањање (1125), 1002 су биле особе мушког пола, док се 123 жена нашло у улози прогонитеља. Дакле, чак више од три четвртине од укупног броја пријављених учинилаца кривичних дела (89%) чине мушкарци, а само 11% су жене. Оно што се може запазити је да је број пријављених мушкараца као учинилаца кривичних дела константно растао у 2018 и 2019. години, док је број пријављених жена стабилан и низак. Осим тога, као учиниоци свих тежих облика прогањања у 2019. години пријављени су мушкарци, док се жене нису јављале као извршиоци. Ни мушкарци, ни жене, у наведеном периоду нису пријављени због извршења најтежег облика прогањања са смртном последицом.

година	став 1 основни облик		став 2 тежи облик		став 3 најтежи облик		укупан број	
	мушкарци	жене	мушкарци	жене	мушкарци	жене	м	ж
01.06.- 31.12.2017	219	23	5	2	-	-	1002	123
2018	368	51	8	1	-	-		
2019	393	46	9	-	-	-		

Табела 5. Број пријављених учинилаца кривичних дела према полу

Из Табеле 6. дат је приказ подносилаца кривичних пријава за кривично дело прогањање из чл. 138а КЗ у временском и просторном оквиру истраживања. Оно што морам напоменути, је да у овом делу нису представљени подаци за 2019. годину, с обзиром на то да је аутор од стране Републичкој јавног тужилаштва обавештен да у време када је вршено истраживање (фебруар 2020, године), још увек је била у току обрада података за претходну годину и да ће исти бити објављени на званичном сајту наведене институције у марту 2020. године. Међутим, пандемија COVID 19 и увођење ванредног стања у Републици Србији, по мишљењу аутора је вероватно утицао на то што подаци у време анализе података током априла и маја 2020. године нису објављени, с обзиром на то да до нормализације рада државних органа и институција долази тек од почетка месеца маја. Према званичним подацима са сајта Републичког јавног тужилаштва³²², у периоду од 01.06. - 31.12.2017. године, у првих шест месеци примене Закона о изменама и допунама КЗ, за кривично дело прогањање на територији Републике Србије надлежним основним јавним тужилаштвима поднето је укупно 270 кривичних пријава, од тога полиција је поднела 176, оштећени 61, према једном лицу поступак је започет - инициран по службеној дужности јавног тужиоца, а у категорији остали (комшије, родбина, пријатељи итд) било је њих 32. Надлежни јавни тужилац је поднео 32 оптужна предлога и подигао 2

³²² Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2017. години, Републичко јавно тужилаштво, http://rjt.gov.rs/docs/SKMBT_C65218033011140_2.pdf, приступ 03.05.2020. године.

оптужнице. У 2018. години³²³ настављен је тренд повећања броја поднетих кривичних пријава и укупно износи 638. Од тога је 499 кривичних пријава поднела полиција, 2 су поднете од државних органа, 102 од стране оштећеног, у 4 случаја је поступак инициран – започет од стране надлежног јавног тужиоца по службеној дужности и 31 кривична пријава поднета је од осталих лица. Оно што можемо приметити да је дошло до петоструко веће број оптужења односно пондет је 161 оптужни предлог и подигнута једна оптужница. На основу изнетог се може закључити да је без обзира на друштвену опасност прогањања, ипак на целој територији наше земље се радило о правним квалификацијама лакших облика овог кривичног дела, имајући у виду да се оптужни предлог подноси за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година, након последњих измена кривичних законодавства.

година	подносиоци кривичних пријава				остали	оптужни предлог	оптужница
	полиција	оштећени	други државни органи	поступак започет-инициран по службеној дужности јавног тужиоца			
01.06.-31.12.2017	176	61	-	1	32	34	2
2018	499	102	2	4	31	161	1

Табела 6. Приказ подносилаца кривичних пријава јавном тужиоцу

У Табели 7. дат је приказ полне структуре оптужених у извештајном периоду. Тако је за првих шест месеци примене закона у 2017. години, је било оптужено 31 особа мушког пола, док су само три жене оптужене за извршење овог кривичног дела. У 2018. години за ово кривично дело оптужено је 150 мушкараца и 12 жена. Оно што је запажено

³²³ Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2018. години, Републичко јавно тужилаштво, http://rjt.gov.rs/docs/SKM_C65819040214590.pdf, приступ 03.05.2020. године.

од стране истраживача и табеларно приказано је и да је у досадашњу структуру годишњих извештаја, након ступања на снагу Законика о кривичном поступку („Сл. Гласник РС“, бр. 72/2011), додат и одељак о полној структури пријављеног и жртве, тако да је у периоду од 01.06.2017-31.12.2017. године од укупно пријављених 270, било 240 особа мушког пола и 30 женског пола, а од укупног броја жртава 149, 119 особа женског пола, 26 мушког и 4 малолетна лица. У 2018. години од укупног броја пријављених 638, било је 547 мушкараца и 91 жена, док је од укупног броја жртава 380, било 108 особа мушког пола, 267 женског пола и 5 малолетних лица. Оно што можемо закључити јесте да у полној структури оптужених у највећем броју случајева преовлађују мушкарци, у односу на жене.

година	пол пријављених		пол оптужених		пол жртава		
	мушки	женски	мушки	женски	мушки	женски	малолетно лице
01.06.- 31.12.2017	240	30	31	3	26	119	4
2018	547	91	150	12	108	267	5

Табела 7. *Полна структура пријављених, оптужених и жртава у фази оптужења*

У Табели 8. дат је приказ број осуђених лица за кривично дело прогањање у временском периоду истражаивања. Уколико посматрано укупан број правноснажно осуђених лица у току 2017. године у односу на број осуђених за кривично дело прогањања, можемо видети да је њихов удео у укупном броју 0,001 %. У 2018 години са проценат осуђених лица за кривично дело прогањање у односу на укупан број правноснажно осуђених износи 0,002%. За 2019 годину, удео број осуђених за кривично дело прогањање у укупном броју осуђених лица износи свега 0,003%. Када је реч о полној структури осуђених лица, изражене је тренд као и у страном законодавству да је од укупног број прогонитеља у извештајном периоду, 75% особа мушког пола, док у првих шест месеци од почетка примене закона у 2017. години ниједна жена није правноснажно осуђена због наведеног кривичног дела.

година	укупан број правноснажно осуђених лица		укупан број правноснажно осуђених лица због прогањања	
	мушкарци	жене	мушкарци	жене
01.06-31.12.2017	28.846	2.913	5	-
2018	26.782	2.968	61	3
2019	25.286	2.826	109	17

Табела 8. Приказ односа између укупног броја правноснажно осуђених лица и лица осуђених за кривично дело прогањање из чл. 138а КЗ.

2. Дистрибуција прогањања по месту јављања у Републици Србији

4.2. Регионалне карактеристике прогањања

С обзиром на то да су у истраживању прикупљене правноснажне пресуде, односно решења, у даљем раду приказани резултати, биће класификовани само по години правноснажности пресуде, односно решења. Наиме, за наше истраживање меродавнија је година правноснажности, због тога што су тиме обухваћене судске одлуке у складу са временским одређењем истраживања, које се односи на период након ступању новог измењеног кривичног законодавства у Србији и инкриминисања кривичног дела прогањање.

У Табели 9 дат је приказ укупног броја пресуђених кривичних дела прогањања за теориторију Србије. Треба водити рачуна о томе да подаци нису представљени у складу са годином извршења, већ са моментом правноснажности пресуде, односно решења. Ово из разлога што, иако су судови поступали хитно у овим предметима, ипак нису сви пресуђени у истој години када је отпочео кривични поступак. Из овога произилази да се на основу података може пратити само динамика рада надлежних судова. Једини закључак који се може извући из добијених података се односи на повезаност броја пресуђених прогањања са регионом коме надлежни суд припада. У временском периоду истраживања правноснажно је пресуђено 173 предмета што одговара и броју извршених кривичних дела

прогањања. Оно што се може приметити да је највише пресуђених предмета за кривично дело прогањања постало правноснажно током 2019. године.

година	број
	правноснажних пресуда односно решења
01.06.-31.12.2017	22
2018	62
2019	89

Табела 9. Преглед броја правноснажних судских одлука у временском периоду истраживања

Када је реч о врсти донетих одлука за кривично дело прогањање из става првог чл. 138а КЗ из *Табеле 10* се уочава да је од почетка ступања на снагу ове инкриминације, односно за првих шест месеци донето укупно 22 пресуде којим се оптужени оглашава кривим. Док није донета ниједна пресуда којом се оптужба одбија или којом се оптужени ослобађа од оптужбе. У 2018. години донето је 52 пресуде којом је оптужени оглашен кривим и 4 решења којом су изречене мере безбедности обавезног лечења и чувања у здравственој установи, док није донета ниједна пресуда којом је оптужба одбијена или је оптужени ослобођен од оптужбе. Сличан тренд је настављен и током 2019. године, када је донето 64 пресуде којом је оптужени оглашен кривим, 2 пресуде којом је оптужени ослобођен од оптужбе³²⁴ и 4 решења којима је изречена мера безбедности обавезног

³²⁴ У првом случају из судске праксе, првостепени суд је након оцене изведених доказа, нашао да није са степеном извесности доказано да је окривљени био упоран и да је у одређеном временском периоду узнемиравао оштећену, у а све у циљу физичког приближавања истој. На основу утврђеног чињеничног стања да је оштећена у критичном периоду добијала СМС поруке на свој мобилни телефон са више непознатих бројева, да поруке није сачувала и да их није предала полицији, као и да је мислила да јој окривљени шаље, јер јој се приликом разговора испред пицерије удварао, али се није могла са сигурношћу изјаснити да је то био он и у недостатку других доказа, првостепени суд је закључио да би се овде могло радити о нетактичном удварању, али да нису доказана обележја кривичног дела за које је оптужени оптужених из којих разлога је применом начела *in dubio pro reo* оптужени, на основу чл. 423 тач. 2 ЗКП, ослобођен од оптужбе, (пресуда Основног суда у Краљеву 550/18), која је била предмет другостепене судске контроле од непосредно вишег суда. У другом случају, Врховни касациони суд је пресудом Кзз 70/2019, преиначи првостепену и другостепену пресуду прокупачког основног и вишег суда и оптужену ослободио од оптужбе да је извршила кривично дело из чл. 138а ст. 1 тач. 1 КЗ, јер дело које је предмет оптужбе по

психијатријског лечења и чувања у здравственој установи. Један од могућих разлога за повећања броја осуђујућих пресуда јесте свакако његово увођење у кривично законодавство Републике Србије и препознавање образаца понашања као једног од облика овог кривичног дела.

врста одлука	01.06- 31.12.2017	2018	2019
пресуда којом се оптужени оглашава кривим	22	52	64
пресуда којом се оптужба одбија	-	-	-
пресуда којом се оптужени ослобађа од оптужбе	-	-	2
решење (чл. 250 Судског Пословника)	2	-	-
решење о изрицању мере безбедности	-	4	4

закону није кривично дело, јер у чињеничном опису није наведен *одређени временски период* (од тада до тада итд.) у коме је оптужена предузимала радњу извршења, већ је наведен само конкретан датум, а што није довољно за ово битно обележје кривичног дела.

решење о обустави поступка	-	-	-
решење о спајању поступка	-	-	-
решење којим се одбија оптужни предлог	1	1	-

Табела 10. *Врста донетих одлука у правноснажно пресуђеним предметима за став први из чл. 138а КЗ*

У Табели 11, дат је приказ врсте донетих одлука у правноснажно пресуђеним предметима у временском периоду истраживања за став други кривичног дела прогањања из чл. 138а КЗ. С обзиром на то да оно представља његов квалификовани облик, сасвим очекивано и као што је уочљиво да у периоду који је обухваћен истраживањем, донето је знатно мање судских одлука у односу на кривично дело прогањање из чл. 138а ст. 1 КЗ. У првих шест месеци од почетка инкриминације овог кривичног дела донето је 5 пресуда којима се оптужени оглашава кривим, док није донета ниједна одбијајућа и ослобађајућа пресуда. У 2018. години дошло донето је 6 пресуда којима је оптужени оглашен кривим и ниједна одбијајућа или ослобођајућа пресуда. Као што можемо видети број осуђујућих пресуда за само шест месеци за тежи облик овог кривичног дела током 2017. године је скоро једнак броју донетих пресуда на крају 2018. године. У последњој години истраживања (2019) чак три пута је повећан број донетих пресуда којима је оптужени оглашен кривим за овај квалификовани облик, док није донета ниједна одбијајућа или ослобађајућа пресуда.

врста одлука	01.06- 31.12.2017	2018	2019
пресуда којом се оптужени оглашава кривим	5	6	19
пресуда којом се оптужба одбија	-	-	-
пресуда којом се оптужени ослобађа од оптужбе	-	-	-
решење (чл. 250 Судског Пословника)	-	-	-
решење о изрицању мере безбедности	-	-	-
решење о обустави поступка	-	-	-
решење о спајању поступка	-	-	-

решење којим се одбија оптужни предлог	-	-	-
--	---	---	---

Табела 11. *Врста донетих одлука у правноснажно пресуђеним предметима за кривично дело прогањање из чл. 138а ст. 2 КЗ*

Важно је истаћи да у периоду који је обухваћен истраживањем није евидентирана ниједна правноснажна одлука за кривично дело прогањање из чл. 138а ст. 3 КЗ.

Када је реч о регионалним карактеристикама прогањања, оне произилазе из деловања различитих културних и социјалних чинилаца. У Републици Србији, почетком 2010. године, у циљу усаглашавања са земљама Европске уније и неким другим европским државама (Норвешка, Швајцарска, итд) које користе номенклатуру статистичких територијалних јединица (у даљем тексту НСТЈ), урађена је подела на статистичке регионе.³²⁵ Овим се ниво државе одређује као један статистички ниво. За НСТЈ 1 Србија је подељена на две јединице, Србија — Север и Србија — Југ. Подела Србије на пет статистичких региона је подела на нивоу НСТЈ 2. Једна од разлога за овакву поделу наше земље била је и неравномерност у броју становника па по првом предлогу на основу кога би нпр. Војводина имала око два милиона, а Западни регион око осам стотина хиљада људи. Стога се уједначавање региона постигло спајањем Западног и Централног региона и Источног и Јужног региона, тако да, према новој подели, статистичке регионе Србије чине:

- *Војводина*
- *Београд*
- *Шумадија и Западна Србија*
- *Јужна и Источна Србија*
- *Косово и Метохија*

³²⁵ Видети: Статистички региони Србије, https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Статистички_региони_Србије, приступ 03.05.2020. године.

НСТЈ 3 су данас постојећи управни окрузи (иако овај ниво јединице захтева број становника од минимум 150.000, па неки окрузи не испуњавају овај услов). Нижи ниво тзв. Локалне административне јединице (ЛАЈ) чине подручја градова и општина.

Први статистички регион је Војводина, па је у *Табели 12.* дат приказ броја правноснажно пресуђених предмета за кривично дело прогањање. Из овога произилази да се на основу података може пратити само динамика рада основних судова по градовима са овог региона. Основни суд у Новом Саду, као највећи суд у овом региону, имао је и највећи број предмета (16), при чему је највише прогањања постало правноснажно током 2019. године (10), затим следи Основни суд у Суботици (9), Основни суд у Зрењанину (7), Основни суд у Сомбору (6), Основни судови у Вршцу и Сенти (5), Основни судови у Старој Пазови и Бечеју (3), Основни суд у Шиду (2) и Основни судови у Сремској Митровици и Бачкој Паланци који су имали по један правноснажно пресуђен предмет, док Основни судови у Панчеву, Руми и Врбасу нису имали ниједан.

основни суд	01.06.- 31.12.2017.	2018	2019
Шид	-	-	2
Нови Сад	-	6	10
Суботица	-	2	7
Зрењанин	-	7	-
Панчево	-	-	-
Сомбор	-	1	5
Кикинда	-	-	1
Сремска Митровица	-	-	1
Вршац	-	5	-
Рума	-	-	-
Бачка Паланка	-	-	1
Врбас	-	-	-

Бечеј	2	-	1
Сента	-	1	4
Стара Пазова	1	-	2

Табела 12. Број правноснажних судских одлука за кривично дело прогањање у Војводини

У Табели 13. дат је приказ броја правноснажно пресуђених предмета за кривично дело прогањање у београдском региону. Први Основни суд у Београду, који покрива највећу територију у овом региону имао је и највећи број правноснажних предмета (24). Улога центра региона води великој концентрацији материјалних добара и људских активност, чиме се ствара погодна прилика за вршење кривичних дела.³²⁶ После њега се налази Основни суд у Младеновцу (7), а за њим следи Основни суд у Обреновцу (4). Основни судови у Лазаревцу и Деспотовцу нису имали правноснажно пресуђене предмете у овом периоду. Оно што се може запазити је да је највећи број предмета постао правноснажан (21) у 2019. години.

	01.06.- 31.12.2017.	2018	2019
основни суд			
Први Основни суд у Београду	5	7	12
Младеновац	-	2	5
Лазаревац	-	-	-
Обреновац	-	-	4
Деспотовац	-	-	-

Табела 13. Број правноснажних судских одлука за кривично дело прогањање у Београду

Следећи регион у Србији је Шумадија и Западна Србија. Из Табеле 14. може се видети број правноснажно пресуђених предмета основних судови у градовима који

³²⁶ Константиновић Вилић, С., Ристановић Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 99.

припадају овом региону. Тако, Основни судови у Крагујевцу и Ужицу имају највећи број предмета - 15. После њих следе Основни суд у Пожеги (5), затим Основни суд у Ивањици са 3. Основни судови у Чачку, Јагодини, Лозници, Мионици и Горњем Милановцу имају по 2, док Основни судови у Крушевцу, Краљеву, Параћину, Петровцу на Млави, Пријепољу, Великом Градишту и Брусу имају по један правноснажан предмет. Треба напоменути да Основни судови у Новом Пазару, Шапцу, Ваљеву, Аранђеловцу, Ћуприји, Трстенику, Убу, Рашки нису имали ниједан правноснажно пресуђен предмет. Међутим, за разлику од претходна два региона, највећи број предмета (26) постао је правноснажан током 2018. године.

основни суд	01.06.- 31.12.2017.	2018	2019
Крагујевац	5	6	4
Чачак	-	-	2
Крушевац	-	-	1
Нови Пазар	-	-	-
Краљево	-	-	1
Ваљево	-	-	-
Шабац	-	-	-
Ужице	-	6	9
Јагодина	-	1	1
Параћин	-	1	-
Аранђеловац	-	-	-
Горњи Милановац	-	-	2
Лозница	-	-	2
Ћуприја	-	-	-
Мионица	-	2	-
Трстеник	-	-	-
Уб	-	-	-

Рашка	-	-	-
Петровац на Млави	-	-	1
Ивањица	1	-	2
Пријеполје	-	-	1
Велико Градиште	-	-	1
Пожега	-	4	1
Брус	-	1	-

Табела 14. Број правноснажних судских одлука за кривично дело прогањање у Шумадији и Западној Србији

Четврти статистички региони је Јужна и Источна Србија. Из Табеле 15, може се видети да највећи број правноснажно пресуђених предмета има Основни суд у Бору (7). После њега следе Основни судови у Смедереву, Пожаревцу и Великој Плани са 3, затим Основни суд у Нишу, Зајечару и Прокупљу са по 2, док су Основни судови у Лесковцу, Књажевцу, Мајданпеку имали по један правноснажно пресуђен предмет. Основни судови у Врању, Владичином Хану, Пироту, Лебану, Димитровграду, Сурдулици, Бујановцу, Алексинцу, Мајданпеку, Куршумлији, Неготину нису имали ниједан правноснажно пресуђен предмет за кривично дело прогањање. Највећи број судских одлука (15) постао је правноснажан током 2018. године.

основни суд	01.06.- 31.12.2017.	2018	2019
Ниш	-	-	2
Лесковац	-	-	1
Смедерево	-	2	1
Врање	-	-	-
Пожаревац	-	-	3
Зајечар	-	2	-
Пирот	-	-	-
Бор	-	4	3

Прокупље	-	1	-
Лебане	-	-	-
Димитровград	-	-	-
Књажевац	-	1	-
Сурдулица	-	-	-
Бујановац	-	-	-
Алексинач	-	-	-
Мајданпек	-	1	-
Куршумлија	-	-	-
Неготин	-	-	-
Велика Плана	-	3	-
Владичин Хан	-	-	-

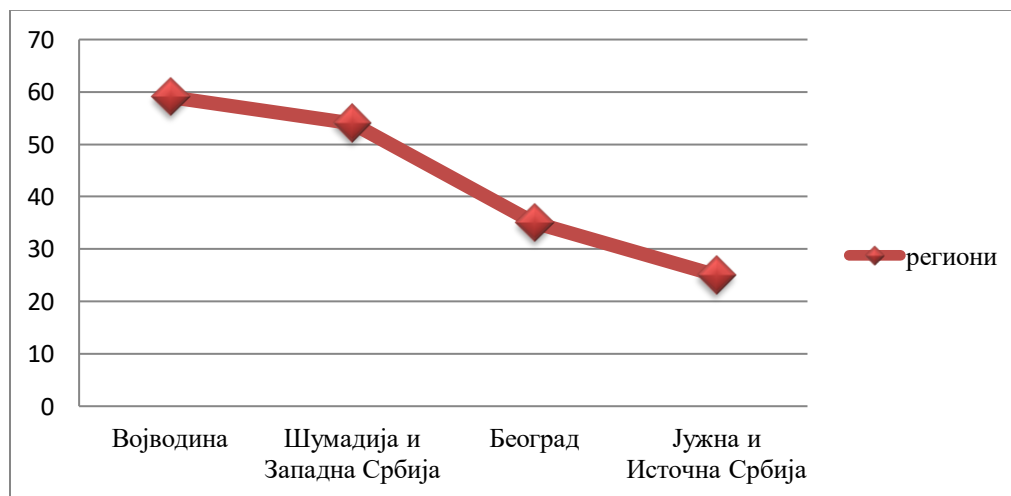
Табела 15. Број правоснажних судских одлука за кривично дело прогањање у Јужној и Источној Србији

Имајући у виду тренутну ситуацију на КиМ, која се у складу са резолуцијом 1244 Савета безбедности ОУН налази под привременом администрацијом ОУН (УНМИК), за овај пет статистички регион Србије, истраживач није био у могућности да прикупи статистичке податке о распрострањености прогањања у овом региону.

У *Графикону 1* приказан је укупан број свих облика прогањања, према региону у коме су извршена. Анализирајући добијене резултате, може се закључити да унутар посматраног временском и просторног оквира предмета истраживања, војвођански регион има највише извршених кривичних дела прогањања – 59. На следећем месту је Шумадија и Западна Србија (54), затим Београд са 35, а на последњем месту се налази регион Јужне и Источне Србије са 25. На тај начин се потврђује још једном теза да се појасеви дуж државне границе одликују посебним обимом и структуром криминалитета, у односу на подручја унутар једне државе. Наиме, за погранична подручја, какво је подручје које покривају судови у Јужној и Источној Србији су карактеристична царинска кривична дела, трговина људима и дрогама.³²⁷ Такође, уколико упоредимо број становника, који

³²⁷ Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М., *op. cit.*, стр. 102-103.

живи у сваком од ових региона, можемо видети да између стопе правноснажно пресуђених кривичних дела прогањања и наведене константе постоји одређена корелација. Наиме, регион Шумадије и Западне Србије са највећим бројем становника (1.941.130) према попису из 2017. године,³²⁸ има само незнатно мањи број пресуђених прогањања (четири мање), од региона Војводине који има 1.871.525 становника. Оно што можемо приметити је да регион Јужне и Источне Србије има скоро два пута мањи број пресуђених кривичних дела прогањања од наведена два региона. Када је реч о београдском региону, који има око 200.000 мање становника од претходна два региона и где се налази и престоница наше државе, скоро је дупло мање извршено ових кривичних дела у односу на војвођански и регион Шумадије и Западне Србије. Из приказаних података долази се до резултата да на територији региона Војводине делују одређени криминогени фактори, који доводе до тога да стопа правноснажно пресуђених кривичних дела прогањања буде већа у односу на Шумадију и Западну Србију која има највећи број становника.³²⁹

³²⁸ Региони у Републици Србији, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/media/3698/g201826001.pdf>, приступ 03.05.2020. године.

³²⁹ Уколико се укупан број правноснажно пресуђених предмета за кривично дело прогањање посматра у оквиру мреже судова од 2014. године, која је доступна на сајту Високог Савета судства и четири апелациона суда Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу, долази се до сличних података. Односно највећи број правноснажно пресуђених пресуда за кривично дело прогањање имају основни судови који су под јурисдикцијом Апелационог суда у Новом Саду (61), затим следе основни судови крагујевачке апелације (53), основни судови под окривљем београдске апелације (43) и најмањи број правноснажних пресуда односно решења су донели основни судови са подручја Апелационог суда у Нишу.

Графикон 1. Приказ укупног броја кривичних дела прогањања по статистичким регионима

Како су наведени региони на НСТЈ 2 груписани су у две више НСТЈ 1 и то: Србија – Север (Воводина и Београд) и Србија – Југ (Шумадија и Западна Србија, Јужна и Источна Србија и Аутономна покрајина Косово и Метохија) и када се на овом нивоу посматра број извршених кривичних дела прогањање, може се видети да је однос 94:79 (54%: према 46%), односно да је већи број кривичних дела извршен на територији Србија – Север у односу на територију коју покрива Србија – Југ. (Слика 1)

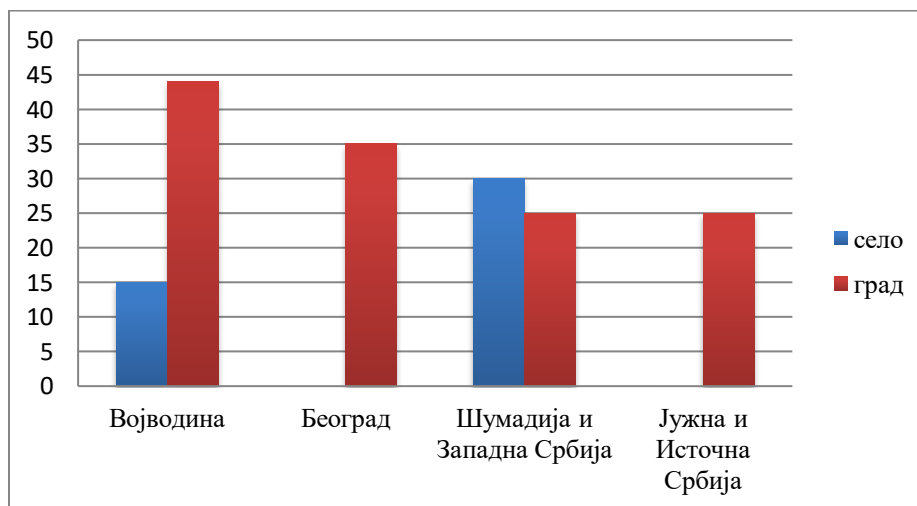
Слика 1. Територијална подела Србије по НСТЈ 1, Извор Wikipedia

2.2. Распоређеност прогањања на релацији село - град

Уопштено посматрано, мање или веће разлике у обиму и структури криминалитета постоје и између градских и сеоских средина. Истраживања углавном указују на постојање виших стопа криминалитета у градским него у сеоским подручјима и да криминалитет расте са процесом урбанизације. Међутим, студије су показале да није без значаја ни тип развијања градова. Пораст броја становника у градовима, не води увек и повећају стопе криминалитета, док социјални процеси, попут повећања анонимности и кидања традиционалних социјалних веза који се обично везују за стварање великих

градова, могу бити повезани са већим вршењем кривичних дела.³³⁰ Криминолози Арчер (Archer) и Гартнер (Gartner), сматрају да за већи ниво криминалитета није толико од значаја број становника колико позиција центра (индустријског, трговинског, културног), као и места у коме се интензивније него у руралним областима одвија ноћни живот са којим је у тесној вези и насиље и вршење кривичних дела.³³¹

Посматрајући прогањање на релацији село – град, у оквиру просторног одређења нашег истраживања, видимо да је више кривичних дела било у граду него на селу, односно 128 је извршено у граду, а 45 у селу (74% наспрам 26%). Међутим, подробнија анализа добијених података указује да ту постоје одређене разлике. У региону Војводине има 44 кривичних дела прогањања која су извршена у граду, наспрам 15, која су извршена у селу. Занимљиво је да су у београдском региону свих 35 кривичних дела извршено у граду, при чему су од укупног броја, чак 24 извршена у Београду, у центру региона, што неимовно потврђује тезу да велика концентрација људских активности и концентрација материјалних добара ствара прилику за вршење кривичних дела. Интересантан је и податак да су и у региону Јужне и Источне Србије (25) сва кривична дела прогањања извршена у граду, док је у Шумадији и Западној Србији већи број кривичних дела извршено у селу чак 30, наспрам 24 у граду (*Графикон 2*).

Графикон 2. *Распоређеност кривичног дела прогањања на релацији село - град*

³³⁰ Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М., *op. cit.*, стр. 99.

³³¹ *Ibidem*

3. Временска дистрибуција прогањања у Републици Србији

3.1. Временско трајање прогањања

Поред разлика у просторној распоређености, прогањање, према спроведеним истраживањима, показује и тенденцију различите временске дистрибуције. Природа овог кривичног дела је таква да захтева упорно и поновљено предузимање аката који представљају образац прогањања. Према истраживању које је спровео криминолог Мелој (Meloy) у 17% случајева прогањање је трајало мање од једног до шест месеци, у 23% од 6 месеци до једне године, 29% од 1 до 3 године, 18% од 3 до 5 година, а у 13% више од 5 година.³³² Распон временског периода у оквиру ове студије био је мањи од једног месеца до 31 године. Патхе и Мулен (Pathe & Mullen) су на основу спроведене студије закључили да је просечан период трајања прогањања био 24 месеца, у временском распону од једног месеца до 20 година.³³³ Према истраживању које је спроведено у Мајнхајму у Немачкој радње прогањања су 45% случајева предузимане у периоду од једног до шест месеци и понављале су се са учесталошћу од свега пар пута за цео период прогањања, те неколико пута месечно или неколико пута недељно, до свакодневно и више пута на дан.³³⁴

Имајући у виду постављени временски период истраживања,³³⁵ посматрани су временски ритмови јављања прогањања како би се дошло до података о оптималном одређеном временском периоду у коме је најчешће вршено прогањање.

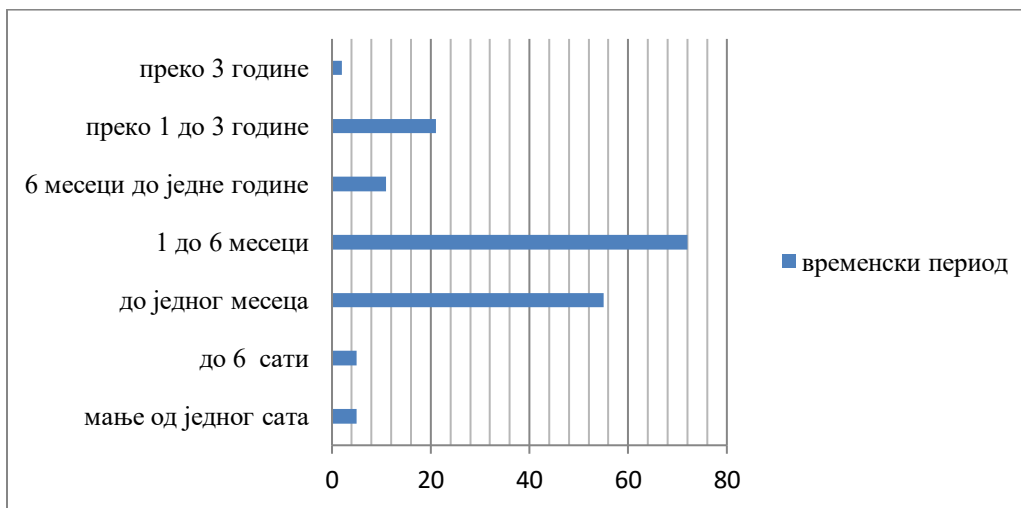
³³² Meloy, J. R., *The psychodynamics of stalking*, Paper presented at the fifth annual meeting of the threat management conference. Anaheim, CA, 1995, pp. 156.

³³³ Pathe, M., Mullen, P. E., *op.cit.*, pp. 15.

³³⁴ Dressing, H., Kuehner, C., Gass, *op.cit.*, pp. 168.

³³⁵ Према Кривичном закону неопходно је да се радње предузимају у току одређеног временског периода, при чему тек ступањем на снагу измена кривичног законодавства од 01.12.2019. године се захтева и да се наведене радње предузимају „упорно“. С обзиром на то да су све правноснажне пресуде односно решења које чине узорак истраживања донете пре ступања на снагу измена кривичног законодавства, није било могуће видети како су судови ценили „упорност у извршењу овог кривичног дела“. Међутим, оно што је истраживач приметио приликом анализе образложења правноснажних осуђујућих пресуда је да су основни судови су у појединим одлукама коментарисали ово обележје нпр. „упорно јој слао поруке у периоду од ...или испољена упорност да је у одређеном временском периоду од 15.06.2018-21.07.2018. године сваког дана прати од куће до радног места указује ...)

Према добијеним подацима у 5 случајева прогањање је трајало краће од једног сата, а у истом броју преко једног до шест сати (3%), у 32% случајева (N=55) је трајало мање од једног месеца (у просеку 7 до 25 дана), 42% (N= 72) од једног до 6 месеци, 7% (N=11) од 6 месеци до једне године, 12% (N= 21) је трајало преко 1 до 3 године и у само два случајева што износи 1% је прогањање трајало преко 3 године. Ово нам показује да не постоји никаква правилност у погледу временског периода су предузимане радње прогањања, али је у највећем броју случајева прогањање просечно трајало од једног до шест месеци. (Графикон 3).

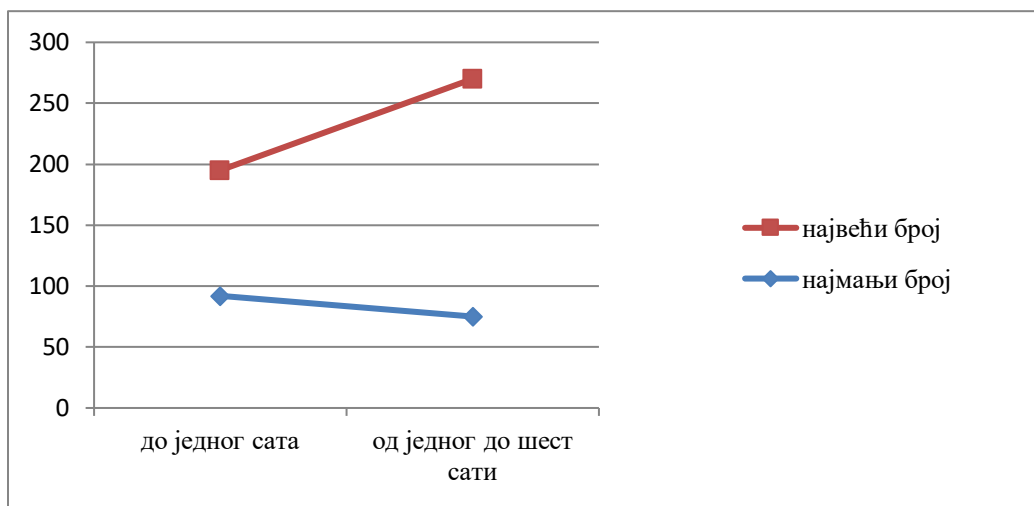
Графикон 3. Временско трајање прогањања

3.2. Учесталост вршења радњи прогањања по сатима, месецима и годинама

Специфична природа овог кривичног дела захтева да се радње које представљају образац понашања понављају у току одређеног временског периода. Због тога се не може применити ни конструкција продуженог кривичног дела, јер и иначе постоји само једно кривично дело и онда када је радња понављана (наравно ако се предузима према истом пасивном субјекту).³³⁶ Још једну константу која се може сагледати кроз број предузетих радњи је учесталост њиховог понављања у току периода прогањања (сати, месеци, године).

³³⁶ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо допуњено и измењено издање*, op.cit., стр. 499.

Када је реч о прогањању које је трајало до једног сата, радње су се понављале од 92 до 103 пута,³³⁷ што посматрано у означеном временском периоду од 60 минута у једном сату значи да је радња просечно предузимана на сваких 2 до 3 минута. За време трајања прогањања од једног до шест сати, обрасци понашања који представљају прогањање су се понављали 72-195 пута, односно на сваких четири минута (*Графикон 4*).³³⁸

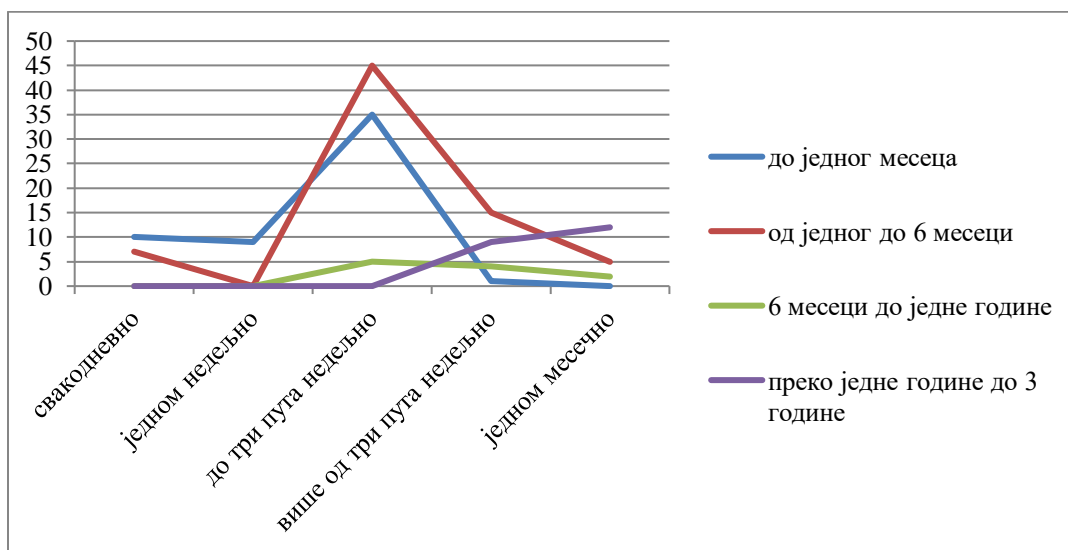
Графикон 4. Учесталост вршења радње кривичног дела прогањања по сатима

Када је реч о прогањању које се врши у току једног месеца, у 10 случајева прогањање се вршило свакодневно, у 9 једном недељно, 35 до три пута недељно, а само у једном случају више од три пута недељно. Прогањање које је вршено у временском трајању од једног до 6 месеци је такође показало одређене специфичности у погледу јављања. У највећем броју случајева (45) радња је понављана до 3 пута недељно, затим у

³³⁷ У свих 5 случајева из узорка истраживања, радња прогањања је предузимана путем средстава комуникације (слањем СМС порука, преко друштвених мрежа (Facebook, Viber, Messenger) и позивањем броја телефона жртве).

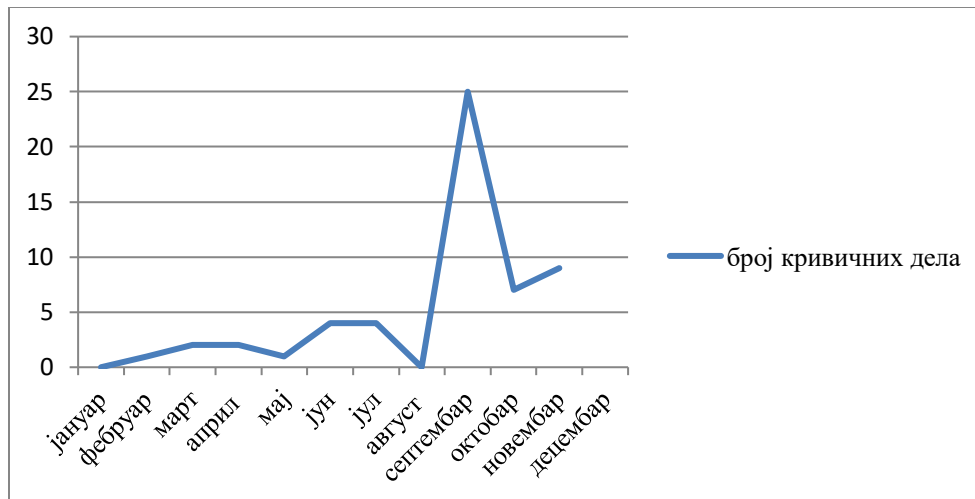
³³⁸ *Примери из судске праксе:* покушај успостављања контакта са оштећеним, противно његовој вољи, путем средстава комуникације тако што је у временском периоду од 00,45-01,30 часова послала са свог на његов број телефона 92 СМС поруке (пресуда Основног суда у Младеновцу К 214/18); слање 103 порука преко друштвене мреже Facebook и то од 23,30 до 00,00 часова (Први основни суд у Београду К 1552/19); позивање броја телефона оштећеног у периоду од 03,00 до 05,00 часова и то преко 125 позива (пресуда Основног суда у Параћину К 175/18); позивање оштећене 99 пута на њен број телефона од 03,00-06,35 часова од чега је било 89 пропуштених позива и 10 успостављених веза које су трајале од 10 секунди до 2 минута (пресуда Првог основног суда у Београду К 221/18). Један екстреман случај броја послатих порука оштећеној од стране окривљеног преко туђих профила на друштвеној мрежи Facebook је био 1000 порука у периоду од пет сати (пресуда Основног суда у Новом Саду К 722/18).

15 више од три пута недељно, свакодневно у чак 7 и у 5 случајева једном месечно. Код прогањања које је вршено у периоду од 6 месеци до једне године, у чак 5 случајева радња је понављана три пута недељно, у 4 више од три пута недељно и у 2 једном месечно. Најзада када је реч о прогањању које је трајало преко једне до 3 године у радња извршења се у чак 12 случајева понављала више од три пута недељно и у 9 случајева 1 месечно. На основу овако добијених резултата, оно што је видљиво на основу бројки је да у посматраним временским периодима у највећем броју понављајуће радње предузимане до три пута недељно (Графикон 5).

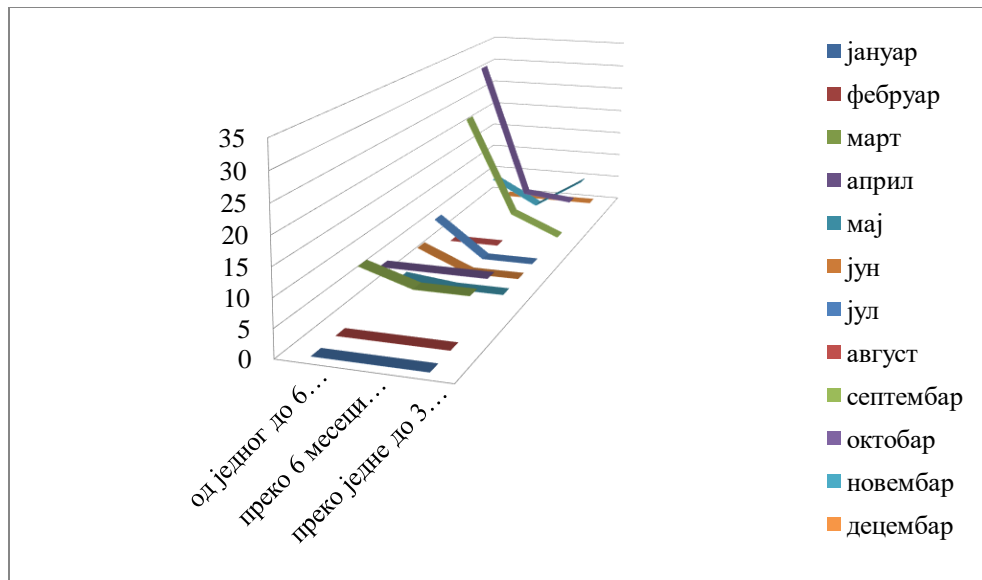
Графикон 5. Приказ временске учесталости понављајући радњи прогањања по месецима и годинама

У погледу прогањања које је трајало до једног месеца, резултати су показали да су понављајуће радње најчешће предузимане у месецу септембру (25), затим следи новембар са 9, октобар 7, док је у јуну и јулу извршено по 4, затим по 2 је извршено у марту и априлу и по једно кривично дело извршено је у фебруару и мају. Ово је потврдило и тезу да се кривична дела са елементима насиља чешће врше у јесењим месецима (Графикон 6).

Графикон 6. *Месечна цикличност понављања радњи прогањања која су извршена у периоду до једног месеца*

У погледу прогањајући радњи које су предузимане у временском периоду од једног до 6 месеци, затим преко 6 месеци до једне године, није било могуће уочити месечне правилности прогањања. Оно што се може приметити у *Графикону 7*, јесте да је у највећем броју случајева прва радња прогањања предузимана у месецу септембру или октобру односно у јесењим месецима, а последња у првим месецима пролећа (марта или априла следеће године). Прогањање које је трајало преко једне до 3 године, углавном су прве радње предузимане у пролећним месецима (март, април) и завршавале се у истим месецима следеће године.

Графикон 7. Приказ осталих модалитета извршења кривичног дела прогањање по месецима

4. Начин извршења прогањања

Прогонитељ може жртви приступити на различите начине и то путем писама, телефонских позива, текстуалних порука, е – мејла, графита, али и преко неких других поступака као што су оштећење или уништење имовине, посматрање, праћење, надзирање жртвине куће и др.³³⁹ Најчешћи поступци које примењују су: присиљавање жртве на разговор, праћење жртве, чекање жртве испред куће/посла, телефонски позиви, слање нежељених писама/порука/поклона, физички напади на жртву, претње насиљем и други поступци.³⁴⁰

Овде је занимљиво поменути и једну холандску студију о прогањању, која је на узорку од 470 жртава прогањања показала које су све начине користили прогонитељи да би остварили контакт са жртвама а то су: директан и од стране жртве нежељен прилаз у 92%, телефонски позиви у 86%, праћење у 75%, надзирање жртвине куће у 74%, уништавања жртвине имовине у у 65%, физички напади у 56%, претње које се односе на угрожавања жртвиног живота или телесну повреду у 45%, па слање писама 41%. По овој

³³⁹ Nicol, op.cit., pp. 17.

³⁴⁰ Morris, S., Anderson, S., Murray, L., op.cit., pp. 39.

студији неки мање уобичајени поступци којима се прогонитељи служе су: проваљивање у у стан жртве, злостављање њених кућних љубимаца, сексуални напади, претње да ће угрозити жртвину децу и сл.³⁴¹

Поједини криминолози су груписали начине понашања прогонитеља према жртвама у три категорије: праћење, које подразумева опседање радног места, куће, намештене „случајне сусрете“, нежељена комуникација путем телефона, писама, графита, поклона, електронске поште и интернета и насиље које подразумева претње, узнемиравања жртвине породице, уништавање жртвине имовине, изношење лажних оптужби на рачун жртве и сексуалне и физичке повреде.³⁴²

Утврђивање начина извршења кривичног дела има вишеструки значај. Наиме од њега зависи правна квалификација облика кривичног дела прогањања, а утиче и на врсту и висину казне.

У узорку истраживања, а у оквиру датих начина извршења основног облика прогањања у КЗ, према подацима представљеним у *Табели 16*, највећи број кривичних дела (Н-80) односно 44% је извршено настојањем успостављања нежељеног контакта са другим лицем био непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације. На другом месту у 36% (Н-60) је неовлашћено праћење или предзимање других радњи у циљу физичког приближавања жртви противно њеној вољи, затим у 8 % су претње нападом на живот, тело или слободу другог или њему блиског лица. На претпоследњем месту са 4% (Н-7) је предузимање других сличних радњи на начин који може осетно да угрози живот лица према коме се радње предузимају и на крају са свега 1% (Н-3) је злоупотребљавање података о личности другог лица или њему блиског лица ради нуђења³⁴³ робе или услуга. Тежи облик овог кривичног дела који подразумева предузимање неке од напред наведених радњи, услед којом је изазвана опасност по живот, здравље или тело лица према коме је извршено или њему блиског лица је предузета у 13 случајева (7%). У оквиру сваког од

³⁴¹ Blaauw, E., Winkel, F., Arensman, E., *The tool of stalking: relationship between features of stalking and psychopathology of victims.*, рад презентован на конференцији Stalking: criminal justice responses у организацији Australian institute of justice, 7-8 децембар 2000. године у Сиднеју. Цитат према: Ристановић Николић, В., Ковачевић, М., стр. 9.

³⁴² Ibidem

³⁴³ Овај опис начин извршења за основни облик кривичног дела прогањање из чл. 138а тач. 3 КЗ био је прописан у време када су донете правноснажне пресуде које чине узорак истраживања.

овог начин извршења постоје специфичности како се радње предузимају, које ћу сагледати у наставку рада.

начин извршења	број
основни облик	
-неовлашћено праћење или предзимање других радњи у циљу физичког приближавања	66
-успостављање нељеног контакта непосредно, преко трећег лица или путе средстава комуникације	80
-злоупотреба података о личности ради нуђења роба или услуга	3
-претња нападом на живот, тело или слободу другог лица или њему блиског лица	14
-друге сличне радње на начин који може остно да угрози лични живот	7
тежи облик	
-радњом основног облика изазвана опасност по живот, здравље или тело лица	13

Табела 16. *Начин извршења прогањања*

У оквиру неовлашћеног праћења или предузимања других радњи у циљу физичког приближавања жртви противно њеној вољи, учинилац је приступао жртви на различите начине, а из *Графикана 8*, видљиво је да је то најчешће било: чекање жртве испред куће/посла 44 %, праћење 26 %, слање цвећа/поклона 8%, посматрање 8%, нежељен прилаз (када се налази сама у аутомобилу или на улици итд) 6%, слање порука и писама, објављивање фотографија жртве на друштвеним мрежама и у новинама Блица и Информера 4% и остале радње (чекање жртве испред продавнице, убацивање порука у поштанско сандуче, пресецање пута жртви својим возилом, остављање кутије црне кутије са накитом златне боје и то минђушама привеском, пристеном и огрлицом итд) свега 4%. Веома занимљив податак је да је извршење ове радње у чак десет случајева било праћено

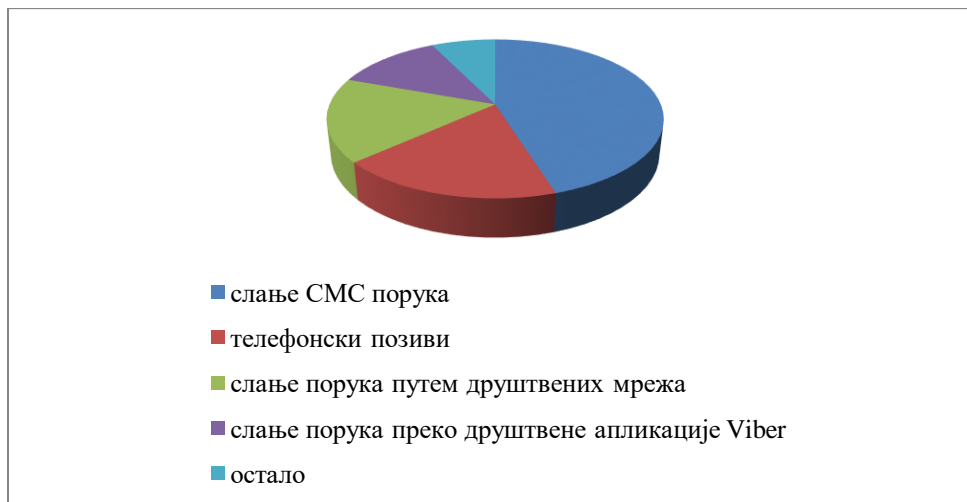
физичким насиљем и то: у 3 случајева ударањем шамара и песница у пределу лица, вучење оштећене за косу 3, 2 случаја штипање по телу, затим следи стезање рукама за врат и зглобове руку у два случаја. Такође, један случај је био праћен сексуалним насиљем (додиривање тела противно вољи жртве и насилни пољупци). У сваком од наведених случајева је претходило слање порука или чекање жртве испред куће/посла као начин физичког приближавања жртви, па су ови видови насиља остали у правној квалификацији ове радње извршења.

Графикон 8. Шематски приказ радњи неовлашћеног праћења и предеузимања других радњи у циљу физичког приближавања жртви противно његовој/ној вољи

У погледу следеће радње, из *Графикона број 9*, произилази да је учинилац у највећем проценту 80% настојао да успостави контакт са жртвом путем средстава комуникације, затим непосредно у 16% и само у незнатно малом проценту односно у 4% је то учинио преко трећег лица (брата, сестре и ћерке жртве). Поједини аутори истичу да је инкриминисање непосредног настојања да се са жртвом успостави контакт непотребно у оквиру ове радње, јер по природи ствари она подразумева предузимање оних радњи које су већ прописане код неовлашћеног праћење или предузимање друге радње у циљу физичког приближавања жртви из тачке 1. Овакво схватање има упориште и у судској пракси, с обзиром на то да се анализом узорка дошло до података да су у чак 8% поједине радње попут слања цвећа, чекање испред посла/куће, качења цедуљица са порукама

испред стана итд., основни судови правно квалификовали као непосредно настојање успостављања контакта са жртвом, иако оне заправо представљају најчешће радње физичког приближавања жртви, из тач. 1, што доводи до неуједначене правне квалификације у идентичним ситуацијама. Када је реч о најчешћим начинима извршења, на првом месту је слање СМС порука у 45 %, телефонски позиви 18 %, слање порука путем друштвених мрежа (Facebook, Instagram, Messenger) у 17% и слање порука преко друштвене апликације Viber у 12% . Иако је и ова радња извршења одређена делатносно, судови су на основу исказа оштећене утврђивали осећај узнемирености и страха код жртве и исто је дато како у чињеничном опису оптужних акта и утврђено у изрекама правноснажних пресуда.

Графикон 9. Шематски приказ радњи настојања успостављања нежљеног контакта са жртвом непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације

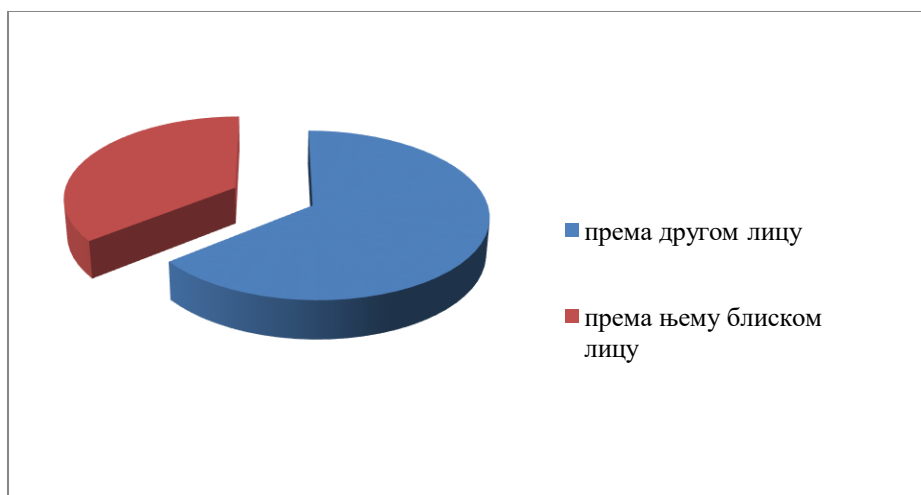
Када је реч о злоупотребавању података о личности другог лица или њему блиског лица ради нуђења робе или услуга, овај начин прогањања жртве је примењен у свега три случајева.³⁴⁴

³⁴⁴ У судској пракси препознат је у следећим случајевима: када је окривљени отворио лажни профил оштећеној на порно сајту са њеним именом и презименом, адресом становања, бројем телефона и ставио њену фотографију, затим направио блог са њеним именом и писао на сајту „Флуидни живот“ и нудио непознатим мушкарцима пружање сексуалних услуга у њено име и дописивао се са њима (пресуда Основног суда у Великом Градишту К 206/18); отварање лажног профила на друштвеној мрежи Facebook са личним подацима оштећене и нуђење пружања различитих услуга масажа и третмана и у ситуацији када је

Приказ података о следећем начину извршења прогањања претња нападом на живот, тело или слободу другог лица или њему блиског лица дат је у *Графикону број 10*. На основу узорка истраживања, утврђено је да је у 9 случајева претња била упућена оштећеној, а у 5 случајева њој блиском лицу (углавном су то били сродници по крви у правој линији – мајка, отац, сестра и у побочној линији до другог степена – свекар и свекрва). Када је реч о садржини претње најчешће си то биле претње убиством попут „бићеш моја или ничија“, „да ће јој убити породицу“, а чак у два случаја је претио да ће јој убити кућног љубимца, с обзиром на то да су раније били у емотивној вези и да зна да не може да живи без њега. У једном случају, након упућивања претњи жртви, дошло је и до самоповређивања окривљеног.³⁴⁵ У 12 од укупно 14 случајева, првостепени судови су за овај начин извршења на основу исказа оштећене испитане у својству сведока утврђивали последицу код пасивног субјекта која се манифестује у њеном осећању несигурности, страха за сопствену безбедност или живот, тело или слободу блиског лица, иако је овај начин извршења одређен делатносно, што значи да је за постојање истог довољно да је претња упућена, без обзира на субјективан осећај жртве, а осим тога није ни потребно да је сигурност била објективно угрожена. Управо ово, представља и једну од граничних црта по којој се овај начин извршења разликује од радње кривичног дела угрожавање сигурности из чл. 138 ст. 1 КЗ.

окривљени објавио личне податке оштећене на сајту „Дијаспора огласи“ и „брачне понуде“, након чега су оштећеној на њен број мобилног телефона стизале поруке од непознатих мушкараца који желе да склопе брак са њом (пресуда Првог основног суда у Београду СПК 558/18).

³⁴⁵ Наиме, критичном приликом је окривљени након свакодневног упућивања речи оштећеној путем телефона да „уколико не буде са њим, убиће сваког ко је са њом“, због чега му је и изречена хитна мера забране прилажења и комуницирања са оштећеном, у току трајања мере дошао је на радном месту жртве, па када није хтела да му отвори, развалио врата, предао јој букет цвећа и када му је оштећена рекла да неће да се помири са њим, узео је маказе и задао себи рану убодом у пределу срца, да би затим скинуо мајицу и рекао оштећеној „види шта сам због тебе урадио“, а у просторијама полиције изјавио „проћи ће и ових 30 дана, видеће она кад ја изађем из затвора“, (пресуда Првог основног суда у Београду СПК 974/17).

Графикон 10. Број лица према којима су предузимане радње из тач. 4 чл. 138а КЗ

Последњи начин извршења прогањања који је у узорку заступљен у свега 7 правноснажних случајева, подразумева предузимање других сличних радњи,³⁴⁶ на начин који може осетно да угрози лични живот лица према коме се предузимају. Као једини начин извршења прогањања, код којег се тражи наступање последице, судови су на основу исказа оштећених сматрали да је она остварена у ситуацијама када оштећена мења место боравка или основне животне навике (не одлази на тренинг, у кафић), у ситуацији када је променила број телефона, имејл адресу, да код ње постоји нелагода јер се плаши да ће се окривљени појавити у свкаом тренутку, да је оштећена имала здравствених проблема, да је била на боловању, да је због критичног догађаја поднела захтева за премештај на исто радно место, али у други град послодавца итд. Из наведеног се види да је испуњеност овог субјективног услова цењена управо кроз промене животних навика жртве односно кроз последице које прогањање има на живот жртве (*Види стр. 56*).

У свих 13 случајева тежег облика прогањања односно у виду изазивања опасности по живот, здравље или тело лица, начин извршења је подразумевао претњу нападом на живот, тело или слободу другог лица или њему блиског лица. Тако у чак 5 случајева

³⁴⁶ Судови су нашли да овај начин извршења постоји у следећим случајевима: остављање порука свуда где се оштећена креће; непрестано звоњење и остављање испред улазних врата 2 велика и 10 малих кухињских ножева са црвеном бојом; постављање обнажених фотографија оштећене испред стамбеног улаза њене зграде; надзирање зграде жртве и ходање за њом уз гестикулацију њених покрета; остављање предмета испред улазних врата налик на бомбу са упозорењем да ће је активирати уколико оштећена не изађе да разговара са њим; слање оштећеној на радном месту поклона – лутке којој је одсечена глава са поруком да ће да је убије, уколико се не помири са њим.

окривљени је послао цвеће намирисано отровном материјом које је изазвало гушење оштећене, у једном случају је врата аутомобила премазао средством услед које је оштећена након што је покушала да отвори врата задобила опекотине првог степена, у 3 случаја је након упућени претњи жртви да мора да буде са њим или ће да је убије, гурнуо на улицу док је пролазио аутомобил чиме је дошло до лаког телесног повређивања оштећене, а у 2 случаја је ножем дошло до телесног повређивања оштећене, док је у идентичном броју случајева окривљени олавабио клеме на аутомобилу оштећене, услед чега је дошло до паљења, а у једном случају и пожара у коме је оштећена задобила лаке телесне повреде.

5. Поврат

У теорији постоје различита схватања око одређивања појма поврата (рецидивизма, повратништва). Једна општа и од свих прихваћена дефиниција до сада није створена, јер ову појаву конституише низ елемената који се различито схватају и третирају. Међу различитим дефиницијама овог појма могуће је издвојити: кривичноправну, криминолошку и пенолошку.³⁴⁷

Кривичноправна дефиниција под повратом подразумева поновно вршење кривичних дела од стране лица, које је већ било осуђено за неко кривично дело. Она полази од постојања правноснажне судске одлуке о неком кривичном делу, које је извршено пре последњег кривичног дела. У оквиру оваквог одређења, разликују се општи који подразумева поновно вршење било којег кривичног дела после осуде за раније извршено кривично дело и специјални поврат као поновно вршење истог кривичног дела после осуде за то исто кривично дело. Поред тога, разликује се подела поврата на обичан и вишеструки поврат. У КЗ одредбе о поврату садржане су у оквиру главе о општим правилима о одмеравању казне. У чл. 55 прописано је да кад суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне или ослобођења од казне, по протеку рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, може ту околност узети као отежавајућу, ценећи при томе посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело,

³⁴⁷ О дефиницијама рецидивизма писали су Norval Morris, Roland Grasberger, Josifovski, R. Цитат према: Константиновић, Вилић С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 229.

да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене. Дакле, из наведене законске одредбе произилази да поврат представља факултативну отежавајућу околност.

Законом о изменама и допунама КЗ из 2019. године, које су ступиле на снагу 01.12.2019. године, у наше кривично законодавство у чл. 55а уведен је вишеструки поврат, као основ за поштравање казне. Тиме што га је издвојио у посебан члан, законодавац је хтео да изрази став да поврат има посебан значај и да укаже на релевантне околности које суд мора да има у виду када одмерава казну учиниоцу који се већ налази у поврату. Тако, овом одредбом је прописано да ће суд учиниоцу за кривично дело учињено са умишљајем, за које је прописана казна затвора одмерити казну изнад половине распона прописане казне под следећим условима:

- да је раније два пута осуђен за кривична дела учињена са умишљајем на казну затвора од најмање једну годину;

- ако је од дана отпуштања учиниоца са издржавања изречене казне до извршења новог кривичног дела није протекло пет година.

Оно што треба нагласити да је пре 2003. године, кривично законодавство Републике Србије познавало вишеструки поврат и за примену истог се захтевало да је учинилац био најмање два пута осуђиван. Међутим, како наша судска пракса није користила могућност поштравања казне, одустало се од посебних одредби у случају вишеструког поврата, све до прошле године када је враћен у наше законодавство.³⁴⁸ С обзиром на кратко време од ступања на снагу ове одредбе до периода у коме суприкупљене правноснажне пресуде, није донета ниједна судска одлука за кривичног дела прогањање у којој је примењена ова одредба о вишеструком поврату која би била предмет анализе аутора.

Поврат у криминолошком смислу постоји када неко лице изврши ново кривично дело, без обзира да ли је раније извршено кривично дело било предмет пресуђења.

³⁴⁸ Стојановић, Т., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, op.cit., стр. 266-267.

Пенолошко схватање поврата, као његово последње одређење, састоји се од поновног долажења учиниоца кривичног дела у пенитенцијарну установу, за дело које је учинио после издржане казне за претходно кривично дело.

Најпре треба нагласити да је од укупног броја правноснажно осуђених лица (173), у временском и просторном оквиру истраживања има 44 повратника односно 22 % при чему су сви мушкарци. Највише повратника њих 18% је вршило кривична дела која припадају криминалитету насиља (насиље у породици из чл. 194 КЗ -12, угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ - 5, обљуба са дететом из чл. 180 КЗ - 2, недозвољене полне радње из чл. 182 КЗ - 1, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију из чл. 185 КЗ – 2), њих 5 односно 3% је раније правноснажно осуђивано због истоврсног кривичног дела, док је њих 1% осуђено због криминалитета насиља и других типова криминалитета (неовлашћена поризводња и ставање у промет опојних дрога из чл. 246 КЗ, чл. 23 Закона о јавном реду и миру, насилничко понашање из чл. 344 КЗ, крађа из чл. 203 КЗ, тешка крађа из чл. 204 КЗ, угрожавање јавног саобраћаја и чл. 289 КЗ тешка телесна повреда из чл. 121 КЗ, увреда из чл. 170 КЗ идр.). Осталих 78% су примарни делинквенти (Табела 17).

примарни делинквент	специјални повратник		повратник – криминалитет насиља		повратник – оба типа криминалитета	
	обични	вишеструки	обични	вишеструки	обични	вишеструки
129	5	/	26	3	6	4
78%	3%		18%		1%	

Табела 17. Поврат учинилаца кривичног дела прогањање

6. Стицај

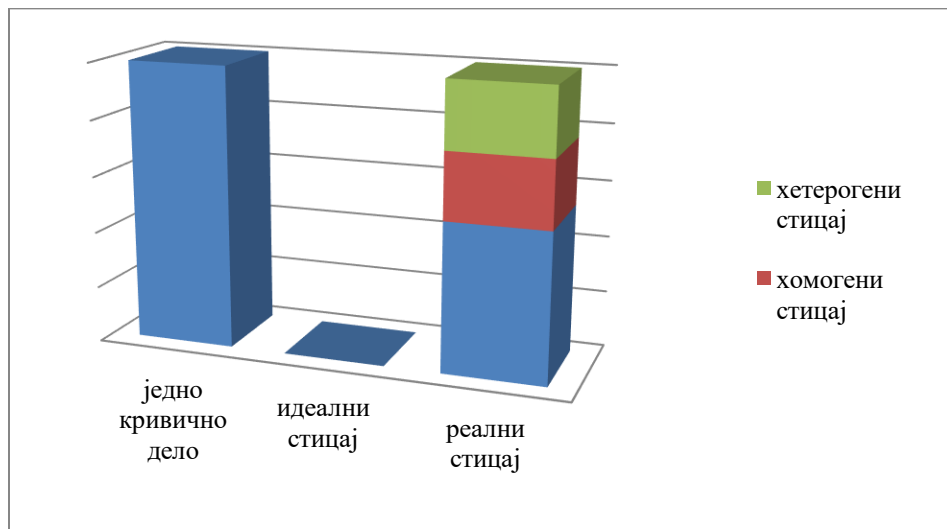
Према Кривичном законнику (чл. 60 ст. 1) стицај кривичних дела постоји када учинилац једном или више радњи учини више кривичних дела за која му се истовремено суди и изриче једна пресуда и јединствена казна, након претходно утврђивања казне за свако од тих дела. Разликују се реални и идеални стицај. Код реалног стицаја, учинилац је са више радњи, без обзира на њихов временски размак учинио више кривичних дела, док код идеалног стицаја постоји само једна радња којом је остварено биће два или више кривичних дела. Ту се јавља проблем избора бића кривичног дела, тј. поставља се питање ком кривичном делу треба дати предност. У одговору на то питање од значаја су *начело специјалитета* (неко кривично дело се појављује само као посебан облик неког другог, општег кривичног дела и постоји само то друго посебно кривично дело), *супсидијаритета* (биће једног кривичног дела је супсидијарно у односу на друго, те се примењује само ако не дође до примене примарног бића) и *консумпција* (биће једног кривичног дела у потпуности обухвата биће неког другог кривичног дела).³⁴⁹ У теорији су познати и случајеви *инклузије* (неко дело које се остварује кроз неко теже дело указује као багателно у односу на то теже дело) и *алтернативитета* (два бића дела се јављају као равноправна и потпуно је ирелевантно да ли ће се узети да постоји једно или друго кривично дело).³⁵⁰ Уколико су учињена иста или истоврсна кривична дела реч је о хомогеном стицају, а ако се ради о различитим кривичним делима, онда је у питању хетерогени стицај.

Од 173 случајева прогањања, њих 164 је извршено без другог кривичног дела, што чини 95% од укупног броја. Преосталих 9 случајева односно 5% извршено је у стицају са другим кривичним делима, при чему су сва извршена у реалном стицају од чега је 4 кривичних дела прогањања извршено у реалном стицају са кривичним делом угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ, иако је са овим кривичним делом могао постојати само привидни стицај односно постоји или једно или друго кривично дело, у зависности од тога шта је у конкретном случају остварено, с обзиром на то да се за постојање кривичног дела прогањање само за радњу из тач. 5 захтева нека врста последице у виду осетног

³⁴⁹ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање*, op.cit., стр. 280-286.

³⁵⁰ Јовашевић, Д., op.cit., стр. 191.

угрожавања личног живота лица према коме се предузимају, док је кривично дело угрожавање сигурности из чл. 138 КЗ одређено поседичном диспозицијом. Кривично дело прогањање у 2 случаја је извршено у реалном стицају са кривичним делом неовлашћено држање опојних дрога из чл. 246а КЗ и у 3 случајева у реалном стицају са кривичним делом насилничко понашање из чл. 344 КЗ, кривичног дела неовлашћена производња, држање и ношење оружја и експлозивних материја из чл. 348 КЗ. У 4 случајева постоји хомогени стицај, а у 5 случајева броју хетерогени стицај (Графикон 11).

Графикон 11. Стицај при извршењу кривичног дела прогањања

7. Карактеристике прогонитеља

7.1. Пол и старост

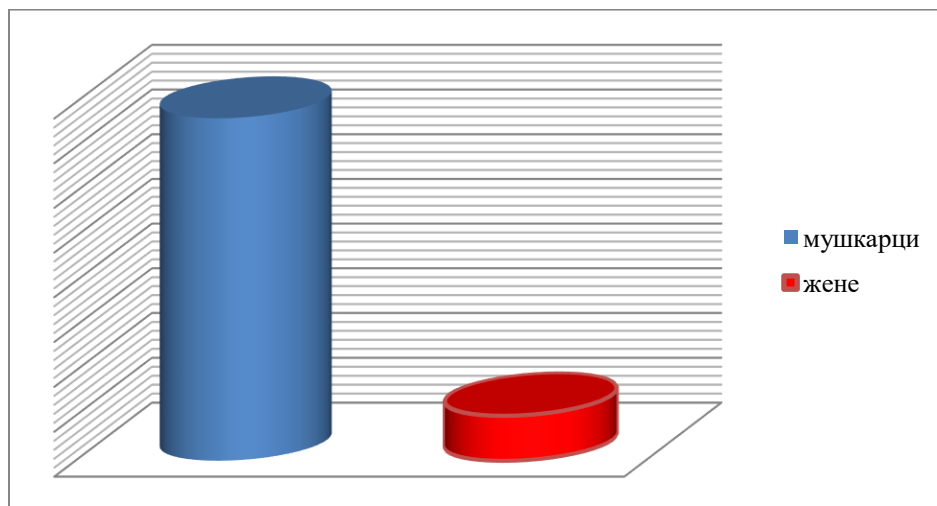
Истраживања прогањања у свету су показала су да мушкарци у знатно већем броју врше кривична дела прогањања од жена. Тако, америчка студија о прогањању показала је да је 87% мушкараца узраста од 20-39 година био учинилац у случајевима прогањања.³⁵¹ Криминолози у Шкотској приликом проучавања прогањања дошли су до сличних резултата, где је од укупног броја прогонитеља, њих 75% било мушког пола.³⁵² Према истраживању прогањања које је спроведено у Манхајму у Немачкој, утврђено је да су

³⁵¹ Tjaden, P., Thoennes, N., op.cit., pp. 2.

³⁵² Morris, S., Anderson, S., Murray, L., op.cit. pp. 40-41.

учиниоци прогањања од укупног броја лица која су чинила узорак истраживања, у 86% случајева били мушкарци.³⁵³

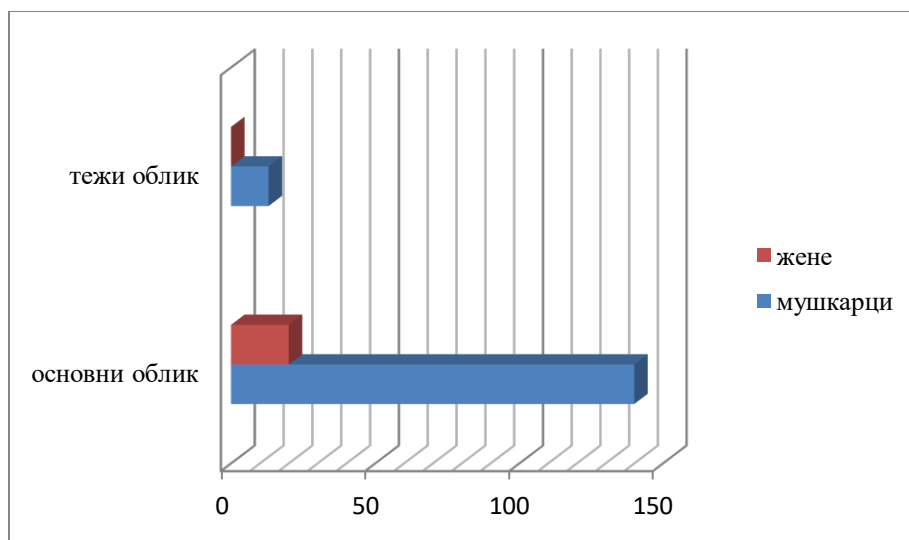
Слични резултати су добијени приликом анализе прикупљених података. Наиме од укупног броја (173) учинилаца кривичног дела прогањања, мушкарци чине 88% у посматраном узорку, што представља 153 учинилаца прогањања, док се жене јављају у улози учиниоца у свега 12% у бројкама износи 20. Добијеним резултатима, потврђена је хипотеза постављена у докторској дисертацији да се у улози прогонитеља у највећем проценту јављају мушкарци (*Графикон 12*).

Графикон 12. *Полна структура осуђених лица за кривично дело прогањање*

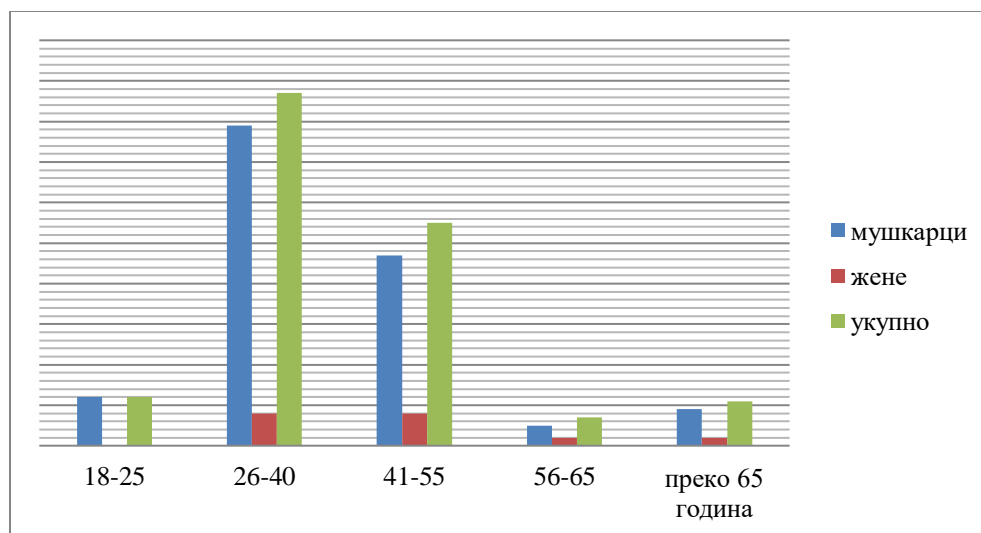
Када је реч о полној структури прогањања према облицима кривичних дела из *Графикона 13* се види да нема већих осилација. Наиме, од укупно извршених 160 основних облика кривичних дела, њих 140 су извршена од стране мушкараца, а 20 од стране жена, док су сви тешки облици (13) извршени само од стране мушкараца., што нам показује да се жене јављају као учиниоци лакшег облика овог кривичног дела.

³⁵³ Ковачевић, М., Маљковић, М., *op.cit.*, стр. 93.

Графикон 13. *Полна структура учинилаца према облицима прогањања*

Разлике међу извршеним прогањањима у односу на старост учиниоца овог кривичног дела дате су у *Графикону број 14*. Тако је у узорку истраживања највише учиниоца мушког пола било у старосној групи од 26-40 године односно 52 %, затим 31% од 41-55 година, 8% од 18-25 године живота, у 6 % је имало преко 65 година живота и у веома мало проценту 3% су учиниоци припадали старосној групи 56-65 година живота. Треба напоменути да су жене у улози учиниоца, поред старосне групе од 26-40 година у идентичном проценту од 30 припадале и групи од 41-55 година. Док је идентичан проценат од 16,5 % жена припадало старосној групи 56-65 година и преко 65 година. Није било жена учиниоца у старосној групи од 18-25 година. Малолетна лица се нису јављала као учиниоци ово кривичног дела. Упоредивањем добијених података са студијама које су спроведене у свету, може се закључити да се поклапају са просеком година (старосна група 26-40) које су имали учиниоци у време извршења кривичног дела.

Графикон 14. *Старосна структура учинилаца*

7.2. Урачунљивост

Кривични законик Републике Србије, урачунљивост предвиђа као један од три елемената (пored кривице и свест о противправности), за постојање кривичног дела (чл. 14 ст. 1). У Закону није одређен овај појам, већ је дата дефиниција неурачунљивости, јер се урачунљивост претпоставља. Сходно одредби из чл. 23 ст. 2 КЗ Неурачунљив је онај учинилац који није могао да схвати значај свог дела или није могао да управља својим поступцима услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености. Поред неурачунљивости, постоји битно смањена урачунљивост (факултативни основ за ублажавање казне) и смањена урачунљивост до битног степена, али не и битно (када је дошло до поремећаја одређених психичких функција) може се узети као олакшавајућа околност приликом одмеравања казне. Скривљена неурачунљивост која подразумева да се кривца учиниоца који се у ово стање довео употребом алкохола или опојних дрога утврђује према времену непосредно пре довођења у такво стање. У прикупљеном узорку 92% је било урачунљиво у време извршења кривичног дела, 5% процента неурачунљиво што чини 8 учиниоца и само њих 5 је било битно смањено урачунљиво (3%). Треба напоменути да је само једна

жена била неурачунљива у време извршења кривичног дела, док су све остале урачунљиве (19) (Графикон број 15).

Графикон 15. Урачунљивост учинилаца

7.3. Кривица прогонитеља

Кривица представља психички однос учиниоца кривичног дела према свом делу. Облици су умишљај и нехат. За дело учињено са умишљајем увек се одговара. Кривични законик РС предвиђа два облика умишљаја (члан 25). Први облик умишљаја је директан умишљај, који постоји када је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење, док други облик умишљаја, тзв. евентуални умишљај, постоји када је учинилац био свестан да може учинити одређено кривично дело, па је на то пристао. Треба напоменути да КЗ не прави разлику у погледу кажњавања између ова два облика умишљаја, већ то зависи од оцене суда у сваком конкретном случају.

Када је реч о нехату, сходно чл. 26 он постоји кад је учинилац био свестан да својом радњом може учинити дело, али је олако држао да до тога неће доћи или да ће то моћи спречити или кад није био свестан да својом радњом може учинити дело иако је према околностима под којима је оно учињено и према својим личним својствима био

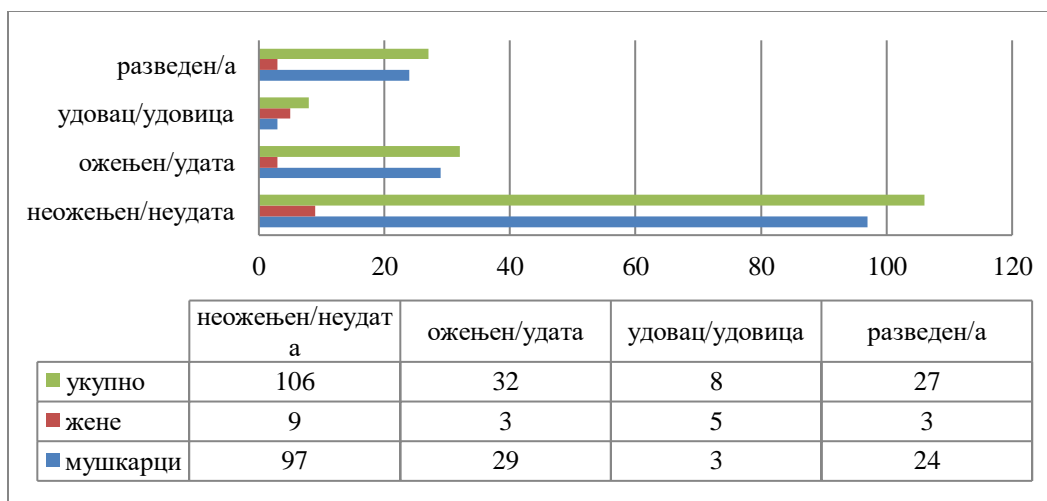
дужан и могао бити свестан те могућности. За нехат се кажњава само када је то у закону изричито прописано. Из оваквог одређења нехата произилази да постоје његова два облика: свесни и несвесни нехат. Као и код умишљаја, закон не прави разлику што се тиче кажњавања у односу на два облика нехата.

Анализа прикупљених правноснажних случајева прогањања (173) који су обухваћени временским и просторним оквиром истраживањем, показалу су да су 165 кривичних дела извршена са директним умишљајем, док су 8 случајева постојали основи који искључују кривицу (неурачунљивост).

7.4. Брачни статус

Пажњу истраживача привукао је и брачни статус прогонитеља, с обзиром на то да ова константа често недостаје у многим великим и обимним истраживањима прогањања. Како је аутор ове дисертације прикупио наведене податке они су доведени у вези са овим кривичним делом.

Највећи број учинилаца прогањања, њих 106 (97 мушкарца и 9 жена) односно 63 % је било неожењено односно неудато у време извршења кривичног дела. Такође, 29 мушкараца је било ожењено, док су 3 жене које су правноснажно осуђене биле удате. Три учиниоца су били удовци, док је број жена удовица био нешто већи (5). У време пресуђења, 24 мушкараца је било разведено, док је број жена био знатно мањи и износи је свега 3. Посматрајући добијене податке шире, дошла сам до закључка да је чак нешто више од половине учинилаца 55% у време извршења кривичног дела живело само, без обзира на разлог оваквог брачног статуса (неожењеност, разведеност, смрт брачног партнера). На основу овога може се закључити да ова чињеница има веома велики утицај на понашање учинилаца истовремено стварајући погодно тле за деловање других (психолошких, социјалних) криминогених фактора (*Графикон 16*).

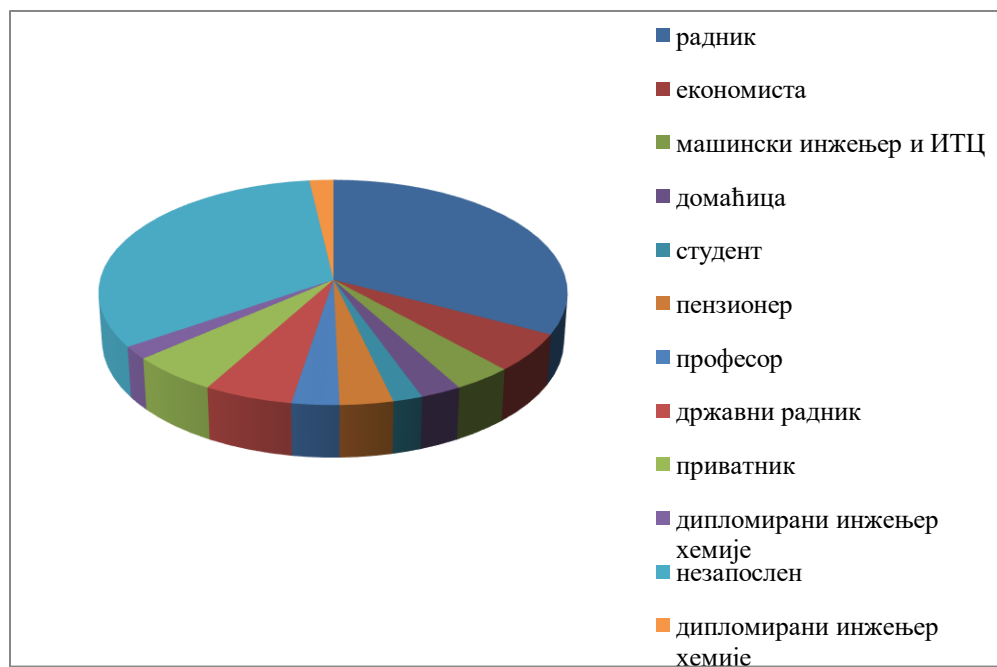
Графикон 16. Брачни статус учинилаца

7.5. Занимање

Занимање учинилаца прогањања представља веома важан податак у формирању демографске слике овог кривичног дела. Студија коју су спровели Мелој и Готхард (Melou&Gothard), показала је да је чак 75% прогонитеља било без занимања, док је према истраживању Патхе и Мулена (Pathe and Mullena) овај проценат био мањи у односу на број запослених и износио је 43% од укупног узорка. Новија истраживања су показала да у о погледу овог чинилаца постоји извесна неправилност и да се не може дати једна општа теза, с обзиором на то да су поједине студије показале и присутност високе стопе учинилаца на врло добрим друштвеним позицијама и пословима.

У испитиваном узорку од 173 учинилаца прогањања, велики проценат 53% учинилаца односно 89 чине они који су се бавили физичким пословима - радник (возач, таксиста, посластичар, фризер, аутомеханичар итд). Затим 60 (33%) учинилаца је било без занимања у време пресуђења и сви су били мушкарци, 10 су били машински инжењера и инжењер информационих технологија што чини 2%, 15 (економиста (од тога десет мушкарца и пет жена) односно 5%, 9 (3%) учинилаца је био пензионисано, 8 (3%) професора (од тога пет мушкараца и три жене), пет је било студента и сви су били мушкарци (2%), а њих 15 су били приватници 5%, док када је реч о женама ту су се појавиле и 7 домаћица што износи 3%, 5 дипломираних инжењера хемије 2%, а 15 је било

запослено у државној служби (5%). Из наведеног произилази да су као најзаступљенија у истраживању се издвојила занимања економисте и машинског инжињера и инжињера информационих технологија, а најмање су заступљена занимања домаћице и студената (Графикон 17).

Графикон 17. Занимање учинилаца

8. Пол и старост жртава

Студије о жртвама прогањања Leicester Универзитета у Енглеској³⁵⁴ је показала да је већина жртва била женског пола и то 86%, просечне старости од 33 године. Такође Национално истраживање о прогањању у Великој Британији је показало да су три четвртине, односно 73% од укупног броја прогоњених управо жене.³⁵⁵ Америчка студија о прогањању је показала да су жене у 78% случајева биле жртве прогањања и то у узрасту од 18 – 29. година.³⁵⁶

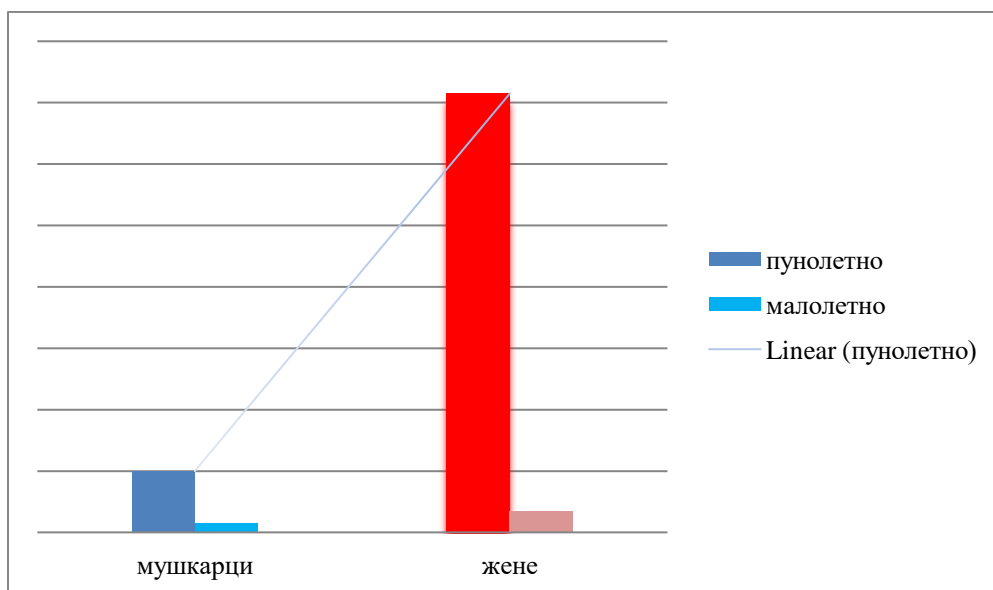
³⁵⁴ Видети: University of Leicester Study Reveals Diversity and Impact of Stalking <https://www.le.ac.uk/ebulletin-archive/ebulletin/news/press-releases/2000-2009/2005/09/nparticle-xfm-t4h-5dd.html>, приступ 20.5.2020. године.

³⁵⁵ Budd, T., Mattinson, J., op.cit., pp. 172.

³⁵⁶ Tjaden, P., Thoennes, N., op.cit. pp. 3.

У узорку је 150 жена било жртва прогањања (87%) наспрам 23 жртва мушког пола (13%). Од тога потребно је нагласити да је међу женама, чак њих седам било малолетно у време извршења кривичног дела, док је међу жртвама који су мушкарци било троје малолетника. Оно што је важно истаћи јесте да су жене биле жртве поред основног облика прогањања (њих 138) и пасивни субјект квалификованог облика и то тако што су у свим 13 случајева искључиво биле жртве прогањања.

Када упоредимо добијене податке са студијама о прогањању у свету, можемо закључити да су и на територији Републике Србије више од три четвртине жртва прогањања биле особе женског пола (*Графикон 18*).

Графикон 18. Полна структура жртава

Из правноснажних пресуда обухваћених узорком, не може се видети тачан број година живота жртава. Само се из 10 одлука у којима као жртва јавља малолетно лице може видети тачан број година. Па је тако 5 жртва било млађи малолетник односно имало је од 14 до 16 година (од тога 2 девојчице и три дечака), док је 5 жртва које су све женског пола су биле старији малолетници од 16 до 18 година. Оваква пракса судова на територији Републике Србије онемогућава виктимолошки приступ прогањању. Због тога је потребно да судије прикупе податке о старости жртве током трајања поступка и исте унесу одлуку.

Исте дигресија може се упутити и у погледу осталих података жртве, а које се тичу њеног образовања, социјалног статуса и породичних прилика. Међутим ово би подразумевало и измену процесних одредби који регулишу израду пресуда и вођење кривичног поступка, јер не постоји законска обавеза судија о уношењу ових података за жртву у судску одлуку.

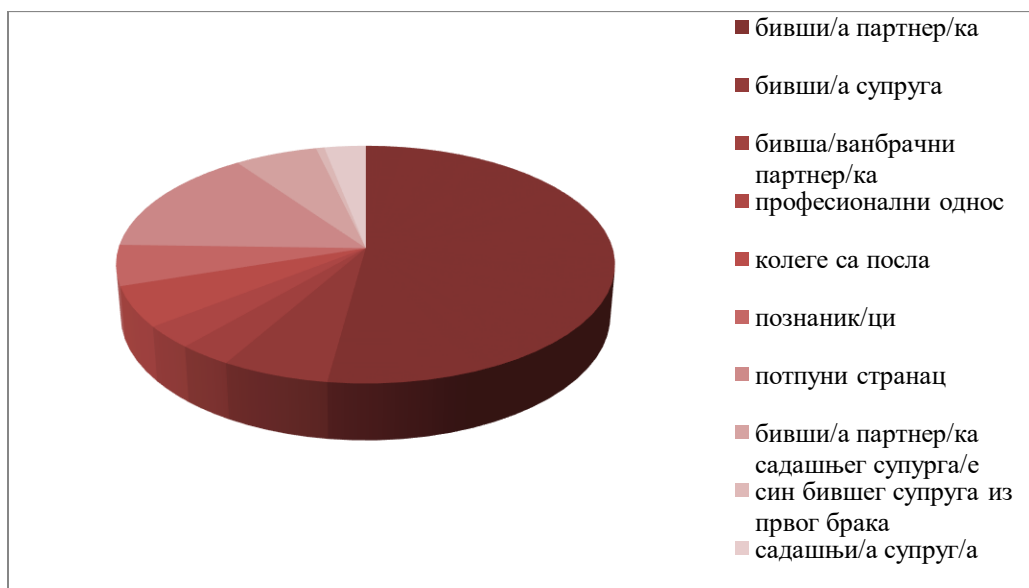
9. Однос прогонитеља са жртвом

Виктимолошка одбрада података о односу прогонитеља и жртве у истраживању, доприноси свеобухватном приступању овом проблему ради проналаска механизма правовремене реакције и спречавања фаталних исхода. Према општеприхваћеној типологији и вези која постоји између жртве и прогонитеља, издвајају се: постојање брака/ванбрачне заједнице или другог парнерског односа (емотивна веза итд), пословни однос, пријатељски, професионални однос, познанство и непостојање било каквог односа између жртве и прогонитеља (прогањање од стране „потпуног странца“). Америчка студија о истраживању насиља над женама показала је да је 59% жена било прогоњено од стране актуелних/бивших партнера.³⁵⁷ Једна новија студија је показала да је у чак 76% случајева жртва је познавала прогонитеља, односно била је са њим у емотивној партнерској вези у 32% случајева. Прогонитељ је раније био партнер садашњег жртвиног партнера у 3% случајева, односно жртвин пријатељ или познаник у 20% случајева, колега са посла у 9%, клијент или странка у 1% и члан жртвине породице у 4% случајева. Студија о истраживању прогањања између бивших интимних партнера је показа да је 35% жртва било у браку са прогонитељем, 25% је живело са њима, али нису били у браку, 24% су били верени, а 15% је било у емотивној вези. Жртве су познавале прогонитеље између 1 и 456 месеци пре почетка прогањања (просечно 72 месеца). У 75% случајева прогонитељ је контролисао понашање жртве током трајања њихове претходне везе, док је свега 3,2% изјавило да је то започело неко време након раздвајања. Типични видови контроле били су: ограничавање учешћа жртве у друштвеним активностима, финансијска контрола (забрањен приступ чековним и штедним рачунима, картицама итд), ускраћивање

³⁵⁷ Tjaden, P., Thoennes, N., op.cit., pp. 6.

аутомобила.³⁵⁸ Слична типологија је прихваћена приликом спровођења овог истраживања, са издвајањем одређених специфичних односа који су се појавили у узорку.

Тако, према подацима датим у *Графикону 19*, 54% жртва је била прогонитељу бивша емотивни/а партнер/ка, што у бројкама износи 85. Једанаест (6%) жртва је била прогонитељу бивша супруга, а 10 бивша ванбрачна супруга (3%), а 5 (1%) жртва је било актуелна супруга прогонитеља. Дошла сам до података да је 10 (6%) жртва било прогањано од стране бивше партнерке свог супруга, а у једном случају (1%) жртву је прогањао син из првог брака бившег супруга. Пет жртва (3%) је са прогонитељем било у професионалном односу (радник банке који је обрађивао захтев за кредит прогонитељу, тренер детета, адвокат, судија који је поступао у предмету прогонитеља, професор енеглеског језика). Девет жртва (5%) је са прогонитељем било у пословном односу (колеге са посла), а исти број жртва је било прогањано од стране познаника односно 5% (жртва је прогонитеља познавала преко сестре, поправљао јој расхладе уређаје, преко супруга). И напослетку, чак 24 (15%) жртва претходно уопште није познавало прогонитеља који је пронашао путем друштвених мрежа Facebook, Instagrama и My Space.

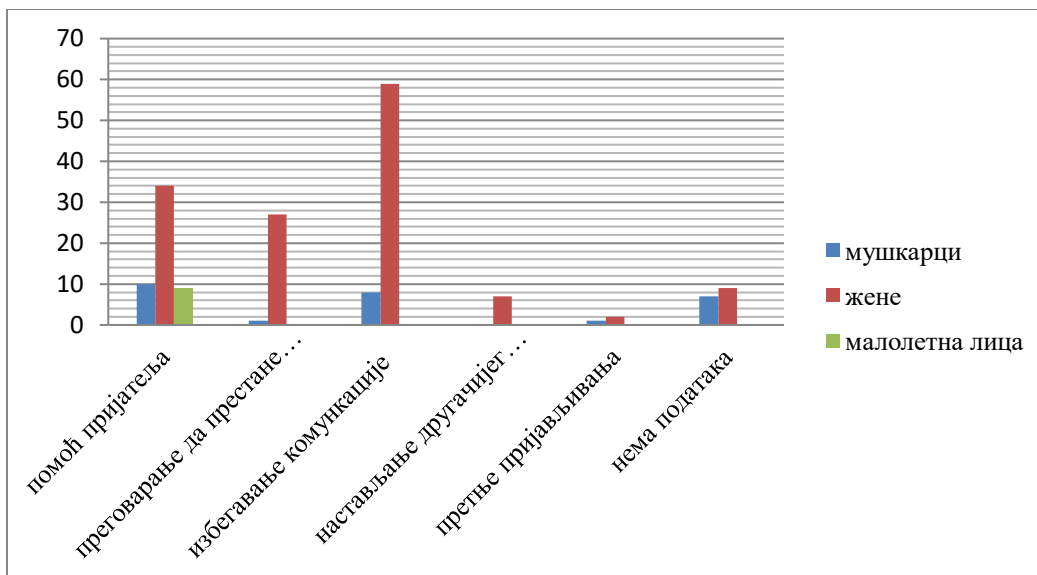
Графикон 19. Однос прогонитеља са жртвом

³⁵⁸ Carderelli, A.P. (ed.), *Violence Between Intimate Partners: Patterns, Causes, and Effects*. Allyn and Bacon, Boston, 1997, pp. 145.

10. Начини реакције жртве на прогањање

Ради добијања података о овој витимолошкој константи, приликом анализе правноснажних пресуда односно решења користала сам поделу реакција жртава на прогањање које су на основу истраживања дали криминолози Купаш и Спитберг (Cupash & Spityberg).

Тако, према подацима представљеним у *Графикону 20*, у испитиваном узорку од (173) у највећем проценту 39% односно 67 жртава је избегавало сваки вид комуникације са прогонитељем попут промена број телефона, неодговарање на позиве и поруке. У свим тим ситуацијама жртве су јасне ставиле до знања учиниоцу да не желе да наставе везу са њим. На следећем месту је тражење помоћи жртве од пријатеља, родбине (сестре, брата) у 30% у бројакама то износи 53, Овде треба нагласити да су сва малолетна лица коај су била жртве прогањања реаговала тражењем помоћи од сестре или другара/ица. У не малом проценту односно 16% жртава је покушало да преговара са учиниоцем да престане са таквим понашањем и одговарањем на позиве и поруке. Међутим, то је показало да је учинилац након једне поруке добијене од стране жртве да престане, наставио са понашањем које је било све константније са још већим бројем порука, позива, због чега су жртве одлучиле да то пријаве полицији. Седам жртава односно 4% је наставило однос са учиниоцем у другачијој форми у виду пријатељства, што је учинилац заправо видео само као једну фазу у њиховој вези, сматрајући да нису прекинули због чега је наставио са слањем порука и позивањем. Свега три жртве односно 2% је претило учиниоцу пријављивањем полицији, што је довело и до реакција учинилаца које су биле праћене насиљем. За шеснаест учинилаца односно 9% није било података о начину реакције на понашање учиниоца.

Графикон 20. Начини реакције жртве на прогањање

11. Процесни положај жртва прогањања у кривичном поступку

Пре свега, оштећени у кривичном поступку јавља се као пасиван субјект кривичног дела (кривичноправни појам) односно жртва (криминолошки/виктимолошки појам), док статус оштећеног под одређеним условима може бити признат и другим лицима - блиским сродницима жртве.³⁵⁹

У виктимологији појам жртве означава се шире или уже: Менделсон (Mendelson) појмом жртве обухвата физичка лица оштећена кривичним делима и несрећама; Фатах (Fattah) као жртве подразумева само физичка и правна лица непосредно оштећена кривичним делом; Шнајдер (Schneider), пак, истиче да појам жртве, поред ових, мора обухватити и посредно оштећена лица, као конкретне (чланови породице) или апстрактне жртве (социјалне групе, држава, друштвене организације, јавни ред итд.); Аћимовић такође у појам жртве укључује, поред непосредно оштећених и посредно оштећена лица; док Шепаровић жртве означава као „све који трпе у својим правима на живот, здравље, телесни интегритет и сигурност, као индивидуалне и колективне жртве, без обзира на то да ли је страдање изазвано понашањем или пропустом физичке или правне особе,

³⁵⁹ Шкулић, М., *Оштећени у кривичном поступку – како побољшати његов положај?*, у: Темида, бр. 3-4, стр. 5-18, Виктимолошко друштво Србије, Темида, Београд, 2000. године, стр. 5.

предвиђеним изричитим нормативним прописима или пак универзалним концептом људских права“.³⁶⁰

У међународним документима појам жртве широко је одређен. Декларација УН о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе моћи (1985)³⁶¹ под жртвом подразумева: лица која су, индивидуално или колективно, претрпела штету, укључујући физичку или психичку повреду, емоционалну патњу и губитак, и суштинску повреду основних права, услед радњи чињења или нечињења које су у супротности са кривичним законима држава чланица, укључујући и оне законе који забрањују злоупотребу моћи (Annex, A.1.). Лице се може сматрати жртвом без обзира да ли је учинилац идентификован, ухапшен, оптужен или осуђен, и независно од породичних односа између учиниоца и жртве, док термин *жртва* такође може обухватити и блиске сроднике односно лица која жртва издржава, као и лица која су претрпела штету помажући жртви или спречавајући виктимизацију (Annex, A.2.). На сличан начин је појам жртве одређен и у Резолуцији УН о Основним принципима и смерницама о праву на правни лек и обештећење жртава тешких кршења међународних аката о људским правима и озбиљних повреда међународног хуманитарног права (V.8.).³⁶²

Што се националне регулативе тиче, истиче се да је оправдано користити термин *оштећени*, имајући у виду чињеницу да се ЕСЉП не бави посебном оценом овакве терминологије, а такође имајући у виду да се у српском језику, академији и законодавству ова два појма уобичајено употребљавају као синоними (*жртва* - као материјалноправни, криминолошки и виктимолошки израз, и *оштећени* – као процесноправни).³⁶³ Сагласно чл. 2 ст. 1 тач. 11 Законика о кривичном поступку³⁶⁴ под оштећеним се подразумева лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено.

³⁶⁰ Ристановић, Николић, В., Константиновић, Вилић, С., Костић, М., *op.cit.*, стр. 453.

³⁶¹ UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985; <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, приступ 20.5.2020. године.

³⁶² General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Right Law and Serious Violations of International Humanitarian), 2005, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf, приступ 20.05.2020. године

³⁶³ Илић, Г., *О положају оштећеног у кривичном поступку*, у: *Анали Правног факултета у Београду*, LX, бр. 1/2012, Београд, 2012. године, стр. 152.

³⁶⁴ Законик о кривичном поступку, *Службени Гласник РС*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

Положај жртве извршењем кривичног дела прогањања се у позитивном кривичном процесном праву Србије, може посматрати из неколико основних аспеката 1) са становишта појма оштећеног у позитивном процесном закону, 2) анализирањем могућих улога оштећеног у кривичном поступку, те 3) са становишта разматрања основних процесних механизма заштите оштећеног у кривичном поступку и ван њега. С обзиром на тему и оквир рада, овде ћемо се ограничити само на излагање о појединим сегментима права оштећеног и механизмима за спречавања секундарне виктимизације.

Природа кривичног дела прогањања указује да је положај жртва у кривичним поступцима такав да се она посматра као извор информација. На основу анализа правноснажних пресуда можемо приметити да су у образложењу пресуде, основни судови адекватну пажњу усмерили на исказ оштећене. Из садржине истих, произилази да је оштећенима омогућено да у неометаном излагању износу све чињенице које су од значаја за критични догађај, о партнерској или интимној вези која је претходила између њих, када је почело са континуираним позивима, слањем порука, праћењем, чекањем испред посла/куће, остављања поклона итд, начинима реакције жртве, затим околности везане за ескалацију понашања окривљеног и тренутка позивања полиције, до образлагања осећаја угрожености и страха за сопствену сигурност, од тражења медицинске помоћи и обраћања психологу до промене места боравка и запослења. Овакав детаљан начин изношења исказа оштећене није неуобичајан за кривична дела са елементима насиља, с обзиром на то да исти за судове представља круцијалан и у лепези осталих изведених доказа, најважнији на којима заснива пресуду.

С обзиром на значај исказа оштећене испитане у својству сведока, основни судови би требали да искористе и механизаме које им процесни закони нуди за заштиту жртва попут одређивања статуса посебно осетљивог сведока, а све у циљу спречавања секундарне трауматизације. Основи за додељивање овог статуса обухватају узраст, пол, здравствено стање, животно искуство, начин живота, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја (чл. 103 ст. 1 ЗКП).

Статус посебно осетљивог сведока решењем одређује јавни тужилац, председник већа или судија појединац, а сведоку се може поставити и пуномоћник, уколико орган поступка сматра да је потребно, чиме се сведок додатно штити (чл. 103 ст. 2 ст. 3 ЗКП).

Приликом испитивања посебно осетљивог сведока питања се постављају искључиво преко органа поступка, који се према сведоку мора односити с посебном пажњом, а уколико је оправдано, испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника, другог стручног лица или институције (чл. 104 ст. 1). Такође, предвиђена је могућност испитивања посебно осетљивог сведока помоћу аудиовизуелних техничких средстава, када се сведок налази у посебној просторији, чиме се избегава могућност поновног сусрета са окривљеним и његовим браниоцем. Ово је врло значајно законско решење јер поновни сусрет са прогонитељем за жртву може створити последице које су психолошки разарајуће (плач, дрхтање тела, губитак даха итд), а што може утицати и на њено сведочење, због чега се јављају недоследности у исказу, које су моћно оружје одбране за довођење у сумњу веродостојност исказа оштећене.

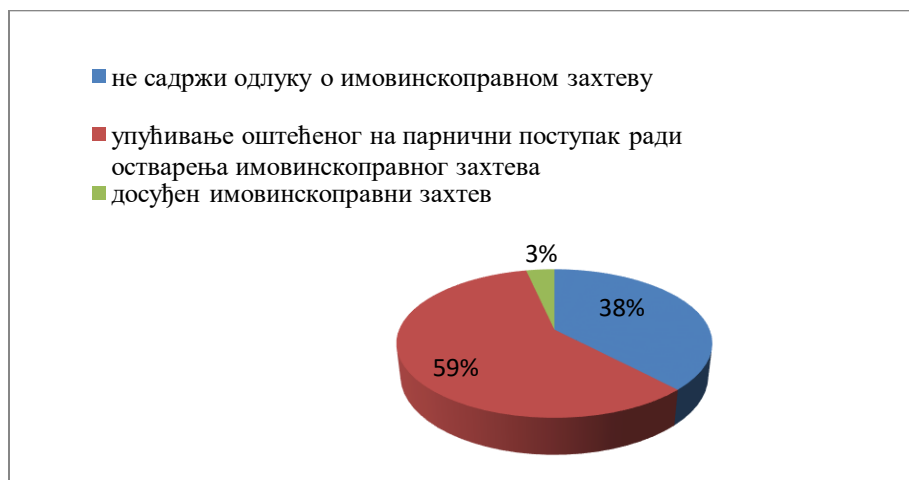
У узорку временског и просторног оквира истраживања од укупног броја од 173 случајева, додељивање овог вида заштите и испитивање из посебне просторије је примењено у свега 13 случајева што износи свега 7%, при чему се у пет случајева радило о малолетном лицу.

Занимљив је и податак да у свих пет случајева прогањања, у којима је оштећена била садашња супруга окривљеном, након упозорења оштећене од стране суда да не мора да сведочи јер спада у лица која су у смислу чл. 94 ст. 1 ЗКП ослобођена од дужности сведочења, све оштећене се нису користиле овим процесним правом, већ су сведочиле о свему што су преживеле у периоду прогањања.

Аутор је приметио и да је само незнатно мали број оштећених свега 24 имало пуномоћника из редова адвоката, само у једном случају је оштећена имала помоћ невладине организације која се бави пружањем помоћи и подршке жртвама, док остали оштећени нису имали никакву подршку, чак ни од стране Служби за помоћ и подршку жртвама и сведоцима које постоје при свим вишим судовима у Србији, а које по потреби могу користити и основни судови.

Следећи значај податак који утиче и на позицију оштећене извршењем кривичног дела прогањања је, да је 29 правноснажних пресуда којима је окривљени оглашен кривим због кривичног дела прогањање донето прихватањем споразума о признању кривичног дела, закљученог између тужиоца с једне стране и окривљеног и његов браниоца с друге

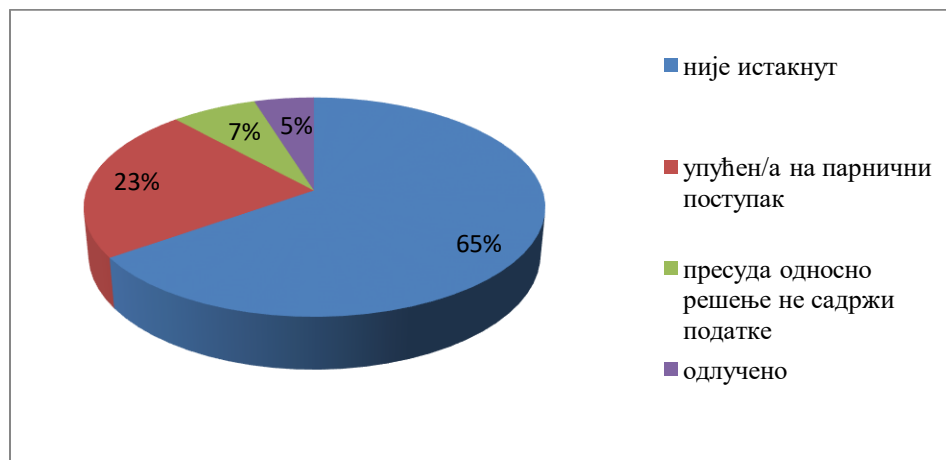
стране (чл. 313-317 ЗКП). Веома је битно нагласити да за закључење споразума није потребна сагласност оштећеног, а једино уколико овлашћено лице није поставило имовинскоправни захтев, јавни тужилац ће га пре закључења споразума позвати да га поднесе (чл. 313 ст. 6 ЗКП). Међутим, иако је законодавац одредио да је одлука о имовинскоправном захтеву обавезан елемент споразума, првостепени судови су у чак 11 случајева прихватили споразуме без тога, те самим тим одлуку о истом нису унели ни у пресуду којом су прихватили такав споразум, јер иако је кривични поступак окончан на овај начин тиме оптужени није ослобођен обавезе накнаде материјалне или нематеријалне штете, нити тиме може бити ускраћено право оштећених да га остварују у оквиру кривичног поступка. У 17 случајева су оштећени упућени на парнични поступак ради остваривања имовинскоправног захтева, а само у једном случају је одлучено о истом и досуђен новчани износ на име накнаде нематеријалне штете (*Графикон 21*).

Графикон 21. *Процентуални приказ одлука о имовинскоправном захтеву у случајевима којима је кривични поступак окончан доношењем пресуде прихватањем споразума о признању кривичног дела*

Када је реч о одлукама о имовинскоправном захтеву у осталим правноснажним пресудама односно решењима (144), у 94 случаја није истакнут, у 33 је оштећени упућен на парнични поступак ради остварења, десет одлука не садрже податке о истом, док је у 7 случаја одлучено и досуђено новчани износ на име накнаде нематеријалне (5) и материјалне (2) штете. Из овако добијених података и код овог, као и код осталих

кривичних дела настављен је тренд упућивања жртве да покрене парницу, што осим што је излаже додатним трошковима, неминовно води и још једном виду трауматизације сада кроз грађански поступак (Графикон 22).

Графикон 22. Процентуални приказ одлука о имовинскоправном захтеву у осталим случајевима

ГЛАВА ПЕТА

**ЕТИОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГАЊАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

1. Појам и подела криминогених фактора

Као и код других феномена којима се криминологија бави, и код прогањања настало је мноштво теорија у настојању да се објасни шта доводи до таквог понашања. Важно је истаћи да се свака од теорија овог кривичног дела ослања на дејство одређених криминогених фактора. У оквиру теоријских објашњења које су изнети у претходном делу рада (*види стр. 47*) и расположивих података прикупљених истраживањем, приликом научне анализе узрока прогањања биће узети у обзир сви могући фактори који би могли бити од значаја за његов настанак и развој. Пре тога, поставља се питање појмовног одређења криминогених фактора и подела истих. Тако могу дефинисати као *објективни и субјективни чиниоци, који делују у процесу настанка, формирања и коначне реализације криминалитета као масовне друштвене појаве и појединачног понашања*.³⁶⁵ Они делују на генезу криминалитета, те се тај процес њихових деловања у литератури назива криминогенеза. Према интензитету дејства и њиховом утицају на јављање криминалног понашања, основна подела у литератури је на узроке, услове и поводе. *Узрок* се одређује као одлучујући, директни и пресудни криминогени фактор који у датој ситуацији изазива криминално понашање. *Услови* се пак дефинишу као активности и утицаји који омогућавају и олакшавају јављање криминалног понашања или предузимање криминалних активности. Они сами по себи не могу да изазвати криминално понашање, али га омогућавају и стимулишу, због чега су веома значајни. Када је реч о *поводима* они представљају извесне спољне утицаје везане за ситуацију извршења криминалне активности, који утичу на доношење конкретне одлуке за предузимање криминалне активности.³⁶⁶

Када говоримо о другим поделама криминогених фактора, треба нагласити да међу криминолозима постоје разлике у зависности од њиховог дејства који узимају као пресудан за њихово сврставање у једну или другу групу. Тако, Фери (Feri) је делио криминогене факторе на антрополошке, физичке и друштвене, док Зелиг и Садерланд (Zeling and Sadreland) их деле на историјске (делују у процесу настајања криминалног понашања) и ситуационе (делују у моменту криминалног понашања). С обзиром на

³⁶⁵ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 338.

³⁶⁶ *Ibidem*

њихову природу, поједини криминолози их деле на личне (психичке и биолошке) и спољне (природне и друштвене).³⁶⁷ Још једна од подела је и на објективне (односе се на социјалне узорке и услове криминалног понашања) и субјективне (делују на формирање личности учиниоца). У криминолошкој литератури најшире је прихваћена подела на егзогене (спољне) и ендogene (унутрашње) факторе.

1.1. Егзогени криминогени фактори

1.1.1 Утицај социјално-економских фактора

Бројна истраживања су показала да у дејству више међусобно испреплетених чинилаца који доприносе јављању прогањања као један од кључних се наводи дејство социјално економских фактора. Он се огледа у структури домаћинства, услова и прилика за образовање, економским приликама становништва и широко распрострањеној клими насиља у једном друштву, што неминовно доприноси и јављању феномену прогањања. Студија о социоекономском статусу прогонитеља у Аустрији истог профилише као особу више друштвене класе са месечним примањима од око 2.000 евра и то у више од половине случајева, док је свега 22% прогонитеља било лоше материјалног статуса, а њих 5% је живело на граници егзистенције.³⁶⁸

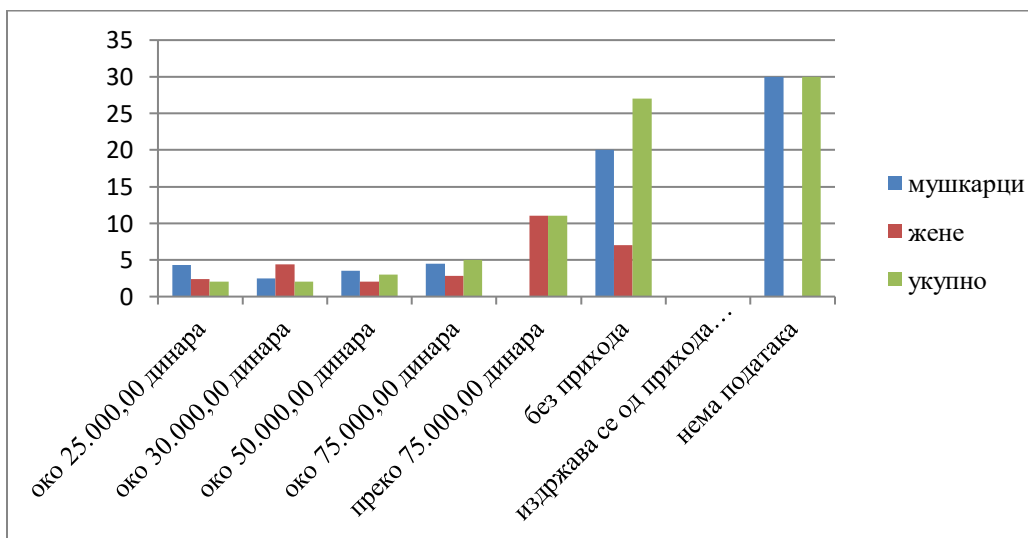
Када је реч о узорку истраживања деловања овог фактора, подаци су прикупљени из правноснажних пресуда односно решења. Наиме, одредбом из чл. 85 ст. 1 Законика о кривичном поступку у делу који дефинише саслушање окривљеног прописано је да ће се од окривљеног између осталог узети подаци о томе шта он и чланови његовог породичног домаћинства поседују од имовине. Ове податке су судови уносили у делу о личним подацима окривљеног. У овом делу треба похвалити нашег законодаваца, јер је на овај начин омогући истраживачима да сагледају и дејство и утицај социоекономских прилика вршењу кривичних дела.

Тако у узорку (*Графикон 23*) обухваћеним изстраживањем 28 % односно у бројкама 46 учинилаца остварују месечну зараду око 30.000,00 динара, њих 28 односно 17% који се

³⁶⁷ Игњатовић Ђ., *Појам и етиологија насилничког криминалитета*, op.cit., стр. 187.

³⁶⁸ Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R., op.cit., pp. 1245.

издржавају од повремених послова остварују приходе у износу око 25.000,00 динара, а у погледу поседовања непокретности њих 17 се изјаснило да поседује кућу и плац, а 5 аутомобил на своје име. Десет учинилаца кривичног дела односно 6% остварује месечну зарату око 50.000,00 динара и сви су се изјаснили да поседују кућу или стан на своје име, док се деветоро издржава од прихода које остварују остали чланови њиховог домаћинства (пензије, ночване помоћи итд). Осам учинилаца кривичних дела остварује месечну зарату од око 75.000,00 динара што је процентуално 5%, а свега 11 односно 7% остварују месечну зарату преко 75.000,00 динара. Такође, пет учинилаца се изјавило да их издржавају родитељи (3%). Свега 27 учинилаца односно 16% се изјаснило да је без прихода и имовине, док за 30 (16%) учинилаца нема података. Уколико ове податке упоредимо са подацима о просечној нето зарди за запосленог у последњој години истраживања односно 2019. који су доступни на сајту Републичког завода за статистику³⁶⁹, која износи 59.772,00 динара, долази се до закључка да више од половина учинилаца прогањања живи са примањима нижим од просечних. Када је реч о женама учиниоцима кривичних дела, 7 жена не остварује никакве приходе и без имовине је, док 11 жена остварује приходе преко 75.000,00 динара и поседује стан/кућу на своје име и 2 жене које остварују приходе око 50.000, динара.

Графикон 23. Социоекономске прилике учиниоца

³⁶⁹ Видети: Републички завод за статистику, Просечна месечна зарата запосленог у 2019. години, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/trziste-rada/zarade/>, приступ 15.05.2020. године.

1.1.2. Породица и прогањање

Породица је одувек била основна ћелија друштвеног живота, истинска радионица у којој се обликује напредак цивилизације, континуитет традиције и најважније претпоставке људске културе.³⁷⁰ Она је мост између појединца и друштва, али са своје стране, такође емитује одређене импулсе ка ширем друштвеном окружењу чији јесте мање или више интегрисани део. Породица се сматра медијем кроз који друштво утискује свој жиг својеврсној структури детета, а тиме и одраслог појединца.³⁷¹

На међународном плану, породица се дефинише Општом декларацијом о правима човека УН из 1948. године. Дефиниција је широка и гласи: „Породица је природна и основна ћелија друштва и има право на заштиту друштва и државе“.

У савременим правима, законописци ретко дефинишу породицу. Један од примера земаља бившег југословенског подручја која је појовно одређује јесте црногорско право. Породични закон Црне Горе дефинише породицу као животну заједницу родитеља, деце, и других сродника који имају међусобна права и обавезе, као и друга основна заједница живота у којој се негују и подижу деца. Изузетак је и словеначко право, у коме је породица, пак дефинисана као животна заједница родитеља и деце, која у интересу деце ужива посебну друштвену заштиту.³⁷² Породични закон Републике Србије не садржи дефиницију породице, премда би начело правне сигурности налагало да она постоји.

Један, међу више разлога, зашто закони из породичне области у савременим правима, па ни Породични закон Србије, не садрже дефиницију породице јесте што би прецизна дефиниција довела до ограничења појма породице, а што би довело и до изостанка адекватне и кривичноправне заштите. Породични односи се брзо развијају, појављују се нови облици породице непознати у ранијим историјским периодима, па би тиме остали ван законског појма породице, уколико би дефиниција породице одређивала ко чини чланове породице.

³⁷⁰ Младеновић, М., Основи социологије породице, Завет, Београд, 1995. године, стр. 116.

³⁷¹ Фанука Н., Социологија: Профил Интернационал, Загреб, 2008. године, стр. 15.

³⁷² Драшкић, М., Породично право и права детета, Београд, 2011. године, стр. 48.

У пракси Европског суда за људска права, која се формирала на основу тумачења права на поштовање породичног живота (чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода), могуће је пронаћи бар оквирне елементе за дефиницију породице. Европски суд за људска права, увек и без изузетака сматра члановима породице супружнике и ванбрачне партнере. Родитељи и њихова деца, укључујући свакако и ванбрачну односно усвојену децу, уживају безрезервну подршку Суда, у погледу признавања права на поштовање породичног живота. Однос брата и сестре, као и однос старијих сродника и унучади, Суд је сматрао правим породичним односом. Када је реч о партнерима у заједницама истог пола, за које Европски суд у више наврата наводи да још увек нема консензуса међу држава чланица Савета Европе у погледу њиховог изједначавања са животним заједницама особа различитог пола, хомосексуални однос је увек у пракси Суда био заштићен позивањем на право на поштовање приватног живота, као на пример у случају *Case of Dudgeon v. The United Kingdom*.³⁷³

Досадашња истраживања су показала да постоји криминогени утицај деградираних и непотпуне породице на криминалитет. Деградирана породица се одређује као породица са лошим породичним односа односно у којој су нарушени односи између брачних/ванбрачних партнера или родитеља и деце, услед чега долази до испољавања асоцијалног или антисоцијалног понашања чланова породице. Хентиг (Hentinig) је још одређује као „*легло немира у којој цветају сукоби и емоционалне напетости*“. Управо лоша породична атмосфера манифестује се најчешће применом насиља у породици. Досадашња истраживања су показала да се предисторија породичног насиља углавном јавља код прогањања у којој су прогонитељ и жртва били у партнерској вези, односно оних који су чинили породицу. Углавном је насиље започето у току трајања везе, а настављено након прекида које је праћено прогањањем.³⁷⁴

Према подацима из правноснажних пресуда које чине узорак истраживања, чак 24 жртва прогањања је претходно било жртва неког облика насиља у породици из чл. 194 КЗ и донете су правноснажне пресуде којима су осуђени због извршења тог кривичног дела. Осим тога, врло је важан податак да је 13 прогонитеља у време прогањања имало изречену хитну меру заштите од насиља у породици – забране прилажења и комуницирања са

³⁷³ Ibidem

³⁷⁴ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 361.

жртвом, коју је прекршило и наставило са понашањем које је правно квалификовано као прогањање. На крају, упоређујући податке, када се у улози жртве налазе мушкарци или жене, у највећем број случајева и код једних и код других је постојао претходни интимни партнерски однос.

Појмовно одређење непотпуне породице дао је Кенинг, која подразумева одрастање уз једног родитеља, услед смрти, напуштања развода или рођења детета у ванбрачној заједници. Иако је изражено мишљење у криминолошкој литератури да овај облик породице представља највећу потенцијалну опасност за вршење криминалних активности, досадашња истраживања су показала да на то утичу и број други констелативни фактори, а између осталих и форма породице.

У погледу овог чиниоца, правноснажне пресуде не садрже податке на основу којих би се могао извести закључак о структури породице у којој су одрастали учиниоци. Једино у 8 случајева, на основу анализе одбрана учинилаца који су прогањали своје бивше партнере дошло се до података да су одрастали у непотпуним породицама, цитат из правноснажне пресуде „ *ја је пратим и зовем јер желим да се помирим њом, не желим да деца одрастају без једног родитеља као што сам ја, јер је мене и мајку напустио отац и отишао са другом женом*“³⁷⁵. Међутим наведени број случајева, по аутору, не представља репрезентативан узорак за закључивање о дејству овог фактора на прогањање. Оно што треба имати у виду јесте да породицу не треба изоловано посматрати, без садејства других криминогених фактора и социопатолошких појава које се у њеном миљеу јављају (алкохолизам, наркоманија итд).

1.1.3. Школа, образовање и прогањање

Школа, као организована друштвена институција за васпитање и образовање, представља значајан фактор социјализације, јер је поред породице, једна од примарних група у којој се формира личност у позитивном смислу. Међутим, с обзиром на начин остваривања функција које школа има у друштвеној средини према појединцу, могуће је утицај школе сагледати и са становишта криминалне етиологије. Наиме, школа пред

³⁷⁵ Пресуда Основног суда у Сомбору К 202/18.

дететом поставља низ захтева и задатака, на које оно често није у могућности да одговори. Тако се као значај проблем поставља могућност прилагођавања школским обавезама, захтевима наставника и савлађивања школског градива. Код оних ученика који, с обзиром на своје интелектуалне способности нису у могућности да одговоре таквим захтевима, ствара се отпор према школи и учењу, долази до конфликтних односа са наставницима и неоправданог изостајања, а што све води криминалном понашању. Такође, утицај школе се може испољити и кроз преобимне наставне материјале, недовољну стручност професорског кадра, стварање „привилегованих ученика“ према професионалном или социјалном статусу родитеља итд.³⁷⁶

Када говоримо о нивоу образовања, као криминогеном фактору, у криминологији нема једиственог става, већ се разликују: оптимистичко, песимистичко и мешовито схватање. Код оптимистичког схватања полазно основиште је реченица француског књижевника Виктора Игоа да отварање једне школе води затварању једног затвора. Са повећањем нивоа образовања опада стопа извршених кривичних дела. Представници песимистичке струје су сматрали да образовање стечено у школи „наоружава“ појединца новим сазнањима за још ефикасније вршење кривичних дела. Мешовито схватање полази од тога да и оптимистичко и песимистичко схватање имају своје недостатке. Због тога је најбоље усвојити средње становиште, које је заступао Жан Пинател, о томе да образовање фаворизује криминалитет крадљиваца и повратника, али представља снажну кочницу против паљевина, сексуалних деликата и убистава.³⁷⁷

У савременој криминолошкој литератури преовлађује схватање да однос образовања и криминалитета треба сагледавати у склопу друштвених услова живота и друштвене структуре који детерминишу друштвене појаве и процесе, па и школски систем образовања и васпитања. Нижи степен образовања не мора да се испољи као криминогени фактор, ко што високо образовање не представља неминовно заштиту од испољавања криминалне активности.³⁷⁸ Студија о женама у улози прогонитеља у Америци, указала је да се углавном чак у 56% радило о женама које су биле високо образоване, а само незнатан број 7% је имало основно образовање. Када је реч о

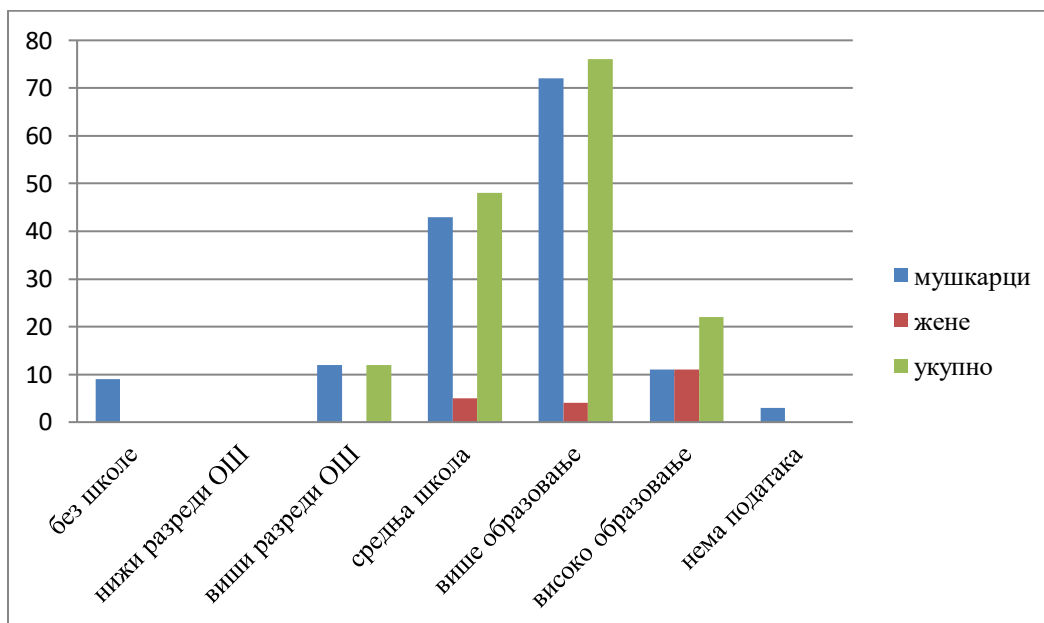
³⁷⁶ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 363-364.

³⁷⁷ *Ibidem.*

³⁷⁸ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 364.

мушкарцима, студија је показала да у нешто више преко половине случајева, односно 51% су имали средње образовање.

У узорку од укупног броја (173) учинилаца прогањања, највећи број има завршену вишу школу - њих 76, што чини 45%. За њима следе учиниоци који су завршили средњу школу (48) што чини 28% испитиваног узорка. Дванаест учинилаца прогањања односно 7% је завршило више разреде основне школе, док је девет учинилаца (5%) при чему треба нагласити да су сви мушког пола је навело да је без школе. Занимљив је податак да је 22 (13%) учинилаца завршило високу школу, при чему је једнак број мушкараца и жена који се јављају у овој категорији. За три учинилаца кривичних дела није било података о степену образовања, што чини 2%. Није било учинилаца који су завршили само ниже разреде основне школе. Из добијених резултата, произилази да су у испитиваном узорку у постављеном временском оквиру у улози прогонитеља била лица са виши степеном образовања (Графикон 24).

Графикон 24. Степен образовања учиниоца

1.1.4. Масовни медији и прогањање

Утицај медија на формирање вредносних судова појединаца је велики, па је објективно информисање њихов основни задатак. Медији задовољавају потребе човека да буде обавештен о важним друштвеним процесима и догађајима, па је њихов позитиван утицај изузетно значајан, омогућавају стицање знања, развој стваралачких способности и подстичу креативност људских индивидуа. Они имају и важан политички значај, због своје улоге које имају за развој демократског друштва, вршећи контролну функцију над понашањима институција јавне власти и појединца који их обављају.³⁷⁹

У кримнолошкој литератури медији су дефинисани као друштвене активности путем којих се посредством одређених техника дају обавештења о социјалним питањима, процесима, односима и другим догађајима. Када информишу јавност о криминалитету, медији у значајној мери утичу на формирање јавног мњења о криминалитету и развијају позитивне представе о напорима надлежних органа усмерених ка сузбијању кривичних дела.³⁸⁰ У погледу броја и врста медија они се разликују у различитим периодима развоја људског друштва, али се од најзначајнијих могу издвојити: радио, телевизија, филм, штампа, електронске новине итд. Закон о јавном информисању РС дефинише медиј, као средство јавног обавештавања које речима, сликама односно звуком преноси уреднички обликоване информације, идеје, мишљења и друге садржаје намењене јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника. У смислу овог закона, нарочито се подразумевају, дневне и периодичне новине, сервис, новинарске агенције, радио програм, телевизијски програм и електронска издања тих медија, као и самостална електронска издања, а који су регистровани у Регистру медија, у складу са законом.

Схватања о утицају медијског извештавања на испољавање криминалног понашања почивају на теорији навикавања по којој констатни насилни медијски садржаји код корисника смањују способност емпатије, односно саосећаје са жртвама насиља, а даље се насиље почиње доживљавати као нормално, свакодневно понашање и адекватан начин за решавање конфликата и проблема. На овај начин се повећава толеранција према насиљу и

³⁷⁹ Димитријевић, П., Вучковић, Ј., *Основи медијског права*, Центар за публикације, Ниш, 2011. године, стр. 15.

³⁸⁰ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 372.

смањује праг ограничавања да се постане насилан. С друге стране према теорији интеракције полази се од тога да је у интеракцији медија и јавног мишљења битно какав значај мас медији придају криминалном понашању, али и особина личности појединца као крајњег корисника. У контексту наведеног утицај медија на криминалитет уопште, па и на прогањање треба посматрати кроз објективни (начин приказивања садржаја) и субјективни критеријум (процес интеракције између медија и лица на које се преноси садржај).³⁸¹

Прегледом релевантних научних радова, аутор није дошао до података о истраживању утицаја медија на прогањање. Оно што је скренуло пажњу истраживача је да се у бројним филмовима попут *Фаталне привлачности или Забрањене фотографије* приказују понашања која се сматрају прогањањем. Осим тога, могућ се наћи и бројни медијски извештаји, нарочито о прогањању познатих личности који указују на опасност и фаталне исходе ове појаве.

У погледу новинарског извештавања о прогањању у нашој земљи које је као кривично дело уведено Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2016. године, а који је почео да се примењује од 01. јуна 2017. године, у данима који су претходили ступању на снагу одредби које прописују ово кривично дело, новинарске чланке је пратио сензационалистички приступ попут наслова „НОВИ ЗАКОН Због удварања идете у затвор!“.³⁸² Због тога, је већ у наредним данима дошло до реаговања невладиних организација које се баве заштитом људских права. Тако, је Аутономни женски центар поднео Савету за штампу – Комисији за жалбене поступке, жалбе на три медија због текстова у којима се извештава о увођењу нових кривичних дела, прогањање и полно узнемиравање, представљајући да ће убудуће за удварање бити изрицане новчане и затворске казне. Из Записника са седнице Комисије за жалбене поступке,³⁸³ произилази да у току расправе о тексту објављеном у листу „Ало“ оцењено је да медији у овом, као и у случају образовног пакета о насиљу у породици, сnose велику одговорност за довођење

³⁸¹ Ibidem

³⁸² Цео текст чланка доступан на: <https://www.alo.rs/vesti/drustvo/zbog-udvaranja-idete-u-zatvor/109343/vest> , приступ 10.01.2019. године.

³⁸³ За више видети: Записник са седнице Савета за штампу од 29.06.2017. године, http://www.savetzastampu.rs/cirilica/zapisnici-sa-sednice-komisije-zalbe/100/2017/07/11/1473/zapisnik-sa-sezdeset-sedme-sednice-komisije-za-zalbe-odrzane-29_6_2017.html, приступ 10.01.2019. године.

јавности у заблуду о томе о чему је у ствари речи. Неко ко се није много удубљивао у текстове, могао је да извуче сасвим погрешан закључак да је сада удварање кривично дело. Осим тога указано је да је наведени лист погрешно пренео да само мушкарци иди у затвор, као и да су овакви текстови веома опасни, јер се кривична дела мешају са удварањем и ласкањем и сл. Истакнуто је да се овај дневни лист није потрудио да о овој важној теми позове саговорника из ове области, већ су изјаву државног секретара преузели из дневног листа „Информер“. Комисија је одлучила да је дневни лист „Ало“ прекршио Кодекс и наложено му је да објави одлуку Комисије. У вези са тесктовима који су обављени у дневним листовима „Информер“ и „Вечерње новости“, Комисија је одлучила да им изрекне опомену, с обзиром на то да су бар у антрфилеу цитирани нови чланови Кривичног законика, који регулишу наведена кривична дела.

Несумњиво је да медији имају веома позитиван учинак у савременом друштву у обавештавању грађана о напорима државе у сузбијању криминалитета. Због веома израженог утицаја на формирање јавног мњења о некој појави, у овом случају о прогањању, врло је битно да тираж и стицање профита не буде главни циљ медија, а све на уштрб објективног и потпуног преноса информација које дају надлежни органи и стручна тела о начину заштите грађана од овог старог новог феномена.

Приликом прегледа правноснажних пресуда које чине узорак истраживања, није било могуће установити утицај масовних медија као криминогеног фактора на прогањање.

2. Социо-патолошке појаве и прогањање

2.1. Алкохолизам и прогањање

Испитивање повезаности криминалитета и конзумирања алкохола заузима једно је од општих и последњих година, најчешће разматраних питања у криминолошкој литератури. Алкохол је био присутан на Земљи, много раније него што су се појавили први људи. Развио се пре 1,5 билиона година, када су бактерије конзумирајући ћелије биљака произвеле алкохол. Људи су почели да га конзумирају најмање пре 7000 година.

Пронађени су остаци грнчарија из овог времена, у чијим порамма су археолози пронашли остатке пива и вина. Стари Грци и Римљани су производили медовину. Веровали су да су алкохолна пића производи богова и да им могу помоћи у борби са непознатим силама, недаћама и болестима.³⁸⁴

Најстарији писани траг о алкохолним пићима код Срба налази се у једном писму краља Владислава (владао од 1233 до 1242 године) и односи се на правно регулисање обавезног предавања хмеља потребног за производњу пива. Употреба „рујног вина“ забележна је у многим народним песмама, а Краљевић Марко има врло „незгодну нарав“ када претера у пићу. У историји се пораз српске војске у Маричкој битци 1371. године приписује опијању српских војника ноћ уочи битке. Производња ракије код Срба, почиње тек са доласком Турака.³⁸⁵

Пре него што размотримо утицај алкохолизма на криминалитет потребно је дефинисати основне појмове. Према најшире прихваћеној дефиницији Светске здравствене организације *„Алкохоличарем се сматра особа која ексцесивно пије и чија је зависност од алкохола толика, да показује видљиве душевне поремећаје или такве појаве које указују на оштећења физичког и психичког здравља; поремећаје односа с другим људима и погоршање њеног социјалног и економског стања или показује само предзнаке који наговештавају поремећаје таквог карактера и због свега тога захтевају лечење“*. Реч алкохолизам је први пут била употребљена 1852. године од стране Магнуса Хуса (Magnus Hus), професора Универзитета у Стохолму. Он је под алкохолизмом подразумевао скуп нервних поремећаја који настају под утицајем токсичког дејства алкохола. Према одређењу нашег истакнутог алкохолога др Бранка Гачића *„свако поновљено пијење алкохола, без обзира на количину и учесталост, које ствара одређене проблеме и потешкоће (здравствене, породичне, социјалне) знак је алкохолизма и захтева лечење“*.³⁸⁶

Приликом извршења кривичних дела утицај алкохолизма може бити непосредан или посредан. Тако разликује се „алкохоличарски криминалитет“ који обухвата крвне

³⁸⁴ Кратак историјски приказ алкохола и алкохолизма, <http://www.alkoholizam.com/pojmovi12.htm>, приступ 17.05.2020. године.

³⁸⁵ Ibidem

³⁸⁶ Лажетић, Г., Дефиниције, типови и развој алкохолизма, Институт за ментално здравље, Београд, 2014. године, <https://www.slideshare.net/lazetic/definicije-tipovi-i-razvoj-alkoholizma>, приступ 17.05.2020. године.

деликте, насиље у породици, силовања, недозвољене полне радње, родоскрвљења и саобраћајну делинквенцију и код којих се алкохол јавља као главни узрок криминалног понашања. Ову узрочност између алкохолизма и вршења тежих облика кривичних дела са елементима насиља запазили су Ди Тулио (Di Tulio) и Селиг (Seling). С друге стране, за разлику од случајева непосредног дејства, већи значај се придаје алкохолизму као допунском фактору, који у садејству са другим чиниоцима доводи до криминалитета. Код посредног дејства, криминално понашање је претходило алкохолизму. Због тога, утицај алкохолизма на криминалитет се мора сагледавати комплексно, у оквиру деловања социјалних фактора и фактора везаних за личност учиниоца.³⁸⁷

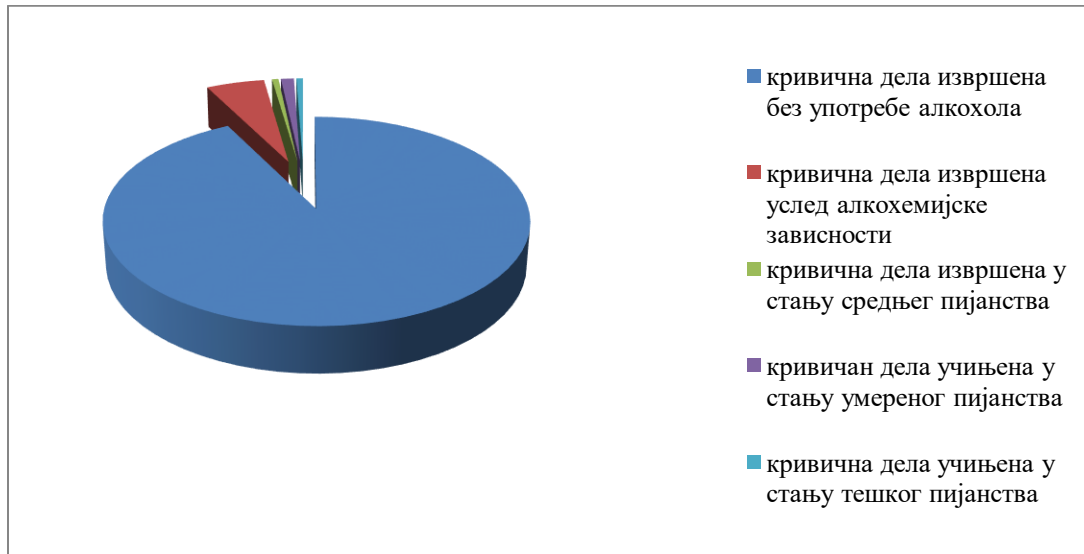
Савремена истраживања интерперсоналног насиља су показала значајну корелацију између алкохолизма и насиља у породици. Према подацима из Завршног извештаја Националног института правде САД о истраживању искустава жртава прогањања од стране бившег интимног партнера³⁸⁸, у чак 42% случајева прогонитељи су злоупотребљавали алкохол за време прогањања, 18% је алкохол конзумирало и за време трајања везе и након престанка, док је више од половине конзумирало алкохол свакодневно.

Према подацима из правноснажних пресуда односно решења које чине узорак истраживања од укупног броја (173), 13 учинилаца је кривично дело прогањања извршило под дејством алкохола, од тога десет је учинило основни облик и три су учинили теже облике. Сви учиниоци су били мушкарци. У време извршења кривичног дела 9 учинилаца је кривично дело учинило услед постојања алкохемијске завиности од употребе алкохола које карактерише пад толеранције као својеврсни одбрамени механизам и губитак контроле понашања. Један учинилац је у време извршења кривичног дела био у стању средњег степна пијанства (0,7 промила алкохола у крви), двојица умереног пијанства (0,4, 0.32 промила алкохола у крви). Један учинилац је било у стању тешког пијанства (1,6 промила алкохола у крви). Ниједан учинилац није био у стању веома тешког пијанства или потпуног пијанства у време извршења кривичног дела. На основу добијених података не

³⁸⁷ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 385.

³⁸⁸ Видети: An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, National Institute of Justice USA, 1998, pp. 30, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/175475.pdf>, приступ 20.05.2020. године.

може се извести закључак да је конзумирање алкохола искључиви криминогени фактор прогањања, али је несумњиво да је у наведеним случајевима констелативни чинилац који је доприносио таквом понашању (Графикон 25).

Графикон 25. Повезаност алкохола са извршеним кривичним делима прогањања

2.2. Наркоманија и прогањање

Наркоманија се углавном доживљава као пошаст модерног човечанства. Међутим, из најстаријих записа, види се да су опојне дроге конзумирали сви народи. Мак је била прва биљка са психоактивним својствима која се помиње у историји. Гајили су је Сумери пре 5000 година, затим су пренели своје знање пренели на Персију и Египта, а опијум који се прави од мака, су користили Грци и Арапи који су прошили културу гајање мака од Мале Азије до Индије и Кине.

Масовна употреба дроге у Европи, почела је у 19. веку. Апотекар Серунер је 1805. године изоловао први кативни принцип опијума и дао му име морфијум, по грчком богу сна Морфеју. Исте године у Паризу, Бодлер и Готје оснивају Клуб хашишанина, где су се чланови редовно окупљали и конзумирали хашиш у великим количинама. У то време у Америци Фитз Хуг Лудлов (Fitz Hugh Ludlow), пропагира употребу марихуране, а такође се јавља интересовање за наркотички гас азот оксидул. Занимљиво је да је Сигмунд Фројд

узимао кокаин у тренуцима депресије, па чак је и препоручио једном свом пацијенту. Касније, када је пацијент добио психозу од употребе кокаина, Фројд је престао да га користи и противио се његовој употреби у психијатријске сврхе.³⁸⁹

Алберт Хофман је игром случаја постао први конзумент опојне дроге коју је сам открио ЛСД 25, који је разврстан у психомиметичка средства јер је изазивао код човека стања налик психози. Тако је након његовог и открића мескалина (изоливан из мексичког кактуса), обogaћен свет халуцогених дрога. Психолози Лири и Алберт током 1960 године почињу да верују у преображујућу снагу опојних дрога, због чега се ова година сматра, годином настанка модерног наркомана. Млади почињу да преферирају дроге и доалзи до ширења све јачих врста дрога и појава синтетичких дрога које производи фармaceutска индустрија.³⁹⁰

Термин који се користи за означавање конзумирање опојне дроге је *наркоманија*. Реч *narkos* и *mania* значи страст за узимањем опојних средстава. Комитет експерата за дроге при Светској здравственој организација је 1952. године дефинише као „*стање периодичне или хроничне интоксикације штетно како за појединца, тако и за друштво, до којег долази поновљеним узимањем неке природне или синтетичке дроге*“. Поред овог термина, у психијатрији се користи и *зависност од дроге* која се дефинише као „*стање психичке или физичке зависности или и једне и друге зависности од дроге, које настаје код особе која периодично или стално узима опојну дрогу*“.

Бројне студије су показале корелацију између наркоманије и криминалног понашања, у смислу да употреба опојне дроге претходи извршењу кривичног дела или се, пак, кривично дело врши ради набављања опојне дроге. Према студији која је спроведена у Америци, више од половина жена (54%) које су биле жртве прогањања од својих бивших партнера је пријавило да су прогонитељи злоупотребљавали опојне дроге (cannabis и кокаин најчешће) и за време трајања везе. Према подацима Националног Института правде, скоро 28% проогнитеља је било зависно од употребе опојних дрога, а у 13% случајева је утврђено да су управо због те зависности извршили прогањање.³⁹¹

³⁸⁹ Видети: Историјски развој наркоманије, <https://drogeblog.wordpress.com/category/istorija/>, приступ 17.05.2020. године.

³⁹⁰ Ibidem

³⁹¹ An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, op.cit., pp. 32-33.

У испитиваном узорку од 173 учинилаца кривичних дела прогањања, њих шесторо је исто извршило услед зависности од употребе опојних дрога и у свим случајевима је предложено изрицање мере безбедности обавезног лечења наркомана и то у пет случајева на слободи и у једном у одговарајућој установи. Оно што је важно нагласити да су у свим случајева учиниоци конзумирали опојну дрогу за време трајања партнерске везе, затим након прекида у периоду прогањања злоупотреба истих била још израженија, што је код два учинилаца у време извршења кривичних дела довело до тровања (токсикоманије) опојним дрогама. Пет учинилаца је употребљавало опојну дрогу *сaппabis*, а само један учинилац је био хероински зависник.

3. Ендогени фактори

3.1. Мотиви и прогањање

Мотив је покретач људске активности. То је она унутрашња, психолошка снага која изазове и покрене човека на одређену акцију. Она може бити изражену у форми чињења или нечињења, трпљења и др. Међутим, мотив није само изазивач и покретач, већ исто тако и усмераваач делатности одређујући јој правац или интензитет дејства, па и модалитет њеног испољавања.³⁹²

Овакво схватање мотива је владајуће у савременој психологији, али не и једино. Тако, по Тјејлову мотив је „оно што човека побуђује на постављање једних или других циљева“³⁹³ Према америчким ауторима Кречу и Крачфилду (Крес & Крачфилд) мотив је „потреба или жеља удружена са намером да се постигне одговарајући циљ“³⁹⁴, док Лоренц (Лоренс) сматра да су мотиви у пуном смислу само свесне, разумне побуде вољних радњи.³⁹⁵ Питање мотива је свакако једно од основних и најважнијих и то не само у психологији, већ и у кривичном праву које се ослања на њу, јер се служи њеним категоријама које су веома значајне за област кривице када је

³⁹² Јовановић, Љ., *Мотив и виност* у : Зборник Правног факултета у Нишу, Правни Факултет Ниш, бр. 11, 1972. године, стр. 65.

³⁹³ Тјејлов, М. Б., *Психологија*, Београд, 1948. године, стр. 165, Цитат према Јовановић, Љ., *op.cit.*, стр. 65.

³⁹⁴ Креч, Д., Крачфилд, Р., *Елементи психологије, научна књига*, Београд, 1969. године, стр. 280.

³⁹⁵ Лоренс, Б., *Психологија*, Београд, 1926. године, стр. 294.

извршено кривично дело. Овим се покушава дати да одговор на вечита питања, зашто се неко понашао овако, а не онако, зашто је поступио на овај, а не на онај други или бољи начин.

У објашњењу човековог понашања у теорији су настала неколико схватања. Тако, према првом схватању, које је магијско – религијског карактера садржано у Библији, човеково понашање је одређено добрим или злим духом који је ушао у њега. Оно је детерминисано вишом силом. Дакле борба између добра и зла се води свуда у природи, па и у човеку. Од тога која ће од ових сила победити, зависиће и човеково понашање. Као одговор на ово схватање, развијена је теорија „слободне воље“, која је позната у кривичном праву и по којој је човек потпуни господар свог понашања, јер је његова воља једина његова детерминанта. Међутим, она није ни једини фактор који одређује човеково понашање, али је значај констелативни психолошки чинилац. Други аутори је пак сматрају само стадијумом у дејству мотива. Другим речима, ова теорија негира чак и њихово постојање. По другом схватању, основ из кога извиру мотиви јесу потребе које настају у човеку као биолошком, психолошком и социјалном бићу. Посматрана са овог становишта, човекова се активност не изводи из његовог мишљења, већ из његових потреба као материјалне базе, које се одражавају у његовој глави и постају свесно познате. Тек када настане свест о потреби, јављају се представе о акцији којим ће се она задовољити, као и тежња да се она изведе. Зато се мотив појављује као покретач људске вољне активности.³⁹⁶

Мотив и циљ су нераздвојно повезани. Та повезаност је толико велика да они не могу постојати један без другог. Људске вољне радње увек произилазе из одређених циљева. Ту велику истину, да свака људска делатност има мотив, утврдио је још у доба антике Аристотел. Према томе, ако је мотив оно што побуђује и покреће човека на делатност, циљ је оно што се тежи да оствари том делатношћу.³⁹⁷

У погледу врста мотива Креч и Крачфилд (Krec & Krcifild) су истицали да *„када бисмо узели ма и најмању нијансу мотива свих људи на свету, нашли бисмо да се број различитих људских мотива пење на билионе“*. Једна од базичних

³⁹⁶ Јовановић, Љ., *op.cit.*, стр. 67-68.

³⁹⁷ *Ibidem*

подела, при чему је као основ узето њихово порекло, је класификација на урођене (мотиви за водом, храном, матерински мотив) и стечене (мотиви борбености, сигурности, престижа). Према значају се разликују примарни (који омогућавају човеку да преживи) и секундарни (нису повезани са преживљавањем и доводе до постизања неког задовољства), док се према улози постоје биолошки (мотиви који потичу из потреба одржавања живота), социјални (мотиви који почивају на социјалним потребама – грегари, афилијативни) и персонални (мотиви чија је основа психолошка потреба, као: лични интереси, склоности, ставови, односно као пример се наводи љубав, мржња, страх, храброст). Такође, као још једну поделу у психологији могуће је навести стабилне и ситуационе мотиве. Стабилни мотиви одликују једну особу и улази у саму структуру личности. Ситуациони мотив јавља се под утицајем спољних околности, при чему постоји одређени утицај личности појединца.³⁹⁸

Задовољење било код од наведених мотива или више њих могу довести до вршења прогањања. Наиме, у случају да је осујећено задовољење мотива, услед одбијања жртве да буде са пргонитељем или појаве одређене особе коју прогнитељ види као претњу и препреку за успостављање односа са објектом љубави, могуће су две ситуације. Прва ситуација се огледа у улагању додатних напора, у циљу савлађивања постојећих препрека тзв. *процес прилагођавања*. Када наиђу теже препреке и немогућност остваривања мотива, онда долази до фрустрације. Прва одлика тога је могућност кумулације фрустрације, а друга је њена инфилтрација. И једна и друга су важне за правилно схватање вршења прогањања. Типичан пример о повезаности кумулације фрустрације и крвних деликата је убиство пргонитеља од стране прогоњеног, нарочито у ситуацији када су они били бивши интимни партнери и када је њихов однос праћен и насиљем. Друга одлика се карактерише у тзв. инфилтрацији, која постоји када фрустрирани појединац, у једној области свог живота, врши „трансфер“ (смртоносне) агресивности у неку другу област свог живота.³⁹⁹

³⁹⁸ Детаљније о овим поделама видети: Суботић, Д., *Мотиви и значај у кривичном праву и југословенском Кривичном закону*, Нови Сад, 1938. године, стр. 47-50.

³⁹⁹ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 417.

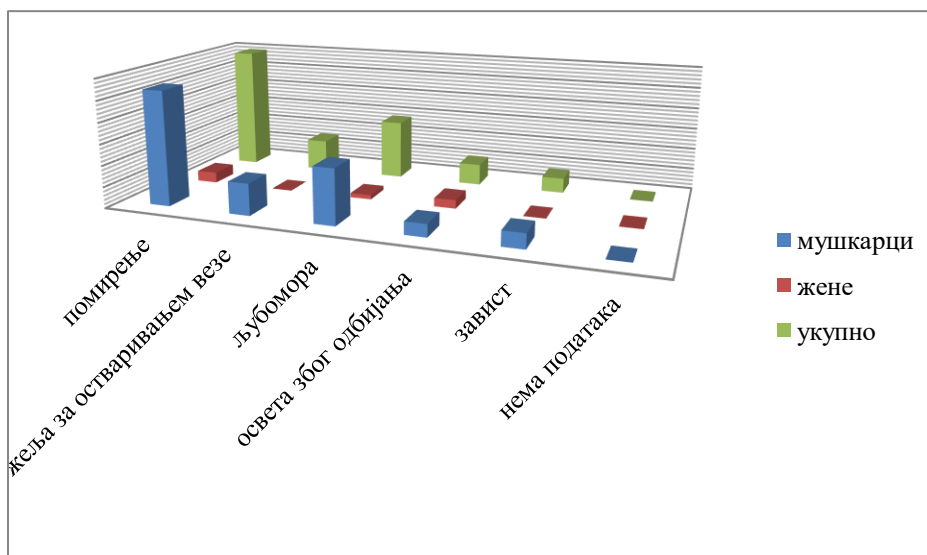
Из извештаја Националног центра за жртве злочина у Америци о прогањању произилази да је у највећем броју случајева мотив прогањања помирење (74,9%), освета (44,9%), поседовање/контрола (26,9%), љубомора (14,4%) и застрашивање (6,6%). Такође, врло је занимљив податак да су прогонитељи балансирали између помирења и освете, односно они су прво желели да се помире са жртвом, али су у каснијој фази прогањања то променили у освету. Оно што је оваквим истраживањем потврђено је и да се помирење као најубичајнија мотивација за прогањање поклапа са студијама о насиљу у породици. Џејмс Птачек (James Ptacek) је приликом анализа захтева жртва поднетих ради издавања забрана прилажење и контактирања према бившем интимном партнеру, закључио да је скоро више од половине као разлог за заштиту навело да се прогањање јавља као вид „напада на одбијање“. Другим речима, прогањање је представљало освету због одбијања од стране жртве.⁴⁰⁰ Једно новије истраживање мотива код прогањања које је спроведено у Мајнхајму, Републици Немачкој показало је да су мотиви прогонитеља били жеље за остваривањем емотивне везе у 35% случајева; настављања претходно прекинуте везе у 30% случајева; љубомора, завист и нарушено поверење у 32% случајева; освете у 27% случајева и повређеност услед одбијања у 24% случајева, с тим што је у неким ситуацијама у питању била и комбинација више мотива.⁴⁰¹

Приликом утврђивања мотива код учинилаца прогањања, од укупног броја од 173, из правноснажних пресуда и одбрана окрвиљених о разлозима зашто су вршили прогањање, формиран је узорак од 123, док за 50 учинилаца нису садржани подаци о мотиву прогањања, што је по мишљењу истраживача довољно репрезентативно за извлачење закључака о појединим мотивима овог феномена. Тако у највећем броју случајева, утврђено је да је разлог прогањања био жеља за помирењем (35%), док је у свега 9% доминирала жеља за остваривање везе. Код 28 учинилаца прогањања односно 16%, прогањање је уследило због љубоморе, код њих 10 односно 6% као разлог је наведена освета јер су били одбијени од стране жртве са којом су желели да се помире, док је завист био покретач код 4% учинилаца јер су жртве након прекида везе отпочеле нову везу са другим партнером. Када је реч о женама учиниоцима треба истаћи да је за њих 11 било података, од којих је пет навело да је то учинило јер жели да се помири са

⁴⁰⁰ An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, op.cit., pp. 32-33.

⁴⁰¹ Dressing,H., Kuehner,C., Gass, op.cit., pp. 168-169.

бившим партнером, док су 4 желеле да се освете јер их је „оштећени преварио и оставио због „друге жене“, док су 2 жене као разлог прогањања навеле да су биле љубоморне јер су сумњале да им партнер није веран и да је у паралелној вези са другом женом. На основу добијених резултата, можемо видети да је главни мотив прогањања у највећем броју случајева вршен са циљем обнављања прекинуте везе са жртвом (Графикон 26).

Графикон 26. Мотиви прогањања

3.2. Емоције и прогањање

Емоције су психички процеси којима се изражавају односи према стварима и догађајима, другим људима и својим властитим поступцима, акцијама и доживљајима.⁴⁰² Емоције се често приписују човеку као врста рудимента. Дарвин 1972. пише прву научну студију о испољавању емоција код човека и животиње. Он је сматрао да је то неко наслеђено понашање, операције које су имале биолошки разлог „када се повредимо да не крваримо“. Био је и први човек који је путујући по свету снимао начин на који се испољавају емоције код различитих животиња, и код човека. Емоције су пре тога биле

⁴⁰² Радомировић, В., *Психологија*, Универзитет Нови Пазар, 2003. године, стр. 163.

нешто на чије се истраживање слабо одлучивало – оне су биле нешто што „смета“ разуму.⁴⁰³

У психологији нема опште прихваћеног броја емоција, тј. нема списка емоција деце и одраслих. Што се тиче деце, у то доба су скоро развијене све врсте емоција. Тако, према интензитету и трајању разликујемо: афекат – кратотрајна емоција која се изненада јавља, има буран ток и јак интензитет, може изазивати блокаду мишљења и губитак контроле над понашањем (паничан страх, неонуздан бес, еуфорију итд); расположење – осећање слабијег интензитета које траје једно извесно време и које се врло често доводи у везу са темпераментом те особе; страсти– трајан и сложен емоционални однос према неком објекту који подразумева присуство одређених ставова и вредности и представља основу за јављање тачно одређених емоција (љубав/мржња према оцу мајци, партнеру). Према афективном тону емоције се деле на: пријатне (радост, љубав, понос) и непријатне (љутња, страх, мржња), док се према структури деле на: основне (све примарне емоције) и сложене (страхопоштовање, љубав, љубомора).

У психијатријској литератури се издвајају следеће особине емоционалног понашања. Физиолошке промене у функционисању појединих унутрашњих органа (орган за варење, дисање, крвоток), промене у покретима лица (мимика) тела или гласа и карактеристични доживљаји при емоционалном реаговању и опажајима, представама или мислима уз које се емоције везују. Због ових карактеристика емоција, веома је тешко утврдити да ли се оне јављају као узрок криминалног понашања у одређеној ситуацији или је она постојала независно од испољеног криминалног понашања. Ипак бројне студије су показале да постоји веза између криминалитета и емотивних својстава учинилаца посебно емоционалне нестабилности (огледа се у повећаној раздражљивости, узнемирености, нетолераности према тешкоћама приликом остварења циљева а настаје као последица одбачености, фрустрираности, потиштености итд), емоционалне незрелости (бурне емоционалне реакције, тешкоће у контролисању беса, снижен праг толеранције на фрустрацију) емотивне напетости и афективних сметњи (стања јаке раздражености и

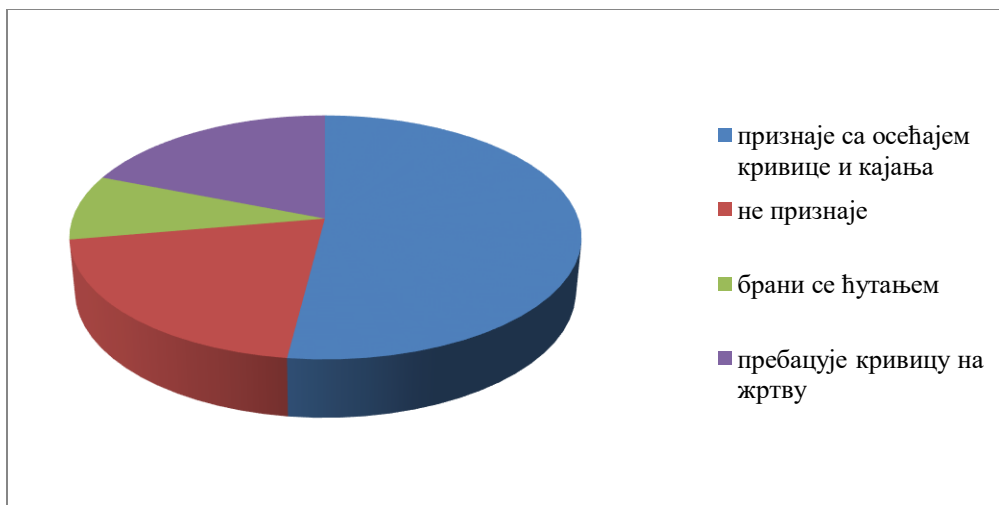
⁴⁰³ Дарвин, Ч., *Изражавање емоција код човека и животиња*, Досије, Београд, 2009. године, стр. 105-107.

препасти изавана понашањем жртве) и да се оне заправо јављају не као главни узрок, већ допуњујући фактор који делује при извршењу кривичних дела.⁴⁰⁴

У временском и просторном узорку истраживања правноснажних пресуда односно решења, у пет случајева, на основу налаза и мишљења вештака неуропсихијатра о личности учиниоца, утврђено је да се ради о емоционално нестабилним личностима. Као специфичности, судски психијатри су издвојили да учиниоци у емотивним односима нису имали способности да сагледају комплексности партнера него су га видели као идеалног, а након напуштања као „злог“ (механизам сплитинга). Због неспособности да поднесу одбацивање или прекид емотивне партнерске везе односно напуштање од стране свог објекта љубави и немогућности да се привикну на промене у функционисању посегли су за праћењем жртве, посматрањем, покушајем изглађивања ситуација куповином поклона како би избегли да прихвате стварно напуштање од жртве, а са циљем помирења и поновног успостављања односа. У једном случају је услед јаких декомпензација дошло до јављања пролазних психотичних епизода и посезања за аутодеструкцијом (повређивање маказама у присуству жртве).

Овде има места изнети и податке о израженом ставу учинилаца према прогањању. Највећи број учинилаца (90) или 52% односно нешто више од половине је признало извршено кривично дело и изразило осећај кривице и кајање. Тридесет и пет учинилаца или 20% је негирало извршење кривичног дела за које су правноснажно осуђени, сматрајући да њихово понашање није кривично дело јер су само желе да се помире са жртвом и успоставе нови однос, а не да је повреде или јој прете. Чак седам учинилаца кривичног дела, правдајући своје поступке је навело да је заправо и даље са жртвом у вези и да оне воле овај начин понашања и обасипања пажњом. Петнаест учинилаца се бранило ћутањем односно 9%, док чак 33 учинилаца или 19% кривицу за учињено кривично дело пребацује на жртву (*Графикон 27*).

⁴⁰⁴ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., op.cit., стр. 409.

Графикон 27. Однос учинилаца према извршеном кривичном делу прогањања

3.3. Ментални поремећаји и прогањање

Због очигледне чињенице да међу појединцима који врше прогањање, има и оних са одређеним менталним абнормалностима, многи извлаче закључак о повезаности ових појава односно да је то понашање управо изазвано менталним поремећајима. Тако Мелој (Melou) констатује да постоји позитивна корелација између менталних болести на једној страни и прогањања на другој страни. Пре него што ово размотримо на основу прикупљених података потребно је одредити шта се подразумева под „менталним поремећајем“.

У криминолошкој литератури углавном се у менталне поремећаје убрајају сви поремећаји понашања и психичке структуре који мењају универзалне особине људске природе. По том гледишту, ту спадају психозе и неурозе, менталне дефицијенције, алкохолизам као и поремећаји у дечијем понашању.⁴⁰⁵ С обзиром на то да постоји велики број менталних девијација и подела истих, у наставку рада се нећемо бавити њиховим одређењима.

Објашњење корелације која постоји између криминалитета и менталних поремећаја се углавном своди на одређивање број психички оболелих лица међу учиниоцима кривичних дела и извођења закључка о утицају појединих менталних болести на

⁴⁰⁵ Миловановић, Р., *Психологија криминалитета*, Београд, 2005. године, стр. 80-82.

понашање учиниоца у време извршења кривичног дела. Међутим, главни проблем оваквих истраживања је што се углавном ради о веома мало узорку на основу којих није могуће вршити уопштавање и извођење закључака о везивању одређеног обољења са неким обликом криминалитета, а нису ретки случајеви да до развоја болести дође и након извршеног кривичног дела. Због тога, чини се најприхватљивијим и схватање Милутиновића, по коме наведена веза нема апстрактни карактер. Напротив та веза има конкретне манифестације код одређеног кривичног дела и зависи и од карактера обољења.⁴⁰⁶

На основу анализе правноснажних пресуда односно решења у *Табели 18*, приказана је структура менталних поремећаја који су утврђени код учинилаца прогањања. Од укупног броја учинилаца 173, у кривичном поступку је обављено неуропсихијатријско вештачење чак 56 учинилаца. С обзиром на то, може се закључити да код 76% учинилаца није се појавила сумња у урачунљивост. У погледу оних код којих се појавила сумња и код којих је обављено неуропсихијатријско вештачење, добијени резултати су указали да је код више од половине испитаника утврђено постојање менталних поремећаја који са правног становишта се сврставају у биолошке основе умањења или искључења урачунљивости, код 22 учинилаца није утврђен ниједан ментални поремећај (22) и у трећој групи односно 9 учинилаца су имали неки поремећај личности који не спада у основне неурачунљивости.

Врсте менталног поремећаја	Број	Проценти
Зависност од алкохола (F10.2)	9	16%
Зависност од опојних дрога (F11)	6	11%
Схизофренија и поремећаји суманутошћу (F20-29)	5	9%
Параноидне психозе (F22)	2	5%
Лака душевна заосталост (F70)	3	4%
Поремећаји личности (F60.3, 60.4)	9	16%
Без поремећаја	22	39%
Укупно	56	100%

Табела 18. Ментални поремећаји учинилаца

⁴⁰⁶ Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *op.cit.*, стр. 421.

ГЛАВА ШЕСТА

**ПОЛИТИКА СУЗБИЈАЊА КРИМИНАЛИТЕТА
ПРОГАЊАЊА**

1. Дефиниције и функције

О појму политике сузбијања криминалитета у литератури не постоји једна општеприхваћена дефиниција. Сва схватања можемо у две групе. Према првом схватању она се одређује као правна научна дисциплина која прати примену кривичног права и његов успех у сузбијању криминалитета, односно прати примену појединих средстава и метода у казненој политици и даје критичку оцену о њиховој корисности или некорисности у сузбијању и спречавању криминалитета. Из оваквог начина дефинисања произилазе и њени задаци, да на бази оваквог научног анализирања и проучавања даје сугестије и предлоге за увођење нових средстава и метода, за примену ефикасније казнене политике путем реформе кривичног права или увођењем нових организационих облика друштвене реакције на криминалитет.⁴⁰⁷ Друга група схватања је одређује као теоријску и практичну дисциплину. Теоријска димензија се односи на конципирање криминалне политике, као кохерентног и разрађеног система реаговања на друштвено опасна понашања, које се остварује у складу са друштвеном стварношћу и на основу резултата научне мисли у криминологији, социологији, социјалној патологији, кривичном праву и другим наукама и коришћења постојећих искустава на бази њиховог вредновања. Практична димензија подразумева спровођење у живот мера и метода репресивног и превентивног карактера, као и усмеравање кривичног правосуђа и других друштвених и државних органа и тела у правцу њихове успешне примене.⁴⁰⁸

Основна функција политике сузбијања криминалитета је обезбеђење заштите одређеног друштва и његових вредности од криминалитета. Та заштита се остварује на два начина и то прописивањем: 1) превентивних мера и органа за њихово предузимање и репресивних мера и система кривичних санкција и услова за њихову примену према учиниоцима кривичних дела. У вези са овом репресивном реакцијом, везује се разматрање питања благе и строге казнене политике. Овај проблем захтева да се изрицане кривичне санкције доведу у везу са онима које су законом прописане и уопште у везу са прописаним системом кривичних санкција, као и институтима одмеравање казне. Свакако, то не би било довољно, већ је неопходно сагледати и карактер, структуру и специфичности

⁴⁰⁷ Јовашевић, Д., *Кривично право, општи део*, op.cit., стр. 23.

⁴⁰⁸ Милутиновић, М., *Криминална политика*, Савремена администрација, Београд, 1984. године, стр. 7.

кривичног дела на који су те санкције примењиване. За разлику од прва два параметра који су више мање увек познати, трећи углавном остаје на нивоу претпоставки јер увек изостане његова криминолошка анализа.⁴⁰⁹

Ова заштитна функција је одређена у КЗ Републике Србије у чл. 3 којим је предвиђено да заштита човека и других основних друштвених вредности представља основ и границе за одређивање кривичних дела, прописивање кривичних санкција и њихову примену, у мери у којој је то нужно за сузбијање тих дела.

2. Мере репресивне реакције

2.1. Кривичне санкције које су изречене учиниоцима кривичних дела прогањања

Кривичне санкције представљају законом прописане репресивне мере, које с циљем сузбијања криминалитета, примењују према учиниоцу противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело, на основу одлуке суда, након спроведеног кривичног поступка. Општа сврха њиховог изрицања није другачија од основног циља кривичног права у целини, а то је да се путем генералне превенције и специјалне превенције сузбију дела којима се повређују или угрожавају добра заштићена нашим кривичним законодавством.⁴¹⁰ Кривични законик у чл. 4 одређује да су кривичне санкције у смислу овог закона: казне, мере упозорења, мере безбедности и васпитне мере.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2016. године, који је ступио на снагу 01.06.2017. године којима је уведено кривично дело прогањање предвиђено је да ће се основни облик учинилац казнити новчаном казном или казном затвора до три године. За квалификовани облик прописана је казна затвора од три месеца до пет година, док је за најтежи облик прописана казна затвора од једне до десет година.

⁴⁰⁹ Стојановић, З., *Казнена политика у Србији: сукоб законодавца и судске праксе у: Казнена реакција у Србији, тематски зборник, II део, Београд 2012. године, стр. 1.*

⁴¹⁰ Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено и допуњено издање, op.cit., стр. 42.*

Казне и мере упозорења

У просторном и временском оквиру истраживања, основни судови укупно гледано, нису водили политику изрицања строгих казни и нису се кретали ни у горњој трећини нити су прелазили у горњу половину законом прописаног распона казне за сваки од облика кривичног дела прогањање. Наиме, укупно је изречено 16 казни затвора, од тога је пет изречено за основни облик. За две казне затвора је одређено одређено је да се имају извршити тако што окривљени неће напуштати просторије у којима станује, уз примену електронског надзора, а који је прописан одредбом из чл. 45 ст. 5 КЗ. Оно што треба нагласити је да су се приликом изрицања казне затвора судови кретали ближе законом прописаном посебном минимуму и да је просечна висина казне изречена за основни облик 7 месеци. Шеснаест учинилаца је осуђено на новчану казну у одређеном износу, при чему је просечна висина казне износила 112.500,00 динара. Према више од половине учинилаца основног облика кривичног дела односно 54% изречена је мера упозорења - условна осуда. Само у једном случају учинилац је осуђен на казну рада у јавном интересу (Табела 19).

основни облик	казна затвора		новчана казна		рад у	
	до 6 месеци	до једне године	100.000 динара	200.000 динара	јавном интересу	условна осуда
Војводина	1	/	3	7	/	47
Београд	3	/	2	/	/	28
Шумадија и Западна Србија	/	/	7	2	1	34

Јужна Источна Србија	и	1	2	/	/	21
просечна висина казне						
		7 месеци		112.500 динара		

Табела 19. *Просечна висина кривичних санкција за основни облик кривичног дела прогањање*

У Табели 20, дат је бројчани приказ квалификованог облика кривичног дела из чл. 138а ст. 2 КЗ. За све теже облике учиниоци су осуђени на казне затвора. Како је запрећена висина казне за овај облик дела од три месеца до пет година, а просечна висина казне износи 2 године и 3 месеца, може се закључити да су се основни судови приликом одмеравања висине казне кретали око половине законом прописаног распона казне за овај облик прогањања.

тежи облик	казна затвора					
	до	1	до	3	до	5
	године		године		година	
Војводина	5		1		/	
Београд	2		1		/	
Шумадија и Западна Србија	3		1		/	
Јужна и Источна Србија	1		/		/	
просечна висина казне						
						2 године и 3 месеца

Табела 20. *Приказ висине казне тежег облика кривичног дела прогањање*

Мере безбедности

С обзиром на природу кривичног дела прогањања, једна од најзначајних кривичних санкција која је изрицана учиницима уз казну затвора или условну осуду је мера безбедности забрана приближавања и комуницирања са оштећеним из чл. 89а КЗ. Разлози њеног изрицања су управо условљени специфичностима кривичног дела прогањање које подразумева остваривање физичке или визуелне близине учиниоца са оштећеним путем праћења надзирања итд, а за које се оправдано може сматрати да је опасност по оштећеног (спречавање наступња нових физичких, менталних последица по жртву). На основу добијених података приказаних у *Табели 21*, може се видети да је у сваком другом случају изречена ова мера односно однос је 2:1. Што се тиче њеног временског трајања у три четвртине случајева односно процентуално 75% изречена је у најдужем прописаном времену од три године, у 15% случајева у трајању од 2 године и у 10% случајева у трајању до једне године.

	мера безбедности забрана приближавања и комуницирања са оштећеним из чл. 89аКЗ	
	основни облик	тежи облик
Војводина	25	3
Београд	12	3
Шумадија и Западна Србија	32	/
Јужна и Источна Србија	9	1

Табела 21. Број изречених мера безбедности забрана прилажења и комуницирања са оштећеним по облицима

У погледу осталих мера које су изречене учиниоцима кривичних дела најзначајније су мере безбедности медицинског карактера. Тако, према осам лица који су кривично дело учинили у стању неурачунљивости изречене су мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи (*Табела 22*).

	мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи из чл. 81 КЗ	
	основни облик	тежи облик
Војводина	2	/
Београд	2	/
Шумадија и Западна Србија	3	/
Јужна и Источна Србија	1	/

Табела 22. Број изречених мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у установи по регионима

У Табели 23, може се видети да је према пет учинилаца који су кривично дело учинили у стању битно смањење урачунљивости, уз условну осуду изречена мера безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи.

	мера безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи из чл. 82 КЗ	
	основни облик	тежи облик
Војводина	2	/
Београд	1	/
Шумадија и Западна Србија	2	/
Јужна и Источна Србија	/	/

Табела 23. Број изречених мера безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи

Мера безбедности обавезног лечења наркомана изречена је према 4 учинилаца који су кривично дело учинили услед зависности од опојних дрога, док је према 5 учинилаца који су кривично дело учинили услед зависности од употребе алкохола код којих је постојала озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље вршити кривична дела, изречена мера безбедности обавезног лечења алкохоличара.

	обавезно лечење наркомана из чл. 83 КЗ		обавезно лечење алкохоличара из чл. 84 КЗ	
	основни облик	тежи облик	основни облик	тежи облик
Војводина	1	/	1	/
Београд	1	/	/	1
Шумадија и Западна Србија	2	/	1	/
Јужна и Источна Србија	/	/	2	/

Табела 24. Број изречених мера безбедности обавезноо психијатријског лечења наркомана и алкохоличара

Према седам учинилаца кривичних дела изречена је мера безбедности одузимања предмета и све мере су изречене у војвођанском региону. Углавном се радило о одузетим мобилним телефонима, апаратима за прислушкивања и лапоповима и један нож, који су употребљени за извршење кривичног дела (Табела 25).

	мера безбедности одузимање предмета из чл. 87 КЗ	
	основни облик	тежи облик
Војводина	6	1

Табела 25. Мера безбедности одузимање предмета

Из *Табеле 26*, може се видети да је према два учиниоца изречена мера безбедности протеривање странца из земље на период од пет година, с тим што овде ваља нагласити да се радило о лицима који имају двојно држављанство односно и наше и стране државе, па би се овде могло поставити питање када се лице изјаснило да се осећа држављанином и једне и друге државе чији је држављани односно које држављанство има предност. У ова два случајева, судови су предности дали страном држављанству имајући у виду моменат стицања.

мера безбедности протеривање странца из земље		
из чл. 88 КЗ		
	основни облик	тежи облик
Војводина	2	-

Табела 26. *Број изречених мера безбедности протеривање странца из земље*

4.3. Поступање полицијских службеника у случајевима прогањања

Поступање полицијских службеника у случајевима родно заснованог насиља, па и прогањања, уз низ особености подразумева уважавање основних правила обављања законом утврђених полицијских и других послова предвиђених Законом о полицији.⁴¹¹ Одредбама члана 3 овог закона прописано је да је полиција централна организациона јединица у обављању полицијских послова, чији је задатак да *„штити и унапређује безбедност грађана и имовине, поштујући Уставом зајамчена људска и мањинска права и слободе и друге заштићене вредности у демократском друштву, уз могућност на Уставу и закону засноване употребе средстава принуде“*. Овлашћења полиције предвиђена су чланом 64 истог закона и она су у функционалној вези са остваривањем њених задатака.

У остваривању своје примарне улоге која подразумева предузимање потребних мери и радњи у циљу разрешења конкретног кривичног догађаја, у фази предистражног поступка, полиција црпе овлашћења из чл. 286 ст. 1 ЗКП. У складу са тим ако постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, полиција је дужна да предузме потребне мере да се пронађе учинилац кривичног дела, да

⁴¹¹ Закон о полицији, *Сл Гласник РС*, 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

се учинилац или саучесник не сакрије или не побегне, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ, као и да прикупи сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка. Овлашћена је да тражи потребна обавештења од грађана; да изврши преглед превозних средстава, путника и пртљага; да предузме потребне мере у циљу утврђивања истоветности лица и предмета; да распише потрагу за лицем и предметима и друге радње, као и да по налогу судије за претходни поступак, а на предлог јавног тужиоца прибави евиденцију остварене телефонске комуникације, коришћења базних станица или изврши лоцирање места са којег се комуникације обавља. О предузимању сваке од наведених радњи полиција је дужна да сачини записник или службену белешку.

Специфична природа кривичног дела прогањања, од самог пријављивања случаја полицији, нужно захтева координацију рада, и то како на месту догађаја, хитну реакцију ради спречавања даљег понашања, али и укључивање стручних лица различитих профила, са заједничким циљем да се прогањање адекватно истражи, односно да се жртве заштите и да се такво понашање спречи.

С обзиром на то да су управо припадници полиције ти који се најчешће први сусретну са жртвом, врло је важно да су добро обучени за рад са жртвама и да на располагању имају одређене инструменте и утврђене протокле о поступању у случајевима прогањања.

Један вид правне интервенције које се примењује у свету и намењен је смањењу штетних последица који настају за жртву прогањања услед понављајућих радњи прогонитеља су заштитни налози. Јурисдикција за издавање налога може бити у надлежности различитих органа. Њих могу издавати кривични судови на захтев полиције и/или жртве или пак грађански судови. Они се могу разликовати и по трајању, зависно од тога ко их издаје. Први пут су у случајевима прогањања заштитни налози су примењени 1989. године када је скоро сви 50 држава САД и Дистрикт Колумбије донело статуте којима се женама жртвама насиља пружа заштита путем издавања налога за заштиту од стране грађанских судова. Особа која добије налог за заштиту назива се „*заштићена особа*“, а она против које је изречене „*суздржана особа*“. Сврха њиховог изрицања је забрана прогонитељу да узнемирава или контактира жртву путем поште, телефона или

лично или прилази на одређеној удаљености око места становања или радног места жртве или чланова њене породице са одређеним ограничењима близине, узнемиравање, уништење имовине или, пак, удаљење прогонитеља из куће/стана у случају када се прогањање јавља код породичног насиља.⁴¹² Уз захтев, се зависно од статута државе траже одређени докази о „начину понашања који подразумева упорне понављајуће радње“ и различитим претњама које проузрокују озбиљан страх код жртве. Кршење заштитног налога повлачи са собом последице, које се разликују у зависности од законодавства државе и могу бити: хапшење прогонитеља и упућивање на издржавање казне затвора или покретање кривичног поступка због кршења изреченог налога.⁴¹³ Основне предности заштитних налога су брза реакција полиције којом се спречава да прогањање ескалира у теже облике насиља, поступци издавања заштитних налога су хитни, најчешће грађански и могу се изрећи *ex parte*, без саслушања, искључиво на основу изјаве жртве, а свеобухватна помоћ се огледа и у укључивању и обавештавању различитих организација за пружање (психолошке, социјалне, емоционалне итд) помоћи жртви и њихово издавање не ствара никакве додатне финансијске трошкове жртви.

Још један пример добре праксе ране полицијске интервенције у случајевима прогањања (када још није дошло до покретања поступка), пронашли смо у енглеском законодавству. Законом о заштити од прогањања 2019. године,⁴¹⁴ уведен је нови грађански налог за заштиту од прогањања. С тим у вези донете су стратешке смернице о коришћењу ових заштитних налога од стране полиције и поступку за подношење истих.⁴¹⁵ Смернице поред дефинисања појма прогањања, садрже информације о томе како да га полицијски службеници идентификују, укључујући и мотивацију која се налази у вези са

⁴¹²Benitez, T., C., Christopher T., McNeil E, D., Binder, R, L., *Do Protection Orders Protect?*, Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online, 2010, 38 (3) pp. 376-385;

⁴¹³ Ibidem

⁴¹⁴Stalking Protection Act 2019, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/9/enacted>, приступ 25.05.2020. године.

⁴¹⁵Stalking Protection Orders Statutory guidance for the police, january 2020, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/858812/Statutory_guidance_for_police_on_the_Stalking_Protection_Act.pdf#:~:text=This%20guidance%20is%20issued%20as%20statutory%20guidance%20under,adult%20and%20For%20child%20safeguarding%20and%20public%20protection%20procedures, приступ 25.5.2020. године.

понашањем, истраге случаја прогањања, прикупљања доказа, процену и управљање ризиком и заштиту и пружање подршке жртви.

Захтев за издавање налога за заштиту може да поднесе само полиција и то у следећим ситуацијама; када постоји уверење да је жртва у ризику од прогањања, када је жртва пријавила понашање које представља акте прогањање или када су до тих сазнања дошли полицијски службеници током истраге или путем других средстава попут Конференција за процену ризика (Multi-agency risk assessment conferences, у даљем тексту MARCA) или на основу обавештења од грађана.

MARCA су састанци којима присуствују представници агенција које имају улогу у заштити жртава прогањања (социјални служби, невладиних организација које се баве заштитом од насиља у породици, прогањања, образовних институција, психосоцијалних саветовалишта, здравствених институција, установа за лечење менталних болести итд.). Полиција врло често узима учешће у њима. Његова улога је да олакша, надгледа и процени ефективну размену информација како би се успоставила права слика о ситуацијама у којој се жртва налази, развијања одговора и предузимања мера заштите који су прилагођени жртви и њеним потребама. На састанку се врши процена да ли би учинилац који је ризик за жртву прогањања, могао то да буде и за друге појединце или за општу заједницу, састављају и спроводе план управљања ризиком који пружа професионалну подршку свима који су у опасности и који смањује ризик од штете, као и унапређење подршке особљу које је укључено у случајеве високог ризика. Кључни резултат овог састанка је израда плана управљања ризиком и спектар мера ради заштите жртве од прогањајућег понашања.⁴¹⁶

Од осталих средстава путем којих полиција може доћи до података о прогањању занимљиво је поменути и Коун Воч и полицијско надзирање (Cocoon Watch and Police Watch) који се још називају и „шеме за праћење и које подразумевају укључивање суседа, пријатеља, чланова породице за помоћ и подршку жртви, који би обавестили полицију у случају успостављања нежељеног контакта прогонитеља са жртвом или у случају приближавања прогонитеља месту становања/радном окружењу жртве. Овај вид заштите

⁴¹⁶ Видети више о Конференције за процену ризика (Multi-agency risk assessment conferences – MARCA), <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/stalking-and-harassment>, приступ 25.05.2020. године.

се спроводи уз пристанак жртве. У полицијског надзирања жртве могу бити укључене и полицијске патроле које се налазе у близини или, пак, које обилазе жртву како би провериле сигурност жртве. У појединим ситуацијама, након консултација са жртвом, прогонитељ може бити упознат са оваквом акцијом.⁴¹⁷

Полицијски службеници би требало да се консултују са жртвом у раној фази, састанка наведених организација јер су њихови ставови око степена ризика важни за разматрање мера заштите. Ризик од прогањања постоји када прогонитељ зна или би са аспеката разумне особе требало да зна да су његови поступци непожељни за другу особу, чак и када они у другим околностима или предузети сами за себе представљају безопасне радње. На пример, слање неког нежељеног поклона или цвећа заједно са другим понашањем може да има елементе *прогањајућег*. Смернице за поступање полицијских службеника садрже читав спектар понашања, која се у зависности од контекста у којима су предузета, мотивацији и утицаја на жртву, могу подвести под прогањање, при чему тим листа није ограничена.⁴¹⁸

Закон о заштити од прогањања из 2019. године, разликује привремени захтев за заштиту и заштитни налог. Сврха привременог захтева је да обезбеди бржи поступак како

⁴¹⁷ Видети више о овоме на: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/stalking-and-harassment>, приступ 28.05.2020. године.

⁴¹⁸ Тако се наводи: прогањање од стране посредника (прогањање људи повезаних са „примарном“ жртвом); слање нежељених поклона или других предмета жртви; хаковање друштвених мрежа, е-мејла, телефона или компјутера; коришћење друштвених мрежа, е-адресе или бројеве телефона за контактирање жртве, што може да укључује употребу псеудонима; прикупљање информација о жртви, као што је контактирање трећих лица, претраживање јавних досијеа, крађа приватних докумената који припадају жртви или посматрање их без знања жртве; покретање парничног или другог поступка против жртве, или на неки други начин користе званичне процесе за извршење контакта са жртвом; наручивање роба или услуга жртви; посећивање исте теретане, цркве, медицинске ординације, едукативног курса, спорског клуба итд; проваљивање у кућу жртве, башту или возило; искоришћавање спорова између жртве и њихових пријатеља, породичне или шире мреже подршке, како би изоловали жртву и учинили их зависним од учиниоца; креирање објава на друштвеним мрежама или Веб локација које садрже злонамерни или лични садржај који се односи на жртву или референцирање ствари које би значило само за жртву; претње насиљем; надзор над жртвом уградњом уређаја или инсталирањем или активирањем програма или апликације на личним уређајима жртве; објављивањем или претње објављивањем личних информација или слика које се односе на жртву; претње самоубиством или на неки други начин манипулишу жртвом да реагује на контакт. У случају бивших интимних партнера, вршењем и економског насиља на пример, контролисањем приступа, запошљавању, храни или других основних ресурса жртве.

би жртва добила заштиту у случају када је у питању непосредан ризик од наступања штетних последица које укључују опасност од самоубства жртве или убиства, а потребно је да се у одређеном временском року прикупе додатне информације за изрицање заштитног налога. Од полиције се може тражити да обезбеди писмену изјаву за суд или да лично пружи доказе за налог за заштиту. Захтев за издавање налога може бити поднет само од стране главног службеника полиције. О захтеву одлучују магистратски судови у грађанском поступку, који могу испитати захтев и без присуства туженог. Ако је усвојен захтев за заштиту, тада суд неће разматрати привремени заштитни налог који је примењен од стране полиције. Суд по потреби може саслушати жртву или узети изјаву од других сведока.

Заштитним налогом туженом (прогонитељу) могу бити изречене забране попут: посећивања одређених локација или дефинисаних области у којима се жртва налази или често посећује; обраћања жртви било којим средствима, укључујући телефон, пошту, е-поруку, текстуалне поруке или друштвене мреже; контактирања или комуницирања са жртвом преко трећих лица, физичко приближавање жртви (уопште, у оквиру прецизиране области итд); и /или ангажовање у било ком облику надзора жртве на било који начин. на пример од стране пријатеља или породице. Међутим, занимљиво је да туженом могу бити наметнуте и одређене обавезе и то: да се јави одговарајућој здравственој установи ради процене менталног здравља, подвргавање психосоцијалном третману, посећивање саветовалишта за одвикавање од алкохола и опојних дрога; предаја уређаја; забрана приступа друштвеним мрежама, мобилним телефонима, компјутерима, таблетима и лозинкама/кодovima; и /или да се јавља надлежној полицијској станици.

Идеја овог британског модела кроз пружање специјализовне помоћи прогонитељу, произилази из искуства примене психосоцијалног третмана за учиниоце насиља у породици. Они полазе од тога да један део њих неће желети да учествује у третманима уколико, ако то није у склопу одлуке коју доноси суд. Стога сматрају да наметањем ове обавезе у заштитном налогу може код прогонитеља испољити мотивисаност у већем степену и омогућити његову реализацију. Третман по Тејлор Брауновом (Taylor Braun) прегледу би требао би да фокус стави на насиљу (признавајући да прогањање постоји он

разбија фактор одржавања таквог понашања који се односи на невидљивост овог облика насиља), јачање одговорности (ова фаза омогућава да се учиниоцу покаже да је прогањање активно одабрано понашање у датој ситуацији, а не резултат губитка контроле, а да би могао да одабере нешто друго, он мора себе да види као активног учесника у свом животу), анализе личне историје и садашњег понашања према жртви. Кроз овај процес се учинилац учи да његово понашање није резултат губитка контроле над жртвом и одговор на понашање партнера (раскид, напуштање итд), већ да се тиче искључиво њега, његових ставова и његових емоционалних друштвених перцепција о себи, које су опет укорене у непризнавању сопствених осећања немоћи и да искористе механизме које поседују да суштински промене такво понашање.⁴¹⁹

Против одлуке магистратских судова о издавању налога за заштиту или привременог налога жалбу крунском суду када је исти усвојен може изјавити тужени, а у случају одбијања захтева, мењања или продужења полицијски службеник који је исти поднео.

Веома је битно нагласити да се издати налог за заштиту региструје у националном центру у полицији (ПНЦ) тако што ће на оперативно информативној страни направити ПНЦ запис, који садржи датуме издавања налога истека итд. Кршењем издатог привременог или заштитног налога тужени чини кривично дело, па се у Смерницама посебно инсистира на проактивном раду полиције и брзом деловању у тим случајевима, јер жртва често није свесна потпуне размере повреда и/или оног што прогањање са собом носи.

Смернице нарочито инсистирају да поред подношења захтева, полицијски службеници предузму одговарајуће мере и путем обавештавања социјалних служби и организација које се бави пружање помоћи жртвама прогањања рад обезбеђења психолошке или друге врсте помоћи или здравственог третмана који је потребан жртви.

⁴¹⁹ Молин, К, П., Стејнсвог, Е, П., *Третман починилаца насиља у породици и разумевање феномена у: О починиоцима насиља у породици и партнерским односима, у оквиру пројекта борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Београд, 2011. године, стр. 13-38.*

Овај вид безбедносног полицијског деловања против прогањања налазимо и у европскоконтиненталном систему, у Аустрији. Наиме у складу са актом полиције и сачињеним извештајем, жртва би одмах добила заштиту од прогањања путем изрицања од стране суда учиниоцу привремених мера забране. То су следеће мере забране: личног контакта, поштом, телефоном или другим средствима комуникације; појављивања на одређеним местима; циркулације и објављивања личних података и фотографија, наручивања роба или услуга помоћу личних података жртве, успостављања контакта са жртвом преко треће особе. Уколико мере буду прекршене о томе жртва одмах обавештава полицију, која суду подноси захтев за изрицање казне.⁴²⁰

По мишљењу аутора, овај концепт рада и организовања полиције, који подразумева укључивање и полиције у заштити и пружању подршке жртвама прогањања у локалним заједницама се може применити код нас изменом законске регулативе и увођење могућности изрицањем хитних мера за заштиту од прогањања у случају постојања непосредног ризика. Ова промена би трансформисала полицијске службенике који се баве истрагама извршених кривичних дела у катализаторе најважније и правремене помоћи жртвама прогањања и спречавања тежих облика насиља.

3. Мере превентивне реакције

3.2. Израда безбедносних планова заштите жртве од прогањања (Stalking Safety Planning)

Безбедносни план је комбинација предлога, планова и одговора насталих да се помогне жртвама да смање ризик од прогањања. То је алат осмишљен као одговор на специфичну ситуацију жртве која процењује факторе који изазивају или доприносе ономе што жртва тренутно доживљава, укључује слику претходног понашања и испитује опције које ће позитивно утицати на безбедност жртве.

Иако жртве могу саме да направе своје сигурносне планове, често је корисно да се на листи помоћи налазе обученим професионалци. Ти професионалци, међу којима и

⁴²⁰ Видети више о томе на : *Victim rights to support and protection from violence, Legislation for the protection from violence in Austria*, <https://www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=692>, приступ 28.05.2020. године.

адвокати и припадници криминалистичких служби, социолози, психолози итд могу да помогну жртвама да одреди које ће опције најбоље побољшати њихову безбедност и да ће радити на томе да се план ухвати у коштац са сваком јединственом ситуацијом и околностима прогањања. Када се ради о безбедносном плану, жртве могу да размотре шта им је познато о прогонитељу, људима који би им могли помоћи, како побољшати безбедност у свом окружењу и шта да раде у случају непосредне опасности. Просечан случај прогањања траје отприлике две године, зато планирање безбедности мора почети када жртва прво идентификује прогањајуће понашање. Индивидуални планови морају да буду поново проверени и ажурирани како у складу са понашањем прогонитеља и свакодневним рутинама жртве.⁴²¹

У наставку рада изнете су неке стратегије које треба размотрити приликом развијања плана за заштиту од прогањања. Ово није детаљна листа. У погледу индивидуалног плана, свака препоручена стратегија мора да се усредсреди на оно што жртва мисли да ће бити у њеном најбољем интересу у било ком тренутку.

Помоћ другог - Многе жртве су пронашле једноставне начине да прогањање утиче мање на њих тако што су затражиле од некога другог (пријатеља, чланова породице, колега) да покупи и сортира њихову пошту, други број телефона који дају само поузданим особама или особама у радном или школском миљеу или информишу полицију ако се тај прогонитељ појави. Ослањање жртве на поуздане пријатеље и породицу је важно како би се смањила њена изолација и тзв. „одсецање од света“ које жртве прогањања могу искусити;

Употреба савремених информационих технологија - Прогонитељи често користе информационе технологије у прогањању својих жртава на различите начине. Важно је размотрити како би жртве могле да буду угрожене тако што ће користити технологију. Они користе интернет за контактирање или објављују ствари о жртвама на друштвеним мрежама или дискусионим форумима. Они такође могу да вербално нападну или прете жртвама у чат (chat) собама. Неки дневници ће прокњижити претње или личне информације о жртви, укључујући и пуно име и адресу жртве. Често ће прогонитељ

⁴²¹ Stalking Resource Center, Program of National Center for victims of crime, <https://members.victimsofcrime.org/our-programs/past-programs/stalking-resource-center/help-for-victims/stalking-safety-planning> , приступ 28.05.2020. године.

послати е-поруку жртви, или испунити своје кутије са безвредном поштом или слати вирусе или друге штетне програме рачунарима жртве. Ове претеће поруке треба да буду сачуване, посебно ако жртва размишља да контактира полицију са случајем. Ако постоје приступ рачунару жртве, они могу да их прате тако што ће погледати историју или Веб локације које су посећене на рачунару. Такође, постоје и прогонитељи који инсталирају шпијунски софтвер на рачунарима (понекад се шаљу путем е-поште) који им шаље копију сваког притиска на тастер, укључујући лозинке, посећене Веб локације и послате е-поруке. Шпијунски софтвер је веома тежак за откривање и жртва вероватно неће знати да га има на свом рачунару. Ако жртва верује да он/она има програм за шпијунски софтвер на свом рачунару, важно је да се жртва обрати служби која пружа помоћ жртвама у оваквој ситуацији;

Такође, прогонитељи користе мобилне телефоне који садрже ГПС за праћење жртва, које најчешће стављају у аутомобил жртве и којим ће моћи да је прате свугде где иде аутомобилом. Веома је битно приликом израде стратегије о коришћењу електронских средстава комуникације питати жртву да ли је њен прогонитељ икада имао приступ њеном телефону или рачунару. Ако је то случај, можда ће бити важно да престане да користи телефон или рачунар или га користи само на начин који прогонитељу неће дати никакве информације о локацији жртве;

Заштита података о личности - Такође је важно да жртве остану марљиве у заштити својих личних података које би могле да се сачувају у базама података. На пример, предузећа прикупљају личне податке о људима, укључујући адресе, бројеве телефона, презимена, итд. Тим информацијама понекад могу да приступе прогонитељи и искористе их. Један бивши дечко жртве је сазнао за њену нову адресу тако што је питао на локалној станици за замену уља да ли је недавно довезла њихов аутомобил на замену уља. Будући да су у том послу чували њене податке, дали су прогонитељу адресу за коју је жртва желела да остане непозната. Жртве се охрабрују да размотре ко може имати њихове личне податке. Они би требало да упуте инструкције предузећима да не дају никакве личне податке. У многим случајевима жртве могу тражити да њихов рачун буде заштићен

лозинком. Ова лозинка треба бити позната само жртви и никакве информације не би требале бити пуштене или дискутоване док се лозинка не верификује.⁴²²

Као додатне стратегије се наводе: поседовање телефона при руци са бројем за хитне случајеве 911, као и да се породица или пријатељи и хитни бројеви телефона подесе на брзо бирање; да све претње, било директне или индиректне схвате озбиљно и о томе обавесте полицију; различите рутине, укључујући промену рута до посла, школе, продавнице прехранбених производа и других места која се редовно посећују; ограничавања временаведеног самостално и куповина у разним продавницама и посећивања различитих филијала банке; да изван куће или радног окружења жртве не остају саме; набављање новог броја телефона, а остављање старог и даље активног са укљученом секретарицом или говорном поштом; прегледавање порука од стране пријатеља, адвоката или службе за спровођење закона. Ове поруке, посебно оне које су изричито насилне или прете, могу бити пресудни докази за спровођење закона како би се покренуо случај против учиниоца. Веома битна стратегија која се препоручује жртвама је избегавање комуникације са прогонитељем. Одговарање на његове поступке може интензивирати њихово понашање. Једна од стратегија која се наводи најчешће у безбедносном плану је и добијање заштитног налога против прогонитеља. Неке државе нуде заштитне наредбе, а друге жртве могу имати право на заштитна наређења према статутима насиља у породици своје државе.⁴²³

Иако ниједан безбедоносни план не гарантује сигурност, они су ипак драгоцени и важни алати којима жртве буду сигурније, документују критичне догађаје који се дешавају са учиниоцем, чине окружење безбеднијим и идентификују људе који могу да помогну. Последњих година долази до израда и брошура које садрже стратегије поступања у случају прогањања.

У Републици Србији израда индивидуалног плана са мерама подршке и заштите је могућа под окриљем Закона о спречавању насиља у породици. Међутим, први проблем овог решења је што се може применити само како је то наведено у чл. 4. Закона, уколико је оно последица насиља у породици. Суштина овог законског решења је да група за координацију на чијем челу је заменик надлежног јавног тужиоца заједно са

⁴²² Stalking Resource Center, Program of National Center for victims of crime, op.cit., pp. 4.

⁴²³ Ibidem

припадницима подручних полицијских управа и центара за социјални рад учествује и разматра сваки случај, приликом израде плана за жртву, у раду групе се могу укључити и представници других релевантних лсужби, образовних, васпитних и здравствених установа, службе за запошљавање, представници других правних лица и појединаца који пружају заштитту и подршку жртвама.

Фаза која претходни изради индивидуалног плана заштите и подршке жртви претпоставља нужно прикупљање информација о случају, о прогонитељу, жртви, претходном односу, начина понашања, а које ће надљжени органи, организације и релевантни појединци разменити на састанку. Планиране мере и услуге за заштиту и подршку жртви и другим члановима њене породице којима је заштита и подршка потребна, подразумева све расположиве мере и услуге које омогућавају безбедност жртве, заустављање насиља, спречавање да се оно понови, заштиту права жртве, психосоцијалну и друге врсте подршке у складу са потребама жртве, ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања. Такође, инсистира се и на примени одређених мера и према учиниоцу (забране или обавезе) које су неопходне да би се прогањање зауставило, спречило да се оно понови и повећао степен сигурности и заштита права жртава. При томе треба искористити све расположиве законске могућности и ресурсе заједнице.⁴²⁴

Веома је важно да жртва учествује у изради индивидуалног плана заштите и подршке, уколико је у могућности, због чега мора бити на одговарајући начин припремљена за састанак. Припрему може да обави надлежни центар за социјални рад или специјализована организација цивилног друштва, са којом је жртва у контакту. Најпре, жртва треба да има све информације о састанку - учесницима, циљевима и задацима састанка. Учешће на састанку никако не би требало да буде извор додатног трауматског искуства за жртву, што се спречава добром припремом и вештим вођењем разговора са њом на састанку. Оне могу да знају које од планираних мера неће имати ефекте на заустављање насиља. Истовремено, присуством на састанку, жртва се оснажује, јер преузима контролу у односу на сопствену ситуацију, активна је у планирању, поштује се њена самосталност, избор и право да доноси одлуке значајне за свој живот. Она добија

⁴²⁴ Игњатовић, Т., *Индивидуални план заштите и подршке жртви*, Аутономни женски центар, Београд, https://www.womenngo.org.rs/images/resurscentar/Individualni_plan_zastite_i_podrske_zrtvi.pdf, приступ 28.05.2020. године.

потврду да државни органи и организације имају обавезу и могућности да је заштите. Истовремено, учесници састанка избегавају потенцијалне грешке преузимањем моћи и контроле над животом жртве, доношењем одлука без консултације са жртвом и непоштовањем њене аутономије.⁴²⁵

Уколико жртва не учествује на састанку за израду индивидуалног плана заштите и подршке (зато што не жели или њено емоционално или физичко стање то не омогућава), пре састанка треба обавити консултације са жртвом и другим члановима њене породице којима је потребна заштита и подршка, о томе како виде актуелну и укупну ситуацију насиља, шта су раније предузимали у вези са насиљем, шта су њихове потребе (актуелне и дугорочне) и како виде могућа решења. О резултатима консултација са жртвом извештава се на састанку, како би учесници имали у виду перспективу жртве. Учесници састанка морају узети у обзир мишљење и перспективу жртве, а она мора имати прилику да да коментаре на предложени план заштите и подршке.⁴²⁶

Јасан план праћења и процене делотворности планираних и предузетих мера заштите и услуга подршке требало би да олакша одлучивање о томе да ли је потребна ревизија основног плана. У индивидуални план заштите и подршке може бити унет предлог датума за преглед делотворности (ефеката) предузетих мера и услуга као редовна процедура групе за координацију и сарадњу. На тај састанак требало би позвати и извршиоце индивидуалног плана заштите и подршке жртви („основну групу за заштиту“). Група извршилаца која је спроводила конкретан индивидуални план треба да извести о ефектима (успешности) предузетих мера, да предложи измене и/или допуне првобитног плана, што укључује и поновну процену безбедносних ризика и разматарње нових потреба жртве и других чланова њене породице у остваривању заштите и подршке.

Уколико је претходним индивидуалним планом заштите и подршке жртви оставарен циљ, односно сврха плана, успостављена безбедност жртве, заустављено насиља, спречено његово понављање (у дужем периоду, препоручује се праћење најмање шест месеци до годину дана), остварена права жртве, пружена психосоцијална и друге врсте подршке ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања, измене плана нису потребне.

⁴²⁵ Игњатовић, Т., *Индивидуални план заштите и подршке жртви*, op.cit., стр. 8.

⁴²⁶ Ibidem

На састанку за ревизију индивидуалног плана заштите и подршке учествује и жртва на исти начин као и на састанку када је први пут израђиван индивидуални план заштите и подршке. Она треба да добије прилику да изнесе своје мишљење о мерама које су предузете, њиховој делотворности у заустављању насиља, могућих безбедносних ризика, виђењу најбољег решења за своју ситуацију у том тренутку и у перспективи, своје и актуелне потребе чланова своје породице. Ревизија индивидуалног плана заштите и подршке жртви може бити организована више пута, све док постоји потреба за заштитом и оснаживањем жртве заштите и подршке.⁴²⁷

Иако се прогањање најчешће дешава између садашњи/бивших брачних/ванбрачних или интимних партнера, не треба занемарити ни прогањање од стране потпуно непознатих особа нарочито у свету савремених информационих технологија, што би значило да ове одредбе о евентуалној изради индивидуалног плана за жртву не би се могле применити на те случајеве јер немају позадину породичног насиља, што указује на неједнаку и парцијалну заштиту жртава прогањања, у зависности од односа са прогонитељем, иако би сви правни инструменти морали бити доступни свим жртвама на једнак начин.

2.2. Остале превентивне мере

Примарна превенција прогањања представља специфичну, плански усмерену делатност свих њених субјеката, чији је циљ спровођење општих, посебних и индивидуалних мера, усмерених на редукцију ризика од прогањања. Битан предуслов њене успешности јесте ниво ефикасности свих њених субјеката у комбинацији са другим превентивним ефектима. Поред мера које предузимају различити државни органи у чијој надлежности је спровођење закона, велики значај у заштити од прогањања имају неформални субјекти - различита виктимолошка удружења и удружења за помоћ и подршку грађанима, невладине организације, јавност, медији и новинарска удружења.

Тако је у САД током 2000. године, Национални центар за жртве криминала (National Center for Victims of Crime) у сарадњи са Канцеларијом Министарства правде за

⁴²⁷ Игњатовић, Т., *Индивидуални план заштите и подршке жртви*, op.cit., стр. 9.

насиље над женама, креирао Ресурни центар за прогањање (енг. RCS). Од свог оснивања, RCS је обучавала преко 100.000 професионалаца који раде са жртвама у свих 50 држава САД, Велике Британије и Немачке и обезбедила техничку помоћ стотинама заједница које теже да унапреде државно и друштвено реаговање на прогањање. Мада су САД, много тога учиниле у погледу заштите од прогањања, RCS је посвећен наставку својих националних напора да промовише свест, акцију и залагање за побољшање безбедности жртава и за пружање ефикасног реаговања правосудног система на прогањање. Центар има за циљ да створи да систем кривичног правосуђа и многи партнери савезничке заједнице имају најбоље алате да ефикасно сарађују и реагују на прогањање и побољшају безбедност жртава. Информациони завод при Центру пружа широк спектар корисних информација за судије попут: статистика о прогањању, судску праксу, моделе, форме и процедуре, научне чланке о прогањању и сродним питањима итд.⁴²⁸

Неколико година касније, у САД основан је Ресурни центар за превенцију прогањања и подизање свести (The Stalking Prevention, Awareness, and Resource Center (SPARC)) који пружа техничку помоћ професионалцима у развоју политике и протокола за заштиту од прогањања. Такође, он врши и локалне, регионалне, државне и националне обуке за канцеларију Министарства правде САД за насиље над женама (OBW) и прогањање, укључујући: тужиоце, судско особље, судије, стручњаке за ментално здравље, канцеларије за обуку студената, полицији итд. SPARC не пружа директне услуге жртвама прогањања, али у случају обраћања поседује службу која ће жртву упутити на организацију или установу у којој ће добити помоћ која јој је потребна.⁴²⁹

У Енглеској су ради заштите од прогањања, подизању свести о озбиљности ове појаве и пружању подршке жртвама и члановима њихових породица, основане организације које се искључиво баве овом појавом. Један од њих је „Protection Against Stalking“.⁴³⁰ Она се бави спровођењем медијских кампања, истицањем значаја ране превенције, представљања специфичних инструмената за боље идентификовање ризика.

⁴²⁸ Видети више: National Center for Victims of Crime, Stalking resource center, <https://victimsofcrime.org/stalking-resource-center/>, приступ 28.05.2020. године.

⁴²⁹ Више о раду The Stalking Prevention, Awareness, and Resource Center (SPARC) видети на: <https://www.stalkingawareness.org/our-mission/>, приступ 28.05.2020. године.

⁴³⁰ Видети: *Protection Against Stalking*, <http://www.protectionagainststalking.org>, приступ 28.05.2020. године.

Такође, она има службу која пружа подршку жртвама прогањања и узнемиравања, кроз пружање информација, савета, идентификацију ризика и планирање безбедносних планова. Ради остваривања ових циљева остварује активну сарадњу са кривичним и цивилним правосуђем, како би жртвама пружили најбољу заштиту. Најзад, још једна од значајних активности је и спровођења бесплатних програма обуке за лица која се баве заштитом од прогањања, као и за професионалце правосудног система.

Такође, оно што је аутор закључила прегледом рада осталих организација како у САД, Енглеској али и земљама европскоконтиненталног система (Аустрија, Немачка) да поред тога што се искључиво баве прогањањем, нуде мноштво информација жртви које се односе на ову појаву укључујући информације о доступним СОС телефонима за помоћ (при чему праве разлику између прогањања које је праћено и сексуалним нападом, насиљем у породици, код адолесцената итд), законима о прогањањима, планирању безбедносних планова и другим ресурсима. С тим у вези оне израђују приручнике који су доступни свим популацијама, затим брошуре о стратегијама за заштиту од прогањања и спроводе едукације у васпитно образовним институцијама на свим нивоима, ради раног препознавања прогањања и њене превенције.

У Републици Србији нема организација или удружења која се баве искључиво пружањем помоћи жртвама прогањања, већ се помоћ и подршка пружа у оквиру организација које се баве помоћи и подршке жртвама родно заснованог и другим облицима насиља. Наша држава би ове примере добре праксе у погледу едукација о прогањању на свим нивоима, израда брошура и формирања посебних СОС линија за жртве прогањања, као и спровођења медијских кампања требала да следи, чиме би допринела подизању свести о озбиљности и распрострањености овог, често на први поглед невидљивог феномена, који може имати разорне последице на све аспекте живота жртве.

СЛУЖБЕ ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ ОШТЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА ПРИ ЈАВНИМ ТУЖИЛАШТВИМА И СУДОВИМА

У свету и Србији већ дуго постоје посебне службе, углавном невладине организације, које се баве пружањем помоћи и подршке жртвама криминалитета, а које се дефинишу као „*сервиси који жртве криминалитета третирају са дигнитетом и саосећањем, пружајући им финансијску и емоционалну помоћ и које омогућавају остваривање њихових права*“ тј. као „*сервиси који пружају финансијску и логистичку подршку и лични третман жртвама криминалитета*“, путем различитих видова подршке и помоћи: информације, емотивна подршка, медицинска, социјална, психолошка и правна помоћ, практична помоћ, али и интервенција у кризним ситуацијама и упућивање на друге службе.⁴³¹ Њихова заједничка мисија је „*пружање помоћи жртвама да се изборе са комплексним и збуњујућим последицама претрпљеног криминалног дела*“.⁴³²

Када се погледа стање у нашој земљи, јасно је да нас још доста дели до стандарда којима бисмо могли бити задовољни у заштити жртава, али је чињеница да и у многим земљама, које важе за напредне у тој области постоје потешкоће. Данас, када погледамо имплементацију законских решења, можемо видети да у Републици Србији постоји значајан број релевантних институција и установа које су укључене у пружање помоћи жртвама и сведоцима, при чему су у случају вођења судског поступка, кључни носиоци ових активности поред организација цивилног друштва, правосудни и други државни органи.

У складу са новим концептом јавном тужилачке истраге, при свим вишим јавним тужилаштвима у Републици Србији, основне су Службе информисања и подршке жртвама. Смисао њиховог постојања је да у први план ставе жртве кривичног дела и да им пруже информације и логистичку подршку, да им олакшају учешће у поступку и спрече секундарну викимизацију. Свакој жртви и сведоку треба да буде пружена могућност да

⁴³¹ US Department of Justice, 1997; Elias, R., 1992. Цитат према: Миливојевић, С., Михаић, Б., *Организације које пружају помоћ жртвама криминалитета у Београду (резултати истраживања)*, у: Темида, бр.1, стр. 37-43, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2003. године, стр. 37.

⁴³² Видаковић, И., *Жртве криминалитета, емоционална реакција и процес опоравка*, Темида, бр. 2, стр. 47-53, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2002. године, стр. 47.

изрази своје потребе, забринутост и очекивања. Жртве и сведоци од ових Служби добијају информације о правима и улози оштећених у кривичном поступку (укључујући и објашњење правне терминологије) и да по потреби буду упућени на друге институције и установе које могу да им пруже подршку, укључујући и привремени смештај у сигурним кућама. Пред тужиоцима се поставља задатак да воде рачуна о томе да жртве и сведоци током истраге не буду изложени психолошким траумама. У случају да жртва или сведок страхују за своју безбедност запослени у Службама ће их упутити на разговор са замеником јавног тужиоца који ће предузети даље кораке ради добијања адекватне заштите.⁴³³

Следећи добар пример имплементације међународних и регионалних стандарда о заштити жртава и сведока је организовање Службе за пружање подршке и помоћи сведоцима и оштећенима при управама Виших судова у Србији, које је предвиђено Законом о уређењу судова⁴³⁴ Прва оваква служба основана је 2010. године у оквиру Посебног одељења за ратне злочине при Вишем суду у Београду, да би се бавила административно-техничким пословима комуникације у вези доласка и одласка сведока, организовањем превоза и смештаја сведока и видео-конференцијске везе за сведочење, и другим пословима.

Данас, у Републици Србији при свим вишим судовима постоје ове службе. Ради уређења њиховог рада Високи савет судства донео је Упутство⁴³⁵ којим се предвиђа да је основни задатак Службе обезбеђење емотивне и логистичке помоћи и подршке оштећенима пре, за време и после саслушања и омогућавање да ова лица што лакше по себе и ефикасније за судски поступак приступе суду или другом органу поступка и дају исказ. Запослени у Службама су дужни да делују са интегритетом, непристрасношћу и

⁴³³ Видети: Подршка жртвама и сведоцима, <https://www.podrskazrtvama.rs/lat/pomoc-i-podrska/ko-pruza-podrsku.php>, приступ 28.05.2020. године.

⁴³⁴ Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС*, 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011 и 101/2013.

⁴³⁵ За више информација видети: Упутство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015; <http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva/2015>, приступ 28.05.2020. године.

поверљивошћу. С тим у вези, све информације до којих службеници дођу у свом раду представљају професионалну тајну.

Поступајући судија у предмету процењује којим сведоцима је потребно пружити помоћ и подршку кроз рад ове Службе, а записничар или судијски помоћник, таквим уредно позваним сведоцима доставља писано обавештење. Ово обавештење Служба добија у форми дописа који треба да садржи податке о термину заказаног испитивања, броју предмета са редоследом испитивања и са обавештењем о томе да ли је предвиђено суочавање сведока, да ли су сведоку додељене мере заштите као и опште податке о сведоку. У циљу благовременог прослеђивања информација сведоцима, записничари информишу Службу и о свим променама у вези суђења које могу имати везе са сведоцима (одлагање саслушања, промена термина, промена суднице и којој ће бити саслушање и сл).

Упутством је детаљно уређено поступање Службе на дан сведочења: од идентификације оштећеног, обавештења поступајућем судији о њиховом доласку, омогућавања сведоку и оштећеном да се освежи и одмори у посебној просторији, до информисања у вези са током главног претреса, простором и распоредом у судници, улогама учесника у поступку и другим питањима (чл. 14 и 15). Уколико запослени у Служби процени да су сведоку потребне посебне мере заштите, о томе се саставља службена белешка која се доставља поступајућем судији, док се сведоку или оштећеном детаљно објашњава форма захтева за доделу посебних мера и начин на који се о њему одлучује (чл. 10). Судија се обавештава и о стању оштећеног пре испитивања (страх, узнемиреност, агресивност, здравствено стање). Главна предност ових Служби је да се не везују за поједине категорије жртава или за њихово социјално стање, већ пружају помоћ и подршку без обзира на то да ли се ради о родно засновном насиљу или другим типовима криминалитета.

У циљу пружања ефикасне и квалитетне подршке оштећенима и сведоцима, предвиђена је сарадња са, основним судовима, МУП РС и другим релевантним институцијама (центрима за социјални рад, породичним саветовалиштима, центрима за ментално здравље, невладиним организацијама) ради решавања специфичних потреба

сведока и оштећеног (чл. 21 и 22). Предвиђена је и сарадња са институцијама у иностранству у случају сведочења по замолници, а ради размене информација које се односе на конкретног сведока (или сведока оштећеног), са циљем координације рада и пружања ефикасне и квалитетне подршке (чл. 23). Такође, у Упутству се инсистира на вођењу евиденције о сведоцима и оштећенима у електронском формату, као и на сталној едукацији запослених у сарадњи са Правосудном академијом Републике Србије.

Такође, у нашој земљи усвојена је Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период од 2020 - 2025 године, која за циљ има успостављање новог и свеобухватног система заштите и унапређења права жртава и сведока кривичних дела у Србији. Њоме је предвиђено формирање Националне мреже коју ће чинити како службе основане при судовима и тужилаштвима, тако и организације цивилног друштва, тзв. контакт тачке за информисање жртава и сведока при основним судовима, основним и вишим јавним тужилаштвима и полицијским управама, прописивањем услуга и мера подршке, поступање са посебно рањивим групама жртава, као и успостављања система обуке пружања помоћи и подршке, а свеу циљу подизања нивоа стручности и сензибилности припадника полиције, носилаца правосудних функција, судског и тужилачког особља и адвоката, подизање свести жртава кривичних дела о правима којима им припадају и доступним услугама подршке као и подизање свести опште јавности.⁴³⁶

С обзиром на то сам у једном значајном делу рада говорила и о потреби укључивања полиције у пружању подршке жртвама криминалитета као једном проактивном чиниоцу у сузбијању прогањања, на територији Града Ниша, Служба за помоћ и подршку жртвама и сведоцима која је основана при Вишем суду у Нишу је закључила Меморандуме о сарадњи са Полицијском управом за Град Ниш и ставила на располагање механизме којима располаже (просторије за испитивање, средства за испитивање путем преноса звука и слике, брошура итд), а све у циљу пружања помоћи и подршке жртви већ при првом сусрету са органима гоњења. Истовремено су меморандуми закључени и са Вишим јавним тужилаштвом у Нишу, Центром за социјални рад „Свети

⁴³⁶ Национална Стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период 2020-2025 године, Министарство правде Републике Србије, јул, 2020. године.

Сава“ у Нишу као и другим релевантним организација управо ради пружања помоћи жртви у свакој фази поступка.

ЗАКЉУЧАК

Прогањање је вишедимензионални друштвени проблем који се дефинише преко својих појединих манифестација и њихове етиологије, а најчешће се то одређење везује за угрожавање личне сигурности и аутономије жртве упорним и понављајућим понашањима, које доводе до промена у животним навикама жртве и стварају страх како за њену безбедност тако и других лица, чак и без изричите претње физичким или другим видовима насиља. Полазећи од теоријских разматрања, која су обухватила, криминолошко одређење прогањања и кривични аспект кроз анализу како међународних извора универзалног и регионалног карактера, упоредног права и позитивног законодавства, показано је да се у последње две деценије чине велики напори усмерени на формирање оквира за правну заштиту од прогањања. Такође, у овом раду спроведено је истраживање феноменолошких, виктимолошких и етиолошких карактеристика прогањања на територији Републике Србије. Ово је прво научно истраживање овог кривичног дела у нашој земљи, од ступања на снагу кривичног законодавства којим је криминализовано.

Пре него што кратко сумирам резултате истраживања, морам да нагласим да је преглед постојеће законске регулативе из упоредног права и то узимајући у обзир не само релевантне кривичноправне одредбе из земаља које припадају систему англосаксонске правне традиције, из којих изворно води порекло инкриминисање прогањања, већ и оних решења из земаља које се сврставају у систем континентално правне традиције, укључујући и законодавства бивших југословенских република, показао да се не могу издвојити ни два идентична приступа у нормирању овог кривичног дела. То упућује на закључак да предузимање идентичних радњи у једној земљи води постојању прогањања, док у другој то неће бити случај, на пример зато што није прописана последица или зато што недостаје неко друго обележје кривичног дела. У нашој земљи законодавац је приликом нормирања користио чак *трећи приступ*, где је осим једне радње коју је одредио последичном диспозицијом, ово дело прописао као делатносно кривично дело. Овакав приступ инкриминисања довео је до бројних проблема у пракси, с обзиром на то да из чињеничних описа аката прогањања из чл. 138а ст. 1. тач. 1, 2, 3, и 4 КЗ и правноснажних пресуда временског и просторног оквира истраживања, произилази различитост поступања, јер су у једном значајном проценту скоро у од око 25% што чини једну трећину

од укупног узорка, основни судови код свих радњи извршења овог кривичног дела утврђивали и образлагали и последице које су наступиле по жртву од страха за сопствену сигурност до промена животних навика жртве (најчешће на основу исказа жртве), иако је то само законско обележје *тач. 4 чл. 138а ст. 1 КЗ*. Из наведеног произилази и закључак и препорука да би одређивањем овог кривичног дела као последичног у погледу свих радњи, допринело правној сигурности у примени ове законске одредбе. Овде треба напоменути да првобитно законско решење није садржало ни обележје *упорности*, али је законодавац већ годину и по дана од примене закона, током 2019. године, изменио ово временско обележје и тиме прецизирао и ближе одредио учесталост предузимања радњи као једно од специфичних обележја овог кривичног дела.

Када је реч о резултатима овог истраживања, полазећи најпре од полицијских статистика, односно имајући у виду укупан број пријављених учинилаца кривичног дела који се неминовно из године у годину повећава (достигне бројку скоро до 500 у последњој години истраживања), указује на распрострањеност овог феномена, а његова озбиљност захтева и правовремену реакцију нарочито већ у преткриивчном поступку и при првом контакту са полицијом ради спречавања наступања тежих последица по жртву. Стога, један од препорука која би се могла упутити на овом месту, по угледу на добру праксу упоредног права је, доношење закона о мерама заштите од прогањања које би омогућиле изрицање и хитних мера за заштиту (забрана контактирања, слања порука, позивање телефоном, физичко приближавање жртви итд), израда индивидуалних планова помоћи и подршке за жртву (економске, правне, социјалне, медицинске и др) са стратегијама за спречавање даљег прогањања, дакле пре него што дође до покретања кривичног поступка. Ово би изискивало и доношење протокола о поступању полицијских службеника у случајевима прогањања, с обзиром на посебност „оквира“ у коме се јавља, деликатност ситуације и стања у коме се жртва налази, услед чега је потребно да у истима поступају лица која имају посебна знања из ове области.

У погледу регионалних карактеристикама прогањања, иако је било за сходно очекивати да београдски регион има највише извршених кривичних дела, на првом месту по укупном броју је Војводина, док се по броју на последњем месту налази регион Јужне и Источне Србије, што се оправдава дејством специфичних криминогених фактора за

подручја дуж границе државе. Ипак уколико се посматра број становника у оквиру сваког региона у корелацији са бројем извршених кривичних дела, треба нагласити да регион Шумадије и Западне Србије, који има највећи број становника има само незнатно мањи број извршених кривичних дела од војвођанског региона који је по броју становника на другом месту.

Резултати распрострањености прогањања на релацији село – град, показали су да је већи број кривичних дела извршен у граду него на селу, па је закључак да је дејство криминџених фатора у градској средини већи. Међутим, подробнија анализа у оквиру сваког од региона показује специфичности попут тога да је прогањање у региону Шумадије и Западне Србије типично сеоско кривично дело. Највећи број случајева прогањања извршен је у *одређеном временском периоду* од једног до шест месеци, са учесталостју до три пута недељно за цео период прогањања, те преко три пута месечно до једном месечно код прогањања које се трајало преко једне до три године, до свакодневно и више пута на дан код прогањања у року до шест сати или до једног месеца. Када је реч о месечним осцилацијама прогањања, оно што се може приметити је да је у скоро три четвртине случајева радња прогањања предузимана у првим јесењим месецима (септембар, октобар), док је последња углавном била у пролећним, док у погледу сати када су радње предузимане није било могуће утврдити одређене правилности због специфичне природе радње овог кривичног дела.

Највећи број радњи извршења овог кривичног дела је извршен настојањем успостављања нежељеног контакта са другим лицем, било непосредно, преко трећег лица или путем средстава комуникације, чиме није потврђена теза постављена докторском дисертацијом да је најчешћи начин извршења овог кривичног дела неовлашћено праћење жртве или предузимања других радњи у циљу физичког приближавања жртви. У оквиру ове радње, као што су и досадашња истраживања показала, најчешће методе којима је она извршена су биле слање текстуалних порука, путем друштвених мрежа, телефонски позиви, што нас упућује на закључак да су неконвенционални начини много чешће коришћени за прогањање од класичних који подразумевају физичку близину (праћење, чекање жртве). Овде морам нагласити, да иако је у страним истраживања нежељени прилаз жртви на првом месту, код нас је проценат предузимања ове методе мали, па један од

закључака аутора зашто је то тако, је чињеница да су основни судови ову делатност правно квалификовали и као радњу која се предузима у циљу физичког приближавања жртви која постоји у тач. 1 чл. 138 ст. 1 КЗ, због чега у идентичним ситуацијама немамо једнако поступање јер је ова делатност у појединим случајевима квалификована и по тач. 2, па овде има места упутити препоруку за измену ове радње и њеног брисања, јер је поновно навођење да се са жртвом комуникација успоставља непосредно већ инкриминисана у тач. 1 наведеног члана. На последњем месту се налази радња нуђења услуга у име пасивног субјекта и оштећење имовине жртве. У веома малом проценту ово кривично дело је праћено насиљем (физичким или сексуалним), што указује да је заправо психичко насиље главна карактеристика овог кривичног дела.

Иако се могло очекивати да велики број прогонитеља има криминалну прошлост, резултати анализе података су другачији. Наиме, 75% од укупног узорка су примарни учиниоци, док је мање од једне трећине раније правноснажно осуђивано због истоврсног кривичног дела. У погледу стицаја, највећи број кривичних дела је извршен заједно са кривичним делом угрожавања сигурности из чл. 138 ст. 1 КЗ, иако ова два кривична дела не могу бити у стицају, односно постојаће или једно или друго кривично дело. Код пола прогонитеља утврђени су подаци који не одступају од података добијених истраживањем у САД, Енглеској као и земљама чије упоредно законодавство је било предмет анализе ове дисертације. Жене су махом прогањане од стране мушкараца (87%), док су мушкарци били прогањани од стране припадника оба пола (у 3% случајева мушкараца је прогонио други мушкарац). На тај начин потврђена је теза докторске дисертације да је ово превасходно *„кривично дело које је карактеристично за мушкарце“*. У старосној структури преовлађују млађе особе у категорији од 26 до 40 године живота и код жена и код мушкараца. У погледу занимања прогонитеља мушког пола, карактеристична су она за која је потребан нижи степен образовања, а чак више од половине учинилаца је било незапослено у време извршења кривичног дела. Више од три четвртине прогонитеља је било урачунљиво у време извршења кривичног дела. Такође, више од половине учинилаца је у време извршења кривичног дела живело само, што је неминовно погодно тле за деловање криминогених фактора који због неиспуњености, а у неким случајевима и потрагом за идеалним партнером могу бити констелтивни чинилац прогањања. Када су се

у улози прогонитеља налазиле жене углавном се радило о високо образованим, запосленим, у четрдесетим годинама, које живе саме и без деце и које су вршиле само лакше облике овог кривичног дела.

Када је реч о полу жртве, у више од три четвртине случајева доминирају особе женског пола, што нам потврђује тезу да се овде ради о једном облику „мушког насиља“ које је вршено према женама. На основу добијених података било је могуће утврдити једино малолетство или пунолетство жртве. Имајући у виду да се у чак 10 случајева малолетно лице јавило као жртва, једна од препорука аутора је да, по угледу на страна законодавства, управо због разорних последица које прогањање оставља по жртву, старосна доб пасивног субјекта – малолетство, буде прописана као квалификаторна околност чијим извршењем би постојао тежи облик овог кривичног дела. Добијени подаци су показали да је жртва у више од половине случајева била бивша емотивна партнерка прогонитеља, што је у складу и са досадашњим истраживањима да је најчешће овом виду насиља претходила нека форма партнерског односа. Подаци су омогућили још правну анализу начина реакције жртве на прогањање. Тако је скоро близу половне жртава користило најповољни механизам односно избегавање било каквог вида комуникације са жртвом, а затим потражило помоћ од стране пријатеља и родбине. Међутим, оно што је интересантно је да не мали број је покушао да преговара са прогонитељем што је довело до бурних реакција насиља, а поједине жртве су након упућени претњи учиниоцу биле изложене и физичком насиљу. Аутор није могао да изврши потпуну виктимолошку анализу карактеристика жртава, јер осим пола, није располагала другим подацима. Због тога једна од препорука истраживача је, да се при свим државним органима уведе обавеза вођења података о виктимолошким карактеристикама не само код овог, већ и других кривичних дела, а што би било од значаја за будућа истраживања.

Анализом различитих криминогених фатора, покушала сам да дам одговоре на питање зашто су учиниоци вршили кривично дело прогањање. Морам нагласити да нисам могла да издвојим ниједан криминогени фатор као преовладајући, већ само дошла до закључака да у сваком појединачном случају дејствују више њих, било као узорк, услов или као повод који доводе до таквог понашања.

Тако, на супрот подацима из упоредног законодавства, да су пргонитељи добро ситуирани, истраживање је показало да три четвртине учинилаца има низак животни стандард и остварује примања испред просечних. Изузетак су особе женског пола које живе веома квалитетним начином живота и које су материјално ситуиране. У образовној структури учинилаца код особа мушког пола преовлађује средњи степен образовања, док су више од половине жена учинилаца било високо образоване. Када је реч о породици и породичним условима, овај фактор нисам могла да доведем у везу са вршењем прогањања, јер број података до којих сам дошла није био репрезентативан за извођење таквог закључка. Оно што могу истаћи да је историја породичног насиља претходила прогањању у чак 12% случајева, што указује да криминогено огњиште ипак може створити услове за каснију појаву овог феномена. Иако социопатолошке појаве могу бити не само узрок, већ и услов вршења прогањања, за разлику од истраживања у САД, где се отприлике у једној трећину случајева прогањања алкохолизам и наркоманија јављају као врло важни криминогени фактори, код нас оно не постоји у већем обиму. Када је реч о унутрашњим факторима који утичу на прогањање, као доминантан мотив извршења кривичног дела прогањања у преко половине случајева била је „жеља за помирењем“, док је тежња за остваривањем интимне везе био на последњем месту. Најзанимљивији податак до кога је аутор дошао је да код жена које су вршиле прогањање, у преко половине случајева, претежни мотив била освета. Емоционални статус прогонитеља (они који су били у партнерској вези) се карактерише емоционалном нестабилношћу, као и анксиозношћу, због немогућности да прихвате промене и прекид везе са „објектом љубави“, а као један од разлога тога је да у детињству нису имали адекватну подршку и усмеравање родитељског миљеа, како би развили праве и одмерене реакције у каснијим животним ситуацијама. Скоро више од половине прогонитеља је признало кривично дело и изразило кајање за учињено кривично дело, док је око 19% учинилаца кривицу за извршено кривично дело пребацило на жртву. Имајући у виду чињеницу да је мање од једне четвртине прогонитеља боловало у тренутку извршења кривичног дела од неког облика менталних девијација, од којих се неке могу сврстати у биолошке основе неурачунљивости, једна од препорука аутора је да је још у предистражном поступку неопходно радити на дијагностификовању и лечењу ових болести што би се могло учинити увођењем заштитног налога којим се

постављају не само забране већ и обавезе прогонитељу да већ у првој ситуацији када је испољио ово понашање а и пре тога, се јави установама за ментално здравље или се подвргне психосоцијаланом третману, како би се спречили трагични исходи (самоубиства или убиство прогањеног од стране жртве).

У погледу криминалне политике, неопходно је истаћи да су диверзиони модели најчешће примењивани (мере упозорења - условна осуда). Међутим, може се на основу резултата истраживања закључити да условна осуда са заштитним надзором као једна од диверзионих мера није изречена ни у једном случају, иако она нуди могућности у смислу третмана учиниоца кривичног дела прогањања. Оно што треба нагласити је да су основни судови били сензибилни и препознали су потребу за заштите жртве механизмом који им стоји на располагању и то изрицањем мере безбедности забране прилажења и комуницирања са жртвом и то, скоро у сваком случају прогањања, у најдужем временском трајању који прописује кривични закон. Овде има места подржати и једно решење које је професор Дарко Димовски предложио у својој докторској дисертацији у којој је истраживао кривично дело убиство у југоисточној Србији, а то је размислити о томе да се изврши делимична реформа Кривичног законика, у поглед инкриминисања убиства лица које је претходно прогањало учиниоца овог убиства као привилегованог облика.

На основу истраживања, препорука истраживача је и доношења правилника о подацима који судски предмети треба да садрже како о учиниоцу тако и о жртви прогањања, унапређење система пружања економске, правне, социјалне, медицинске и др помоћи жртви, развијање програма и тренинга за полицију, јавне тужиоце и судије о примени законског решења прогањања, формирање међусобно повезаних база податка, редовну размену искуства, информисање судија организовањем саветовања у овој области ради уједначавања судске праксе, а наравно и вршење даљих истраживања ради праћења примене законских решења и проналажења адекватних инструмента реакције на овај феномен. Једино се заједничким деловањем свих надлежних државних институција и друштва у целини може допринети ефикасном сузбијању прогањања и тиме допринети стварању безбеднијег друштва.

РЕФЕРЕНЦЕ

На српском језику

Б

Бауер Рајс, С., *Историја старог света, прве цивилизације, том први*, Београд, Лагуна, 2017. године.

Бошковић, М., *Криминолошки речник*, Матица Српска, Нови Сад, 1999. године.

Д

Дарвин, Ч., *Изражавање емоција код човека и животиња*, Досије, Београд, 2009. године.

Дворкин, Р., *Суштина индивидуалних права*, Службени лист СРЈ, ЦИД, Подгорица, 2001. године.

Димитријевић, П., Вучковић, Ј., *Основи медијског права*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011. године.

Димовски, Д., *Криминалитет прогањања – криминолошки и кривичноправни аспект*, Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, Година LV, 2016 године, стр. 163-181.

Димовски, Д., *Криминолошко одређење убиства, докторска дисертација*, Правни факултет Ниш. Ниш, 2012. године.

Ф

Фанука Н., *Социологија: Профил Интернационал*, Загреб, 2008. године.

И

Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Досије, Београд, 2001 године.

Игњатовић, Т., *Насиље према женама у интимном партнерском односу: модел координираног одговора заједнице*, Београд, 2011. године.

Игњатовић, Ђ., *Појам и етиологија насилничког криминалитета* у: Зборник радова на међународног научног скупа Насилнички криминалитет етиологија, феноменологија, сузбијање, Бања Лука, 2011. године, стр. 179-211.

Илић, Г., *О положају оштећеног у кривичном поступку*, у: *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, бр. 1/2012, Правни факултет, Београд, 2012. године, стр. 137-158.

Ј

Јовашевић, Д., *Кривично право, општи део*, Београд, 2010. године.

Јовашевић, д., *Кривично право, посебни део*, Свен, Ниш, 2012. године.

Јовановић, Љ., *Мотив и виност* у : Зборник Правног факултета у Нишу, Правни Факултет Ниш, бр. 11, 1972. године, стр. 65-80.

К

Константиновић, Вилић, С., Ристановић, Николић, В., Костић, М., *Криминологија, треће измењено и допуњено издање*, Свен, Ниш, 2009 године.

Криминалистичко полицијска академија, *Родна равноправност и родно засновано насиље, приручник*, Београд, 2012. године.

Ковачевић, М., Маљковић, М., *Прогањање – криминолошки и кривичноправни аспекти* у : Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016. године, стр. 85-98.

Креч, Д., Крачфилд, Р., *Елементи психологије, научна књига*, Београд, 1969. године.

Л

Лазаревић, Љ., *Коментар Кривичног законика*, Правни факултет Унион, Београд, 2011. године.

Лазаревић, Љ., *Деликти насиља – кривичноправни аспект* у: Радовановић. Д., (ур), *Деликти насиља кривично-правни и криминолошки аспект*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002. године, стр. 11-22.

Лоренц, Б., *Психологија*, Београд, 1926. године.

М

Мемедовић, Н., *Угрожавање сигурности претњом да ће се напасти на живот или тело* у: Правни живот, Београд, 2011. године, стр. 227-233;

Марковић, Р., Уставно право, Правни факултет Универзитета у Београду, 2016. године.

Младеновић, М., Основи социологије породице, Завет, Београд, 1995. године.

Миловановић, Р., *Психологија криминалитета*, Београд, 2005, године.

Милутиновић, М., *Криминална политика*, Савремена администрација, Београд, 1984. године.

Молин, К, П., Стејнсвог, Е, П., *Третман починилаца насиља у породици и разумевање феномена* у: О починиоцима насиља у породици и партнерским односима, у оквиру пројекта борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Београд, 2011. године, стр. 13-38.

П

Половина, Н., *Теорија осећајног везивања – старе и нове поставке* у: Зборник института за педагошка истраживања, Година XXXVII, Број 1, Београд, 2005. године, стр. 107-124.

Р

Радовановић, Д., *Деликти насиља, кривично правни и криминолошки аспект*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002. године.

Ристановић Николић, В, Лепојевић Ковачевић, М., *Прогањање, појам, карактеристике и друштвени одговори*, Темида 4, Београд, 2007. године, стр. 3-12.

Ристановић Николић, В., *Подришка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса*, Темида, 2003, стр. 3. Доступно на: <http://www.vds.rs/File/Tem0303.pdf>, приступ 14.01.2019. године.

Радомировић, В., *Психологија*, Универзитет Нови Пазар, 2003. године.

С

Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика*, Савремена администрација, Београд, 2012. године.

Стојановић, З., *Коментар Кривичног законика, седмо измењено издање*, Службени Гласник, Београд, 2018. године.

Стојановић, З., *Прогањање- ново кривично дело у Кривичном законнику Србије у: Казнена реакција у Србији*, VII део, Београд, 2017. године, стр. 1-11.

Стојановић, З., *Прописивање и примена кривичног дела угрожавање сигурности у: Казнена реакција у Србији*, Правни факултет, Београд, 2013. године, стр.

Стефановић Миладиновић, Д., *Прилог расправи о „криминализацији прогањања“ у: Зборник радова Правног факултета у Нишу бр. 72, Година LV, 2016. године, стр. 143-162;*

Стојановић, З., Перић, О., *Кривично право – посебни део*, Београд, 2009. године.

Суботић, Д., *Мотиви и значај у кривичном праву и југословенском Кривичном законнику*, Нови Сад, 1938. године.

Стојановић, З., *Казнена политика у Србији: сукоб законодавца и судске праксе у: Казнена реакција у Србији*, тематски зборник, II део, Београд 2012. године, стр. 1-17.

Ћ

Ћирић, Ј., *Угрожавање сигурности у: Правни живот бр. 9, Београд, 2011. године, стр. ;*

Ч

Чејовић, Б., *Кривична дела против слобода и права човека и грађанина у: Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд број 3/1993м 1993, године, стр. 23-33.

Чејовић, Б., *Кривично право у судској пракси*, практични део Југословенски завод за продуктивност рада, Београд, 2005 године.

Ш

Шепаровић, З., *Виктимологија*, Правни факултет, Загреб, 1985. године.

Шепаровић, З., *Насиље у обитељи: појаве, узроци, решења, Југословенско виқтимолошко друштво*, Дубровник, 1988. године.

Шкулић, М., *Прогањање и полно узнемиравање*, Тужилачка реч бр. 31, Београд, 2016. године, стр. 14-21.

Шкулић, М., *Оштећени у кривичном поступку – како побољшати његов положај?*, у: Темида, бр. 3-4, Виктимиолошко друштво Србије, Београд, 2000. године, стр. 5-18.

На енглеском језику

A

American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th edn, revised) (DSM-IV)*. Washington, DC: APA 1994.

Anderson, C., Ross, J., *Security engineering: a guide to building dependable distributed systems (2nd ed.)*. Indianapolis, 2008.

Ashcroft, J., *Stalking and domestic violence: A report to Congress (No. NCJ 186157)*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, 2001.

Akers, R. L., *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance*, Paper back reissue. Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 1998.

American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: Text Revision (4th ed.)*, 2000, Washington, DC: American Psychiatric Association.

B

Black's Law Dictionary, 2nd Pocket Edition, 2001.

Brewster, M., *Stalking by Former Intimates: Verbal Threats and Others Predictors of Physical Violence*, Violence and Victims, vol 15, no 1, 2000, pp. 41-54.

Buss, D., M., *Sex differences in human mate preferences: evolutionary hypotheses tested in 37 cultures*, Behav Brain Sci 12, 1989, 1-49.

Burgess, Ann W., William, Lauter S., *Stalking - Victimology And Targets Of Stalkers, Motivation, Relationship To Target: Nondomestic Stalkers, Domestic Stalkers*, United Violence, Criminal, and Crime, 2007.

Budd, T., Mattinson, J., *The extent and nature of stalking findings from the 1998 British Crime Survey*, London: Home Office, 2000.

Brownridge, D. A., *Violence against women post-separation*. *Aggression and Violent Behavior*, 2006, pp. 514-530.

Bocilj, P., *Victims of cyberstalking: An exploratory study of harassment perpetrated via the Internet*, First Monday, 2003.

Benson, D. F., Miller, B. L., (1997), *Frontal lobe mechanisms of aggression* in: Grisolia, J. S., (1997): *Violence: From biology to society*, Elsevier Science B.V. Amsterdam, pp. 35-42.

Bartholomew, K., *Avoidance of Intimacy: An Attachment Perspective*, *Journal of Social and Personal Relationships* 7, 1990, pp. 147-78.

Bartholomew, K., Horowitz, L. M., *Attachment styles among young adults: a test of a four-category model*, *J Pers Soc Psychol* 1991; pp. 226-44.

Bridges, S. G., Weis, G. J., *Violent Crime and Violent Criminals*, Thousand Oaks et.al.: Sage Publications, 1990.

Benitez, T., C., Christopher T., McNeil E, D and Binder, R, L., *Do Protection Orders Protect?*, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 2010, 38 (3) pp. 376-385.

C

Coleman, F., *Stalking Behaviour and the Cycle of Domestic Violence*, *Journal of Interpersonal Violence*, vol 12, no 3, 1997, pp. 349-403.

Cohen Jonathan, G., *Respect for Private and Family Life* in: *The European System for the Protection of the Rights*, Council of Europe, 1993, pp. 407-423.

Carderelli, A.P. (ed.), *Violence Between Intimate Partners: Patterns, Causes, and Effects*. Boston: Allyn and Bacon, 1997, pp. 145-162.

D

Dutton, L. B., Winstead, B. A., *Predicting unwanted pursuit: Attachment, relationship satisfaction, relationship alternatives, and break-up distress*, *Journal of Social and Personal Relationships*, 23(4), 2006, pp. 565-586.

Dutton, M., *Women response to Battering, Empowering and Healing the Battered Women: A model for Assessment and Intervention*, New York, Spring Publishing, 1992.

Dietz, P., Matthews, D., Van, Duyne, C., Martell, D., Parry, C., Stewart, T., Warren, J., Crowder, J. "Threatening and Otherwise Inappropriate Letters to Hollywood Celebrities", *Journal of Forensic Sciences*, vol. 36, no. 1, 1991, pp. 185–209.

Dressing, H., Kuehner, C., Gass, *Lifetime prevalence and impact of stalking in a European population, Epidemiological data from a middle-sized German city*, *The British Journal of Psychiatry* 187, 2005, pp. 168-172.

E

Elliott, E., Quinn, F., *Criminal Law*, Pearson Education Limited, Harlow, 2006.

Ellison, L., Akdeniz, Y., *Cyber-stalking: The regulation of harassment on the Internet*, *Criminal Law Review*, December Special Edition: Crime, Criminal Justice and the Internet, 1998, pp. 29-48.

Emerson, R., Ferris, K. and Brooks Gardner, C., "On Being Stalked", *Social Problems*, vol. 45, no. 3, 1998, pp. 289–314.

F

Fein, R., Vossekuil, B., *Preventing attacks on public officials and public figures: a Secret Service perspective* In: J Reid Meloy (ed.) *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives* San Diego, CA: Academic Press, 1999, pp. 176-94.

Fisher, H. E., *Dumped!* *New Scientist*, February 14-20, 2004, pp 40-43.

Follingstad, D. R., Bradley, R. G., Laughlin, J. E., Burke, L., *Risk factors and correlates of dating violence: The relevance of examining frequency and severity levels in a college sample*. *Violence and Victims*, 14(4), 1999, pp. 365-380.

Ferreira C., Matos M, *Post-relationship stalking: the experience of victims with and without history of partner abuse*. *J. Fam. Violence* 28, 2013, pp. 393–402.

Buljan Flander, G., Dugić, S., Handbaka, I., *Odnos elektronskog nasilja I samopo[tovanja kod adolescenata u Klinička psihologija* 8 (2), Zagreb, 2015, pp. 167-180.

G

Gillden, J., *Violence*, Vintage Books, New York, 1997.

Geberth, V., *Stalkers*, *Law and Order*, vol. 10, 1992, pp. 138-153.

Goode, M., "Stalking: Crime of the Nineties?", *Criminal Law Journal*, vol. 19, 1995, pp. 21– 31.

Guleke, J., Sorrel, T., *Violations of privacy and law: the case stalking*, Ethics and Philosophy, Warwick, The University of Warwick, 2016, pp. 32-60.

Gelles, R., *Through Sociological Lens: Social structure and family violence*, in: Gelles, R., *Controversies on Family Violence*, Newbury Park, CA: Sage, 1993.

H

Hall, D., *Victim of Stalking*, in Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego, 1998, pp. 113-137.

I

Indermaur, D., *Criminal violence: Theoretical approaches and offenders perceptions*, Paper presented at the 29th Annual Conference of the Australian Psychological Society, Woollongong, 1994, pp. 71-87.

J

Jaishankar, K., *Cyber Criminology: Exploring Internet Crimes and Criminal Behavior*, CRC Press, Feb 22, 2011.

James, D., Farnham, F. R., *Stalking nad Serious Violence*, *Journal of the American Academy of Psychiatry and Law*, 31 (3), 2003, pp. 432-440.

Johnson, E., Thompson, C., *Factors associated with stalking persistence*, *Psychology, Crime & Law*, 22(9), 2016, pp. 879-902.

K

Kienlen, K., Birmingham, D., Solberg, K., O'Regan, J., Meloy, J., *A Comparative Study of Psychotic and Nonpsychotic Stalking*, *Journal of the American Academy of Psychiatry and Law*, vol. 25, no. 3, 1997, pp. 317–35.

Kennedy-Bergen, R., *Surviving Wife Rape*, *Violence Against Women*, Vol 1 No 2, 1995, pp. 117-138.

L

Lingg, R., *Stopping Stalkers: A Critical Examination of Anti-Stalking Statutes*, ST. Johns Law Review, vol. 67, 1993, pp. 247-381.

Logan, T., *Research on partner stalking: Putting the pieces together*, Lexington, University of Kentucky, Department of Behavioral Science Center on Drug and Alcohol Research, 2010.

M

Meloy, J., (Ed.), *The psychology of stalking: Clinical and forensic perspectives San Diego, CA*: Academic Press, 2001, pp. 225- 256.

Meloy, J., Reid., *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Burlington: Elsevier Science, 2001.

Meloy, J., Gothard, S., *Demographic and clinical comparison of obsessional followers and offenders with mental disorders*. Am J Psychiatry 152, 1995, pp. 258-263.

Meloy, J., *Stalking An Old Behavior, A New Crime*, The psychiatric clinics of North America, vol. 22, number 1, 1999, pp. 85-99.

Meloy, J., *Stalking (obsessional following): a review of some preliminary studies*, Aggress Violent Behav 1996, pp. 147–62.

Mullen, P., E., Pathe, M., Purcell, R., *Stalkers and Their Victims*. Cambridge, UK: Cambridge, University Press, 2001.

Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R., Stuart, G., *Study of Stalkers*, American Journal of Psychiatry, Vol. 156, No. 8, 1999, pp. 1244–249.

Mullen, P., Pathe, M., *Stalking and the pathologies of love*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, vol. 28, 1994, pp. 469-477.

Meloy, J., Gothard, S., *A Demographic and Clinical Comparison of Obsessional Followers and Offenders with Mental Disorders*, American Journal of Psychiatry , vol. 152, 1995, pp. 258–63.

Meloy J., Boyd C., *Female Stalkers and Their Victims*, *Journal of American Academy of Psychiatry and the Law*, 31 (2), pp. 211-219.

Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R., *Stalkers and their victims*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000.

Meloy, J. R., Fisher, H. E., *Some thoughts on the neurobiology of stalking*. Journal of Forensic Sciences, 50(6), 2005, pp. 1472-1480.

Morrison, K. A., *Differentiating between physically violent and nonviolent stalkers: An examination of Canadian cases*, Journal of Forensic Sciences, 53(3), 2008, pp. 742-751.

Maran, A., D., Varetto, A., *Psychological Impact of Stalking on Male and Female Health Care Professional Victims of Stalking and Domestic Violence*, Frontiers in Psychology, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5859382/>.

McFarlane, J., Campbell, J.C., Wilt, S., Sachs, C., Ulrich, Y. and Xu, X., “*Stalking and Intimate Partner Femicide*”, Homicide Studies , vol. 3, no. 4, 1999, pp. 300–316.

Mohandie, K., Meloy, J., McGowan, M., & Williams, J., *The RECON typology of stalking: Reliability and validity based upon a large sample of north American stalkers*, Journal of Forensic Science, 51, 1, 2006, pp. 147-155.

Murray, R, F., (1997), *Genetic and violence* in: Grisolia, J, S., (1997):*Violence: From biology to society*, Elsevier Science B.V. Amsterdam, pp. 87-94.

Meloy, J., *The psychodynamics of stalking*, Paper presented at the fifth annual meeting of the threat management conference. Anaheim, CA, 1995, pp. 149-165.

N

Nadkarni, R., Grubin, D., *Stalking: Why do people do it?*, British Medical Journal, 320 (7248), 2000, pp. 1486-1499.

Nicol, *Stalking*, London, Reaktion book, 2006.

National Institute of Justice, *Domestic Violence and Stalking: The Third Annual Report to Congress Under the Violence Against Women Act*, research report 1998.

National Institute of Justice, *Project to Develop a Model Anti-Stalking Code for State* , research report, Office of Justice Programs, United States Department of Justice, 1998.

Newman, W. A., Appelbaum, L. K., *Stalking, perspectives on victims and management, Stalking:Psychiatric Perspectives and Practical Approaches: Psychiatric Perspectives and Practical Approaches*, Department of Psychiatry, University of Massachusetts Medical School Oxford University Press, USA, 2007.

O

Ogilvie, E., *Stalking: criminal justice responses in Australia*, Sydney: Australian institute of criminology, Research and Public Policy Series, No 34, 2000.

Owens, J. G., *Why definitions matter: Stalking victimiyation in the United States*, Journal of Interpersonal Violence, 2016, pp. 2196-2226.

P

Pathe, M., Mullen, P. E., *The impact of stalkers on their victims*. Br J Psychiatry 170, 1997, pp. 12-17.

Palarea, R.E., Zona, M.A., Lane, J.C. and Langhinrichsen-Rohling, J., *“The Dangerous Nature of Intimate Relationship Stalking: Threats, Violence and Associated Risk Factors”*, Behavioural Sciences and the Law , vol. 17, 1999, pp. 269–83.

R

Reid, S. T., *Crime and criminology*. New York, 2005.

Royackers, L., *The Dutch Approach to Stalking Laws*, Berkeley Journal of Criminal Law, vol 3, Iss 1, 2000, pp. 2-14.

Ross, L., McKim, M. & DiTommaso, E., *How do underlying “self” and “other” dimensions define adult attachment styles?*. Canadian Journal Of Behavioural Science / Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement, 38(4),2006, pp. 294-310.

S

Sarkar, Bikashe, D., *Stalkers Beware*, The Telegraph Sunday, November 13, 2005.

Sheridan, L., Graham, M. D., Julian, C. W. Boon., *Stalking Perceptions and Prevalence*, Journal of interpersonal violence, Vol. 16 No. 2, 2001, pp. 34-52.

Sheridan L P., London A. E., *The Influence of Prior Relationship, Gender and Fear on the Consequences of Stalking Victimization*, Sex Roles, 66 (5-6), 2012, pp. 340-350.

Stalking Resource Center, *Stalking Technology Outpaces State Laws*, Stalking Resource Center Newsletter, vol. 3, No. 2, 2003.

Swanwick, R., *Stalkers Strike Back—The Stalkers Stalked: A Review of the First Two Years of Stalking Legislation in Queensland*”, The University of Queensland Law Journal, vol. 19, no. 1, 1996, pp. 26–44.

Shaffer, D. R., *Social & Personality Development (4th ed.)*, Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, 2000.

Saunders, R., “*The Legal Perspective on Stalking*”, in Meloy, J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego. 1998, pp. 25-49.

T

Tjaden, P., *The Crime of Stalking: How Big is the Problem?*, National Institute of Justice: Research Preview, United States Department of Justice, Office of Justice Programs, 1997.

Tjaden, P., Thoennes, N., *Stalking in America: finding from the National Violence Against Women survey 5*, Washington, DC: National Institute of Justice, 1998, pp. 131-147.

Tonin, E., *The attachment styles of stalkers*. J Forensic Psychiatr Psychol, 2004, 15(4), pp. 584–90.

V

Van der Aa, S, *Stalking in the Netherlands: Nature and Prevalence of the Problem and the Effectiveness of Anti-Stalking Measures*, Makly, Antwerpen, 2010.

Van, Goozen, S. H. M., *Hormones and the developmental origins of aggression* In: Tremblay, R., Hartup, W. W., & Archer, J., (Eds.), *Developmental origins of aggression* New York: The Guilford Press. Vazire, 2005, pp. 281-306.

Z

Zona, M. A., Sharma, KK, Lane, J., *A comparative study of erotomaniac and obsessional subjects in a forensic sample*, J Forensic Sci. Jul; 38(4): 1993, pp. 894-903.

Zona, M. A., Lane, J., & Moore, M., *The psychology and behaviour of stalkers*. Unpublished paper presented at the American Academy of Forensic Sciences Annual Meeting, Nashville, TN, 1996.

W

Wright, J. A., Burgess, A. G., Burgess, A. W., et al, *A typology of stalking*. Journal of Interpersonal Violence, 11, 1996, pp. 487-502.

Wright, J., Burgess, A., McCrary, G., and Douglas, J., *Investigating Stalking Crimes*, Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services, vol. 33, 1995, pp. 38-45.

Walker, L. and Meloy, J., "*Stalking and Domestic Violence*", in Meloy J., (ed.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press: San Diego, 1998, pp. 132-145.

Westrup, D., *Applying Functional Analysis to Stalking Behavior*, The Psychology of Stalking, Clinical and Forensic Perspective, 1998, pp. 267-276.

Y

Yick, A. G., *Feminist Theory and Status Inconsistency Theory*, Violence against Women, Vol. 7 No. 5, 2001, pp. 545-562.

Правни прописи

(законски текстови, стратегије, закључци)

Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена за младе,
https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/cedaw-for-youth_srp.pdf.

Билтен пунолетних учиниоца кривичних дела 2004-2018 године – пријаве, оптужења и осуде, Републички завод за статистику,

<https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>.

Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Европског савета од 25. октобра 2012. године којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета,

<https://www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf>.

Закључна запажања Комитета за елиминисање дискриминације жена у вези са Четвртим периодичним извештајем о примени Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације над женама (20132018),

https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/cedaw_zakljucna_zapazanja_srb.doc

Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени гласник РС*, 94/16.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени Гласник РС*, бр. 35/19.

Закон о полицији, *Сл Гласник РС*, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

Закон о ратификацији Европске Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Сл. лист СЦГ - Међународни уговори*, бр. 9/03.

Закон о спречавању насиља у породици, „*Службени Гласник РС*“ 94/2016.

Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика, *Сл. гласник РС*, 111/2009.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика, *Сл. гласник РС*, 121/2012.

Кривични закон Републике Србије ("*Сл. гласник СРС*", бр. 26/77, 28/77 - испр., 43/77 - испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и "*Сл. гласник РС*", бр. 16/90, 26/91 - одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 - одлука УСРС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - испр., 80/2002 - др. закон, 39/2003 и 67/2003)

Кривични законик Републике Србије, *Сл Гласник РС*, бр 85/2005, 88/2005-испр, 107/2005,72/2009,111/2009, 121/2012 и 104/2013 и 94/2016.

Кривични законик, "*Сл. лист ФНРЈ*", бр. 13/51 – даље.

Национална Стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период 2020-2025 године, Министарство правде Републике Србије, јул, 2020.

Предлог Закона о изменама и допунама Кривичног законика,
http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2769-16%20-Lat..pdf.

Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2017. години, http://rjt.gov.rs/docs/SKMBT_C65218033011140_2.pdf.

Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2018. години, http://rjt.gov.rs/docs/SKM_C65819040214590.pdf .

Региони у Републици Србији, Републички завод за статистику,
<https://www.stat.gov.rs/media/3698/g201826001.pdf>.

Устав Републике Србије, *Сл. гласник РС*, бр. 98/2006 .

Међународни документи и законски текстови на страном језику

CALIFORNIA PENAL CODE (646.9) 1998,

http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?sectionNum=646.9&lawCode=PEN.

CODICE PENALE (*Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398*), <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-la-persona>.

Committee of The Elimination of Discrimination Against Women. *Introduction*, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Introduction.aspx>.

Committee of The Elimination of Discrimination Against Women. *General Recommendation no 19 (1992)*, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>.

Convention Council of Europe on Cybercrime, https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/convention-on-cybercrime#/.

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence,

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e>.

Criminal Code of Czech Republic,

https://www.legislationline.org/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf.

Criminal Code of the Republic of Austria,

<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44/Austria/show>.

Criminal Code of the Republic of Malta,

https://www.legislationline.org/download/id/8555/file/Malta_Criminal_Code_amDec2019_en.pdf.

Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power Adopted,

https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.29_declaration%20victims%20crim%20and%20abuse%20of%20power.pdf.

Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, <https://rm.coe.int/16800d383a>.

Fourth World Conference of Women. *Beijing Declaration and Platform for Action 1995*. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/beijingdeclaration.html>.

General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Right Law and Serious Violations of International Humanitarian), 2005, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf,

General Assembly UN, *International Convention on Civil and Political Rights*, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

General Assembly UN. *Declaration on the Elimination of Violence against Women A/RES//48/104, 20/12/1993*. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.

General Assembly UN. *International Convention on Economic, Social and Political Rights*, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>,

General Assembly UN. *Universal Declaration on Human Rights*, <http://www.un.org/en/documents/udhr>.

German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB), https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p2181.

Michigan Cyberstalking Laws, <http://www.haltabuse.org/resources/laws/michigan.shtml>.

National Center for Victims of Crime, *The Model Stalking Code – Responding to the new realities of Stalking*, <https://www.evawintl.org/Library/DocumentLibraryHandler.ashx?id=662>.

Non-Fatal Offences Against the Person Act, 1997, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/26/section/10/enacted/en/html>.

Project To Develop a Model Anti-Stalking Code for States, 1993, https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/problems/stalking/PDFs/NIJ_Stalking_1993.pdf.

Protection of Freedoms Act, 2012,

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/9/section/111/enacted>.

Recommendation 1450 (2000) Violence against women in Europe,

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16783>.

Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victims in the framework of criminal law and procedure,

mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Egalitate%20de%20sanse/Rec%20%20CMCE%2011%201985%20statutul%20de%20victima%20in%20dreptul%20penal%20si%20procedural%20-%20en.pdf.

Recommendation Rec (2002) 5 and documents concerning violence against women,

<https://www.coe.int/en/web/genderequality/recommendation-rec-2002-5-and-other-tools-of-the-council-of-europe-concerning-violence-against-women>.

Stalking Protection Act 2019, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/9/enacted>,

Stalking Protection Orders Statutory guidance for the police, January 2020,

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/858812/Statutory_guidance_for_police_on_the_Stalking_Protection_Act.pdf#:~:text=This%20guidance%20is%20issued%20as%20statutory%20guidance%20under,adult%20and%20For%20child%20safeguarding%20and%20public%20protection%20procedures.

UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985;

<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>.

Закон о заштити од насиља у породици, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 20/13,

https://zakoni/Zakon_o_zastiti_od_nasilja_u_porodici_FBiH.pdf.

Казенски законик Републике Словеније, *Урадни лист РС*, шт. 50/12 – уратно пречишћено беседило, 6/16 – попр., 54/15, 38/16, 27/17 и 23/20),

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>.

Казнени закон Републике Хрватске, *Народне Новине*, бр.

125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19), [https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-](https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon)

[zakon](https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon).

Кривичен законик Републике Северне Македоније, *Пречистениот текст ги содржи следните измени и дополнувања на законот објавени во Службен весник на Република Македонија*, бр. 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, број 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14 и 132/14), <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Krivichen-zakonik-integralen-prechisten-tekst.pdf>.

Кривични закон Босне и Херцеговине, *Сл. Гласник БиХ*, 3/2003, 32/2003 – испр., 37/2003, 54/2004, 51/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/sr/KRIVICNI%20ZAKON%20BIH.PDF>.

Кривични закон Федерације БиХ, *Службене новине Федрације БиХ*, бр. 36/2003, 21/2004 - испр., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017), <https://www.bih-pravo.org/krivicni-zakon-federacije-bih-t624.html>.

Кривични законик Републике Црне горе, *Сл лист РЦГ*, бр. 70/2003, 13/2004 – испр. и 47/2006 и *Сл лист ЦГ*, бр. 24/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – др. Закон, 40/2013 – испр., 14/2015, 42/2015, 58/2015 – др. Закон, 44/2017, 49/2018 и 3/2020), <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>.

Интернет адресе на српском језику

Кратак историјски приказ алкохола и алкохолизма, <http://www.alkoholizam.com/pojmovi12.htm>.

Лажетић, Г., Дефиниције, типови и развој алкохолизма, Институт за ментално здравље, Београд, 2014. године, <https://www.slideshare.net/lazetic/definicije-tipovi-i-razvoj-alkoholizma>.

Петоструко убиство у Житишту код Зрењанина, двадесет рањених, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/2372462/petostruko-ubistvo-u-zitistu-kod-zrenjanina-dvadeset-ranjenih.html>.
<https://www.telegraf.rs/vesti/963402-halo-manijaci-za-uznemiravanje-telefonom-mozete-dobijete-3-godine-zatvora>.
<https://www.alo.rs/vesti/drustvo/zbog-udvaranja-idete-u-zatvor/109343/vest>

Записник са седнице Савета за штампу од 29.06.2017. године, http://www.savetzastampu.rs/cirilica/zapisnici-sa-sednica-komisije-zabalbe/100/2017/07/11/1473/zapisnik-sa-sezdeset-sedme-sednice-komisije-za-zalbe-odrzane-29_6_2017.html.

Саопштење, Статистика правосуђа, број 202, LXX, од 23.07.2020. године, Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201202.pdf>.

Интернет адресе страном језику

Charles Montaldo, 2014, What Is Stalking?, http://crime.about.com/od/stalking/a/stalking_is.htm.

Domestic Violence and Stalking, Manitoba, <http://www.gov.mb.ca/justice/domestic>.

Domestic Violence, *Violence against men*, http://en.wikipedia.org/wiki/Domestic_violence#_ref-16.

DW staff (jam), Germany Moves to Protect Stalking Victims, <http://www.dw.de/germany-moves-to-protect-stalking-victims/a-1522859>.

End Stalking In America, Inc, Common Traits of Stalkers, http://www.esia.net/Common_Traits_of_Stalkers.htm.

End Stalking In America, Inc., Forms of Stalking, http://www.esia.net/Forms_of_Stalking.htm.

History of stalking: Who watched whom and why?, <http://nobullying.com/history-of-stalking/>
National Center for Victims of Crime (2007), The Model Stalking Code Revisited: Responses to the New Realities of Stalking,, www.ncvc.org.

Stalking, USA, <http://en.wikipedia.org/wiki/Stalking/USA>.

Story of Boy Jones who stole Queen Victoria's underwear, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-12342921>.

Impact of stalking on victims, <https://www.stalkingriskprofile.com/victim-support/impact-of-stalking-on-victims>.

Walby, S., and Allen, J., *Domestic violence, sexual assault and stalking: Finding from the British Crime Survey Home Office Research Study 276*, March 2004, www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors276.pdf.

World Health Organization, *Data and Statistics*, <http://www.who.int/research/en/>.

Research of partner stalking: Putting the Pieces Together, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/245387.pdf>.

See Violence against women: an EU-wide survey in: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vawsurvey-main-results-apr14_en.pdf.

What is stalking?, Department of justice, The United States,
<https://www.justice.gov/ovw/stalking#stalking>.

National Center for Victims of Crime, USA, <https://victimsofcrime.org/stalking-resource-center/>.

Kelly, B., “*Stalking the Stars*”, 1999, <http://crimemagazine.com/stalkers.htm>.

Maroukian, F., 1998, “Call Us When He Kills You”, Esquire Magazine,
<http://www.britannica.com/bcom/magazine/article/0,5744,54002,00.html>.

Fleet, M. 1998, “Woman Stalker Left Couple in Torment” (17 April) , The Electronic Telegraph,
<http://www.intel-sec.demon.co.uk/stalking/cases/articles/sa005.htm>.

McFarlane, L., Bocilj, P. (2004), An exploration of predatory behaviour in cyberspace,
<https://lasdisidentes.com/2013/09/06/an-exploration-of-predatory-behaviour-in-cyberspace-towards-a-typology-of-cyberstalkers-by-leroy-mcfarlane-and-paul-bocij/>.

Case Osman vs the United Kingdom[1998], <http://www.e-lawresources.co.uk/Osman-v-United-Kingdom.php>.

Case Hertfordshire Police vs Van Colle [2008], <http://www.e-lawresources.co.uk/Hertfordshire-Police-v-Van-Colle.php>.

Case Kontrovà v. Slovakia,
https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/Kontrova%20v.%20Slovakia_en.asp.

A. v. Croatia, https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/a_v_croatia.

Case of Branko Tomasic and others v. Croatia (2009),
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a32ac>.

Violence against woman: An EU - wide survey, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_en.pdf .

World Health Organization, *Definition and typology of violence*,
<https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>.

Yokota, F., Thompson, M. K., Violence in G-rated Animated Films, 2000,
<https://doi.org/10.1001/jama.283.20.2716>.

University of Leicester Study Reveals Diversity and Impact of Stalking
<https://www.le.ac.uk/ebulletin-archive/ebulletin/news/press-releases/2000-2009/2005/09/nparticle-xfm-t4h-5dd.html>.

An exploration of the experiences and needs of former intimate stalking victims, National Institute of Justice USA, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/175475.pdf>.

Конференције за процену ризика (Multi-agency risk assessment conferences – MARCA),
<https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/stalking-and-harassment>.

National Center for Victims of Crime, Stalking resource center,
<https://victimsofcrime.org/stalking-resource-center/>.

National Center for Victims of Crime, Stalking resource center,
<https://victimsofcrime.org/stalking-resource-center/>.

The Stalking Prevention, Awareness, and Resource Center (SPARC) видети на:
<https://www.stalkingawareness.org/our-mission/>.

Protection Against Stalking, <http://www.protectionagainststalking.org>.

Victim rights to support and protection from violence, Legislation for the protection from violence in Austria, <https://www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=692>.

УПИТНИК

ОСНОВНИ СУД У _____

БРОЈ ПРЕДМЕТА _____

ПОДАЦИ О ЖРТВИ:

1.Пол: м ж

2.Старост: а)до 18 год
б) 26-40год
в)41-55 год
г) 56-65 год
д) преко 65 год

3.Брачни статус:а)ожењен/удата в) удовац/удовица д) неожењен/неудата
б) разведен/а г) живи у ванбрачној заједници ђ) нема података

5.Занимање:

6.Запосленост:

- а)запослен/а
- б)незапослен/а
- в)пензионер/ка
- г)студент/ киња ученик/ца
- д) нема података

9.Место рођења: а)село

б) град

10.Пребивалиште: а)село

б) град

11. Временски период прогањања (навести из пресуде односно решења)

ПОДАЦИ О ПРОГОНИТЕЉУ/КИ:

1.Пол: м ж

2.Старост: а)до 18 год
б)18-25 год
в)26-40 год
г) 41-55 год
д) 56-65 год
ђ) преко 65 год

3.Брачни статус:а)ожењен/удата в) удовац/удовица д)неожењен/неудата
б) разведен/а г) живи у ванбрачној заједници љ)нема података

5.Занимање:

6. Школска спрема:

- а) без школе
- б) нижи разреди основне школе
- в) виши разреди основне школе
- г) средња школа
- д) више образовање
- ђ) високо образовање

7.Запосленост:

- а)запослен/а
- б)незапослен/а
- в)пензионер/ка
- г)студент/ киња ученик/ца
- д) нема података

8.Социоекономски статус:

- а)месечна зарада око 25.000,00 динара

- б)месечна зарада око 30.000,00 динара
- в)месечна зарада око 50.000,00 динара
- г)месечна зарада око 75.000,00 динара
- д)месечна зарада преко 75.000,00 динара
- ђ) без прихода
- е)нема података
- ж)остало (навести шта)

9.Место рођења: а)село б) град

10.Пребивалиште: а)село б) град

11.Ранија осуђиваност:

- а)неосуђиван/а
- б)осуђиван/а за исто кривично дело
- в)осуђиван/а за друга кривична дела криминалитета насиља
- г) осуђиван/а за друге типове криминалитета

12.У каквом је односу прогонитељ са жртвом?

- а) бивши/а супруг/супруга
- б)ванбрачна заједница
- в)садањши супруг/супруга
- г) младић/девојка
- д) отац/мајка
- ђ)син/ћерка
- е) брат/сестра
- ж) емотивна партнерка
- з) пословни однос
- и) професионални однос (навести шта)
- ј)познаник
- к) непозната особа

ж) друго(навести шта)

13. Начин реакције жртве на прогањање:

- а) помоћ пријатеља
- б) преговарање са прогонитељем да престане са прогањањем
- в) избегавање комуникације
- г) настављање другачијег односа са прогонитељем
- д) претње прогонитељу
- ђ) нема података
- е) друго (навести шта)

ПОДАЦИ О ИЗВРШЕНОМ НАСИЉУ:

1. Место извршења прогањања: а) село

б) град

2. Конкретно место (простор) извршења насиља:

3. Период прогањања: (навести тачан датум из изреке пресуде)

4. Постојање социопатолошких појава код учиниоца у време вршења насиља:

- а) алкохолизам
- в) коцкање
- б) конзумирање опојне дроге
- г) нема података

5. Односи између оштећеног/е и учиниоца пре извршења прогањања и друге околности које су претходиле прогањању(исказ оштећеног/е)

6. Када је почело прогањање:

7.Облици насиља којим/а је еветуално оштећени/а била изложена за време прогањања (уколико има података):

- а) физичко насиље
- б) сексуално насиље
- в) друго (навести шта)

8. Врсте физичког насиља: (одговорити уколико је одговор на претходно питање а)

- а) гурање
- б) ударање, шамарање
- в) шутирање
- г) вучење за косу
- д) дављење
- ђ) коришћење предмета (навести шта)

9. Врсте психичког насиља: (одговорити уколико је у одговору на 7. питање заокружен одговор под а)

- а) упућивањем увреда
- б) други начин (навести који)

10. Врсте сексуалног насиља: (одговорити уколико је одговор на 7. заокружен одговор под в)

- а) силовање
- б) претерана сексуална љубомора
- в) приморавање на гледање порнографије
- г) друго (навести шта)

11. Да ли је оштећени/а и раније била изложена насиљу од стране учиниоца и да ли се обраћала за помоћ некој институцији (центар за социјални рад), невладиној организацији (СОС телефон) или појединцу (психологу, психијатру) ако има података у спису предмета

12. Мотиви прогањања (дбрана окривљеног):

- а) тежња за остваривање партнерске везе
- б) настављање претходно прекинуте везе
- в) љубомора

- г) мржња
- д) освета
- ђ) повређеност због одбијања
- е) друго (навести шта)

13. Однос учиниоца према одговорности за извршено насиље:

- а) пребацује одговорност на оштећеног/у и сматра да је он/она крива
- б) криви и себе и оштећеног/у
- в) прихвата сопствену одговорност и каје се за своје поступке
- г) нема података

ПОДАЦИ О ПОСТУПКУ:

1. Трајање поступка:

- а) датум извршења насиља:
- б) датум подизања оптужног акта
- в) датум доношења првостепене пресуде
- г) датум правноснажности

2. Докази који су изведени:

3. Врсте одлука која је донета:

- а) осуђујућа пресуда
- б) одбијајућа пресуда
- в) ослобађајућа пресуда
- г) решење о обустављању поступка
- д) пресуда на основу споразума о признању кривичног дела

4. Врста кривичне санкције изречене учиниоцу: (одговорити уколико је на претходном питању заокружен одговор под а и д)

- а) казна затвора
- б) новчана казна

в) условна осуда

г) рад у јавном интересу

5. Да ли је изречена мера безбедности?

а) да

б) не

6. Врсте мера безбедности изречене према учиниоцу:

а) обавезно лечење алкохоличара

б) обавезно лечење наркомана

в) обавезног забрана приближавања и комуникације са оштећеним/ом

г) обавезног психијатријског лечења на слободи

д) психосоцијални третман учioniца у центру за социјални рад

ђ) одузимање предмета

е) протеривање странца из земље

ж) друго (навести шта)

7. Одлука о имовинскоправном захтеву:

а) није истакнут

б) оштећени/а упућен на парнични поступак

в) досуђен

г) нема података

НАПОМЕНА: Упитник се попуњава заокруживањем само једног или више, најприближих одговора или дописивањем на предвиђеном месту.

ИНСТРУМЕНТИ ПРИКУПЉАЊА ПОДАТАКА

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Захтев за приступ информацијама од јавног значаја

На основу члана 15. ст. 1. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја („Службени гласник РС“ бр. 120/04), од горе наведеног органа захтевам*:

обавештење да ли поседује тражену информацију;
увид у документ који садржи тражену информацију;
копију документа који садржи тражену информацију;

достављање копије документа који садржи тражену информацију;**

поштом

електронском поштом

факсом

на други начин***

Овај захтев се односи на следеће информације:

Поштовани,

На основу одлуке Универзитета у Нишу, научно – стручног већа за хуманистичке науке број 2/18-01-05/18-025 од 12.06.2018. године у оквиру теме докторске дисертације спроводим научно истраживање кривичног дела прогањање из чл. 138а Кривичног законика на територији Републике Србије.

Потребно је да ми доставите информацију да ли је било и колико пријављених кривичних дела прогањање из чл. 138а ст. 1, 2 и 3 КЗ на територији Републике Србије, у периоду од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године?

Колико је поднетих кривичних пријава за ово кривично дело у наведеном периоду?

Колико је било учинилаца мушког, а колико женског пола?

Добијени подаци ће бити коришћени искључиво у научне сврхе.

(навести што прецизнији опис информације која се тражи као и друге податке који олакшавају приналажење тражене информације)

Милица Станковић

Тражену информацију
Име и презиме

Булевар Пемзањина 16А/2
Адреса

065/3042732

Други подаци за контакт

М. Станковић

Поштом

у Нишу *07.02.2020.г*

* У кућним означенима која законом права на приступ информацијама желимо да остваримо.

** У кућним означенима начин достављања копије документа.

*** Када захтевате други начин достављања обавезно уписати који начин достављања захтева.

РЕПУБЛИЧКО ЈАВНО ТУЖИЛАШТВО

назив и седиште органа коме се захтев упућује

ЗАХТЕВ

за приступ информацији од јавног значаја

На основу члана 15. ст. 1. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја („Службени гласник РС”, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10), од горе наведеног органа захтевам:^{*}

обавештење да ли поседује тражену информацију;

увид у документ који садржи тражену информацију;

копију документа који садржи тражену информацију;

достављање копије документа који садржи тражену информацију:^{}**

поштом

електронском поштом

факсом

на други начин:^{***}

Овај захтев се односи на следеће информације:

Поштовани,

На основу одлуке Универзитета у Нитиу, научно – стручног већа за хуманистичке науке број 8/18-01-05/18-025 од 12.06.2018. године у оквиру теме докторске дисертације спроводим истраживање кривичног дела проглашење из чл. 138а КЗ на територији Републике Србије.

Потребно је да ми доставите информацију колико је поднетих одлука предлога због кривичног дела проглашење из чл. 138а ст. 1, 2 и ст. 3 КЗ у периоду од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године?

Да ли је било и уколико јесте колико одбачених кривичних пријава због кривичног дела проглашење из чл. 138а КЗ?

Добједни подаци ће бити коришћени искључиво у научне сврхе.

(навести што прецизнији опис информације која се тражи као и друге податке који олакшавају проналажење тражене информације)

Милица Станковић

Тражена информација

Име и презиме

У Нитиу 07.02.2020 година

Булевар Немањина 16А/2

Адреса

065/5042732

Други подаци за контакт

М. Станковић

Потпис

^{*} Укупним означити која законска права на приступ информацијама желите да остварите.

^{**} Укупним означити начин достављања копије документа.

^{***} Када захтевате други начин достављања обавезно унети који начин достављања захтева.

Захтев за приступ информацијима од јавног значаја
Основни суд

На основу члана 15. ст. 1. Закона о слободном приступу информацијима од јавног значаја („Службени гласник РС“ бр. 120/04), од горе наведеног органа захтевам*:

обавештење да ли поседује тражену информацију;
увид у документ који садржи тражену информацију;
копију документа који садржи тражену информацију;
достављање копије документа који садржи тражену информацију;**

поштом

електронском поштом

факсом

на други начин:***

Овај захтев се односи на следеће информације:

Поштовани,

На основу одлуке Универзитета у Нишу, научно – стручног већа за хуманистичко науку број 8/18-01-05/18-025 од 12.06.2018. године у оквиру теме докторске дисертације сировачим научно истраживање кривичног дела прогањање из чл. 138а КЗ које обухвата све основне судове на територији Републике Србије.

Потребно је да ми доставите информацију да ли је било и колико правоснажно пресуђених предмета због кривичног дела прогањање из чл. 138а ст. 1, 2 и 3 КЗ у периоду од 01.06.2017. године до 31.12.2019. године.

Уколико је било предмета који су правоснажно пресуђени, потребно је да ми доставите копију правоснажне пресуде и другог одређења одлуку (уколико је пођет поступак по жалби), која ће бити део прикупљене судске праксе.

Добијени подаци ће бити коришћени искључиво у научне сврхе.

(навести што прецизније опис информације која се тражи као и друге податке који олакшавају проналажење тражене информације)

Милица Станковић
студент докторских студија Правног факултета у Нишу
Тражилац информације
Име и презиме

У Нишу, 07.02.2020 године

Булевар Немањине 16А/2
Адреса

065/5042732

Други подаци за контакт

M Stanković
Потпис

* Уколико законити која законска права на приступ информацијима желим да остварим.

** Уколико олакшати начин достављања копије документа.

*** Када захтевате други начин достављања обавезно унети који начин достављања захтева.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милица Станковић рођена је у Лесковцу 10. новембра 1990. године. Звање дипломирани правник стекла је на Правном факултету Универзитета у Нишу 13.09.2013. године, са просечном оценом 10,00, док је звање мастер правник стекла 28.09.2014. године, одбранивши мастер рад „Насиље у браку и партнерским односима“ са просечном оценом 10,00. Од стране Града Ниша два пута награђена је признањем „Констатни Велики“ и то у школској 2013/14, за најбољег студента који је завршио основне студије права са највишом просечном оценом и за завршене мастер академске студије и научноистраживачки рад у школској 2014/15. Докторске академске студије права на Правном факултету у Нишу уписала је академске 2014/2015. године. Њена просечна оцена на докторским студијама права је 10.00. Аутор је више објављених радова у земљи и иностранству, од којих је већина презентована на међународним конференцијама. Такође је била учесница више десетина конференција, семинара, јавних трибина и обука, у земљи и иностранству. Као посебан ангажман истиче учешће на пројекту Правног факултета у Нишу „Заштита људских и мањинских права на европском правном простору“, који је финансиран од стране Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС од 2014 до 2016. године.

Од 01.11.2013. године до 31.03.2016. године обављала је приправнички стаж у Вишем суду у Нишу као судијски приправник – волонтер. Дана 31.03.2016. године положила је правосудни испит. Након тога, засновала је радни однос на радном месту судијски помоћник на кривичном одељењу Вишег суда у Нишу, а истовремено је била и координатор Службе за помоћ и подршку жртвама и сведоцима при Вишем суду у Нишу. Током свог рада у Вишем суду, учествовала је у организацији панел дискусија и округлих столова у сарадњи са Амбасадом САД у Србији од којих посебно издаја панел дискусију о Закону о спречавању насиља у породици. Учествовала је у припреми сентенци из области кривичног права и аутор је више радова који су објављени у Билтенима судске праксе Вишег суда у Нишу. Од 01.11.2018. године запослена је у Апелационом суду у Нишу као судијски помоћник у кривичном одељењу. Носилац је

бројних награда, признања, и стипендија од којих издваја: студентске стипендије Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС, у првој и другој години основних студија права, троструки је добитник стипендије Фонда за младе таленте РС, стипендије. У току својих докторских студија од 2014. до 2016. године је била стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС. Члан је Виктимолошког друштва Србије. Управо због посебних аспирација према криминологији, виктимологији и науци кривичног права, посебне резултате је остварила кроз академски и практични рад на превенцији криминалитета насиља и развијања адекватних механизма заштите.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

КРИМИНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ПРОГАЊАЊА И ДРУШТВЕНИ ОДГОВОРИ

која је одбрањена на Правном факултету Универзитета у Нишу:

-резултат сопственог истраживачког рада;

-да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивала на другим факултетима, нити универзитетима;

-да нисам повредила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације:

Милица Б. Станковић

Др Милица Б. Станковић

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације:

КРИМИНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ПРОГАЊАЊА И ДРУШТВЕНИ ОДГОВОРИ

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предала за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, истоветан штампаном облику.

У Нишу, _____.

Потпис аутора дисертације:

Милица Б. Станковић

Др Милица Б Станковић

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

КРИМИНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ПРОГАЊАЊА И ДРУШТВЕНИ ОДГОВОРИ

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучила.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, _____.

Потпис аутора дисертације:

Милица Б. Станковић

Др Милица Б. Станковић